NASTANAK REPUBLIKE SRPSKE:

OD REGIONALIZACIJE DO STRATEŠKIH CILJEVA (1991-1992)

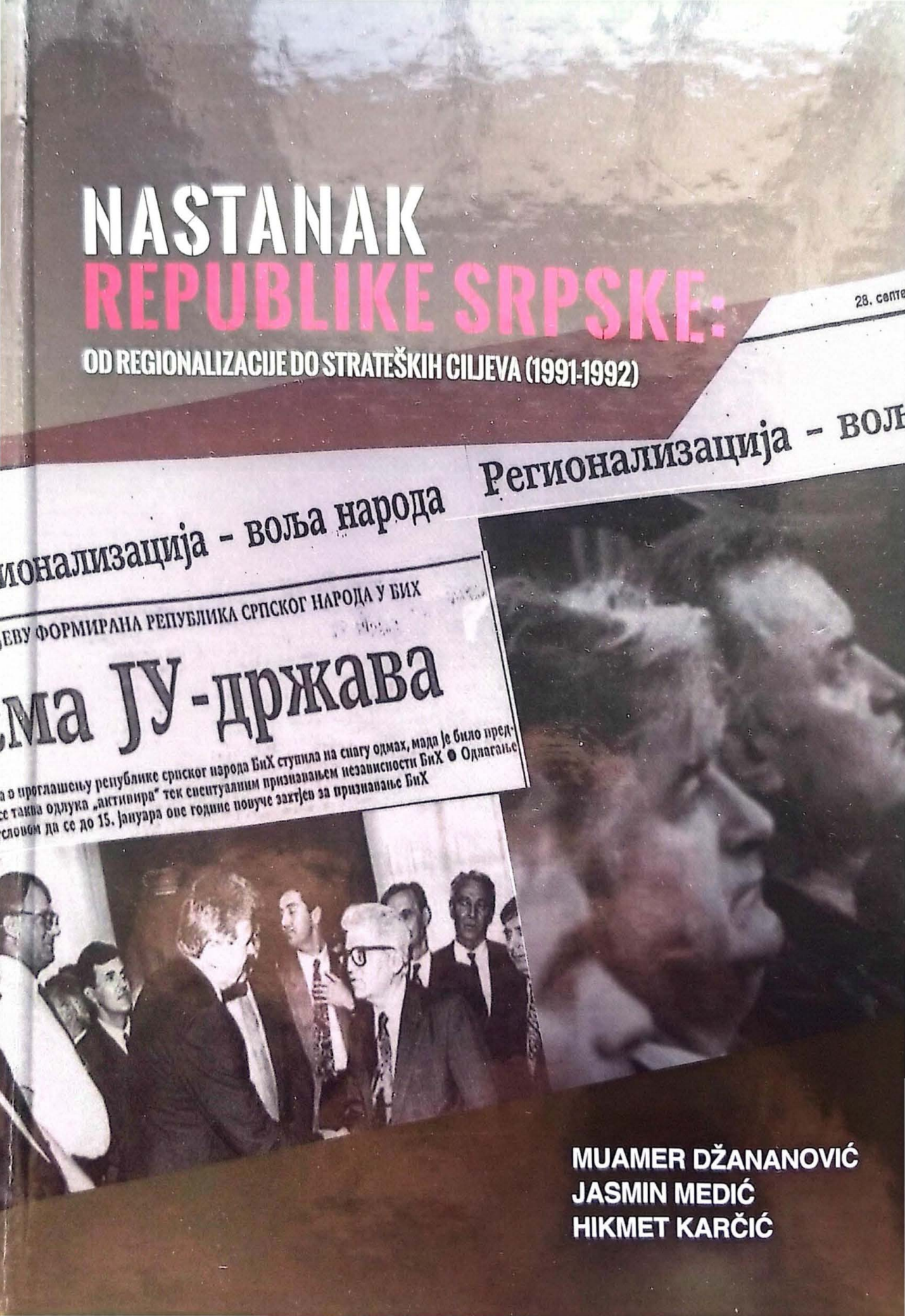

MUAMER DŽANANOVIĆ
JASMIN MEDIĆ
HIKMET KARČIĆ

IZDAVAČ: Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju (*Posebna izdanja 16*)

ZA IZDAVAČA: Prof. dr. Rasim Muratović
Dr. sc. Sedad Bešlija

RECENZENTI: Akademik, prof. dr. Mirko Pejanović
Prof. dr. Rasim Muratović
Dr. sc. Amir Kliko
Doc. dr. Ehlimana Memišević
Prof. dr. Hariz Halilovich

UREDNIK: Mr. Almir Grabovica

LEKTURA: Mr. Mirnes Sokolović

DTP I KORICE: Mr. Sead Muhić, dipl. ing.

ŠTAMPA: Štamparija Fojnica d.o.o.

TIRAŽ: 1.000

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

DŽANANOVIĆ, Muamer
Nastanak Republike Srpske : od regionalizacije do strateških ciljeva : (1991-1992) / Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karčić. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta : Institut za historiju Univerziteta, 2023. - 268 str. : faks. ; 25 cm. - (Posebna izdanja / Institut za historiju Univerziteta ; 16)

Bibliografija: str. 191-206 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-028-43-4 (Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta)
ISBN 978-9958-649-55-4 (Institut za historiju Univerziteta)

1. Medić, Jasmin 2. Karčić, Hikmet

COBISS.BH-ID 53942278

Dr. sc. Muamer Džananović
Dr. sc. Jasmin Medić
Dr. sc. Hikmet Karčić

NASTANAK REPUBLIKE SRPSKE:

Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991-1992)

Sarajevo, 2023.

SADRŽAJ

UVOD 9

1. BOSNA I HERCEGOVINA I BOŠNJACI OD POČETKA XIX STOLJEĆA DO RASPADA JUGOSLAVIJE 13

1. 1. Dekadencija Osmanskog carstva i organizovano nasilje nad balkanskim muslimanima 13

1. 2. Od sredine XIX stoljeća do Drugog svjetskog rata 21

1. 3. Srpski nacionalizam u Drugom svjetskom ratu i položaj Bosne i Hercegovine u prvim decenijama socijalističke Jugoslavije 28

1. 4. Politička situacija u socijalističkoj Jugoslaviji i buđenje nacionalizma 31

1. 5. Nacionalistički narativ: Srpska pravoslavna crkva, muslimani u Jugoslaviji i „oživljavanje prošlosti“ 35

1. 6. Jugoslovenska kriza i pad socijalizma 41

1. 7. Bosna i Hercegovina koncem 1980-ih godina 46

1. 8. Jugoslavija i međunarodna diplomatija 49

1. 9. Transformacija oružanih snaga Socijalističke federativne republike Jugoslavije 51

2. VOJNA I POLITIČKA SITUACIJA OD 1990. DO 1992. GODINE 55

2. 1. Rezultati izbora iz 1990. godine 55

2. 2. Političke koncepcije i pregovori o ustavnom uređenju 1990. i 1991. godine 56

2. 3. Od jugoslovenske do srpske vojske: Jugoslovenska narodna armija 1991. i 1992. godine 64

2. 4. Bosna i Hercegovina u demografskim projekcijama 1991. i 1992. godine 70

3. PUT U JEDNOSTRANO PROGLAŠENJE SRPSKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE 75
3. 1. Osnivanje Srpske demokratske stranke i prvi izbori 1990. godine 75
3. 2. Političke prilike i nove „granice" u Bosanskoj krajini 1991-1992. godine 80
3. 3. Štab za regionalizaciju i proglašenje srpskih autonomnih oblasti 85
3. 3. 1. „Saoizacija" Bosne i Hercegovine 88
3. 4. Jednostrano proglašenje hrvatskih zajednica u Bosni i Hercegovini 91
3. 5. Konstituisanje „Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" 93

4. OD KONSTITUISANJA „SKUPŠTINE SRPSKOG NARODA" DO PROGLAŠENJA „SRPSKE REPUBLIKE" 99
4. 1. Plebiscit srpskog naroda u Bosni i Hercegovini 104
4. 2. Varijante „A" i „B" i osnivanje „kriznih štabova" 111

5. ZLOČINCI NA VEZI: PRESRETNUTI TELEFONSKI RAZGOVORI IZMEĐU SRPSKE POLITIČKE ELITE 1991-1992. GODINE 117
5. 1. Položaj Bosne i Hercegovine 118
5. 2. Separatističke težnje 121
5. 3. Pojam „islamskog" 123
5. 4. O nestanku muslimana i Bosne i Hercegovine 124
5. 5. O ulozi Jugoslovenske narodne armije 126
5. 6. Intenziviranje priprema i prijetnji 127

6. OD PROGLAŠENJA „SRPSKE REPUBLIKE“ DO OZVANIČENJA „STRATEŠKIH CILJEVA“ 135
6. 1. Deklaracija o proglašenju „Srpske republike Bosne i Hercegovine“ 135
6. 2. Nastavak neustavnog djelovanja: završne pripreme za genocid 142
6. 3. Namjera za genocid u transkriptima 150
6. 4. Agresija i zločini: početak realizacije 170
6. 5. Objava genocidnih ciljeva 180

ZAKLJUČAK 187
SKRAĆENICE 189
IZVORI I LITERATURA 191
PRILOZI 207

UVOD

Kroz relevantnu literaturu i primarne izvore knjigom: „NASTANAK REPUBLIKE SRPSKE: od regionalizacije do strateških ciljeva (1991-1992)" nastojimo ponuditi uvid u najbitnije događaje koji su prethodili proglašenju „Srpske republike Bosne i Hercegovine", odnosno „Republike srpske" 9. januara 1992. godine. Smatrali smo da je za temu djela važno ponuditi uvid i u period završnih priprema za operacionalizaciju genocida i drugih zločina protiv čovječnosti koje su ozvaničene 12. maja 1992. godine, kada su na 16. sjednici „Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" usvojeni „Strateški ciljevi srpskog naroda u Bosni i Hercegovini". Za potrebe istraživanja analizirat ćemo sve bitnije odluke srpskog političkog rukovodstva od formiranja zajednica opština, odnosno autonomnih oblasti, pripremu i održavanje plebiscita, paralelizma u vidu jednostranog proglašenja Skupštine srpskog naroda, Srpske republike Bosne i Hercegovine (SrRBiH), Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), Vojske i drugih institucija.

Ova knjiga je podijeljena u šest poglavlja.

Prvo poglavlje pod naslovom „Bosna i Hercegovina i Bošnjaci od početka XIX stoljeća do raspada Jugoslavije" daje kraći historijski presjek društveno-političkih prilika na Balkanu i njegovog utjecaja na Bosnu i Hercegovinu i bošnjačko stanovništvo. Dekadencija Osmanskog carstva tokom „Istočnog pitanja" sve se značajnije na Balkanu ispoljavalo organizovanim nasiljem nad muslimanima. Kakav je utjecaj srpski nacionalizam od sredine XIX stoljeća do raspada Jugoslavije imao na Bosnu i Hercegovinu, kakva je u tome uloga Srpske pravoslavne crkve (SPC) samo su neka pitanja ovog poglavlja. Pored toga, analizirat ćemo koliki i kakav utjecaj je nacionalizam imao na jugoslovensku krizu i zašto je transformacija Jugoslovenske narodne armije (JNA) važna za razumijevanje ključnih procesa koncem 1980-ih godina u Jugoslaviji.

Drugo poglavlje nosi naslov „Vojna i politička situacija od 1990. do 1992. godine" i obuhvata značajne političke odluke donesene nakon održavanja prvih demokratskih izbora u Bosni i Hercegovini 1990. godine. Budući da je Bosnu i Hercegovinu nemoguće posmatrati izvan konteksta zbivanja u SFRJ, analizirat ćemo pregovore političkih funkcionera o ustavnom uređenju

zajedničke države, a posebnu pažnju posvetit ćemo načinu transformiranja JNA u srpsku vojsku. Etnička slika Bosne i Hercegovine bila je jedna od najčešće spominjanih tema u političkom djelovanju političkih stranaka, a ona je i razlog nastanka nekoliko demografskih projekcija nastalih u ovome periodu.

Treće poglavlje pod naslovom „Put u jednostrano proglašenje Srpske Republike Bosne i Hercegovine" pruža detaljniji uvid u političke aktivnosti Srpske demokratske stranke (SDS) pod čijim vodstvom su proglašene zajednice opština i srpske autonomne oblasti, konstituisana „Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" i formirano nekoliko paralelnih institucija.

U fokusu četvrtog poglavlja „Od proglašenja 'Skupštine srpskog naroda' do proglašenja 'Srpske Republike'" su dva vrlo važna segmenta iz druge polovine 1991. godine: Plebiscit srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i Uputstva za djelovanje srpskog naroda, poznatije kao varijante „A" i „B". Ovo su bili važni operativni segmenti za realizaciju zauzimanja većeg dijela teritorija Bosne i Hercegovine od strane Jugoslovenske narodne armije (JNA) i SDS.

Presretnuti telefonski razgovori predmet su petog poglavlja pod naslovom „Zločinci na vezi: presretnuti telefonski razgovori između srpske političke elite 1991-1992. godine". Ovi prisluškivani razgovori pružaju uvid u istinsko stanje promišljanja srpskih političara, oficira i intelektualaca u periodu priprema za konačno ostvarenje velikodržavnih ciljeva. Neke teme u ovom poglavlju odnose se na razgovore o nestanku 'muslimana' i Bosne i Hercegovine; opterećenosti pojmom „islamskog" te koordinaciji političkog vodstva sa JNA. Presretnuti razgovori služe kako bi dodatno ogolili istinske namjere velikosrpske ideološke i političke elite.

U šestom poglavlju „Od proglašenja 'Srpske Republike' do ozvaničenja „strateških ciljeva" težište je na periodu od 9. januara do 12. maja 1992. godine. Ovo je period završnih priprema za početak oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu i zločina nad bošnjačkih i hrvatskim stanovništvom. Neke teme koje su ovdje tretirane su Deklaracija o proglašenju „Srpske republike Bosne i Hercegovine"; osnivanje MUP-a „Srpske republike Bosne i Hercegovine" i proglašenje Ustava ove jednostrano proglašene republike. Budući da su odluke donesene u Skupštini srpskog naroda, analizirali smo

transkripte sa deset sjednica održanih u ovom vremenskom periodu. S obzirom da su već počinjeni zločini u većem dijelu Bosne i Hercegovine, dat ćemo i kratak pregled zbivanja do 12. maja 1992. godine. Poseban osvrt u ovome, posljednjem, poglavlju odnosi se na analizu Šesnaeste sjednice „Skupštine srpskog naroda" održane 12. maja 1992. godine.

Kroz prezentaciju svog dosadašnjeg naučnog rada autori studije su došli do zajedničkog zaključka da dio naučnika koji se iz različitih naučnih oblasti bave temama ove studije, a pogotovo šira javnost, nije upoznata sa najznačajnijim odlukama vojnih i političkih struktura SDS-a koji su vodili ka jednostranom proglašenju Republike srpske (RS), te u konačnici počinjenim zločinima u periodu 1992-1995. godine. To je osnovni razlog zašto su autori studije odlučili da u prilogu iste prezentiraju dio izvoda ili cijelih dokumenata koji su u direktnoj vezi s temom knjige. Prilozima čitateljima želimo dodatno približiti autentičnost odluka iz vremena u kojima su nastajali.

Ovo djelo je rezultat višegodišnjih interdisciplinarnih istraživanja autora. Njeni dijelovi su nastali iz do sada objavljenih naučnih i stručnih članaka autora, izložbi, izlaganja i predavanja. Ona je i naučni odgovor na sve učestalije pokušaje prekrajanja historije i pokušaja relativiziranja i negiranja zločina. Shodno tome, ona je i odgovor svim revizionističkim krugovima u službi politike.

U realizaciji ovog naučnoistraživačkog projekta od pomoći su nam bili savjeti, sugestije i primjedbe mnogobrojnih kolegica i kolega i prijatelja. Naročito se želimo zahvaliti recenzentima i uredniku, koji su nam dali korisne sugestije i komentare. Zahvaljujemo se i direktorima Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i Instituta za historiju prof. dr. Rasimu Muratoviću i dr. Sedadu Bešliji na spremnosti da podrže izdavanje ove knjige. Također, zahvaljujemo se svima drugima koji su pomogli na bilo koji način da ovo djelo bude objavljeno.

Najveća zahvalnost pripada našim porodicama koje su najveća podrška u našem radu.

1. BOSNA I HERCEGOVINA I BOŠNJACI OD POČETKA XIX STOLJEĆA DO RASPADA JUGOSLAVIJE

1. 1. Dekadencija Osmanskog carstva i organizovano nasilje nad balkanskim muslimanima

Cijenu slabljenja Osmanskog carstva na Balkanu u XVII stoljeću platilo je, prije svega, muslimansko stanovništvo ovog evropskog polutoka na razmeđu kršćanske Evrope i dominantno muslimanske osmanske države. Druga polovina ovog stoljeća ujedno je i početak nasilnih migracija ovog stanovništva. Nakon poraza Osmanskog carstva u Velikom bečkom ratu krajem XVII stoljeća uslijedilo je povlačenje Osmanskog carstva iz sjeverozapadnih teritorija i pomjeranja granice carstva približno današnjim sjeverozapadnim granicama Bosne i Hercegovine. Kompletno muslimansko stanovništvo na zauzetim teritorijama od strane Habsburške, Poljske, Mletačke i druge vojske je pokršteno ili u potpunosti istrijebljeno. Ovakav obrazac izvršenja zločina primijenjen je i u daljim prodorima Habsburške vojske, potpomognute snagama iz Srbije i Hrvatske u Bosanski Vilajet, Sandžak, Skoplje i druge teritorije na Balkanu. Upravo pomenuti stravični zločini nad muslimanima i njihovim sakralnim objektima poslužit će poslije kao matrica za izvršenje zločina nad muslimanima od strane kneževina Srbije i Crne Gore. Tokom Bečkog rata (1683-1699), značajan dio protjeranog muslimanskog stanovništva utočište je našlo unutar Bosanskog ejaleta.[1]

U isto vrijeme na političkoj pozornici moćnih evropskih sila pojavljuje se i Rusija koja će na Balkanu biti predstavljena kao zaštitnica pravoslavnog stanovništva. Kada je njen utjecaj u pitanju, prvim konkretnim korakom smatra se 1711. godina, kada se ruska delegacija, na čelu sa pukovnikom Mihailom Miloradovićem, iskrcala u Kotor i uručila carsku *gramatu*, kojom su svi hrišćani pozvani na ustanak protiv Osmanskog carstva, nakon čega su ubrzo počinjeni masovni zločini nad Bošnjacima u staroj Crnoj Gori, u historiografskoj literaturi nazvani „istragom poturica".[2]

---

[1] Safet Bandžović, *Bošnjaci i deosmanizacija Balkana: Muhadžirski pokreti i pribježišta „sultanovih musafira" (1683-1699)*, Autor, Sarajevo, 2013, 138-167.

[2] Enes Pelidija, „O ulozi ruskog pukovnika Mihaila Miloradovića u dizanju ustanka crnogorskih, brdskih i hercegovačkih plemena 1711. godine protiv turske vlasti", *Prilozi,* br. 18, Institut za istoriju, Sarajevo, 1981, 221 – 230; Nurzhigit Momynbekovich

Drugi događaj, koji je determinisao sudbinu balkanskih muslimana, bio je proces formiranja samostalne nacionalne države Srbije, koji je počeo prvim i drugim srpskim ustankom na početku XIX stoljeća (1804.-1813. i 1815.-1817.), sticanja statusa vazalne autonomne kneževine 1830. godine i iznuđena teritorijalna proširenja Srbije i Crne Gore u drugoj polovini XIX stoljeća. Kroz pomenuti proces pod okriljem srpske nacionalne države i Srpske pravoslavne crkve (SPC), rođena je ideja „velike Srbije" koja će trajno determinirati organizovano nasilje nad Bošnjacima i Albancima.[3]

Zločini koji se čine nad muslimanskim stanovništvom od završetka Velikog bečkog rata do Prvog svjetskog rata, kroz tzv. rješavanje "Istočnog pitanja", mogu se s pravom okvalifikovati kao zločin genocida nad muslimanima Balkana u kojem su učestvovale regionalne države i velike svjetske sile.[4] Ukupna stradanja muslimana Balkana poprimaju do tada nečuvene razmjere u Evropi. Prema Safetu Bandžoviću samo u periodu od 1870.-1890. pobijeno je 300.000 muslimana Balkana, koji su u to vrijeme sačinjavali polovinu stanovništva Balkana.[5] S druge strane, Justin McCarthy tvrdi da su muslimani i na početku XX stoljeća i dalje činili većinu stanovništva Balkana i da i u tom periodu nastavljen trend istrebljenja muslimana, te je

---

Abdukadyrov, „The Ottoman Empire and Russia on the Way to the Independence of Serbia in the 'Eastern Question'", *The Journal of Slavic Military Studies*, 2020, 33:4, 608-620.

[3] „Netolerantnost srpskog nacionalizma prema muslimanima kao entitetu ima svoje dublje korijene i sadržaje, a u najoštrijoj formi se javlja od Karađorđa, vremena početka borbe za ostvarenje etnički čiste srpske nacionalne države, što je istovremeno označilo početak procesa nestajanja muslimana sa tla Srbije." Husein Serdarević, „Stvaranje južnoslavenskih nacionalnih država i Bošnjaci – muslimani", *Vrijeme beščašća: genocid nad Bošnjacima krajem dvadesetog stoljeća,* KDM „Preporod", Centar za istraživanje ratnih zločina genocida nad Muslimanima, Zenica, 1994, 24.

[4] Vidjeti: Fikret Karčić, *Muslimani Balkana. Istočno pitanje u XX stoljeću*, Centar za napredne studije, Sarajevo 2015. „Upravo približavanje Pruske i Rusije ubrzalo je dogovor između Rusije i Austrije za podjelu osmanskih zemalja na Balkanu. Austrija je imala u vidu dobijanje Male Vlaške sa gradovima Nikpoljem, Beogradom, Vidinom i Orašovom a potom, svih teritorija zajedno od prve linije koja spaja Beograd sa Drinskim zalivom. Ova podjela Osmanskog Carstva objašnjena je u pismima carice Katarine II od 10. septembra 1782. I cara Josipa II od 13. novembra iste godine." Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1788-1812*, Planjax, Tešanja, 2016, 62.

[5] Safet Bandžović, „Bošnjaci i balkanski muhadžirski pokreti", *Godišnjak 2006,* BZK Preporod, Sarajevo, 2006, 341.

u periodu od 1912.-1926. godine ubijeno i poginulo 27% muslimanskog stanovništva Balkana, što ima determinantu demografske katastrofe.[6]

Položaj Bošnjaka i muslimana u Srbiji se značajno pogoršao nakon Prvog srpskog ustanka (1804 – 1813.), kada se vrši progon muslimanskog stanovništva, pljačkanje, ubijanje i drugi oblici zločina.[7] Na samom početku ustanka, Bosna se našla u posebnom fokusu i ratnim planovima pobunjenika, jer je Karađorđe Petrović otvoreno izrazio agresivno-osvajačke pretenzije prema Bosni.[8] Nedugo iza toga Karađorđeve trupe su izvršile upad na bosanski teritorij. Podatke o prvim upadima srbijanskih ustanika na lijevu obalu Drine vezujemo za januar 1806. godine kada je vojvoda Milan Obrenović prodro preko Mokre Gore do Višegrada.[9] Na početku stoljeća, zadnji pokušaj upada ustanika na lijevu obalu Drine zabilježeni su i oktobru 1809. godine - za vrijeme vođenja žestokih bitaka na desnoj obali Drine – kada su Petar Moler i njegova vojska iznad Zvornika prešli Drinu, popalili mnoga sela i odveli veliki broj stanovništva u roblje.[10]

Hatišerifom iz 1830. godine, zaključenim na osnovu ugovora u Jedrenu između Osmanskog carstva i Rusije, predviđeni su teritorijalni ustupci Srbiji u nahijama Jadru i Rađevini, te davanje statusa vazalne autonomne kneževine unutar Osmanskog Carstva.[11] Odredbe Hatišerifa nastale pod pritiskom

---

[6] Justin McCarthy, „Stanovištvo osmanlijske Evrope prije i poslije pada carstva", u: Fikret Karčić, *Muslimani Balkana: „Istočno pitanje" u XX. vijeku*, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2014, 53.

[7] Sejfuddin Fehmi Kemura, *Prvi srpski ustanak pod Karagjorgjem*, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 1914; Mustafa Imamović, „Neka razmišljanja o genocidu", *Genocid u Bosni i Hercegovini 1992., Pravna misao*, Zavod za javnu upravu Republike Bosne i Hercegovine, 1992, 23.

[8] Novica B. Rakočević, *Ratni planovi Srbije protiv Turske od vožda Karađorđa do kralja Petra*, Štamparija "Davidović" Pavlovića i druga, Beograd, 1933, 36; Alija Uzunović, *Zvornik, historijska monografija,* BMG, Tuzla, 2010, 54-55.

[9] Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije,* Opština grada Sarajeva, Sarajevo, 1937, 188.

[10] Konstantin N. Nenadović, *Život i dela velikog Đorđa Petrovića Karađorđa*, Beč, 1883, 214-215.

[11] Mustafa Imamović, „Pregled istorije genocida – nad muslimanimu jugoslovenskim zemaljama", u: Safet Halilović (ur.), *Restitucija bosanske državnosti*, Institut za istraživanja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2013, 90; Miljana Todorović, „Hatišerifi iz 1830. i 1833. godine i zemljišna svojina u Srbiji", Predrag Dimitrijević (ur.), *Zaštita ljudskih i manjinskih prava u Evropskom pravnom prostoru*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2012, 473.

Rusije bile su potpuno diskriminatorske prema muslimanskom ruralnom stanovništvu Srbije jer im je zabranjeno daljnje življenje u selima.[12] Hatišerifom 1833. godine potvrđena je odluka o iseljavanju kompletnog muslimanskog stanovništva iz Jadra i Rađevine i cjelokupnog seoskog muslimanskog stanovništva iz ostalih nahija Smederevskog pašaluka.[13]

Prekompozicija upravljanja balkanskom teritorijom i drugi faktori učinili su da je srpsko stanovništvo živjelo u dvije imperije: Hasburškoj i Osmanskoj, a nakon toga i u Kneževini Srbiji. Upravo ta rascjepkanost teritorije koju su naseljavali Srbi na Balkanu bio je povod koji je doveo do kreiranja nacionalnog programa zasnovanog na principima jedinstva i ujedinjenja.[14]

Ilija Garašanin je 1844. godine izradio povjerljivi spis *Načertanije* kao nacionalni program „oslobađanja i ujedinjenja" srpskog naroda.[15] Garašanin je predlagao da se Srbija, u sklopu procesa slabljenja i povlačenja Osmanskog carstva sa Balkana, teritorijalno proširi, a zato je bilo potrebno najprije „pripremiti" propagandu o pripadništvu srpskom narodu tamo gdje su živjeli pravoslavci „s kojima su pričali isti jezik": Kneževini Srbiji, Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori i sjevernim djelovima Albanije.[16] Program je nalagao

[12] „Muslimanima koji ne pripadaju garnizonima gradova zabranjuje se da mogu stanovati u Srbiji". Miljana Todorević, „Hatišerifi iz 1830. i 1833. godine i zemljišna svojina u Srbiji", 473-474.

[13] Mustafa Imamović, „Pregled istorije genocida – nad muslimanimu jugoslovenskim zemaljama", 90.

[14] David MacKenzie, *Ilija Garašanin: Balkan Bismarck*, Columbia University Press, New York, 1985, 69-92.

[15] Edin Hajdarpašić, *Whose Bosnia? Nationalism and Political Imagination in the Balkans, 1840–1914*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2015, 90; Ilija Garašanin je bio ministar i predsjednik srpske vlade. "*Načertanije*" je skraćeni naziv za "*Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844. godine*", tajni velikosrpski politički program, dokument za kojega se saznalo tek 1906. Za predložak, koji je izmijenjen, uzet je rad Čeha Františeka Zacha. Po Zachu Južne Slavene čine srodni narodi, a po Garašaninu su oni samo srpski narod, razdijeljen u dvije religije (katoličku i pravoslavnu). Predviđeno je širenje Srbije na Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Makedoniju, te njen izlazak, preko sjeverne Albanije, na Jadran. "*Načertanije*" su postale osnovicom svih kasnijih velikosrpskih posezanja za tuđim teritorijama. Davorin Rudolf, „Jugoslavija: Unitarna država ili federacija – povijesne težnje srpskoga i hrvatskoga naroda", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, br. 2/2009, Split, 2009, 290.

[16] Dragoslav Janković, *O političkim strankama u Srbiji XIX veka,* Prosveta, Beograd, 1951, 89; Mihailo Bjelica, *Srpski ratovi rečima 1844-2000*, Radnička štampa i Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2003, 10.

da sastavnim dijelom te države trebaju postati sve zemlje koje su nekada bile ili za koje se navodi da su bile dijelom carstva Dušana Silnog.[17]

Srpski nacionalizam, u supstancijalnom smislu je teritorijalni nacionalizam.[18] Suštinski Garašaninov program se zasnivao na asimiliranju naroda i ekspanzionizmu Srbije na račun teritorije drugih zemalja. U tu svrhu predviđen je bio sveobuhvatan sistem propagande i obavještajnoagenturnog djelovanja.[19] Propagandno-obavještajni rad uspostavljen po *Načertaniju* bio je posebno usmjeren prema Bosni i Hercegovini u kojoj nacionalno etnički identiteti nisu bili u potpunosti razvijeni. Ovo će se pokazati plodnim tlom za preuzimanje identiteta iz susjednih zemalja. Već sredinom XIX stoljeća propagandno-obavještajni rad zasnovan na *Načertaniju* bilježi značajno prihvatanje srpskog identiteta među bosanskim pravoslavnim stanovništvom.[20] Da bi dobio pristalice za svoj program, Garašanin šalje svoje agente po pokrajinama – u Bosni imao je svog naročitog agenta, trgovca Bogdanovića.[21]

Srpska nacionalna ideologija imala je za cilj, u prvom redu, da obezbijedi blagonaklonost i simpatije za svoje šire planove, prije svega oko stvaranja velike srpske države. Osim kod pravoslavnog (srpskog) i kod katoličkog stanovništva,[22] o kojem je u srpskim krugovima vladalo mišljenje da će se prikloniti borbi protiv osmanske države prevashodno zbog vlastitog nezadovoljstva statusom u tom carstvu i povezivanja na kršćanskoj osnovi u borbi protiv dominantno muslimanske osmanske države. Cilj da se za tu ideologiju, osim pravoslavaca, pridobiju i bosanski katolici ima svoj

---

[17] Amir Kliko, Muamer Džananović i Zilha Mastalić-Košuta, „Srpski i hrvatski pokušaji podjele Bosne i Hercegovine u cilju realizacije vlastitih velikodržavnih ideja", *Monumenta*, knjiga br. 10, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla – Srebrenica, 2021, 23.

[18] Esad Zgodić, *Ideologija nacionalnog mesijanstva,* Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1999, 201.

[19] Denis Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804-2020),* Univerzitet u Sarajevu – Institut za ustraživanje zločina protiv čovječnosti i međunardonog prava, Sarajevo, 2021, 39.

[20] Isto, 42-45.

[21] Jovan Milićević, „Srbija 1839 – 1868.", *Istorija Srba – V/1,* Srpska književna zadruga, Beograd, 1981, 272.

[22] Bratislav Teinović, „Bosanski franjevci između Gaja i Garašanina (1836 – 1849) – suprotnosti dvije nacionalne politike", *Historijska traganja*, br. 16, Institut za istoriju, Sarajevo, 2015, 32.

korijen još u vremenu Prvog srpskog ustanka 1804-1813.[23] Međutim, pridobijanje bosanskih katolika srpskom nacionalizmu nije urodio plodom kako su pokazala dešavanja narednih godina i desetljeća. S druge strane, ova ideologija imala je potporu u srpskoj pravoslavnoj crkvi, što je bio jedan od ključnih razloga distanciranja katolika od nje.

Krucijalan doprinos u definisanju srpskog geopolitičkog prostora dala je SPC s obzirom da je još u titularniku prvih srpskih patrijarha sadržano da on obuhvata „srpske zemlje": Makedoniju, Srbiju, Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju i drugo.[24] Pored agenata i crkve, u Bosni su posebno nakon 1849. godine, djelovale tajne organizacije čiji je krajnji cilj, pored rušenja osmanske vlasti, bio i ujedinjenje sa Srbijom. One će, sa prekidima, djelovati do 1874. godine.[25] U skladu sa tom politikom, jedan od primarnih poteza bio je iskorijenjivanje nesrpskog imena među bosanskohercegovačkim pravoslavnim stanovništvom. U Sarajevu će poslije 1856. godine biti osnovano društvo za iskorijenjivanje imena „vlah", „ćafir", „rišćanin". Umjesto tih imena, društvo je aktivno radilo na uvođenja termina „Srbin" među tim stanovništvom. Na čelu tog društva bio je Teofil Petranović.[26] Sredina XIX stoljeća u Bosni, koja je imala status ejaleta/vilajeta u sastavu Osmanskog carstva čija je centralna vlast provodila određene reforme, obilježena je bunama i ustancima[27] koji su po svojim ciljevima ličili na srpsku revoluciju od 1804. do 1815. godine te su ustanici težili ka ujedinjenju sa Srbijom i Crnom Gorom.[28] Ovim će bunama nacionalni pokret, koji je sve više dobijao na značaju, davati 1860-ih godina viši politički i historijski smisao[29] jer svaki nacionalni pokret ima za podlogu određenu socijalnu dinamiku.[30] Početkom 1862. godine Garašanin je osnovao *Srpski odbor* za

---

[23] Isto, 33.

[24] Detaljnije o historijskoj ulozi crkve vidjeti: Milorad Tomanić, *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd, 2001.

[25] Ibrahim Tepić, „Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine", u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata,* Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1997, 203.

[26] Milorad Ekmečić, „Srpski narod u Turskoj od sredine XIX veka do 1878.", *Istorija Srba – V/1,* Srpska književna zadruga, Beograd, 1981, 487.

[27] Bune pod vođstvom Luke Vukajlovića (1852.-1862) u Hercegovini i Petra Petrovića Pecije (1857.-1858) u Bosanskoj krajini.

[28] Milorad Ekmečić, „Srpski narod u Turskoj od sredine XIX veka do 1878.", 470-471.

[29] Isto, 471.

[30] Isto, 484.

nacionalnu propagandu u Bosni i Hercegovini. U Odbor su ušli: državni savjetnik Lazar Arsenijević-Batalaka, pukovnik Franjo Zah, upravitelj artiljerijske škole i Atanasija Nikolić, pomoćnik ministra unutrašnjih poslova.[31]

U cilju jačanja srpske nacionalne svijesti u Bosni i Hercegovini osnovana je srpska pravoslavna bogoslovija u Banjoj Luci 1866. godine. Inicijator i njen prvi rektor bio je Vaso Pelagić – zagovornik svesrpskog oslobađanja i ujedinjenja.[32] Osnivanje ove bogoslovije bio je dio politike školovanja đaka za kulturni i politički rad, a pomoć i podršku u njenom radu pružala je i Srbija. Svrha u ovoj radnji bila je fokusirana u buđenju narodne svijesti kod Srba.[33] Iste godine kada je osnovana bogoslovija u Banjoj Luci, u Srbiji dolazi do osnivanja organizacije *Ujedinjena srpska omladina.* Ona je formirana na inicijativu liberalne inteligencije, po ugledu na *Mladu Italiju.* Kao prvu svesrpsku organizaciju njene vođe su je smatrale otjelovljenjem narodnog jedinstva.[34] Ova organizacija ubrzo će, posebno nakon što su njeni lideri prihvatili Garašaninovo koncepciju, svoje djelovanje proširiti i na Bosnu i Hercegovinu s ciljem propagiranja srpske nacionalne ideologije na bosanskohercegovačkom tlu. U planovima ove organizacije dominira misao o potrebi priključenja Bosne kneževini Srbiji.[35] Kneževina Srbija je tradicionalno koristila socijalno nezadovoljstvo hrišćanskih seljaka da u njih unese svoje državne i nacionalne težnje u Bosni i Hercegovini. To će biti prisutno naročito tamo gdje se plemenska svijest usmjerava u pravcu nacionalnog.[36] Bosna i Hercegovina, u kojoj osmanska vlast zbog unutrašnjih nemira te političke i ekonomske nestabilnosti nije bila u stanju uvesti red, bila je pogodno tlo za jačanje srpskog nacionalnog pokreta i potencijalnog formiranja novih država. Srpski nacionalni pokret nastao je u pograničnim dijelovima Osmanskog carstva i Habsburške monarhije i odvijao se u formi seljačkog ustanka protiv osmanske vlasti.[37] Djelovanje

[31] Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1861 – 1869,* Planjax, Tešanj, 2016, 34.

[32] Risto Besarović, *Vaso Pelagić,* Prosvjeta, Zagreb, 1947, 6, 12-13.

[33] Milorad Ekmečić, „Srpski narod u Turskoj od sredine XIX veka do 1878.", 498-499.

[34] Latinka Perović, „Bosna i Hercegovina u političkim programima 19. veka", *Historiografski vidici I,* Forum Bosnae, Sarajevo, 2005, 18.

[35] Ibrahim Tepić, „Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine", 207.

[36] Isto, 203.

[37] Milan Subotić, „Male nacije: Hrohova tipologija nacionalnih pokreta", *Filozofija i društvo,* br. 2, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2006, 221.

tih srpskih tajnih organizacija u Bosni i Hercegovini najznačajnija je stvar u političkom razvoju srpskog naroda.[38]

Posebno značajan događaj u historiji srpskog nacionalizma u Bosni i Hercegovini desio se 1875. godine kada izbija ustanak u Bosni. Prema riječima Milorada Ekmečića „izbijanje ovako velikog ustanka predstavljao je izuzetan događaj na kojima je srpski nacionalni pokret decenijama čekao."[39] U suštini, seljačka buna u istočnoj Hercegovini protiv muslimanskih zemljoposjednika ubrzo se pretvorila u ustanak pravoslavnih seljaka u cijeloj Bosni i Hercegovini. Iako je ustanak počeo kao socijalni pokret zbog tlačenja i zloupotreba koje su provodili osmanski i muslimanski zemljoposjednici, neke njegove vođe ubrzo su izrazile želju za političkim ujedinjenjem sa Srbijom, što je značilo rast srpskog političkog nacionalizma u okviru pravoslavne vjerske zajednice i širenje srpskih nacionalističkih ideala u Bosni i Hercegovini. Pobunjeni seljaci su našli podršku i ohrabrenje u Srbiji i među slavenskim aktivistima u Rusiji koji su se nadali da će tu priliku iskoristiti za širenje ruskog utjecaja na Balkanu.[40] Ovaj ustanak bio je u uskoj vezi sa stvaranjem nacionalne države, iako su motivi njegovog pokretanja imali socijalnu dimenziju s obzirom da se u njemu radilo o „seljačkom" pokretu i pokušajem rješavanja agrarnog pitanja u korist kmetova čiju su većinu činili hrišćani. Ustanak je od početka krenuo s ciljem teritorijalnog proširenja kneževina Srbije i Crne Gore te su obje vlade pružale aktivnu podršku ustanicima, posebno od sredine 1875. godine.[41]

Za Ekmečića ovaj ustanak ima jednak historijski značaj kao Prvi srpski ustanak ili Revolucija u Vojvodini 1848-1849.[42] Iako je krajnji cilj ustanika, među kojima su većinu činili Srbi, bio ujedinjenje u jedinstvenu nacionalnu državu u čiji sastav bi prvobitno uz Bosnu i Hercegovinu ušle Srbija i Crna Gora, ustanak ipak nije urodio plodom. Naredne tri godine protekle su u neuspjelom pokušaju ujedinjenja.

---

[38] Milorad Ekmečić, „Srpski narod u Turskoj od sredine XIX veka do 1878.", 489.

[39] Milorad Ekmečić, *Dugo kretanje između klanja i oranja: Istorija Srba u Novom veku (1492-1992),* Zavod za udžbenike, Beograd, 2008, 287.

[40] Robert J. Donia i John. V. A. Fine, *Bosna i Hercegovina: Iznevjerena tradicija,* Institut za istoriju, Sarajevo, 2011, 83.

[41] Opširnije o ustanku: Milorad Ekmečić, *Ustanak u Bosni 1875-1878,* Veselin Masleša, 1960.

[42] Milorad Ekmečić, *Dugo kretanje između klanja i oranja: Istorija Srba u Novom veku (1492-1992),* 289.

Nedvojbena je povezanost između događaja početkom devedesetih: formiranja paradržavnih organa s ciljem podjele Bosne i eliminiranja Bošnjaka, s onim događajima koji su se dešavali u ranijim historijskim periodima. Tako je i nedvojbena povezanost počinjenih zločina nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini u periodu 1992-1995. godine i zločina nad njima u ranijim historijskim periodima. S današnje tačke promatranja, evidentno je da „početak XIX stoljeća imao (je) ključnu determinantu za genocid nad Bošnjacima" na prostoru Bosne i Hercegovine jer se tada još od srpskih ustanaka, „pojavljuje aspiracija za 'uklanjanje' granice na rijeci Drini kao 'granici između srpskih naroda', a što je poslije inspirisalo sve srpske velikodržavne, ekspanzionističke, pokrete koji su uslijedili. Taj projekat i pokret definisan je jednim od primarnih ciljeva tj. iskorjenjivanjem bošnjačkog stanovništva sa obje strane Drine, kao i istrebljenjem muslimanskog stanovništva Polimlja i drugih dijelova Sandžaka. Zločini koji su počinjeni nad muslimanskim stanovništvom u osmanskim provincijama Srbiji i Crnoj Gori u XIX stoljeću, na osnovu ispoljenih oblika, načina i razmjera izvršenja, kao i ispoljene namjere, konstituiše sva obilježja zločina genocida."[43]

1. 2. Od sredine XIX stoljeća do Drugog svjetskog rata

Gorski vijenac Petra Petrovića Njegoša objavljen je 1847. godine. U njemu je on opjevao zločin nad muslimanima u staroj Crnoj Gori poznatiji kao "istraga poturica". Zločin "istrage poturica" počinjen 1711. godine uoči Badnje večeri nad muslimanim stare Crne Gore imao je veliki uticaj na daljnje formiranje srpske nacionalne ideologije.[44] U ovom djelu muslimani se nazivaju „poturicama" ili „Turcima" što implicira stanovište da su oni konvertovanjem na islam iz hrišćanstva, promijenili njihov rasni identitet i pridružili se turskoj rasi.[45] Prema Sellsu, upravo je *Gorski vijenac* imao ogroman motivacioni uticaj na počinitelje zločina i genocida nad Bošnjacima u periodu XIX i XX stoljeća jer su se zločinci na njega referirali prilikom

[43] Muamer Džananović, „Utjecaj genocida nad Bošnjacima na demografske promjene u Srebrenici i Bratuncu 1991-2021.", *Monumenta Srebrenica*, god. 10, br. 10, Tuzla-Srebrenica, 2021, 131-155; Denis Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804-2020)*, 29-225.

[44] Michael A. Sells, *The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia*, University of California Press, Oakland, 1996, 78-79.

[45] Isto, 87.

izvršenja zločinačkih radnji.[46] *Gorski vijenac* je predstavljao ideologiziranu epsku osnovu korištenu za pripremu zločina koji su uslijedili u XIX i XX stoljeću.[47]

Vuk Stefanović Karadžić, srpski lingvista, dao je značajan doprinos razvoju srpske ideologije, ali i ideje Velike Srbije sa tezom da pod Srbiju potpadaju sva područja gdje se govori „srpski" jezik. On je sve južnoslovenske jezike štokavskog narječja smatrao varijacijama srpskog jezika.[48]

U šestoj i sedmoj deceniji XIX stoljeća Srbija postaje centrom okupljanja i organizovanja protiv Osmanskog carstva, među kojim se posebno isticalo djelovanje slavenofilskih snaga iz Rusije. Knez Mihailo Obrenović i Ilija Garašanin su u šezdesetim godinama XIX stoljeća počeli sa naoružavanjem Srbije i da kroz razne odbore pripremaju srpsko i pravoslavno stanovništvo za ustanak u Bosni i drugim susjednim zemljama. Njihovi napori su rezultirali podizanjem srpskog ustanka u Bosni i Hercegovini 1875. godine. S pravom se može konstatovati da su pretpostavke za podizanje ustanka kreirane implementacijom mjera propisanih *Načertanijem.*[49] Ustanci u Bosni i Hercegovini, uključujući i onaj iz 1875. godine bili su zapravo i povodi da Srbija i Crna Gora uz korištenje pravoslavnog stanovništva u Bosni i Hercegovini prošire svoj teritorij. U procesu kada su srpski ideolozi shvatili da Srbi prvo moraju izvršiti "posrbljavanje" svega pravoslavnog stanovništva a u njenim zamišljenim okvirima. Zbog te potrebe do kraja XIX stoljeća "posrbljeni" su bosanskohercegovački pravoslavci. "Posrbljavanje" pravoslavnog stanovništva, bez obzira na njegovu stvarnu etničku pripadnost, Srbiji je davalo pred dijelom tadašnje međunarodne zajednice (Velika Britanija, Francuska i Rusija), legitimitet da ga obuhvati u vlastitoj nacionalnoj državi. Zato su Srbi teritorijalno proširenje svoje države prikrivali pod krinkom oslobađanja porobljene braće i svesrpskog nacionalnog ujedinjenja u istu državu.[50]

---

[46] Isto, 79.

[47] Kenneth Morrison, *Montenegro: A Modern History*, I. B. Tauris, London, 2009, 23.

[48] Michael A. Sells, *The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia*, 39; Elizabet Erdman-Pandžić, „Velikosrpska ideologija u praksi", u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991.-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1997, 164.

[49] Denis Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804-2020)*, 47-50.

[50] Amir Kliko, Muamer Džananović i Zilha Mastalić-Košuta, „Srpski i hrvatski pokušaji podjele Bosne i Hercegovine u cilju realizacije vlastitih velikodržavnih ideja", 24-25.

Nacionalno buđenje na Balkanu i slabljenje moći Osmanske države bilo je kobno za muslimane ovog dijela Evrope, naročito u drugoj polovini XIX stoljeća - obilježeno masovnim zločinima i iseljavanjem. O tome govore i statistički pokazatelji. Naime, tokom 1870-ih godina muslimani su na Balkanu činili oko polovinu ukupnog stanovništva. Na tom prostoru ubijeno je do 1890. godine, kako navode pojedini autori, preko 300.000 muslimana, a preko pet miliona ih je prognano u Anadoliju.[51]

Jedan od najznačajnijih trenutaka tog perioda bila je okupacija Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske odlukama Berlinskog kongresa 1878. godine. S jedne strane, okupacija je bila garant odbrane od učestalih napada iz Srbije i Crne Gore, a s druge označila i novi talas iseljavanja muslimanskog stanovništva. Posebno tragično za Bosnu i Hercegovinu bilo je da je odlukama kongresa njen teritorij rascjepkan. Novopazarski sandžak odvojen je od ostalog dijela Bosne i Hercegovine. Dakle, odlukama ovog kongresa Crnoj Gori su dodijeljena područja Bosanskog ejaleta: Nikšić, Bar, Podgorica, Žabljak, Spuž, Zetska ravnica, Kolašin, Plav i Gusinje. Izuzev dva zadnja mjesta, u svim ostalim se dogodilo totalno obespravljivanje Bošnjaka i Albanaca, oduzimanjem kompletne pokretne i nepokretne imovine, dok je kompletno stanovištvo poslano u progonstvo.[52] Zbog neprihvatanja činjenice da je Bosna i Hercegovina okupirana 1878. i anektirana 1908. godine, znatan broj Bošnjaka napušta je u pravcu Osmanskog carstva.[53]

I tokom XX stoljeća nastavljeno je činjenje zločina nad muslimanima Balkana. Balkanski ratovi 1912. i 1913. godine su donijeli stradanje muslimana Balkana ogromnih razmjera. Usljed povlačenja osmanske vojske, srbijanska i crnogorska vojska se usmjeravaju prema Sandžaku, vršeći neselektivne ratne zločine nad zaštićenim licima Bošnjacima i Albancima Plava, Gusinja, Pešterske visoravni, Sjenice, Kolašina i drugih mjesta. Praksa je ostala identična prethodnim fazama teritorijalne ekspanzije ovih država: masovna

[51] Opširnije u: Kemal H. Karpat, *Ottoman population, 1830-1914. Demographics and social characteristics*, University of Wisconsin press, Madison, 1985; Safet Bandžović, *Deosmanizacija Balkana i Bošnjaci: Ratovi i muhadžirska pribježišta (1876.-1923.)*, Autor, Sarajevo, 2013, 126.

[52] Smail Čekić, *Historija genocida nad Bošnjacima*, Muzej genocida, Sarajevo, 1997, 15.

[53] Opširnije u: Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2006.

ubijanja, mučenja, progon, silovanja, pljačkanje, ali i prisilno pokrštavanje muslimana koje je izvršeno u Plavu i Gusinju.[54]

Početkom Prvog svjetskog rata 1914. i daljih ratnih godina bosanskohercegovačko vojno sposobno stanovništvo bilo je raspoređeno u ukupno osam bosanskohercegovačkih pješadijskih pukova i isto toliko lovačkih bataljona, zatim u jedinice brdske artiljerije, rezervne bataljone za popunjavanje operativnih jedinica, tvrđavske pješadijske bataljone i radne odrede. One su tokom četiri godine ratovanja, zbog borbenih rezultata u spomenutim jedinicama Austro-Ugarske, smatrane elitnim trupama budući da je smrtnost njenih pripadnika bila niža od prosjeka u vojsci Habsburške monarhije.[55] S jedne strane mobilizacija, a s druge zločini nad bošnjačkim civilima obilježile su historiju ovog naroda tokom Prvog svjetskog rata. Budući da je austrougarska vojska vodila borbena dejstva i protiv srbijansko-crnogorskih jedinica, ove su nerijetko ulazile na teritorij Bosne i Hercegovine i činile zločine. Tako je izvođenjem združenih operacija crnogorske sandžačke vojske i srbijanske užičke vojske preko Romanije i Jahorine na pravcu prema Sarajevu u kojima je prognano na desetine hiljada bošnjačkog i drugog stanovništva iz privremeno okupiranih teritorija, ubijeno više stotina civila te opljačkana i uništena mnoga imovina.[56]

Po završetku Prvog svjetskog rata formirana je bez odluke bošnjačkih političkih predstavnika zajednička država južnoslovenskih naroda koja ni u svom nazivu nije pokazivala da ih predstavlja - Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS) odnosno kasnije Kraljevina Jugoslavija. Nestanak Austro-Ugarske i nastanak Kraljevine SHS većina je Bošnjaka doživjela kao novu okupaciju koja za „muslimanski narod predstavlja veću opasnost od one ranije, iako je bilo deklaracija kojima se pozdravlja

[54] Kenneth Morrison, *Montenegro: A Modern History*, 115; Prema određenim procjenama u ovim događajima ubijeno je 550 muslimana po presudama prijekog suda, dok je 250 ubijeno mimo toga. Mustafa Memić, *Gusinjsko-plavska krajina u vrtlogu historije*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2008, 67. i 83.

[55] Iljas Hadžibegović i Mustafa Imamović, „Bosanskohercegovačka vojska u okviru austrougarske armije", u: *BiH od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata,* Štab vrhovne komande Oružanih snaga RBiH, Sarajevo, 1994, 248-250.

[56] „Tokom ovih višemjesečnih borbi iz krajeva jugoistočne Bosne u druge dijelove BiH izbjeglo je 37.294 Bošnjaka, uz 7.102 Bošnjaka iz Sandžaka. Razoreno je i spaljeno na hiljade stambenih i gospodarskih objekata, te opljačkana i uništena brojna pokretna imovina" Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku,* 300.

oslobođenje".[57] U početnim godinama nove države, bošnjačko stanovništvo bilo je predmet napada od strane srpskih vojnika. O tome kakav je bio položaj bošnjačkog stanovništva svjedoči i reisu-l-ulema Džemaludin ef. Čaušević u februaru 1919. godine u intervjuu datom francuskom listu „Le temps" u kojem, između ostalog, kaže: „Oko tisuću ljudi ubijeno, 76 žena spaljeno, 270 sela opljačkano i uništeno, eto bilansa za nas muslimane radosnih praznika, rađanja Jugoslavije koju smo bili pripravni služiti cijelom svojom dušom. Poslije dolaska srpskih trupa, pritajeno neprijateljstvo koje su iskazivali naši pravoslavni sugrađani, pretvorilo se u djelatnu mržnju pod okom, za koje bi se reklo da je blagonaklono, naših okupatora. Pred globljenjem, ubistvima, masakrima, čiji se broj povećava svaki dan, srpska oružana sila zadovoljava se da bude pasivnim svjedokom kad i sama nema ulogu učesnika. Njeno držanje nam je očito nesklono. Zar se nije oduzelo oružje od svakog muslimana koje se kod njega moglo naći, da bi se potom podijelilo pravoslavnom stanovništvu? Šta drugo reći ako se želi razoružati naše da bi ih se moglo bolje klati!"[58]

Bošnjaci su i dalje doživljavali razne oblike maltretiranja i zastrašivanja, praćenih otvorenim, svakodnevnim i prijetećim pozivima na iseljavanje: „Idite u Aziju", „Selite u Aziju", „Turci u Aziju".[59] Uprkos apelu reisa Čauševića, zločini nad Bošnjacima su nastavljeni. Zločini su kulminirali 1924. godine pokoljem u sandžačkom selu Šahovići kada je ubijeno nekoliko stotina Bošnjaka. Posebno je upečatljiva činjenica da je Kraljevina SHS ovaj zločin zataškala. Rezime toga je da su Bošnjaci kolašinskog kraja napustili ovo područje odlazeći ka drugim dijelovima Sandžaka, ka Kosovu, Bosni i Turskoj.[60]

---

[57] Vlado Jokanović, „Elementi koji su kroz istoriju djelovali pozitivno i negativno na stvaranje bošnjaštva kao nacionalnog pokreta", *Pregled: časopis za društvena pitanja*, Vol. 58, br. 8, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 1968, 255.

[58] Muhamed Nezirović, „Charles Rivet i njegovo svjedočenje o Bosni iz 1919. godine", *Godišnjak*, BZK „Preporod, Sarajevo, 2005, 295.

[59] Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*, Durieux, Zagreb, 1995, 305.

[60] Ejup Mušović, „Crnogorski muhadžiri i njihova kretanja", *Istorijski zapisi 1-2*, Titograd, 1986, 150-151; Veselin Konjević, „Iseljavanje muslimana Crne Gore", *Matica crnogorska*, br. 74, Podgorica, 2018, 414-417; Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*, 390-395.

Nova vlast u Krajevini SHS 1919. godine ukinula je kmetstvo i donijela zakon prema kojem kmetovske porodice stiču pravo vlasništva nad zemljom koju obrađuju. Zakon je pogodio otprilike 4000 muslimanskih zemljoposjedničkih porodica, od kojih su neke pale na prosjački štap.[61]

Srpski i hrvatski nacionalisti svoje su politike bazirale ne samo na međusobne verbalne napade nego i na napade na bošnjačko stanovništvo.[62] S druge strane, bošnjačko i albansko stanovništvo u južnoj Srbiji bilo je još češće napadano i diskriminisano. U tom periodu počinje i projekat kolonizacije Kosova kao i iseljavanja muslimanskog – bošnjačkog i albanskog – stanovništva u Republiku Tursku.[63] Pored navedenog, podjela na okruge, a posebno na banovine odlukom kralja Aleksandra Karađorđevića i uvođenjem Šestojanuarske diktature 1929. godine i definitivno je srušena teritorijalna cjelovitost Bosne i Hercegovine.

Bošnjaci su se nalazili tokom razdoblja monarhističke Jugoslavije u stalnom rascjepu između srpskog i hrvatskog nacionalizma, federalističkog i centralističkog uređenja države. Naročito je značajnu ulogu u srpskoj nacionalističkoj politici, pored političkih predstavnika iz Beograda, imao Srpski kulturni klub (SKK). On je formiran od strane srpskih intelektualaca poslije Prvog svjetskog rata i radio je na „utvrđivanju srpskog karaktera Vojvodine, Bosne i Hercegovine i Makedonije." Sedmičnjak SKK-a *Srpski*

---

[61] Noel Malcolm, *Bosna: kratka povijest*, Buybook, Sarajevo, 2011, 294-295.

[62] Salkan Užičanin, *Nacija i teror. Djelatnost nacionalističkih organizacija u Bosni i Hercegovini (1921 – 1929)*, Društvo historičara Tuzla, 2019. U jednoj polemici s hrvatskim nacionalističkim listovima oko porijekla bosanskohercegovačkih muslimana, radikalska Самоуправа ustvrdila je da je historijska istina da Hrvati nisu prešli na islam, već da je „tu ljagu srpskome obrazu nanela pokvarena srpska gospoda iz Bosne". U nastavku je dodala da je ta „isturčena, renegatska, nevaljala gospoština" za vrijeme osmanske uprave "mučila, klala, pljačkala i zlostavljala srpsku braću svoju". Srpski nacionalisti muslimane su smatrali "poturčenjacima – poturicama", koji su veći "dindušmani" srpskom narodu od Turaka. Salkan Užičanin, „Odnos srpskih i hrvatskih nacionalista prema muslimanima u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca", u: Hikmet Karčić (ur.), *Muslimani Jugoslavije nakon Velikog rata: Odjeci St.Germainskog ugovora 1919.*, Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka, Sarajevo, 2020, 290.

[63] Opširnije o sporazumu iz 1938. godine između Kraljevine Jugoslavije i Republike Turske vidjeti: Thomas Schad, „From Muslims into Turks? Consensual demographic engineering between interwar Yugoslavia and Turkey", *Journal of Genocide Research*, Routledge, UK, 18:4, 2016, 427-446.

glas koji je nosio slogan „Jako srpstvo – jaka Jugoslavija" predstavljao je preteču četničkog programa iz perioda Drugog svjetskog rata „Velika Srbija u velikoj Jugoslaviji".[64]

Do tridesetih godina 20. stoljeća prema planovima i očekivanjima srpskih i hrvatskih političkih ideologa Bosna i Hercegovina je trebala biti podijeljena između Srbije i Hrvatske.[65] U ozračju početka Drugog svjetskog rata i opasnosti koje je najavljivao po opstanak Kraljevine Jugoslavije, Srbi su morali popustiti Hrvatima u njihovim zahtjevima reorganizacije državne uprave, ali i novog teritorijalnog razgraničenja što je dovelo do sporazuma Cvetković – Maček 1939. godine. Sporazumom između predsjednika jugoslovenske vlade Dragiše Cvetkovića i lidera Hrvatske seljačke stranke Vladka Mačeka teritorij Bosne i Hercegovine podijeljen je između njoj susjednih pokrajina tadašnje jugoslavenske države, odnosno između Srbije i Hrvatske. Bošnjaci su u tim pregovorima potpuno zanemareni, odnosno čak za Cvetkovića i Mačeka „nisu ni postojali". Od tog sporazuma njegovi kreatori su očekivali da će zadovoljiti Srbe i Hrvate što je trebalo spriječiti raspad zajedničke države i njihov međusobni oružani sukob u vihoru očekivanog svjetskog rata koji je započeo svega par dana nakon potpisivanja sporazuma.[66]

Novo ustavno uređenje jugoslovenske države ubrzo je zaustavljeno izbijanjem Drugog svjetskog rata. Bosna i Hercegovina našla se 10. aprila 1941. godine u sastavu Nezavisne države Hrvatske (NDH).

---

[64] Branko Petranović i Momčilo Zečević, *Jugoslovenski federalizam. Ideje i stvarnost*, Prosveta, Beograd, 1987, 568.

[65] Mira Radojević, „Bosna i Hercegovina u raspravama o državnom uređenju Kraljevine (SHS) Jugoslavije 1918-1941. godine", *Istorija 20. veka*, 1, 1994, 7.

[66] Amir Kliko, Muamer Džananović i Zilha Mastalić-Košuta, „Srpski i hrvatski pokušaji podjele Bosne i Hercegovine u cilju realizacije vlastitih velikodržavnih ideja", 31; O sporazumu Cvetković – Maček detaljnije vidi: Enver Redžić, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nauke*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Institut za istoriju, Sarajevo, 2000; Mihailo Konstantinović, *Politika sprazuma*, Agencija MIR, Novi Sad, 1998, 11-47.

1. 3. Srpski nacionalizam u Drugom svjetskom ratu i položaj Bosne i Hercegovine u prvim decenijama socijalističke Jugoslavije

Srpski velikodržavni projekt programski je znatno osnažen pred početak i za vrijeme Drugog svjetskog rata. Uspostavom zločinačkog režima NDH i genocidne politike prema Srbima, Jevrejima i Romima, dodatno je učvrstio srpsku nacionalističku ideologiju. Instruktivno i ideološko *Načertanije* je tokom 1941. godine dopunjeno *Homogenom Srbijom* Stevana Moljevića i *Instrukcijom* Draže Mihailovića četničkim komandantima. Oba dokumenta su predviđala uspostavljanje velikosrpske države, naseljene isključivo srpskim življem na prostorima bivše Jugoslavije, kroz istrebljenje nesrpskog stanovništva na tim prostorima.[67]

Jugoslovenska vojska u Otadžbini (JVuO) odnosno četnički pokret, nastao je 1941. godine pod vodstvom Draže Mihailovića, bivšeg oficira Vojske Kraljevine Jugoslavije s primarnim ciljem stvaranje etnički čiste države velike Srbije.[68] Četnički pokret želio se osloboditi granica Srbije uspostavljenih u Kraljevini Jugoslaviji koje je smatrao ograničavajućim za srpski narod.[69] Program pokreta se ideološki bazirao na programu SKK propagiranom između dva svjetska rata. Dragiša Vasić, Stevan Moljević i drugi brojni intelektualci SKK-a su se tokom rata priključili četničkom pokretu.[70] Moljević je kao član političkog rukovodstva četničkog pokreta izradio dokument *Homogena Srbija* u junu 1941. godine koji je u velikoj mjeri odražavao program djelovanja Ravnogorskog četničkog pokreta. Dokument je normirao uspostavljanje velike Srbije u velikoj Jugoslaviji, a time u toj velikoj Srbiji nije bilo mjesta za nesrpsko stanovništvo.[71]

---

[67] Seka Brkljača, Muhidin Pelesić i Husnija Kamberović, „ Bosna i Hercegovina u toku Drugog svjetskog rata", u: *BiH od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata,* Štab vrhovne komande Oružanih snaga RBiH, Sarajevo, 1994, 288 -289.

[68] Vidjeti: Milan Radanović, *Kazna i zločin. Snage kolaboracije u Srbiji: odgovornost za ratne zločine (1941-1944) i vojni gubici (1944-1945),* Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, Belgrade, 2016.

[69] United Nations, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia– Sudski spisi (ICTY), *Izvještaj vještaka Yvesa Tomića: Ideologija Velike Srbije u XIX i XX veku,* 43; Denis Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804-2020),* 113.

[70] ICTY, *Izvještaj vještaka Yvesa Tomića: Ideologija Velike Srbije u XIX i XX veku,* 43.

[71] Isto, 44.

Primjenjivanje u praksi pomenutih četničkih dokumenata najviše će osjetiti Bošnjaci Podrinja i Polimlja, u kojima su četničke jedinica Draže Mihailovića - u historiji zapamćeno kao ritualno klanje Bošnjaka na drinskim mostovima - samo u periodu od augusta 1941. do kraja 1943. godine ubile između 19.200 i 27.700 bošnjačkih civila.[72] Ovim činom Drina postaje trajnim simbolom genocida nad Bošnjacima i trajnih velikosrpskih aspiracija na „uklanjanju" ove rijeke kao granice, kako to ideolozi genocida kažu, između "srpskih" zemalja.[73] Procjenjuje se da je tokom Drugog svjetskog rata poginulo i ubijeno oko 103.000 Bošnjaka ili 8.1% ukupne populacije ovog naroda.[74] Neke druge procjene govore da se radi o 86.000 ubijenih Bošnjaka.[75] Uprkos brojnim zločinima nad Bošnjacima tokom Drugog svjetskog rata, Bošnjaci su kontinuirano pokazivali svoje antifašističko opredjeljenje. Čak i oni koji nisu bili dio antifašističkog pokreta činili su onoliko koliko su mogli tokom vlasti NDH kako bi se ogradili od brojnih ustaških zločina, protiveći se progonima i zločinima nad Srbima, Jevrejima, Romima i drugim narodima. Najbolji primjer su svakako 'Muslimanske rezolucije' iz 1941. i 1942. godine kojim su Bošnjaci, bez obzira što nisu imali političko vodstvo, ipak stavljali svoj potpis na javni dokument kojim su osuđivali činjenje zločina i ograđivali se od njih.[76]

---

[72] Smail Čekić, *Historija genocida nad Bošnjacima,* 13-24; Edina Bećirević, *Na drini genocid,* Buybook, Sarajevo, 2009, 80.

[73] O zločinima u zimu 1941. na 1942. godine četnički kapetan Sergije Mihajlović je rekao: "Riješili smo se neprijatelja, ubili smo 5000 Muslimana u Foči i Goraždu." Vladimir Dedijer, Antun Miletić, *Genocid nad Muslimanima,* Svjetlost, Sarajevo, 1990, 127.
Više o položaju Bošnjaka u Drugog svjetskom ratu vidjeti: Marko Atilla Hoare, *The Bosnian Muslims in the Second World War,* Oxford University Press, New York and C. Hurst and Co., London, 2013.

[74] Šire o tome: Smail Čekić, *Historija genocida nad Bošnjacima*, 24-28.

[75] Bogoljub Kočović, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji,* Svjetlost, Sarajevo, 1990, 94.

[76] Šire o tome: Hikmet Karčić, Ermin Sinanović, Ferid Dautović (ur), *The Muslim Resolutions: Bosniak Responses to World War Two Atrocities in Bosnia and Herzegovina*, IITB-CICW, Virginia, 2021; Hikmet Karčić, *Derviš M. Korkut: A Biography*, IITB-El-Kalem, Sarajevo, 2020; Safet Bandžović, *Bošnjaci i antifašizam: Ratni realizam i odjek rezolucija građanske hrabrosti (1941.)*, Autorovo izdanje, Sarajevo, 2010; Nada Kisić Kolanović, *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941-1945.*, Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009; Emily Greble, *Sarajevo, 1941-1945: Muslims, Christians, and Jews in Hitler's Europe*, Cornell University Press, 2011.

Bosna i Hercegovina je tokom Drugog svjetskog rata, zahvaljujući većinskom dijelu pripadnika Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP), dobila status republike u zajedničkoj jugoslovenskoj državi. „Nakon što je definitivno unutar antifašističkog pokreta preovladao stav da je Bosna i Hercegovina historijski oblikovana geografsko-ekonomska cjelina održano je Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a 25. i 26. novembra 1943. godine u Mrkonjić Gradu. Od ovog datuma ZAVNOBiH je odlučivao u kapacitetu najvišeg organa vlasti Bosne i Hercegovine kao ravnopravne federalne jedinice. Tako je Bosna i Hercegovina nakon 480 godina, egzistirajući pod stranim carevinama i kraljevinama, obnovila svoju državnosti na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a."[77] Bila je to država u kojoj je ne samo Bosna i Hercegovina uživala politički veći status nego i država u kojoj su se i Bošnjaci mogli, ako izuzmemo niz represija do 1966. godine, osjećati sigurnim. Dakle, socijalistička Jugoslavija je u svakom slučaju bila primamljivija Bošnjacima nego monarhistička pod krunom Karađorđevića. Za ovaj narod naročito je značajan period kraja 1960-ih godina. Naime, uprkos snažnom otporu, vladajuće strukture SFRJ odlučile su priznati Bošnjacima naciju čime su stekli pravo da se na narednim popisima stanovništva izjašnjavaju kao Muslimani. Tako su i u pravnom smislu dobili status ravnopravnog naroda u Jugoslaviji.[78]

[77] Denis Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804- 2020).* Detaljnije o masovnom uključivanju Bošnjaka u NOP, zasjedanjima ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a, zaokruživanju državnosti Bosne i Hercegovine u ustavnopravnom smislu i političkom statusu Bošnjaka tokom, ali i nakon, Drugog svjetskog rada vidi u: Isto, 113-148; Mirko Pejanović, *Državnost BiH u XX i XXI stoljeću*, University Press Sarajevo, 2021; Marko Atilla Hoare, *The Bosnian Muslims in the Second World War;* Enver Redžić, *Bosna i Hercegovina u drugom svjetskom ratu*, Svjetlost, Sarajevo, 1998; Miodrag N. Simović, Mirko Pejanović i Zijad Šehić (ur.), *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 15, Sarajevo, 2020.

[78] O procesu priznavanja muslimanske nacije, vidjeti: Atif Purivatra, *Nacionalni i politički razvitak Muslimana*, Svjetlost, Sarajevo, 1972.

1. 4. Politička situacija u socijalističkoj Jugoslaviji i buđenje nacionalizma

Nakon nekoliko decenija politike „bratstva i jedinstva" i određenih nastojanja jugoslovenske socijalističke vlasti da ga potisne, nacionalno je pitanje u Jugoslaviji, ipak, ponovo aktualizirano tokom 1980-ih godina.[79] Najprije je izraženo nezadovoljstvo srbijanskog akademskog i političkog vrha uređenjem države nakon donošenja Ustava 1974. godine i položajem srpskog naroda izvan Srbije. Faktički, kritika Ustava iz 1974. godine naglašenija je postala nakon smrti Josipa Broza Tita. Smatrali su da je spomenutim Ustavom Srbija i srpski narod u neravnopravnom položaju u odnosu na druge što je bila polazna osnova za novu političku platformu. Očekivano, uslijedile su reakcije kod drugih jugoslovenskih naroda. Sva otvorena pitanja poput autonomnog statusa Vojvodine i Kosova dobijenog Ustavom iz 1974. godine postala su politički aktualna. Nakon što je „riješeno" pitanje autonomnih pokrajina, akcenat na političkim temama bio je na ustavnom uređenju Jugoslavije. Nizali su se prijedlozi od centralističko-federalističkog sa hegemonijom većinskog naroda, konfederalnog, asimetrične federacije, proglašenja nove „krnje Jugoslavije" do proglašenja nezavisnosti i teritorijalnih širenja jugoslovenskih republika. Kako je vrijeme odmicalo, zaoštrena politička scena naslućivala je nove političke i vojne sukobe na jugoslovenskom tlu ukoliko se ne pronađe političko rješenje koncenzusom njenih vodećih političara. Ključna pitanja odnosila su se na one dijelove Jugoslavije koji su bili etnički izmiješani i u kojem je politički sukob vođen na relaciji „suvereniteta republike" i „prava naroda na samoopredjeljenje". Žarišta takvih političkih sukoba bila je najprije Hrvatska u čijem je značajnom dijelu srpsko stanovništvo bilo većinsko, i Bosna i Hercegovina - republika koja je smatrana paradigmom suživota jugoslovenskih naroda.

Inicijativa za novim uređenjem Jugoslavije prešla je sa političke i vojne i na akademsku razinu. U septembru 1986. godine beogradski list „Večernje novosti" objavio je *Memorandum* Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) u kojem je naglašena potreba za novim ustavnim uređenjem Jugoslavije.[80]

---

[79] Opširnije u: Branka Magaš, *The Destruction of Yugoslavia: Tracking the Break-up 1980-92.* Verso, 1993.

[80] Opširnije o *Memorandumu* SANU-a: https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf

Posebno se, uz ustavno uređenje Jugoslavije, razmatrao i položaj srpskog naroda u njoj. Započet kao analiza krize jugoslovenskog društva na općem planu, a završen kao predložak za srpski nacionalni program, *Memorandum* je postao neka vrsta programske vodilje za srpski nacionalizam tokom 1980-ih godina. SANU je tako na sebe preuzela ulogu da srpskom društvu ponudi svoju viziju izlaska iz društveno-ekonomske krize Jugoslavije. Odjednom je bilo dozvoljeno raspravljati o čitavom nizu tema, zato što su pitanja imala plavi pečat najvišeg organa državne Akademije pa su se otvarale razne teme poput onih o tome kako je Srbija bila „potlačena" u odnosu na druge jugoslovenske republike ili kako srpski narod ima pravo na „puni nacionalni i kulturni integritet" bez obzira da li živi u Srbiji ili izvan njenih granica.[81]

Memorandum je, prema Kenetu Campbellu, eksplicitno "tvrdio da su Srbi bili najviše potlačen narod u Jugoslaviji i da zato moraju svi živjeti zajedno u jednoj Velikoj Srbiji ili nestati."[82] Prema riječima Sonje Biserko, *Memorandum* je „srpsku naciju predstavio onako kako je ona izgledala pre i za vreme Kosovske bitke, što je apstraktna vizija bazirana na epskoj poeziji."[83] *Memorandum* je de facto predstavljao program srpskih intelektualaca za proširenje teritorijalnih granica (ekspanziju) Srbije. Druga mu je svrha bila da se produkovanjem laži o smrtnoj ugroženosti srpskog naroda, oživi mit o Srbima kao vječitim žrtvama te time homogenizira srpski narod, kao glavni preduslov da bi se genocidni projekat uopće mogao pokrenuti.[84]

Otvorenim propagiranjem nacionalizma zvanično je započeo jedan novi proces političkih prilika u Jugoslaviji. *Memorandum* je, kako je izjavio dotadašnji predsjednik Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije (CK SKS) Ivan Stambolić, bio zapravo „In memoriam Jugoslaviji".[85] Stambolić je

---

[81] Jens-Martin Eriksen i Frederik Stjernfelt, *Scenografija rata – Nova putovanja u Bosnu i Srbiju*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2010, 65.

[82] Kenet J. Campbell, *Genocide and The Global Village*, Palagrave, New York, 2001, 56-57.

[83] Sonja Biserko, "Geneza velikosrpskog nacionalizma", *Slobodna Bosna*, broj 249, 28. august 2001, http://www.camo.ch/geneza_vsrpstva.htm.

[84] Bruce David MacDonald, *Balkan Holocausts? Serbian and Croatian Victim-Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*, Manchester University Press, Manchester, 2002, 65; Kenet J. Campbell, *Genocide and The Global Village*, 56-57.

[85] Latinka Perović, „Srbi i Srbija u novovekovnoj istoriji – Iskustvo sa drugom narodima", Zbornik radova *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi,* Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2017, 246; Ivan Stambolić, govoreći o podjeli unutar SANU-a po pitanju *Memoranduma*, naveo je i da mu je akademik Vasa Čubrilović pričao kako „čitava

bio „užasnut huškačkom sadržinom *Memoranduma*" te je „smesta upozorio da *Memorandum* podiže 'poplavni talas nasilja i krvi'".[86] Prema njegovom mišljenju *Memorandum* je težio „homogenizaciji putem hegemonizacije" većinskog (srpskog) naroda što je bilo neprihvatljivo nesrpskim narodima koji su prihvatali Jugoslaviju jer im je ona omogućavala ravnopravnost, a Srbima ona bila jedina podloga za krilaticu „svi Srbi u jednoj državi".[87]

Pristalice *Memoranduma* su u liku novog lidera SKS-a Slobodana Miloševića nakon njegovog dolaska na vlast i poraza Ivana Stambolića na čuvenoj Osmoj sjednici srbijanskog SK 1987. godine vidjele mogućnost za realizacijom svojih političkih ciljeva. Premda dijametralno suprotnih stavova od SANU-a, i federalni vrh pozdravio je izbor Miloševića smatrajući da je njegovom pobjedom u Srbiji pobijedila pravovjerna, tvrda komunistička linija. Kadrovima iz Bosne i Hercegovine bila je bliska Miloševićeva titoistička odanost, hrvatsko vođstvo imalo je predstavu o Miloševiću kao „komunističkom kozmopolitu", nasuprot „nacionalnom komunisti" Ivanu Stamboliću.[88]

Vrijeme je demantovalo i pristalice tvrde komunističke linije i bosanskohercegovačko i hrvatsko vođstvo. Miloševićevim dolaskom na čelo, SKS postaje opozicija unutar SKJ jer je svoju politiku bazirao na podsticanju kolektivne nacionalne homogenizacije. Tako se srbijanski komunisti vežu sa nacionalnom političkom opozicijom koja novim kursom vladajuće partije počinje da dobija na značaju.[89] Milošević je predvodio politiku pomirenja, odnosno simbioze, nacionalizma i komunizma.[90] U duhu *Memoranduma*, novi

---

grupa 'besmrtnika' godinama okopava nad mapama Bosne pokušavajući da otkrije makar i kozju stazu kojom bi se od Beograda do Karlovca moglo propešačiti a da se prolazi isključivo kroz srpska sela i gradove..." Ivan Stambolić, *Put u bespuće: Odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*, Radio B-92, Beograd, 1995, 126.

[86] Ivan Stambolić, *Put u bespuće: Odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*, 125.

[87] Isto, 129.

[88] Kosta Nikolić, „Smenjivanje Ivana Stambolića sa funkcije predsednika Predsedništva SR Srbije 1987.", *Istorija 20. veka*, God. XXXIV, broj 1, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2016, 173-174.

[89] Dubravka Stojanović, *Ulje na vodi – Ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije*, Peščanik, Beograd, 2010, 163-164.

[90] Eric A. Witte, *Die Rolle der Vereinigten Staaten im Jugoslawien-Konflikt und der aussenpolitische Handlungsspielraum der Bundesrepublik Deutschland (1990-1996)*, Osteuropa-Institut, München, 2002, 23.

srbijanski lider započeo je operaciju rušenja državne strukture Jugoslavije s ciljem obnove hegemonističko-centralističkog sistema države.[91] Dokumenti, stavovi i priopćenja iz SANU-a kao i javni istupi njezinih članova imali su veliki utjecaj na oblikovanje javnog mnijenja među srpskim narodom. Ta je institucija širila uvjerenje da se kriza jugoslovenskog društva može riješiti isključivo radikalnim mjerama. Između SANU i službene politike postojalo je suglasje. Što su tražile SANU i druge naučne i kulturne institucije, to je tražila i službena politička vlast.[92] *Memorandumski* koncept velike Srbije postao je osnova Miloševićeve politike. Istisnuti su svi njegovi oponenti iz SKS. Razračunavanje s onima u srpskom vođstvu koji nisu prihvatali novi politički kurs i nasilne metode izvršeno je vrlo temeljito. Politikom diferencijacije uklonjeni su sa svih važnijih mjesta u partiji, u državnim organima, sredstvima javnog priopćavanja, u privrednim i društveno-političkim organizacijama, ne samo oni koji su se suprotstavljali Miloševićevoj politici, nego i svi oni koji se za tu politiku nisu dovoljno zalagali. Kolebljive i nepoćudne u Srbiji trebalo je ukloniti iz javnog života kako bi se postigla monolitnost i jedinstvo u ostvarivanju velikosrpske politike.[93] Bio je to prvi korak čistke „neposlušnih" i „nelojalnih" u Srbiji. Taj talas trebalo je u drugom koraku proširiti na ostale jugoslovenske republike.

---

[91] Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999, 734; Mladen Klemenčić, „Velikosrpska teritorijalna posezanja", *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 2, br. 4-5, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar", Zagreb, 1993, 285.

[92] Anđelko Akrap, „Demografski kontekst raspada SFR Jugoslavije", *Pilar – časopis za društvene i humanističke studije*, br. 5, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar", Zagreb, 2008, 20.

[93] Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije (1918-1991) – hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998, 393-395; Jens-Martin Eriksen i Frederik Stjernfelt, *Scenografija rata – Nova putovanja u Bosnu i Srbiju*, 67-73.

1. 5. Nacionalistički narativ: Srpska pravoslavna crkva, muslimani u Jugoslaviji i „oživljavanje prošlosti"

Sa percepcijom da je srpski narod ekonomski i biološki ugrožen[94] u borbu za političke promjene u Jugoslaviji ulazile su gotovo sve društvene snage i institucije u Srbiji, uključujući i SPC. Ona je, zapravo, bila jedan od osnovnih duhovno-sakralnih i svjetovnih legitimacijskih osnova srpskog nacionalizma kao teritorijalnog ekspanzionizma i njegovih doktrinarnih izraza.[95] U svijest srpskih ljudi ugrađivala se misao kako su se protiv srpstva i pravoslavlja urotili komunizam, katolicizam i islam i da taj obruč treba razbiti.[96] Bio je to jasan povratak srpskog stanovništva pravoslavlju (svetosavskom) što je ostavljalo prostora za borbu protiv komunizma, katoličanstva i islama.

Glavni predvodnici anti-islamske i antimuslimanske retorike mogu se svrstati u tri grupe: SPC, historičari i orijentalisti.[97] Crkva je pridavala ogromnu pažnju srpskoj mitologiji, posebno naglašavajući mit o žrtvovanju kneza (odnosno „Cara" kako su mu dodijelili titulu) Lazara i Boja na Kosovu iz 1389. godine. Dva su razloga za ovo: konceptualni i historijski. Uzimajući u obzir da su pravoslavne crkve organizovane na etničkom, odnosno nacionalnom principu, logično je da neke političke i nacionalne ličnosti poprime religijski značaj i zaštitu. Drugo, romantičari su upotrijebili mit Boja na Kosovu za intenziviranje anti-osmanskog sentimenta i odlaska Osmanskog carstva s Balkana nakon što je tek 1913. godine, 28. juni proglašen za nacionalni praznik. Historičar Miodrag Popović navodi u svojoj knjizi *Vidovdan i Časni krst*: „Po mitu, Vidovdan je bio dan junačkog ogledanja, pobede, trijumfa nad zlom. U novom kultu, nastalom pod pritiskom političko-ekonomskih imperativa srpskog građanstva, prodiranja na jug i osvajanja Kosova, Vidovdan je pre svega simbol krvave, bespoštedne osvete nad svim što je tursko, muslimansko uopšte. U tako preinačenom

---

[94] Razlozi biološke ugroženosti su, smatrali su srpski naučnici koji su podržavali velikosrpski koncept, „drastično ugroženi sveukupni potencijali srpskog naroda jer su kao narodi priznati Muslimani, Makedonci i Crnogorci", izjašnjavanje Jugoslovenima za koje u velikoj većini smatraju Srbima i stradanje u dva svjetska rata. Anđelko Akrap, „Demografski kontekst raspada SFR Jugoslavije", 17.

[95] Esad Zgodić, *Ideologija nacionalnog mesijanstva,* 217.

[96] Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije (1918-1991) – hrvatski pogled*, 393.

[97] Fikret Karčić, *The Other European Muslims: A Bosnian Experience*, Centar za napredne studije, 2015, 185.

mitu, već na samom početku, dolazi do unutrašnjeg raslojavanja kosovskog mita, pri čemu poetsko ustupa mesto konkretnoj nacionalnoj politici."[98]

Godine 1989. iz srpske Patrijaršije u Beogradu sveštenici su uzeli mošti kneza Lazara i s njima napravili turneju po srpskim pravoslavnim manastirima u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Kosovu, „a Srbi se ponovo okupljali na hodočašću da se mole pred njim".[99] Na tom putovanju, prema riječima antropologa Katherine Verdery, nacrtane su granice buduće srpske države: „Kostur kneza Lazara postavio je granice 'Velike Srbije', po principu 'srpska zemlja je gdje su srpske kosti'... Paradiranjem leševa slavnih ljudi tako su korištene njihove specifične biografije da bi se preispitala prošlost nacije."[100]

Godinu dana kasnije, u decembru 1990, SPC je dobila novog partijarha, Pavla. Jedan od crkvenih velikodostojnika – koji je prilikom Pavlovog ustoličenja za patrijarha ukazao na put kojim treba ići SPC – bio je mitropolit dabrobosanski Vladislav. On je izjavio: „Želim da i Srbiji koja preživljava teške dane, više nego mi van Srbije, Gospod Bog pomogne da Srbi pođu pravim putem, putem svetosavskim za dobro srpskog naroda i Srpske crkve. Želimo Vam od Boga dug život, dobro zdravlje i da spasete što se da spasiti. Mislim na Kosovo i Metohiju koji krvare. To je naša kolevka, naša majka. Bojim se da će krvariti i u Sandžaku, ako se bude vodila politika kako se sada vodi. Kao, sve je u interesu 'bratstva i jedinstva', a mi izgubismo sve što je srpsko. Tako će biti i u drugim krajevima gde su Srbi brojčano u manjini, gde se hoće da postojimo samo kao Srbi katoličke vere ili kao Hrvati rimokatoličke vere. To ne može da bude, to se ne sme dozvoliti. Mi polažemo velike nade u Vas i imamo veliko poverenje, jer Vas rukovodi ljubav. U ime svih arhijereja, dižemo ovu čašu za zdravlje i dug život našeg novog Patrijarha Pavla."[101] Da bi dala dodatnu snagu srpskom nacionalizmu, SPC je uradila sve da se mošti vladike Nikolaja Velimirovića („najvećeg Srbina poslije Svetog Save") iz Sjedinjenih Američkih Država

---

[98] Miodrag Popović, *Vidovdan i časni krst*, Biblioteka XX veka, Beograd 1998, 167–172.

[99] Tim Judah, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, Yale, 1997, 39.

[100] ICTY, Robert J. Donia, *Porijeklo Republike Srpske, 1990-1992. Opšti kontekst*, Izjava vještaka objelodanjena Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju shodno pravilu 94 *bis*, Den Haag, 2002, 6.

[101] Milorad Tomanić, *Srpska crkva u ratovima i ratovi u njoj*, 70.

prebace u Srbiju 1991. godine. Prebacivanje moštiju ne bi bilo sporno da vladika Nikolaj nije postao, kako Milorad Tomanić ističe: „Čovjek čiji je duh suvereno vladao Srbijom još od sredine 1980-ih godina, čovjek koji je nosio odlikovanje nacističke Njemačke i koji je u trenutku lucidnosti otkrio da postoje značajne sličnosti između Adolfa Hitlera i svetoga Save; čovjek čija se misao mnogima učinila kao dobro opravdanje da srpski nacionalizam 80-ih i srpski socijalizam 90-ih stope u srpski nacionalsocijalizam (nacizam)."[102] Njegova su djela osnova za razumijevanje savremenog srpskog nacionalizma, a Velimirović je postao najviše citirani teolog u nastupima sveštenstva Srpske pravoslavne crkve. Napisi iz njegovih najpoznatijih dela *Nacionalizam Svetog Save* i *Srpskom narodu kroz tamnički prozor* postaju bukvar srpskog nacionalizma i filetizma.[103]

Uz slavljenje bitaka iz prošlosti i glorifikacije historijskih ličnosti, nacionalni narativ kod Srba vrtio se i oko „žrtava" podnesenih zbog stvaranja Jugoslavije poslije Prvog svjetskog rata i njihovog (srpskog) navodno podređenog položaja u komunističkoj državi.[104] Poseban kult u srpskom nacionalističkom narativu imao je ustaški logor Jasenovac koji je postao sinonimom za stradanje Srba kroz historiju.[105] U taj kontekst stavljeno je i pitanje jugoslovenske države. Razumijevanje vlastitog identiteta u srpskom nacionalnom diskursu stvaralo je dojam Jugoslavije „koja je postala ravnodušna prema srpskim mukama i stradanjima" te je Srbi više nisu mogli smatrati svojom.[106] Ovaj nacionalizam zasnovan na traumi Sabrina Ramet naziva traumatični nacionalizam: „Kada se nacija prisjeti svoje prošlosti kao

---

[102] Isto, 36.

[103] Srđan Barišić, „Tradicionalne verske zajednice i dezintegracija Jugoslavije", u: *Jugoslavija: poglavlje 1980-1991*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2021, 767.

[104] Andrew Wachtel i Christopher Bennett, „Raspad Jugoslavije", u: *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama*, Sarajevo, Buybook, 2010, 30.

[105] Jasenovac je „bio gubilište za većinu onih koji su u njega ušli, a nisu se uklapali u pojam rasne čistoće (Židovi i Romi) ili su pripadali etnički manje poželjnim narodima (Srbi), kao i protivnici ustaškog režima i članovi njihovih obitelji, bez obzira na nacionalnu ili rasnu pripadnost, a koje je taj režim smatrao 'nepoćudnima'". Nataša Mataušić, *Jasenovac 1941.-1945. Logor smrti i radni logor,* Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, Jasenovac-Zagreb, 2003, 171; Značajan broj Bošnjaka također je ubijen u logoru Jasenovac. Opširnije u: Nihad Halilbegović, *Bošnjaci u Jasenovačkom logoru*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2006.

[106] Bernadica Jurić, „Jasenovačke žrtve i uspostava nacionalnog programa u Srbiji (1986.-1995.)", *Radovi*, br. 49, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 2017, 228.

prepune patnje, katastrofe i kataklizme, i gleda na svijet kao na prijeteći, rezultat je traumatični nacionalizam. U godinama koje su uslijedile nakon 1986. srpski nacionalizam je poprimio specifično traumatičan odraz, crpeći svoju energiju, po navici i po prirodi, iz reinterpretacije srpske povijesti u smislu stradanja, iskorištavanje, bola i nepravde. Srpski nacionalizam nije uvijek bio traumatičan, to je postalo tek kao rezultat uspješne manipulacije elite."[107]

Nacionalna homogenizacija Srba, kako unutar, tako i van Srbije, proces je kojom je započeta nova era u političkom djelovanju na prostoru Jugoslavije, manifestirano na obilježavanju 600. godišnjice Kosovskog boja na Gazimestanu i govoru Slobodana Miloševića u kojem ne isključuje mogućnost novog rata. Pred okupljenom masom izjavio je: „Kosovska bitka sadrži u sebi još jedan veliki simbol. To je simbol junaštva. Njemu su posvećene pesme, igre, literatura i istorija. Kosovsko junaštvo već šest vekova inspiriše naše stvaralaštvo, hrani naš ponos, ne da nam da zaboravimo da smo jednom bili vojska velika, hrabra i ponosita, jedna od retkih koja je u gubitku ostala neporažena. Šest vekova kasnije, danas, opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane, mada i takve još nisu isključene. "[108] Dominantno mišljenje u Srbiji je bilo da je Milošević ispravio sve „istorijske nepravde" nanesene srpskom narodu još od stvaranja Jugoslavije čime je dostigao vrhunac svoje popularnosti u ovoj republici.[109]

Norman Cigar u svom radu *Uloga srpskih orijentalista u opravdavanju genocida protiv muslimana* analizira pisanja srpskih orijentalista te navodi: „Umjesto da promoviraju atmosferu koegzistencije i miroljubivih rješenja, srbijanski su orijentalisti igrali značajnu ulogu u dolijevanju ulja na vatru i podizanju straha i mržnje među svojim zemljacima Srbima. Mnogo prije stvarnoga

[107] Sabrina Ramet, "The Serbian Church and the Serbian Nation", in: *Beyond Yugoslavia: Politics, Economics and Culture in a Shattered Community*, edited by Ramet S., Adamovich L., Boulder, CO: Westview Press, Boulder, 1995, 101-22.

[108] Laura Silber i Allan Little, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996, 61; Ivan Čolović,"Tako je govorio Milošević", Peščanik, 7/06/2012, https://pescanik.net/tako-je-govorio-milosevic/;

Ovim govorom, Milošević je simbolično „krunisan" za vođu svih Srba. Kosta Nikolić, *Jugoslavija, poslednji dani (1989-1992): Svi Srbi u jednoj državi*, Službeni glasnik, Beograd, 2019, 22.

[109] Kosta Nikolić, „Politički portret Slobodana Miloševića 1988-1991", *Tokovi istorije*, br. 1, Institut za noviju istoriju, Beograd, 2013, 269.

raspada Jugoslavije, ti su naučnici započeli oblikovati stereotipni imidž o muslimanima kao stranom, tuđem, inferiornom i prijetećem faktoru, i pomogli su da se glede muslimana stvori situacija jedne umjetne paranoje među Srbima, dok su branili grubu politiku s kojom se ima nastupati u bavljenju islamskom zajednicom. U pripremnoj fazi se odigralo stvaranje te antiislamske atmosfere koja je omogućila potonje skliznuće u genocid nakon što je izbio otvoreni sukob aprila 1992. godine u Bosni i Hercegovini."[110]

Ključni orijentalisti koji su se stavili na raspolaganje srpskoj antimuslimanskoj propagandi bili su Aleksandar Popović, srpski orijentalista, Darko Tanasković, profesor na Filološkom fakultetu u Beogradu i Miroljub Jevtić, profesor na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Oni su svojim pisanjem i javnim izjavama doprinijeli dehumanizaciji muslimana i time pripremili atmosferu za zločine koji će biti počinjeni. Ubrzo, termini poput kontra-revolucionari i iredentisti zamijenjeni su s terminima mudžahedin i fundamentalista kako bi se označavali neprijatelji države.[111]

Jedan od problema, a zapravo način da pojačaju svoju retoriku, protagonistima srpskih nacionalnih stajališta u Jugoslaviji, pored ustavnog uređenja zajedničke države, predstavljala je i demografska slika pojedinih dijelova države. Tačnije u onima u kojima je broj muslimana bio u apsolutnoj i relativnoj većini. Oni su „zbog nataliteta mogli u budućnosti predstavljati 'demografski problem' srpskom stanovništvu jer bi 'slabijim natalitetom' Srbi postali manjina". Kako su navodili, broj muslimanskog stanovništva u Bosni i Hercegovini i na Kosovu predstavljao je direktnu opasnost da srpski narod bude potisnut i pretvoren u nacionalnu manjinu.[112]

Demograf Miloš Macura je iznosio tezu da „demografski ciljevi, koji se u biti ne razlikuju od onih iz prošlosti, proizilaze očigledno i iz nekih savremenih aspiracija" i da „preislamska, pronatalistička ideologija ima snažnu podršku islama", što znači „da pronatalističku svest podržavaju i starešine fisa, i hodže i roditelji, tako da iza obilatog i nekontrolisanog rađanja

[110] Norman Cigar, *Uloga srpskih orijentalista u opravdanju genocida nad muslimanima Balkana*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava & Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2001.

[111] Fikret Karčić, *The Other European Muslims: A Bosnian Experience*, 191.

[112] O demografskoj strukturi Kosova, vidjeti: Momčilo Pavlović, „Kosovo za vrijeme autonomije, 1974-1990", Zbornik radova *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama*, Buybook, Sarajevo, 2010, 59-62.

stoje tri najvažnije institucije tradicionalnog društva: bratstvo i pleme, islam kao organizovana verska zajednica i porodica kao značajna institucija društva". Darko Tanasković i Miroljub Jevtić su kroz seriju napisa u dnevnoj i revijalnoj štampi prikazivali islam inferiornim, nazadnim i nasilničkim. Međutim, posebna tema je bila navodna izdaja bosanskih muslimana koji su konvertirali na islam dolaskom Osmanlija na ovo područje.[113] U pripremi rata islamisti se posebno bave i temom laičkog fundamentalizma, koji u rukama ima vlast i na „perfidan način ostvaruje svoje ciljeve maskirajući to interesima muslimanske zajednice u okviru jugoslovenske zajednice".[114] Srpski akademici su naročito izražavali bojazan od brojčane nadmoći muslimana u dijelovima Jugoslavije. Jevtić je u tome vidio, ne samo opasnost za Jugoslaviju nego i Srbiju. Prema njemu bi muslimanska manjina u Srbiji služila kao mostobran za „kompletnu islamizaciju Srbije". Najavljivao je da će muslimani tražiti prostore za izgradnju džamija, a poslije toga oko džamija tražiti prostor za naseljavanje muslimana. „Od iseljavanja nemuslimana prvo dobrovoljno, pa zatim pod pritiskom nije daleko. Plan je naseljavati muslimansko stanovništvo u te krajeve, forsirati natalitet i tako postepeno dovesti do brojčane prednosti..." „proročki" je najavljivao Jevtić.[115] Imajući u vidu da su u Srbiji (sa Kosovom i Vojvodinom) prema popisu stanovništva 1981. godine Srbi činili 66,4%, a da su pri tome srpski akademici izražavali bojazan za njihovu demografsku većinu u budućnosti, postavlja se pitanje koliko su onda Srbi „ugroženi" u onim dijelovima Jugoslavije u kojoj ne čine dvotrećinsku većinu ili je strah od potencijalne muslimanske većine u Srbiji bio indirektno upozorenje Srbima u ostatku Jugoslavije šta im se „u demografskom smislu sprema"? U cijeloj Jugoslaviji Srbi su činili 36% ukupne populacije. Bio je to dovoljno veliki dio populacije da destabilizuje Jugoslaviju, ali ne i da dominiraju njome.[116]

---

[113] Sonja Biserko, „Srpska elita i realizacija srpskog nacionalnog programa", *Kovanje antijugoslovenske zavere*, Knjiga I, Helsinški odbor za ljudska prava Srbije, Beograd, 2006, 38-39.

[114] Isto, 39-40; Prema Esadu Zgodiću, ovakve i slične teze u kojima je naglasak na dehumanizaciji, konkretno bosanskih muslimana, preuzeta je od srpskog geografa Jovana Cvijića koji u svojim radovima ovaj narod optužuje da su „fanatične vjere, neradnici, odviknuti od mišljenja, neznalci, duhovno tromi, nekritični i naivni te da vode neproduktivno povijesni život". Esad Zgodić, *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, 219.

[115] Norman Cigar, *Uloga srpskih orijentalista u opravdanju genocida nad muslimanima Balkana*, 46.

[116] Andrew Wachtel, Christopher Bennett, „Raspad Jugoslavije", 38; Stjepan Šterc, Nenad

Važno je naglasiti da niti jedan muslimanski (bošnjački ili albanski) zvaničnik, naučnik ili intelektualac kao ni političar iz vlasti ili opozicije nije ukazivao da muslimanima treba da bude cilj da zavladaju određenim teritorijem zbog svoje brojnosti. S druge strane, kada je riječ o Bošnjacima u višegodišnjem procesu raspada Jugoslavije „oni su od hrvatske i srpske nacionalne elite samo priznavani kao konfesionalni, ali ne i kao nacionalni, politički ili državotvorni".[117]

1. 6. Jugoslovenska kriza i pad socijalizma

Nacionalističke pozicije bile su najveća prijetnja stabilnosti u onim dijelovima države u kojima je stanovništvo bilo etnički izmiješano. Bosna i Hercegovina, dijelovi Hrvatske i Kosovo predstavljali su žarište opasnosti u slučaju raspada Jugoslavije i izbijanja etničkih nemira. Svjesni da bi u takvom razvoju događaja, Bosna i Hercegovina platila najveću cijenu, već su 1982. godine upozoravali istaknuti funkcioneri vladajućeg Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) iz Bosne Hercegovine. Hamdija Pozderac (predsjednik Centralnog komiteta SK BiH) upozoravao je da se u nekim sredstvima informisanja, ponajviše u revijalnoj štampi, „daje prostor za forsiranje upravo onih stanovišta koji zarđalom idejnom municijom versajske Jugoslavije 'pucaju' na avnojske odluke, a u okviru toga, i na Bosnu i Hercegovinu". Branko Mikulić (član Predsjedništva SFRJ) navodi da „zagovornici takvih stanovišta namjerno 'podižu temperaturu' s ciljem ostvarivanja vlastitih političkih ciljeva".[118]

I Pozderac i Mikulić upozoravali su na nacionalistička strujanja koja dolaze iz Srbije prouzrokovana dobrim dijelom političkom situacijom u njenoj južnoj pokrajini. Kosovska kriza započela je 1981. godine javnim izražavanjem nezadovoljstva Albanaca. Njihov zahtjev za proglašenje

---

Pokos, „Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske", *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 2, br. 4-5, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar", Zagreb, 1993, 305-307.

[117] Šaćir Filandra, „Nacija ili zajednica – Protivrječnosti bošnjačkog nacionalnog razvoja", *Godišnjak*, br. 1, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2006, 197.

[118] Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: Glavni procesi 1918-1985*, Školska knjiga, Zagreb, 1985, 530-531.

Kosova kao sedme jugoslovenske republike[119] bio je ujedno i povod da političko rukovodstvo Srbije aktualizira pitanje ustavnog uređenja Jugoslavije. Da bi spriječile ustavne promjene i proglašenje kosovske republike srbijansko rukovodstvo je svoje prioritetne ciljeve obrazložilo inicijativom da se jugoslovensko ustavno uređenje vrati na stanje kakvo je bilo u periodu od 1945. do 1971. godine što je značilo poništenje Ustava iz 1974. i ukidanje statusa autonomnih pokrajina Vojvodini i Kosovu.[120] Srbijansko rukovodstvo smatralo je Ustav iz 1974. godine štetnim jer su republike i autonomne pokrajine uživale visok stupanj autonomije, a obje pokrajine „izvedene" su iz odlučivanja Srbije. Svaka federalna jedinica, kao srednji nivo vlasti, imala je svoju centralnu banku, policiju, obrazovni i pravosudni sistem. Kako smatra Misha Glenny, Ustav je u principu omogućio devoluciju vlasti na federalne jedinice, ali pravi odnos između republičkih centara bio je nejasan, da bi najzad doveo do užasne konfuzije i korupcije.[121] Prioritetno odmjeravanje snaga bilo je na relaciji srbijanska vlast-albanski predstavnici s Kosova. Dakle, bili su na dijametralno suprotnim stajalištima po pitanju uređenja zbog čega je Jugoslavija ušla u još jedno razdoblje neriješenih ustavnih pitanja. Prema ocjeni brojnih naučnika, upravo je onog trenutka kada je u post-titovskoj Jugoslaviji – u formi zahtjeva za reviziju federalne ustavne formule iz 1974. godine – postavljeno na dnevni red srpsko nacionalno pitanje, otpočeo proces raspada jugoslovenske države.[122]

Očekivano, nova politička zbivanja u Srbiji imala su odjeka i u ostatku Jugoslavije, državi u kojoj krajem 1980-ih godina „građanstvo postaje etničko, napuštaju se prethodni principi socijalističkog građanina, a nacionalna i

---

[119] Proteste je ugušila JNA i savezna policija. Laura Silber i Allan Little, *Smrt Jugoslavije,* 27; Jedan od razloga težnje Albanaca za proglašenjem Kosova kao sedme jugoslovenske republike imao je utočište i u demografskim prilikama na Kosovu. Naime, prema popisu stanovništva iz 1948. godine Albanaca je bilo 498.242 i po brojnosti su bili šesta nacionalnost u zemlji. Do popisa 1981. godine broj Albanaca popeo se na 1.226.736 i po broju stanovnika bili su četvrta nacionalnost po brojnosti. Momčilo Pavlović, „Kosovo za vrijeme autonomije, 1974-1990", 60.

[120] Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 714.

[121] Misha Glenny, *Balkan 1804-1999.: nacionalizam, rat i velike sile*, Drugi deo, Samizdat, B92, Beograd, 2001, 324.

[122] Olga Popović-Obradović, „Srbija pred izborom. Kakva ili kolika država", Zbornik radova *Kakva ili kolika država: Ogledi o političkoj i društvenoj istoriji Srbije XIX-XXI veka*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2008, 435.

nacionalistička homogenizacija uključuje vraćanje tradiciji".[123] Najprije je *Memorandum* SANU-a utjecao na otvaranje slovenskog nacionalnog pitanja. Rukovodstvo ove najsjevernije jugoslovenske republike iznijelo je prijedlog o budućem uređenju Jugoslavije i statusa slovenačkog naroda u ili izvan zajedničke države. *Prilozi za slovenački nacionalni program* objavljeni 1987. godine, uz *Memorandum*, na potpuno su nov način otvorili nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Iako su Srbi i Slovenci objektivno imali različite polazne pozicije, njihove su nacionalne elite, sa podjednakim žarom osporavale postojeću državu.[124] Srbi su se smatrali ugroženim zbog „konfederalne" podjele na pokrajine, negirali Jugoslaviju zbog politike Josipa Broza Tita i Edvarda Kardelja, osporavali odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) zbog unutrašnjih granica, osporavali Jugoslaviju zbog ekonomske prevlasti slovenske i hrvatske „buržoazije", a spas vidjeli u JNA. Slovenci su, s druge strane, svoju ugroženost vidjeli zbog unitarizma i jugoslovenskog „nacionalizma", negirali su Jugoslaviju zbog „beogradske čaršije", stavljanja Slovenije pod „skrbništvo", Jugoslaviju osporavali zbog hegemonije srpske birokratije te spas vidjeli u osporavanju JNA.[125] Slovenački intelektualci tvrdili su da je izrada nacionalnog programa od vitalnog značaja za „preživljavanje Slovenaca" i da su oni u opasnosti da nestanu kao nacija. Položaj Slovenije, prema njihovom mišljenju, u Jugoslaviji bio je neravnopravan, jer je ona morala izdržavati nerazvijene republike. Prisustvo JNA u Sloveniji definirali su kao „okupaciju tuđinske armije." Iskazali su strah da Slovenija, zbog velikog priliva „stranaca" i smanjene stope nataliteta postane „multinacionalna republika – tempirana bomba nalik na Kosovo".[126] Tako je u drugoj polovini 1980-ih godina

[123] Slaviša Raković, „Potreba za etnografskim istraživanjima svetova posvećenih vernika SPC", *Antropologija*, br. 2, Filozofski fakultet, Beograd, 2013, 107.

[124] Beogradski list „Nedeljni telegraf" 1996. godine objavio je u dva broja intervju akademika Mihaila Markovića o razgovorima srpskih i slovenačkih intelektualaca 1985. godine o budućnosti Jugoslavije. Kao jedan od potpisnika *Memoranduma* SANU, Marković napominje da su Slovenci imali vrlo značajnu ulogu u razbijanju Jugoslavije, a da je *Memorandum* samo reakcija na to napominjući da se srpski intelektualci nisu protivili otcjepljenju Slovenije. Opširnije: „Kako se raspala Jugoslavija: 'Tajni sastanak' slovenačkih i srpskih intelektualaca, Ljubljana 1985.", *Nedeljni telegraf*, 24. - 31. juli 1996.

[125] Olivera Milosavljević, „Jugoslavija kao zabluda", u: *Srpska strana rata – Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, Samizdat B92, Beograd, 2002, 62-63.

[126] Kosta Nikolić, „Srpski i slovenački intelektualci uoči raspada Jugoslavije 1986-1989." *Tokovi istorije*, br. 1, Institut za noviju istoriju, Beograd, 2016, 3.

Slovenija preuzela vodstvo u borbi protiv centralizma.[127] Nesumnjivo, iznošenje srpskih i slovenskih nacionalnih programa bili su uvertira za buđenje nacionalizma i kod drugih jugoslovenskih naroda.

U cilju jačanja vlastite moći, ali i zbog revitalizacije ustavnog uređenja Jugoslavije iz perioda prvih dviju decenija socijalističkog sistema, Slobodanu Miloševiću bilo je, pored „borbe za socijalizam", nužno i da se promoviše kao nacionalni lider. Krajem 1988. i početkom 1989. godine, vaninstitucionalnim rušenjem legalne vlasti na mitinzima u Novom Sadu (tzv. „jogurt revolucija") i u Titogradu (tzv. „antibirokratska revolucija"), na vlast su u Vojvodini i Crnoj Gori dovedene političke garniture odane Miloševićevoj politici.[128] Pokrajine, kao „elementi jugoslovenske ustavnosti", negirane su ustavnim promjenama Srbije 1989. godine. Politička institucionalna ravnoteža Jugoslavije tada je nepopravljivo narušena.[129]

Istovremeno sa održavanjem nacionalističkih skupova u Srbiji, u Hrvatskoj se održavaju mitinzi u dijelovima republike u kojima je srpski narod činio većinski dio stanovništva i koji su graničili sa Bosnom i Hercegovinom. Organizovanje koje je počelo kao javna kritika Ustava iz 1974. godine, završilo je kao nacionalističko okupljanje hrvatskih Srba. Ovo „događanje naroda" izazvalo je prve političke turbulencije u Hrvatskoj krajem 1980-ih godina. Na istom je fonu i obilježavanje 600. godišnjice Kosovskog boja sa vjerskim i nacionalističkim karakterom manifestacije u blizini Knina. Ti su događaji najavili ulogu Knina kao glavnog središta probuđenog velikosrpstva u Hrvatskoj i po prvi put se, nakon više decenija, javno izgovorilo ime „Srpske Krajine".[130]

Navedeni događaji rezultirali su jačanjem opozicionih, antikomunističkih snaga u Sloveniji i Hrvatskoj. U Sloveniji „Mladina", sedmičnik Socijalističke omladine, koja je objavljivala svojevrsnu mješavinu satire i skandala, započela je kampanju za razotkrivanje JNA kao „nedemokratske institucije

---

[127] Hudson, Kate, *Breaking the South Slav Dream: The Rise and Fall of Yugoslavia*, Pluto Press, London, 2003, 76.

[128] Andrew Wachtel, Christopher Bennett, „Raspad Jugoslavije", 39.

[129] Safet Bandžović, *Ideja i iskustvo: Jugoslavenski socijalizam i bošnjačka pozicija*, Autorovo izdanje, Sarajevo, 2017, 649.

[130] Davor Marijan, „'Događanja naroda' u Kninu 1989. godine – slom jugoslavenske ustavne konstrukcije u Hrvatskoj", *Radovi*, br. 58, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zadar, 2016, 465.

uvijek spremne za vojni udar".[131] S obzirom na dominantno srpski sastav JNA i novog političkog kursa ove vojske te činjenice da su Srbi činili tek 2% od ukupnog stanovništva Slovenije, izvjesno je bilo da potencijalni sukob ove republike i JNA, uprkos rastućoj propagandi, neće poprimiti ozbiljnije razmjere.

Novostvorenu, nekomunističku opoziciju u Hrvatskoj zaokupila su dva problema: uspostava višestranačke liberalne demokratije i rješavanje nacionalnog pitanja.[132] Jedan od aktivnih učesnika opozicijskog djelovanja, historičar i prijašnji general JNA, Franjo Tuđman iznio je stav o neodrživosti zajedničke jugoslovenske države prozivajući dogmatske, birokratske i hegemonističko-unitarističke snage najvećim preprekama u procesu reformi.[133] U decembru 1989. donesena je odluka o održavanju prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj za april 1990. godine čime je otvoren put u politički pluralizam u ovoj republici. Najveće šanse za povoljan izborni rezultat imale su stranke sa izraženijim nacionalnim programima.[134]

Ovome treba dodati i činjenicu da su nove političke snage u jugoslovenskim republikama bile u opozicionom djelovanju prema jugoslovenskom premijeru Anti Markoviću. Pod pritiskom opozicije, događaja u istočnoj Evropi i već uspostavljenog višestranačja u ostalim jugoslovenskim republikama, vlast u Srbiji bila je prinuđena da donošenjem novog zakona legalizuje stranke i raspiše prve višestranačke izbore za decembar 1990. godine. Bili su to prvi izbori nakon donesenog novog ustava u Srbiji. Naime, nakon nepovratnog gubitka institucionalne ravnoteže kroz ukidanje autonomnog statusa pokrajinama, 28. septembra 1990. godine, Skupština SR Srbije donijela je novi Ustav Republike Srbije, „kojim pokrajine gube atribute državnosti i postaju oblik teritorijalne autonomije". U novom Ustavu, Srbija je definisana kao „demokratska država svih građana

---

[131] Laura Silber i Allan Little, *Smrt Jugoslavije*, 41.

[132] Ivo Goldstein, „Hrvatska i Hrvati u Jugoslaviji – Suprotstavljanje centralizmu", u: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2017, 144.

[133] James J. Sadkovich, „Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008, 181, nap. 13.

[134] Davor Pauković, „Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990. u svjetlu hrvatskog i srpskog novinstva", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008, 15.

koji u njoj žive, zasnovana na slobodama i pravima čovjeka i građanina, na vladavini prava i na socijalnoj pravdi".[135] Iako je javno zagovarala očuvanje Jugoslavije u njenim granicama, Srbija je prva od svih republika proglasila Ustav kojim je definisana kao država. Donoseći jedan takav separatistički ustav, godinu dana prije proglašenja nezavisnosti Hrvatske i Slovenije, Srbija je postala nezavisna i suverena republika.[136] Bio je to uvod u nove političke prilike u Jugoslaviji započete upravo u Srbiji koja je legitimisanjem svog ustava isti postupak omogućila i drugim jugoslovenskim republikama.

S novim ustavom, u Srbiji su raspisani prvi višestranački izbori za decembar 1990. godine. Uprkos svim sumnjama u regularnost izbora i njegovom demokratskom sprovođenju, apsolutni izborni pobjednik bila je stranka predvođena Slobodanom Miloševićem – Socijalistička partija Srbije (SPS).[137] Upravo je, zbog simbioze komunizma i srpskog nacionalizma, Milošević „suzio manevarski prostor" drugim strankama što je dovelo do njegove izborne pobjede. Nakon izbora imao je i „demokratski pečat" za nastavak svoje politike.

1. 7. Bosna i Hercegovina koncem 1980-ih godina

Uz cjelokupnu krizu koja je zadesila jugoslovensku državu koncem 1980-ih godina, Bosnu i Hercegovinu potreslo je nekoliko ekonomskih afera čija je pozadina ustvari (uz prisustvo MUP-a Srbije) bila politička i to u funkciji njene destabilizacije i kompromitacije vodećih bošnjačkih političara. Naime, politička dimenzija beogradskog prisustva u Bosni i Hercegovini bila je u funkciji, smatra Sonja Biserko, da se Bošnjaci drže uz Srbiju kako bi se Bosna vezala za Srbiju.[138] Za ekonomsku situaciju u Bosni i Hercegovini, posebno u Bosanskoj krajini, vežu se dva pojma: „Agrokomerc" i njegov direktor Fikret Abdić. Agrokomerc je osnovan 1963. kao poljoprivredno-prehrambeni kombinat. Pod menadžmentom Fikreta Abdića, 1967-

[135] Vladimir Ribić, „Srpski nacionalizam na kraju dvadesetog veka", Zbornik radova *Antropologija savremenosti*, Srpski genealoški centar, Beograd, 2007, 162.

[136] Srđa Popović, „Kako smo branili Jugoslaviju", Zbornik radova *Milošević vs. Jugoslavija*, Knjiga I, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004, 12; Sonja Biserko, „Instrument stvaranja srpske etničke države", Zbornik radova *Izbeglice – žrtve etničkog inženjeringa*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004, 11-12.

[137] Dubravka Stojanović, *Ulje na vodi – Ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije*, 166.

[138] Sonja Biserko, „Srpska elita i realizacija srpskog nacionalnog programa", 73.

1987, razvio se u jednog od najvećih jugoslovenskih kombinata s 13.000 zaposlenih. Koliko je Agrokomerc bio značajan za Veliku Kladušu govori i podatak da je 90% zaposlenih iz te opštine radilo upravo u njemu.[139] Sredinom 1980-ih godina Agrokomerc doživio je vrhunac svog razvoja. Osnovani su novi pogoni, izgrađene nove ceste da bi se proizvodi mogli transportirati ne samo u Jugoslaviju nego i u inostranstvo. Agrokomerc je 1986. godine izvozio u 38 zemalja u vrijednosti od 76 miliona američkih dolara. U žižu javnosti dolazi 1987. godine. Ekonomski i politički Bosnu i Hercegovinu potresla je afera „Agrokomerc" koja je izbila te godine.[140] Čelnici „Agrokomerca" uhapšeni su pod optužbom da su izdavali mjenice bez pokrića što je tumačeno i kao „kontrarevolucionarno djelovanje". „Aferom Agrokomerc" pokrenuta je lavina destabilizacije Bosne i Hercegovine, a krah firme bila je podloga za politizaciju prilika u ovoj jugoslovenskoj republici.[141] Primarni cilj afere, kojom se upravljalo iz Srbije, bilo je rušenje bosanskohercegovačkog političkog rukovodstva u kojem su bili i braća Hamdija i Hakija Pozderac, politički pokrovitelji Fikreta Abdića.[142] Kroz aferu je srušen jedan od najutjecajnijih bosanskohercegovačkih političara iz tadašnje komunističke vlasti, Hamdija Pozderac, što je bilo veoma važno radi predstojećih ustavnih promjena u Jugoslaviji jer je on bio predsjednik Ustavne komisije njene Skupštine i planirani budući predsjednik njenog Predsjedništva. Bosanskohercegovačko republičko partijsko vodstvo je podijeljeno, a ekonomske posljedice bile su ogromne, prvenstveno za narod Bosanske krajine, a potom i za cjelokupnu privredu Bosne i Hercegovine.[143]

Kada je 1987. godine srušen Hamdija Pozderac, vrh JNA uspostavio je bliske odnose sa Fikretom Abdićem nakon njegovog puštanja na slobodu.[144] Istovremeno, „afera Agrokomerc" bila je najznačajnija za ustoličivanje

---

[139] Milan Uzelac, *Ono malo istine*, Bosanska pošta AS, London-Sarajevo, 2005, 157.

[140] Srećko M. Džaja, *Die politische Realitat des Jugoslawismus (1918-1991): Mit besonderer Berucksichtigung Bosnien-Herzegowinas,* Oldenbourg Verlag, München, 2002, 285.

[141] Milan Uzelac, *Ono malo istine,* 253.

[142] Srećko M. Džaja, *Die politische Realitat des Jugoslawismus (1918-1991): Mit besonderer Berucksichtigung Bosnien-Herzegowinas,* 287.

[143] Sabina Veladžić, „Destabilizacija Bosne i Hercegovine krajem osamdesetih godina 20. stoljeća – 'stvaranje preduslova' za tronacionalnu dezintegraciju", *Historijska traganja*, br. 7, Institut za istoriju, Sarajevo, 2011, 204.

[144] Martin Špegelj, *Sjećanje vojnika*, Znanje, Zagreb, 2001, 97.

srpske dominacije na većem dijelu Jugoslavije i izrastanje Slobodana Miloševića u vodećeg jugoslovenskog političara.[145]

Nakon ostavke Hamdije Pozderca, Branko Mikulić, koji je u to vrijeme obnašao dužnost predsjednika Vlade SFRJ, podnosi ostavku na ovu poziciju. Tako je Bosna i Hercegovina izgubila dva ključna političara koji bi se vrlo vjerovatno oduprli napadu na federativno uređenje Jugoslavije.[146]

Poslije dvogodišnje zatvorske kazne, Fikret Abdić pušten je na slobodu. Sudski proces protiv njega i drugih osuđenika nije dovodio u pitanje stav velikog broja Krajišnika prema njemu. „Afera Agrokomerc" je proizvela homogeniziranje Krajišnika na regionalnoj osnovi.[147] Bosna i Hercegovina je nakon ove afere prestala biti „najjugoslovenskija" republika u Jugoslaviji i počela je govoriti na više jezika. Završilo se komunističko poglavlje bosanske povijesti.[148]

Mada su svi procesi vodili ka političkim nemirima, političko rukovodstvo SRBiH imalo je jasan stav po pitanju budućeg uređenja Jugoslovije i Bosne i Hercegovine u njoj. Predsjedništvo SRBiH je na sjednici 9. maja 1990. godine istaklo da republičke granice u okviru Jugoslavije smatra riješenim pitanjem, te da će u tom smislu SRBiH upotrijebiti sva sredstva pravne države u zaštiti integriteta republike, njenog položaja i ravnopravne uloge u federaciji.[149] Istu odluku donijela je i Skupština SR Bosne i Hercegovine u junu 1990. godine usvojivši ustavne amandmane koji su se odnosili na eksplicitnu definiciju Bosne i Hercegovine kao „demokratske suverene države ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive", te na definiciju jedinstvenosti i nedjeljivosti njene teritorije, čije se granice

[145] Fikret Abdić je nakon pokretanja afere zarad očuvanja tvornice i svoje vlastite vizije o napretku krajiškog čovjeka odlučio da mu dvojac Slobodan Milošević i Nikola Ljubičić postanu novi pokovitelji. Admir Mulaosmanović, *Bihaćka krajina 1971.–1991. - utjecaj politike i političkih elita na privredni razvoj*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2010, 142.

[146] Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 741.

[147] Sabina Veladžić, „Destabilizacija Bosne i Hercegovine krajem osamdesetih godina 20. stoljeća – 'stvaranje preduslova' za tronacionalnu dezintegraciju", 204.

[148] Srećko M. Džaja, *Die politische Realitat des Jugoslawismus (1918-1991): Mit besonderer Berucksichtigung Bosnien-Herzegowinas*, 287.

[149] Mesud Šadinlija, *Između pravde i realpolitike: Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992–1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2018, 20.

mogu mijenjati samo odlukom Skupštine na osnovu prethodno izražene volje građana na referendumu, ako se za izmjenu granica odluči najmanje dvije trećine ukupnog broja birača.[150]

1. 8. Jugoslavija i međunarodna diplomatija

Političkim faktorima u Srbiji kao i onima koji su svoju politiku bazirali na rastućem nacionalizmu išla je u prilog i činjenica što međunarodna zajednica nije uzimala u obzir simptome galopirajuće dezintegracije SFRJ. Razlozi tome su zbivanja u Evropi i svijetu koji su zauzeli primarno mjesto u fokusu njenog interesovanja kao što su kolaps komunizma u istočnoj i jugoistočnoj Evropi, Zaljevski rat, puč u Moskvi i sve ozbiljnije najave raspada SSSR-a. Čak ni redovna upozorenja američke Centralne obavještajne agencije (CIA) s kraja 1980-ih godina o predstojećem ratu u SFRJ nije povećalo pažnju javnosti međunarodne zajednice.[151] Upravo su navedene krize i događaji u Evropi dovele do toga da je SFRJ izgubila i posljednji ostatak strateškog značaja koji je uživala tokom Hladnog rata.[152] Zemlja koja je godinama u istočnoj Evropi bila prva, možda ne uvijek brza, ali s jasnim reformskim smjerom, sada je takvim kretanjima prestala biti atraktivna. Sve više je doživljavana kao rubno područje – što bi i bila da kontinent nije podijeljen – a dramatično zaoštravanje odnosa unutar države bilo je sve veći uteg.[153] Navedenom treba dodati i činjenicu da su, upravo zbog svog političkog fokusa na druge dijelove Evrope i svijeta, SAD prepustile upravljanje raznim fazama jugoslovenske krize Evropskoj zajednici (EZ) koja u ključnim trenucima nije imala jedinstven stav u pogledu Jugoslavije.[154] Strateška grupa NATO-a procijenila je da nikada nije bila tako kritična ocjena stanja u Jugoslaviji – opstanak jedinstvene države dovedeno je u pitanje, a preovladavale su i ocjene da je SFRJ najslabija tačka u euro-mediteranskoj oblasti.[155]

---

[150] Isto, 22.

[151] Zijad Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna: međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994)*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013, 35-39.

[152] Brendan Simms, *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, Buybook, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Sarajevo-Beograd, 2003, 41, 42.

[153] Tvrtko Jakovina, *Trenuci katarze: prijelomni događaji XX. stoljeća*, Fraktura, Zagreb, 2013, 335-336.

[154] Laura Silber i Allan Little, *Smrt Jugoslavije*, 22.

[155] Raif Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije – Svjedočenja*, Svjetlost, Sarajevo, 1999, 424.

Već tokom oktobra 1988. godine upečatljiv je memorandum CIA u kojem je jasno identificirana Miloševićeva politika ističući da se Jugoslavija nalazi u najvećoj opasnosti od 1940. godine i da je „federalni sistem ugrožen od Slobodana Miloševića čija se vizija Jugoslavije čini bližom onoj iz 1918. nego Titovom modelu. Milošević cilja nametnuti kontrolu Srbije nad multietničkim autonomnim pokrajinama Kosovom i Vojvodinom. Također želi povećati utjecaj Srbije unutar Jugoslavije kao cjeline promjenom ravnoteže moći u postojećim institucijama i preuzimanjem vlasti za sebe. Njegove metode su nekonvencionalne i, ne treba ni napominjati, neustavne. Djelujući iz baze lokalnih partijskih organizacija u Srbiji on je uspostavio kontrolu nad medijima i organizirao nacionalističke prosvjede usmjerene protiv Albanaca i drugih etničkih grupa."[156] U prilog ili kao olakšavajuća okolnost novom kursu srbijanske politike, a ujedno i znak da SAD neće biti uključena u jugoslovenske procese, išla je i činjenica da je američki ambasador u Jugoslaviji John Scanlan odbacivao upozorenja svojih pomoćnika koji su prepoznali opasnost u navodnim reformama koje je najavljivao i provodio Slobodan Milošević. Za Scanlana Milošević je bio reformator čija je pojava pozitivna za razvoj političkih prilika u Jugoslaviji.[157] S druge strane, nekoliko američkih delegacija Kongresa i Senata dolazilo je u posjetu Jugoslaviji. Upravo ove delegacije odigrale su ključne uloge u narednim godinama.[158]

Pasivnost međunarodne zajednice još je više davalo maha, ne samo političkom vrhu, nego i raznim nacionalističkim krugovima da analiziraju stanje unutar Jugoslavije i ponude koncept njene budućnosti. Uprkos upozorenjima dobijenih od strane NATO-a i izvještaja CIA u kojima se upozorava na rastući nacionalizam kao otvorenom prijetnjom opstanku zajedničke države, SAD su insistirale na očuvanju Jugoslavije te smatrale da se njena cjelovitost može sačuvati i kroz demokratske promjene, poštivanje ljudskih prava i reforme tržišne privrede. Zbog svoje politike očuvanja jugoslovenske države, SAD su dajući podršku Anti Markoviću i njegovoj

---

[156] Branko Kasalo, *Međunarodni pogledi na krizu u Jugoslaviji 1980.-1987.*, Doktorski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017, 217-218.

[157] Vlado Azinović, „Bushova administracija i raspad Jugoslavije", *Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006, 709.

[158] Vidjeti: Hamza Karčić, *Američki kongres i rat u Bosni i Hercegovini*, Fakultet političkih nauka, 2018.

reformskoj politici riječima da „očajnički trebaju proces i da će ga uskoro dobiti“,[159] iznijele stav da neće davati prednost bilo kojoj nacionalnoj ili etničkoj grupi u SFRJ.[160] Sličan stav zauzele su i ostale države – Francuska, Velika Britanija i Njemačka.[161] Međutim, podrška koju je dobijao Marković nije spriječila rušenje njegovog programa u samoj Jugoslaviji čak ni onda kada je potaknuo Skupštinu SFRJ 17. januara 1990. godine da usvoji „Deklaraciju o daljnjem uključivanju SFRJ u integracijske procese u Evropi.[162] Čak ni mogućnost ulaska Jugoslavije „preko reda“ u EZ, američka podrška Markovićevim reformama, obećani bespovratni krediti EZ-a, nisu bili dovoljni razlozi da se glavni jugoslovenski čelnici izbore koncenzusom za njeno očuvanje, odnosno teritorijalnu cjelovitost. Proces rušenja Markovićeve reformske vlade krenuo je najprije iz Srbije i Slovenije, a potom i iz Hrvatske dolaskom Franje Tuđmana na njeno čelo.[163]

1. 9. Transformacija oružanih snaga Socijalističke federativne republike Jugoslavije

Jugoslovenski vojni vrh, sačinjen pretežno od Srba i Crnogoraca, aktivno je bio angažiran na uklanjanju dvokomponentnog sistema rukovođenja (JNA i TO), utvrđenog navedenim ustavom. Bitan uslov za to bilo je oduzimanje republikama prava na rukovođenje TO.[164] Uvođenjem novih mjera, ukinute su armijske oblasti čija su sjedišta bila u svim republičkim centrima izuzev Titograda, a uvedene vojne. To su: Centralna sa sjedištem u Beogradu, Sjeverozapadna u Zagrebu, Jadransko-primorska u Splitu i Jugoistočna u Skoplju. Nove vojne oblasti se nisu poklapale sa republičkim granicama. Pored Titograda, Ljubljana i Sarajevo više nisu

[159] Višnja Starešina, *Vježbe u laboratoriju Balkan*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004, 18; Kosta Nikolić, *Jugoslavija, poslednji dani (1989-1992): Svi Srbi u jednoj državi*, 59.

[160] „We don't have a dog in this fight“, rečenica kojom je američki tajnik James Baker dao do znanja da je zvanični Vašington odstupao od pronalaska rješenja za jugoslovensku krizu. Tvrtko Jakovina, *Trenuci katarze: prijelomni događaji XX. stoljeća,* 348.

[161] Zijad Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna*, 39-43.

[162] Tvrtko Jakovina, *Trenuci katarze: prijelomni događaji XX. stoljeća*, 337.

[163] Raif Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije – Svjedočenja*, 289.

[164] Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Kult/B, Sarajevo, 2004, 54.

bili sjedišta vojnih oblasti zbog čega su se najprije usprotivili slovenački političari zbog ukidanja Ljubljanske armijske oblasti smatrajući to znakom nepovjerenja prema Sloveniji. Razlozi takve reorganizacije nisu bili samo ili isključivo vojno-strateški, oni su bili i politički, sa mogućim dalekosežnim posljedicama.[165] Veći dio Bosne i Hercegovine spadao je u Centralnu (beogradsku) vojnu oblast (sa izuzetkom Cazinske krajine, Neuma i Trebinja).[166] Kao jedan od razloga reorganizacije navedeno je i finansiranje vojske i potraga za načinom manje potrošnje. Savezna vlada smanjila je 1985. godine nacionalni dohodak za vojsku na 5,20%, a narednih godina (1988 – 1990.) je štednja povećana. Finansiranje JNA postao je i politički problem u drugoj polovini 1980-ih godina.[167]

Pored reorganizacije vojnih oblasti, 1986. godine vojni vrh je dobio pristanak za reorganizaciju oružanih snaga koja je trebala obuhvatiti vojno-teritorijalnu podjelu i organizaciju rukovođenja i komandovanja, a odnosile su na reorganizaciju TO. Zvanično, odluke su donesene početkom 1987. godine, da bi sve do kraja postojanja jugoslovenske države provođene po planu poznatom pod nazivom „Jedinstvo".[168] Tim su planom republike nezakonito izbačene iz komandnog lanca u pogledu prava upotrebe TO što je vodilo ka centralizaciji Oružanih snaga SFRJ. Republikama je uskraćena i ustavna obaveza da rukovode općenarodnim otporom na svom teritoriju u slučaju rata.[169] Jasno je da se u planiranom sukobu s republikama,

---

[165] Raif Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije – Svjedočenja*, 400-401.

[166] Ilija T. Radaković, *Besmislena YU ratovanja*, Društvo za istinu o antifašističkoj borbi 1941-1945, Beograd, 1997, 39.

[167] Davor Marijan, „Zborno područje Bjelovar u operaciji 'Una'", *Scrinia Slavonica*, br. 8, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2008, 87-88.

[168] Mesud Šadinlija, *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986-1992*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013, 154; Kosta Nikolić, *Jugoslavija, posledniji dani (1989-1992): Svi Srbi u jednoj državi*, 77.

[169] Davor Marijan, „'Jedinstvo' – Posljednji ustroj JNA", *Polemos*, br. 6, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2003, 45; „Plan je već svojim nazivom sugerisao neka od postavljenih rešenja nove organizacije. Reč je o jedinstvu prostora, jedinstvu odbrane bez republičkih granica, bez uloge republika u komandovanju, sa jedinstvom u komandovanju, koje je isključivalo teritorijalnu odbranu republika, ali i očekivane utjecaje republičkih rukovodstava na komande armija i njihovim središtima." Bojan B. Dimitrijević, *General Mladić i Vojska Republike Srpske*, Catena mundi, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2019, 59.

centralizacijom Oružanih snaga SFRJ, pokušavala izbjeći mogućnost utjecaja republičkih rukovodstava na komande armija u republičkim središtima jer su unitaristi, prvenstveno oni iz redova rukovodećeg vrha JNA, u TO uspjeli prepoznati ono što je ona, kao ideja, izvorno i neskriveno bila: republička oružana sila, republička vojska. Dio jedinstvenih jugoslovenskih oružanih snaga republičke teritorijalne odbrane su bile onoliko koliko su njihove republike bile dio jedinstvene jugoslovenske države.[170]

Reorganizirana je TO SRBiH centralizacijom vojske do razoružavanja i radikalnog smanjivanja njenih jedinica u posljednje dvije godine socijalističke vladavine u Jugoslaviji. Početkom 1988. godine Predsjedništvo SRBiH donosi odluku o novoj organizaciji okružnih štabova TO-a. Okružni štabovi definisani su kao organi koji se obrazuju na području više opština za organizovanje, pripremanje, rukovođenje i komandovanje teritorijalnom odbranom u miru i ratu. Formirani su za područja sljedećih opština: Okružni štab Banjaluka (Banjaluka, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanski Novi, Čelinac, Jajce, Ključ, Kotor-Varoš, Laktaši, Mrkonjić-Grad, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Skender-Vakuf, Srbac i Šipovo), Okružni štab Bihać (Bihać, Bosansko Grahovo, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Cazin, Drvar i Velika Kladuša). Osim u Banjaluci i Bihaću, formirani su i okružni štabovi u Doboju (Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Derventa, Doboj, Maglaj, Modriča, Odžak, Teslić i Tešanj), Goraždu (Čajniče, Foča, Goražde, Kalinovik, Rudo i Višegrad), Livnu (Duvno, Glamoč, Kupres i Livno), Mostaru (Bileća, Čapljina, Čitluk, Gacko, Grude, Jablanica, Konjic, Ličtica, Ljubinje, Ljubuški, Mostar, Neum, Nevesinje, Posušje, Prozor, Stolac i Trebinje), Sarajevu (Breza, Centar Sarajevo, Fojnica, Hadžići, Han-Pijesak, Ilidža, Ilijaš, Kiseljak, Kreševo, Novi Grad Sarajevo, Novo Sarajevo, Olovo, Pale, Rogatica, Sokolac, Stari Grad Sarajevo, Trnovo, Vareš, Visoko i Vogošća), Tuzli (Banovići, Bijeljina, Bratunac, Brčko, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Kladanj, Lopare, Lukavac, Orašje, Srebrenica, Srebrenik, Šekovići, Tuzla, Ugljevik, Vlasenica, Zvornik i Živinice) i Zenici (Bugojno, Busovača, Donji Vakuf, Gornji Vakuf, Kakanj, Pucarevo, Travnik, Vitez, Zavidovići, Zenica i Žepče).[171]

---

[170] Mesud Šadinlija, *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986-1992*, 156-157.

[171] Isto, 164.

U procesu centralizacije vojske u periodu od 1988. do 1990. godine, prema planu „Jedinstvo", TO SRBiH je radikalno smanjivana. Brojno smanjenje u sklopu planirane reorganizacije svedeno je na svega 3% (umjesto dotadašnjih 4,8%) angažovanih stanovnika društveno-političkih zajednica.[172] Samo u periodu od 18. maja do 13. juna 1990. godine JNA je izvršila razoružavanje jedinica TO SRBiH, izuzimajući naoružanje i municiju iz skladišta TO i smještajući ih u skladišta svojih kasarni. Od TO SRBiH je tom prilikom oduzeto oko 240.000 cijevi pješadijskog naoružanja s oko 82.000.000 komada municije, kao i oko 2.700 komada artiljerijskog naoružanja kalibra preko 20 mm s preko 700.000 projektila za ova oruđa.[173]

Razoružavanje republičkih TO dobilo je i svoju političku verifikaciju. Naime, na sjednici Predsjedništva SFRJ 23. maja 1990. godine odlučeno je da se „oruđe i oružje TO izuzima iz teritorijalne odbrane radi bolje zaštite i čuvanja i prebacuje u vojne magacine".[174] Cijelim tokom provođenja plana „Jedinstvo" rukovodstvo Bosne i Hercegovine nije poduzimalo nikakve mjere kojim bi bile ublažene posljedice planske devastacije njene TO. Takav trend pasivnog odnosa se nastavio i nakon provođenja višestranačkih izbora.[175]

Razoružavanje republičkih TO u korist JNA u okolnostima jugoslovenske krize, kada je vojska počela da zauzima novi politički kurs, bio je jedan od ključnih pokazatelja odnosa snaga u slučaju izbijanja sukoba u SFRJ. Postavilo se pitanje na koje naoružanje mogu računati one republike koje su se politički suprotstavili Miloševićevom režimu?

---

[172] Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, 92-93.

[173] Mesud Šadinlija, *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986-1992*, 276.

[174] Raif Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije – Svjedočenja*, 413.

[175] Mesud Šadinlija, *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986-1992*, 255.

2. VOJNA I POLITIČKA SITUACIJA OD 1990. DO 1992. GODINE

2. 1. Rezultati izbora iz 1990. godine

Sa osnivanjem političkih partija u drugim jugoslovenskim republikama, amandmanom na Ustav SR BiH, 31. maja 1990. godine, bosanskohercegovačka politička scena postala je pluralna. Započeo je proces registracije političkih subjekata osnivanjem 42 političke stranke samo u toku 1990. godine.[176] Stečenim svim formalno-pravnim uslovima za uvođenje višepartijskog sistema u Bosni i Hercegovini, odlučeno je da prvi demokratski izbori u Bosni i Hercegovini budu održani u novembru 1990. godine.[177]

Političke organizacije bile su ideološki raspoređene od krajnje ljevičarskih do krajnje desničarskih usmjerenja. Međutim, prioritetno su se dijelile prema programskim načelima u odnosu Bosne i Hercegovine prema Jugoslaviji. Tako su za ostanak u Jugoslaviji, nezavisno od njenog uređenja bile stranke: Savez komunista – Socijalistička demokratska partija (SK-SDP), Savez reformskih snaga Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu (SRSJ), Demokratski socijalistički savez (DSS), Savez socijalističke omladine – Demokratski savez (SSO-DS), Eko-pokret „Zeleni" i Muslimanska bošnjačka organizacija (MBO). Za federalno uređenje Jugoslavije bili su Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine (SDS), Srpski pokret obnove (SPO), Radnička demokratska stranka – Stranka federalista (RSD-SF) i Jugoslovenska socijalistička stranka (JSS). Stranka demokratske akcije (SDA) varirala je, ovisno o političkim zbivanjima u jugoslovenskoj državi, između federalnog i konfederalnog uređenja Jugoslavije i nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Za konfederalno uređenje Bosne i Hercegovine bila je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ).[178]

---

[176] Suad Arnautović, *Izbori u Bosni i Hercegovini '90 – Analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo, 1996, 39.

[177] ABiH, *Službeni list Socijalističke republike Bosne i Hercegovine*, Godina XLVI – broj 21, Sarajevo, 31. juli 1990.

[178] Suad Arnautović, *Izbori u Bosni i Hercegovini '90 – Analiza izbornog procesa*, 44-45; Mirko Pejanović, „Promjena etničke strukture opština u Bosni i Hercegovini prema popisu stanovništva 2013. godine", u: *Demografske i etničke promjene u BiH*, Odjeljenje društvenih nauka, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2017, 72.

Suprotno ranijim procjenama koje su predviđale pobjedu stranaka lijeve orijentacije, nacionalne stranke bile su apsolutni pobjednici izbora. Dakle, u odnosu na ranije ankete, njihova pobjeda se može ocijeniti potpuno neočekivanom. Stranka demokratske akcije je osvojila 35,85%, SDS 30,00%, HDZ 18,35% glasova. Razočaravajuće izborne rezultate ostvario je SK-SDP sa 5,83%, SRSJ 5,00%, koalicija SK-SDP i DSS 2,08%, koalicija SSO-DS i Eko pokret „Zeleni" 0,83%, MBO 0,83%, DSS, SRSJ i DP Mostar, SPO sa po 0,41%.[179]

Pored izbora za parlamente, zanimljiva je bila utrka za Predsjedništvo Bosne i Hercegovine koje je trebalo brojati sedam članova (dva Bošnjaka, dva Srbina, dva Hrvata i jednog iz reda „Ostalih"). U Predsjedništvo Bosne i Hercegovine izabrani su Fikret Abdić (1.045.539), Alija Izetbegović (879.266), Ejup Ganić (709.691), Biljana Plavšić (573.812), Nikola Koljević (556.218), Stjepan Kljuić (473.002) i Franjo Boras (416.629).[180]

2. 2. Političke koncepcije i pregovori o ustavnom uređenju 1990. i 1991. godine

Pad socijalizma u istočnoj i centralnoj Evropi neminovno je dovodio u pitanje opstanak višenacionalnih država. Jugoslavija, kao jedna od njih, našla se u političkom smislu, u težištu sukoba različitih koncepcija njenog uređenja. Na sjednici Predsjedništva SFRJ 16. oktobra 1990. godine predstavnici jugoslovenskih republika i pokrajina iznijeli su različite prijedloge ustavnog uređenja Jugoslavije. Slovenija i Hrvatska zalagale su se prvobitno za konfederalno uređenje Jugoslavije, Makedonija i Bosna i Hercegovina za federaciju, ali samo pod uslovom da u njoj ostanu Hrvatska i Slovenija. Srbija i Crna Gora zalagale su se za federaciju, a kao alternativa tome razmatrala se u političkim krugovima i opcija podjele republika po etničkom principu.[181] Slobodan Milošević iznio je jasan stav po pitanju uređenja Jugoslavije i prije ove sjednice. Nakon raspada SKJ, smatrao je

[179] Od ukupno 240 poslaničkih mandata, SDA je osvojila 86, SDS 72, HDZ 44, SK-SDP 14, SRSJ 12, SK-SDP i DSS 5, SSO-DS i Eko pokret „Zeleni" 2, MBO 2, DSS 1, SRSJ i DP Mostar 1, SPO 1.

[180] Suad Arnautović, *Izbori u Bosni i Hercegovini '90 – Analiza izbornog procesa*, 104; Kosta Nikolić, *Jugoslavija, poslednji dani (1989-1992): Svi Srbi u jednoj državi*, 229.

[181] Borislav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Autorovo izdanje, Beograd, 1996, 208.

da će po istoj osnovi kao što je to bio slučaj sa vladajućom partijom doći i do podjele Jugoslavije. Krajem marta 1990. godine iznio je stajališta Srbije, govoreći, između ostalog: „Srbija će voditi politiku opstanka federativne Jugoslavije, ali će se spremiti da živi i bez Jugoslavije. U eventualnom raspadu zemlje računamo na jedinstvo sa Crnom Gorom. Makedoniju nećemo da molimo. BiH neće moći da opstane kao država, a bitka oko teritorije bez krvi teško je zamisliva. Srbija neće pristati na konfederaciju... Srbija je odlučila da odmah pristupi izradi novog ustava koji će biti sposoban da 'pokrije' novu samostalnu srpsku državu..."[182] Ovakav Miloševićev stav „dao je krila" slovenačkom rukovodstvu da krene u proces proglašenja nezavisnosti. Nakon Slovenije to bi uradila i Hrvatska koja svoju budućnost više nije vidjela u Jugoslaviji kojom je Milošević upravljao.[183] Nove granice o kojima je indirektno govorio Milošević su zapravo bile etničke granice i uključivale su onaj teritorij na kojima su živjeli Srbi, ali i ona područja koja jednostavno nisu mogla biti izbjegnuta u takvom zaokruživanju etničkih granica nove države.[184]

Nakon održanih izbora, Bosna i Hercegovina je poslije 45 godina dobila prvu nekomunističku vlast. Predstavnici nove vlasti, lideri SDA i SDS-a iznijeli su svoja viđenja budućnosti Bosne i Hercegovine. Prema Aliji Izetbegoviću, ona je mogla biti ravnopravna u federativnoj ili konfederalnoj Jugoslaviji ili kao samostalna država ukoliko Slovenija i Hrvatska proglase nezavisnost. Za njega je isključivo Jugoslavija u dotadašnjim granicama bila prihvatljiva, a što je u nekoliko navrata kroz razne prijedloge i pokazao, najsigurnija opcija ne samo za Bosnu i Hercegovinu i njen većinski narod nego i za ostale republike i narode. Drugačiji stav od Izetbegovića imao je lider SDS-a Radovan Karadžić koji je, kao i Milošević, odbio bilo kakvo konfederalno uređenje Jugoslavije naglašavajući da Srbi neće biti sastavnim dijelom krnje ili konfederalne Jugoslavije sa dvije ili tri republike.[185] Bazično, i Izetbegović i Karadžić, sudeći prema izjavama, zalagali su se za opstanak

[182] Zijad Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna*, 43.

[183] Neki evropski zvaničnici poput francuskog predsjednika Francoisa Mitterranda vidjeli su opasnost u proglašenju nezavisnosti Hrvatske jer bi, kako je smatrao, jedino cjelovita Jugoslavija spriječila separatistički nacionalizam kod Srba u Hrvatskoj. Isto.

[184] Dejan Jović, *Jugoslavija - država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974-1990)*, Prometej, Zagreb, 2003, 482.

[185] „Izazov i tjeskoba dramatične epohe", *Ogledalo*, br. 1, novembar 1990, 18-19.

Jugoslavije. Pitanje je bilo da li će ona biti garant ravnopravnosti svih njenih naroda i građana ili će uz centralizaciju vlasti biti dominantno srpska.

Zbog nepronalaska kompromisnog rješenja o budućem uređenju zajedničke jugoslovenske države, a prvenstveno težnje protagonista srpskog nacionalizma započet je proces jednostranog proglašenja njenih dijelova nacionalnim oblastima. U Hrvatskoj su politički predstavnici Srba pod vodstvom SDS-a krenuli u takav proces kada su u Kninu 19. decembra 1990. godine Zajednicu opština Sjeverne Dalmacije i Like transformirali u Srpsku autonomnu oblast Krajinu (SAO Krajina). Ovu samoproglašenu oblast činilo je šest opština sa većinskim srpskim stanovništvom i to Knin, Benkovac, Obrovac, Donji Lapac, Gračac i Titova Korenica.[186] Na taj je način po prvi put nakon 1945. godine u Jugoslaviji jednostranom odlukom proglašena neka administrativna jedinica sa nacionalnim predznakom i bez prethodne saglasnosti političkog vrha državnih ili republičkih vlasti.[187] Direktno je prekršen Ustav SFRJ i Socijalističke republike Hrvatske što je ukazivalo da će „borba za Jugoslaviju" biti tek pokriće u provođenju nacionalističke politike SDS-a.[188] Za srpske vodeće političke predstavnike u Hrvatskoj SAO

---

[186] Robert J. Donia, *Porijeklo Republike Srpske, 1990-1992. Opšti kontekst,* 11; Ideju da srpske opštine treba izdvojiti iz Hrvatske inicirao je Slobodan Milošević pola godine prije proglašenja SAO Krajine. U tome je očekivao i pomoć JNA, a smatrao je da treba iskoristiti odsutnost Stjepana Mesića kojeg je srpska skupina članova Predsjedništva SFRJ spriječila 15. maja 1990. godine da preuzme funkciju predsjednika Jugoslavije. Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest,* 762-763.

[187] Jasmin Medić, „Demografska slika i političke koncepcije etno-teritorijalne organizacije Bosanske krajine", *Godišnjak 2018*, BZK Preporod, Sarajevo, 2018, 259.

[188] U kojoj mjeri je SDS uistinu bila nacionalistička najbolje nam govore riječi njenog lidera Jovana Raškovića u knjizi *Luda zemlja*: „Hrvati koje je feminizirala katolička vjera, pate od kompleksa kastracije. To ih čini nesposobnima da svoj autoritet nametnu drugima. Svoje poniženje kompenziraju svojom velikom kulturom. Što se tiče Muslimana u Bosni i Hercegovini i susjednim regijama, oni su žrtve, kako bi Freud mogao reći, analne frustracije, koja ih potiče na skupljanje blaga i traženje utočišta u fanatičkim stavovima. Konačno, Srbi, pravoslavni, edipovski narod teže da se oslobode očeva autoriteta. Iz tog duha otpora, oni crpe hrabrost ratnika, koji su jedini sposobni da nametnu stvarni autoritet drugim narodima Jugoslavije. Nije čudo da se u ovoj zemlji razvija situacija totalne mržnje i paranoje." Pred svoju smrt, Rašković je izjavio da je imao presudnog utjecaja na SDS u Bosni i Hercegovini riječima da su „njegova stranka i on zapalili fitilj nacionalizma". Slaven Letica, Bartol Letica, *Postmoderna i genocid u Bosni – „Etničko čišćenje": velika prevara našeg doba*, Hrvatsko sociološko društvo, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb, 1997, 51.

Krajina trebala je da bude region koji će čuvati srpska suverena nacionalna prava,[189] ali i korak ka ujedinjenju sa Bosanskom krajinom u jednu krajišku republiku ili državu.[190]

Nedugo nakon proglašenja SAO Krajine usvojena je Deklaracija o suverenoj autonomiji srpskog naroda Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema.[191] Radilo se o dijelovima Hrvatske u kojima Srbi nikada nisu činili većinski dio stanovništva, odnosno o „metastaziranju" Krajine što je impliciralo na to da se Srbi u Hrvatskoj neće samo zaustaviti na onim opštinama u kojima su činili većinsko stanovništvo.[192] Bio je to nastavak jednostranog djelovanja SDS-a u Hrvatskoj, niz postupaka koji je mogao inicirati isto djelovanje i u Bosni i Hercegovini, pod plaštom „borbe za opstanak Jugoslavije".

U Bosanskoj krajini, u kojoj se najviše osjetilo političko previranje u Hrvatskoj, po prvi put se javno obznanilo od najviših funkcionera SDS-a da do tada proklamovana politika „borbe za Jugoslaviju" ima i alternativu u vidu „velike Srbije". U martu 1991. godine u Banjaluci na mitingu SDS-a Hrvatske i Bosne i Hercegovine pred oko 50.000 okupljenih, Radovan Karadžić izjavio je da „što više padaju šanse Jugoslavije, rastu šanse Velike Srbije"[193] i da bi „uz sve Srbe i velika većina Muslimana bila za Srbiju". Bio je to prvi put da se velika Srbija pojavljuje kao jasno i zvanično opredjeljenje SDS-a.[194]

Na višim nivoima vlasti, prva polovina 1991. godina obilježena je nizom razgovora političkih predstavnika jugoslovenskih republika o uređenju zajedničke države. Nekoliko takvih imali su dalekosežne posljedice za Bosnu i

---

[189] Laura Silber i Allan Little, *Smrt Jugoslavije,* 81; O demografskoj strukturi SAO Krajine opširnije u: Stjepan Šterc, Nenad Pokos, „Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske", 323-327.

[190] Prema riječima novinara Radomira Dmitrovića u tekstu „Povratak Krajine" objavljenog u novinama NIN dan nakon proglašenja SAO Krajine, ova je oblast „predviđena samo za koncept federalne Jugoslavije", a ukoliko dođe do cijepanja jugoslovenske države „tada će spomenuti prostori biti priključeni 'drugoj polovini', odnosno Bosanskoj krajini čime bi se zaokružila 'historijska i etnička cjelina Srba Krajišnika' i nastala republika ili država Krajina". Kosta Nikolić, *Jugoslavija, poslednji dani (1989-1992): Svi Srbi u jednoj državi*, 209.

[191] Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005, 107.

[192] Mladen Klemenčić, „Velikosrpska teritorijalna posezanja", 299.

[193] Kosta Nikolić, *Jugoslavija, poslednji dani (1989-1992): Svi Srbi u jednoj državi*, 344.

[194] Robert J. Donia, *Porijeklo Republike Srpske, 1990-1992. Opšti kontekst*, 24.

Hercegovinu. Najznačajniji razgovori o ovoj jugoslovenskoj republici vođeni su u Karađorđevu u martu 1991. godine između Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana, srbijanskog i hrvatskog predsjednika, te nekoliko sastanaka srpske i hrvatske delegacije. Prema riječima Dušana Bilandžića, historičara i člana hrvatske delegacije, posebno se pregovaralo o podjeli Bosne i Hercegovine: „Na tim su se pregovorima vodile beskrajne rasprave oko toga čija je neka dolinica, srpska ili hrvatska, ko ima većinu u nekom gradu. Osim toga, oni su nama prepuštali samo zapadnu Hercegovinu."[195] Prema dogovoru, kako je kasnije svjedočio Milan Babić, Bosna i Hercegovina bi bila podijeljena između Srbije i Hrvatske, a granica bi išla kroz Bosnu i Hercegovinu, što bi značilo da Srbi u Hrvatskoj ne bi imali svoju administrativnu jedinicu. Taj prijedlog izazvao je zaprepaštenje kod Babića i bio je suprotan interesima SAO Krajine.[196] Zaprepaštenje Babića impliciralo je da bi SAO Krajina trebala ostati u sastavu Hrvatske, ali nije definisano u kojem statusu, da li kao administrativna jedinica ili je Milošević pristao da ona bude ukinuta da bi od Tuđmana zauzvrat dobio dijelove Bosne i Hercegovine? Ukoliko jeste, koji bi teritorij Srbi dobili zauzvrat? Stjepan Mesić koji je u vrijeme pregovora bio na funkciji člana Predsjedništva SFRJ, u svom svjedočenju pred ICTY-em svjedoči da je Bosanska krajina bila prema dogovoru Milošević-Tuđman podijeljenja na dva dijela – srpski i hrvatski. Cazinsku krajinu Milošević je ponudio Tuđmanu. „Franjo, ti uzmi Cazin, Kladušu i Bihać, to je takozvana 'turska Hrvatska', to meni ne treba, to možeš uzeti."[197] Da je Babićev strah bio osnovan, potvrdio je i Mesić. Prema njegovom svjedočenju, Borisav Jović mu je prilikom razgovora rekao da Srbiju ne zanimaju hrvatski Srbi nego 66% teritorije Bosne i Hercegovine.[198] Pred istim sudom svjedočio je i tadašnji predsjednik jugoslovenske Vlade Ante Marković i potvrdio da je u Karađorđevu dogovorena podjela Bosne i Hercegovine, ali i njegova smjena s čela Saveznog izvršnog vijeća (SIV) jer je smetao realizaciji podjele. Oba lidera su ga uvjeravala da neće doći do rata u Bosni i Hercegovini, a

[195] Miloš Minić, *Dogovori u Karađorđevu o podjeli Bosne i Hercegovine*, Rabic, Sarajevo, 1998, 34.

[196] Kosta Nikolić, „Slobodan Milošević i Franjo Tuđman o statusu Bosne i Hercegovine 1991.", *Istorija 20. veka*, God. XXVIII, broj 3, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2010, 139-140.

[197] ICTY, Predmet: Br. IT-02-54, Pred pretresnim vijećem, Tužilac protiv Slobodana Miloševića, *Transkript svjedočenja Stjepana Mesića*, Den Haag, 1-3. oktobar 2002.

[198] Isto.

da podjelom Bošnjaci dobijaju svoju enklavu.[199] Marković je svjedočio u Haškom tribunalu da je na tom sastanku Milošević njemu rekao da "Bosna je vještačka Titova tvorevina i ne može preživjeti" te da su Muslimani pravoslavci koji su prihvatili islam.[200] Savjetnik Franje Tuđmana, Mario Nobilo potvrdio je britanskom novinaru Tim Judahu da se tajni pregovori vode kako "bi se riješio jugoslovenski konflikt preoblikovanjem Bosne i Hercegovine i uspostavljanjem islamske tampon zone između njih".[201]

Američki ambasador u Jugoslaviji Warren Zimmermann potvrdio je teze da je postojao dogovor o podjeli Bosne i Hercegovine, o čemu mu je govorio Borisav Jović krajem marta 1991. godine izjavom da „Bosna mora da bude podijeljena između Srbije i Hrvatske i da Muslimani mogu da biraju gdje žele da žive".[202] Postavlja se pitanje koliko je Karadžićevo spominjanje „velike Srbije" na mitingu u Banjaluci u vezi sa sastankom u Karađorđevu? Da li je Karadžić bio upoznat sa kakvim će prijedlogom Milošević ići na sastanak sa Tuđmanom pa nagovijestio buduće djelovanje njegove stranke i da li su tako nove granice Srbije bile dogovorene?

Naredni sastanak između Tuđmana i Miloševića održan je 15. aprila 1991. godine u Tikvešu, bez prisustva stručnih delegacija. Načete su teme o „zamjeni teritorija između Srba i Hrvata u dolini Save, o (masovnom) preseljenju stanovništva i stvaranju muslimanske državice u srednjoj Bosni".[203] Prema načelnoj saglasnosti Tuđmana i Miloševića Bosna i Hercegovina bi bila podijeljena tako što bi Hrvatska bila u granicama Banovine iz 1939. godine (prema sporazumu Cvetković-Maček) uz dodatak Cazinske krajine. Srbima bi pripala istočna Hercegovina, istočna Bosna, Semberija, Posavina i veći dio Bosanske krajine. Bošnjaci bi bili koncentrisani u „muslimanskoj državici" u srednjoj Bosni u kojoj bi živjelo oko dva

---

[199] Jens-Martin Eriksen i Frederik Stjernfelt, *Scenografija rata – Nova putovanja u Bosnu i Srbiju*, 104.

[200] „Marković objašnjava kako je počeo rat", https://arhiva.sensecentar.org/vijesti.php?aid=1703

[201] Tim Judah, „Creation of Islamic buffer state discussed in secret", *The Times*, 12 September 1991, cited in: Branka Magaš and Ivo Žanić, *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina 1991-1995*, London, Portland, OR: Frank Cass Publishers, 2001, 138.

[202] Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ (Tematska zbirka dokumenata)*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2011, 29.

[203] Florence Hartmann, *Milošević: Dijagonala ludaka*, Globus, Zagreb, 2002, 128.

miliona pripadnika ovog naroda. Druga je opcija bila da se opredijele da žive u srpskoj ili hrvatskoj državi ili da se isele u Tursku.[204]

Značaj Cazinske krajine za hrvatske strateške interese Tuđman je često tumačio svojim saradnicima iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Ona je za hrvatske interese bila važnija od srednje Bosne i Bosanske Posavine radi „odebljavanja" *hrvatske kifle*. Kada bi se redali hrvatski teritorijalni prioriteti u Bosni i Hercegovini, Cazinska krajina došla bi odmah iza zapadne Hercegovine, a prije srednje Bosne i naročito Bosanske Posavine. Tuđmanova ambicija prema zapadnoj Hercegovini, Cazinskoj krajini i srednjoj Bosni bila je utoliko veća što Srbe ta područja nisu zanimala. Međutim, Cazinska krajina mogla je imati značaj i Srbima radi povezivanja srpskih teritorija iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske.[205]

Nakon „velikodušne" Miloševićeve ponude tuđeg teritorija Tuđmanu i definisanja budućih srpsko-hrvatskih granica, Bošnjaci iz Bosanske krajine bi „humanim preseljenjem" trebali biti iseljeni u srednju Bosnu ili bi dijelili istu sudbinu sa svojim sunarodnjacima iseljavanjem u Tursku, odnosno opredjeljivanjem za ostanak u srpskoj ili hrvatskoj državi. Sastanci srbijanskog i hrvatskog predsjednika kao i njihovih delegacija održani su bez prisustva bošnjačkih i bosanskohercegovačkih političkih predstavnika. Više puta ponovljeno stajalište predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića o tri opcije rješavanja jugoslovenske krize bio je razlog „pregovaranja dvojice na štetu trećeg". Naime, opcije da Bosna i Hercegovina u avnojevskim granicama može biti u federativnoj ili konfederativnoj Jugoslaviji ili da bude samostalna ukoliko putem nezavisnosti krenu Slovenija i Hrvatska, nisu odgovarali onima koji su se prvenstveno zalagali za njenu podjelu, a o čemu je na ovim sastancima nesumnjivo bilo riječi.

---

[204] Srpska delegacija, između ostalog, iznijela je i prijedlog da se Bošnjaci iz Cazinske krajine presele u okolinu Knina. Dušan Bilandžić, *Povijest izbliza: Memoarski zapisi 1945.-2005.*, Prometej, Zagreb, 2006, 374-376; Jasmin Medić, „Bosna i Hercegovina između raspada Jugoslavije i sticanja nezavisnosti", u: *Prijelomne godine bosanskohercegovačke prošlosti*, Univerzitet u Sarajevu-Institut za historiju, Sarajevo, 2021, 258-260.

[205] Amir Kliko, *Rat u srednjoj Bosni 1992-1994. godine*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2019, 57, nap. 68.

Upoznat sa pregovorima u Karađorđevu i Tikvešu, Izetbegović je, suprotno idejama o podjeli Jugoslavije i(li) njenih republika, a u cilju očuvanja zajedničke države, zajedno sa makedonskim predsjednikom Kirom Gligorovim predložio model „asimetrične federacije" za Jugoslaviju.[206] Prema tom modelu, kojem je predviđeno da Srbija i Crna Gora budu središte federacije (ili konfederacije), Bosna i Hercegovina i Makedonija bi bile polusamostalne ali konstitutivne republike, a Hrvatska i Slovenija onoliko suverene i autonomne unutar konfederacije koliko su smatrale potrebnim.[207] Početkom agresije JNA na Hrvatsku u ljeto 1991. godine ovim je prijedlogom otvorena mogućnost za smirivanjem vojne i političke situacije u njoj. Čak je i ovaj prijedlog, za koji su njegovi predlagači smatrali da zadovoljava „političke apetite" svih jugoslovenskih republika, odbijen. Pokazalo se da on ne izražava nacionalističke ciljeve lidera jugoslovenskih republika, naročito srbijanskog i hrvatskog predsjednika.[208]

Predstavnici jugoslovenskih republika, prije svih Tuđman i Milošević, vjerovali su da se međunarodna zajednica neće uplitati u unutrašnja politička pitanja što im je omogućavalo da sami crtaju nove granice. Jednoglasno za očuvanje Jugoslavije bila je EZ, uz tek blaži zaokret Njemačke čiji su predstavnici izjavili da će između očuvanja Jugoslavije s jedne ili demokratije i očuvanja ljudskih prava s druge strane, podržati ovo drugo. Nakon što su Hrvatska i Slovenija raspisale referendum i proglasile nezavisnost, Njemačka je uputila inicijativu za njihovo priznanje. Francuska, veći dio EZ-a i SSSR i dalje su bile istrajne u očuvanju cjelovitosti jugoslovenske države.[209] Nakon inicijative, Njemačka, prvenstveno njen ministar vanjskih poslova Hans-Dietrich Genscher lobirali su kod drugih evropskih država da priznaju nezavisnost Slovenije i Hrvatske.[210] Jedan od razloga takvog djelovanja njemačke diplomatije bio je i zbog srpskog osvajanja u Hrvatskoj. Genscher je upozorio da je „zabluda da vojnim akcijama osvojene teritorije Srba mogu

[206] Jasmin Medić, „Bosna i Hercegovina između raspada Jugoslavije i sticanja nezavisnosti", 261.

[207] Kosta Nikolić, *Jugoslavija, poslednji dani (1989-1992): Svi Srbi u jednoj državi*, 455; Laura Silber i Allan Little, *Smrt Jugoslavije,* 125.

[208] Uslov da Tuđman i Milošević prihvate Izetbegović-Gligorov prijedlog bio je taj da se prihvati srpsko-hrvatsko razgraničenje u Bosni i Hercegovini. Amir Kliko, *Rat u srednjoj Bosni 1992-1994. godine*, 42-45.

[209] Zijad Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna*, 44-45.

[210] Višnja Starešina, *Vježbe u laboratoriju Balkan*, 52.

na pregovorima biti priznate".[211] Ubrzo su i Francuska i Velika Britanija prestale sa politikom odugovlačenja priznanja nezavisnosti jugoslovenskih republika. Činilo se da to Miloševića, u njegovoj agresivnoj politici prema Hrvatskoj i podrškom srpskim nacionalistima u Bosni i Hercegovini, ne zabrinjava. Miloševićevoj je politici odgovaralo dotadašnje rasulo među članicama EZ-a koje je iskoristio da bi sproveo svoje namjere. Zahvaljujući umreženosti jugoslovenske obavještajne službe, raštrkane širom svijeta, Milošević je u oktobru 1991. godine posjedovao tajne analize NATO-a, iz kojih je doznao da on ne namjerava poduzeti nikakvu direktnu intervenciju u Jugoslaviji.[212] To je značilo da JNA nesmetano može nastaviti agresiju na Hrvatsku, da će se aktivno raditi na „učvršćivanju državnosti" SAO Krajine i da će fokus Miloševićeve politike preći na Bosnu i Hercegovinu podrškom težnji SDS-a u „saoizaciji" kao prethodnici jednostrano proglašene SrRBiH.

2. 3. Od jugoslovenske do srpske vojske: Jugoslovenska narodna armija 1991. i 1992. godine

Od razoružavanja republičkih TO-a najveće koristi imale su JNA i političke strukture koje su je kontrolisale. Svakako, djelovanje ove vojske prioritetno je zavisilo od političkog vrha u Beogradu. Promjena političkog smjera, nakon dolaska Slobodana Miloševića na vlast, naslućivala je i promjenu kursa JNA. Nova politika naročito je bila izražena u posljednjim godinama jugoslovenske krize, odnosno već nakon smrti Josipa Broza Tita. Političkim strukturama okupljenim oko Slobodana Miloševića u prilog išao je i nacionalni sastav vojske, u kojoj su Srbi uvijek bili dominantni pa su njen oficirski kadar 1990. godine činili sa 60%. Zbog takvog kursa, JNA je počela gubiti legitimitet među drugim jugoslovenskim narodima.[213] Gubitak i ovako narušenog legitimiteta bio je nepovratan nakon početka ratnih dejstava u Hrvatskoj kada se JNA nedvosmisleno opredijelila isključivo

---

[211] Tvrtko Jakovina, *Trenuci katarze: prijelomni događaji XX. stoljeća*, 350.

[212] Zijad Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna*, 62.

[213] Florian Bieber, *Bosnien-Herzegowina und der Libanon im Vergleich – historische Entwicklung und politisches System vor dem Burgerkrieg*, Pro Universitate Verlag, Michigan, 1999, 117; Početkom 1990. godine mirnodopska JNA imala je 275.341 pripadnika, od čega 25.101 oficira, 19.165 podoficira, 539 vojnih službenika, 2.027 vojnika po ugovoru, 38.423 civila na službi u Armiji i 189.855 vojnika i pitomaca škole rezervnih oficira. Kosta Nikolić, *Jugoslavija, poslednji dani (1989-1992): Svi Srbi u jednoj državi*, 79.

za „odbranu" srpskih područja. Takvo djelovanje direktno se odrazilo i na Bosnu i Hercegovinu, koordiniranim djelovanjem ove vojske i najveće srpske stranke još iz marta 1991. godine. Tada su oficiri JNA prebacili naoružanje sa područja Hrvatske u Bosnu i Hercegovini, a predstavnici SDS-a preko mjesnih odbora dijelili pojedincima, TO-u i dobrovoljačkim jedinicama.[214]

Osim što je bila područje u koju su dislocirane jedinice, kroz Bosnu i Hercegovinu transportovano je naoružanje koje je iz Srbije poslano srpskim jedinicama u SAO Krajinu 1991. godine.[215] Istovremeno je JNA, preko Republičkog štaba TO BiH i organa opština u kojima je na vlasti bio SDS provodio masovnu mobilizaciju, kako u sastave JNA tako i cijelih jedinica TO pod komandom Okružnog štaba TO Banjaluka.[216]

O tome koliko je rat u Hrvatskoj imao direktnog odjeka na Bosnu i Hercegovinu govori i činjenica da je naprimjer na Manjači, u zoni odgovornosti 5. korpusa JNA, sredinom septembra 1991. godine formiran logor za ratne zarobljenike iz Hrvatske.[217] Istog je mjeseca JNA proglasila opću mobilizaciju 5. korpusa, a Predsjedništvo Bosne i Hercegovine zaključilo da su ove mobilizacije nelegalne, zahtijevajući istovremeno povratak bosanskohercegovačkih vojnika iz JNA.[218] U separatističkoj politici koju je provodio SDS srpsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini oglušilo se na spomenuti zaključak bosanskohercegovačkog Predsjedništva.[219] No,

---

[214] Naprimjer, zaduženi za dostavu naoružanja u prvoj polovini 1991. godine bili su Stojan Župljanin za Banjaluku, Simo Drljača za Prijedor, Vinko Kondić za Ključ, Dragan Ivanić za Bosanski Petrovac, Miroslav Vještica za Bosansku Krupu, Vlado Vrkeš i Nedeljko Rašula za Sanski Most. ICTY, Predmet br. IT-99-36, Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Momčila Krajišnika, *Presuda,* paragrafi 36, 37.

[215] ICTY, Predmet br. IT-95-11, Pred pretresnim vijećem, Tužilac protiv Milana Martića, *Presuda*, paragraf 141.

[216] Mesud Šadinlija, *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986-1992*, 212.

[217] ICTY, Predmet br. IT-08-91, Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, *Presuda,* Tom I, 27. mart 2013, paragraf 170.

[218] Zijad Šehić, „Smrt Socijalističke federativne republike Jugoslavije i bosanska tragedija", *Radovi – knjiga I (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010, 289.

[219] Rajko Dukić, predsjednik Izvršnog odbora, je uputio „važno obavještenje" u kojem traži da se „srpski regruti upućuju na odsluženje vojnog roka u JNA prema planu JNA i uručenim pozivima". AIIZ, SDS BiH, Predsjednik Izvršnog odbora, *Važno obavještenje.*

aktualizirano je pitanje kako će se Bošnjaci ponašati u takvim okolnostima? Da li se odazvati mobilizaciji ili ne? Oni su, naročito nakon poziva Alije Izetbegovića putem TV Sarajeva 6. oktobra 1991. godine da građani Bosne i Hercegovine nisu dužni da se odazovu mobilizaciji i tako učestvuju u ratu protiv Hrvatske, ostali bez ikakvog eventualnog vojnog oslonca u vremenima koja slijede. Iako shvaćen kao poziv (isključivo) Bošnjacima postavlja se pitanje kakav bi bio ishod rata u Hrvatskoj da se najbrojniji narod u Bosni i Hercegovini odazvao mobilizaciji!? Da se znatno manji broj građana Bosne i Hercegovine odazvao nakon Izetbegovićevog poziva govore nam i podaci o brojnosti u 5. kozarskoj brigadi JNA koja je u septembru bila etnički izmiješana da bi već u novembru 1991. godine bila sastavljena velikom većinom od Srba.[220]

Krajem 1991. godine objavljeni su detalji iz transkripta dogovora o planu RAM koji su sačinili visokopozicionirani srpski oficiri u JNA. RAM je predstavljao detaljnu strategiju koja će poslije postati poznata kao "etničko čišćenje".[221] Plan RAM je bio zapravo vojni plan za uspostavljanje „velike Srbije" zauzimanjem i ujedinjenjem ključnih „srpskih teritorija". Prema Sonji Biserko RAM je razvijen u kontraobavještajnoj službi JNA 1990. godine.[222]

> Presretnuti telefonski razgovor između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića, vođen 8. jula 1991. godine, sadrži i ovaj dijalog:
>
> Milošević: *Od strateškog značaja je za budući RAM, znaš šta je RAM?*
>
> Karadžić: *Da, sve znam, sve znam.*
>
> Milošević: *Da banjalučka grupacija bude sposobna i mobilna.*
>
> Karadžić: *Dobro.*

---

[220] ICTY, Predmet br. IT-97-24, Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Milomira Stakića, *Presuda*, paragrafi 54-56.

[221] Beverly Allen, *Rape Warfare: The Hidden Genocide in Croatia and Bosnia and Herzegovina*, Minessota University Press, 1996, 57.

[222] Detaljnjije vidi u: Sonja Biserko, *Yugoslavia's Implosion: The Fatal Attraction of Serbian Nationalism*, Norveški helsinški komitet, Beograd, 2012; Edina Bećirević, *Na drini genocid*; Edina Bećirević, „Arhitekt genocida: Milošević, RAM i koncept Republike Srpske", u: *Bosanski genocid Hrestomatija*, MC Srebrenica, 2022, 29.

Milošević: *Zato moraš, pod jedan, obezbediti da ona bude sposobna i mobilna i da nema nikakvih problema. I, dva, za jedan sat se javi Uzelcu sa pozivom na dogovor.*[223]

James Gow navodi da „pod nazivom RAM - srpska reč za okvir - uspostavljen je okvir oko periferije zemlje kojoj su Srbi isključili ne-Srbe i nelojalne Srbe iz okupiranih teritorija; to je bilo etničko čišćenje."[224]

Uporedo sa formiranjem paralelnih nezakonitih institucija trajalo je naoružavanje srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Miroslav Deronjić je izjavio da je Karadžić 1991. godine u njegovom prisustvu izjavio „da je lično on ubijedio Miloševića da se Srbi naoružaju" u Bosni i Hercegovini.[225] Rajko Dukić je nešto ranije, u proljeće 1991. godine, rekao u prisustvu Miroslava Deronjića i Gorana Zekića da je „Karadžić lično ubijedio Miloševića da se Srbi naoružaju" te da su zaduženi rukovodioci SDS po regijama za aktivnost naoružavanja Srba.[226] Na osnovu plana za naoružavanje, rukovodioci iz vojno-policijskih i političkih struktura Srbije: Jovica Stanišić, Mihalj Kertes, Radmilo Bogdanović, Radoslav Kostić i druga lica su u saradnji sa predstavnicima SDS pristupila organizovanju i isporuci naoružanja iz skladišta JNA i TO Srbije predstavnicima SDS koji su vršili distribuciju naoružanja pripadnicima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, odnosno, vršili naoružavanje SDS formacija.[227]

Upravo je Dukić koordinirao prvi sastanak Deronjića i Zekića sa Mihaljom Kertesom, tadašnjim visokopozicioniranim kadrom Slobodana

---

[223] ICTY, P5887, *Presretnuti telefonski razgovor između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića, 8. juli 1991. godine.*

[224] Mark William Iverson, MASS RAPE IN FOČA: THE INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA VS. DRAGOLJUB KUNARAC, Master of Arts in History Boise State University, December 2014, http://scholarworks.boisestate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1908&context=td.

[225] ICTY, Predmet protiv S. Miloševića, dokaz br. P600, *Izjava Miroslava Deronjića*, par. 8.

[226] Isto.

[227] ICTY, Predmet protiv J. Stanišića i F. Simatovića, dokaz br. P02522, *Dnevnik Petra Jankovića šefa SDS za jugoistočnu Bosnu,* 29. juli 1991; AFHP, *Transkript svjedočenja zaštićenog svjedoka B-024 pred ICTY u Predmetu protiv S. Miloševića*, 23. maj 2003, 44; ICTY, Predmet protiv M. Krajišnika, *Transkript svjedočenje Milorada Davidovića*, 10. jun 2005, 14246; ICTY, Predmet protiv Vojislava Šešelja, *Izjava Nenada Neše Jovića,* 10, 11, 14. i 15. juli 2003, 6-8.

Miloševića. Kertes je primio Deronjića i Zekića u prostorijama Skupštine SR Srbije i saopštio im da je on zadužen za naoružavanje nakon čega ih je u uputio u kasarnu „Bubanj Potok" da dogovore detalje. Prva isporuka naoružanja je stigla tajnim kanalima u Bratunac i Srebrenicu 29. juna 1991. godine.[228] Naoružanje je u srednje Podrinje u tom periodu uglavnom isporučivano iz kasarne „Bubanj Potok".[229]

Petar Janković, lider SDS za jugoistočnu Bosnu, odigrao je važnu ulogu u strukturi SDS zaduženoj za naoružavanje. Janković je 29. jula 1991. godine obavio sastanak sa Jovicom Stanišićem na kojem je dogovorena isporuka „manje od traženih 3600 komada" naoružanja srpskom stanovništvu. Ova pošiljka naoružanja iz Beograda je isporučena 6. augusta. U narednim mjesecima se nastavilo sa isporukama iz Beograda.[230]

U povjerljivom dokumentu koji je Velibor Ostojić dostavio „na ruke" Radovanu Karadžiću navodi se da je u Vladi Srbije 3. septembra 1991. godine „razgovarao sa predsjednikom Vlade, ministrom za informisanje i ministrom za veze sa Srbima". Ostojić navodi da je predsjedniku Vlade Radomanu Božoviću predočio: „1. da nam treba hitno v. opremom pokriti Sarajevo, šamačko područje i popuniti krajiško područje..."[231] Ostojić Karadžića izvještava da je zaključeno da im se ispune zahtjevi i upute urgencije, te navodi: „1. Pustiće se vojna oprema koja ima u Užicu; 2. Utvrdiće se sa ministrom za unutrašnje poslove način, struktura i ostalo

---

[228] Pored toga Deronjić izjavljuje da je preko ove strukture naoružanje iz kasarne Bubanj Potok dopremano na određene lokacije u Srbiji neposredno uz rijeku Drinu, odakle je tajnim kanalima prevoženo na teritorij Bosnu i Hercegovinu. ICTY, *Izjava M. Deronjića*, par. 13-15.

[229] Isto.

Svjedok B-1804, koji obavaljao rukovodno vojnu dužnosti u jedinici 17. Korpusa JNA tvrdi da su zvornički Srbi uglavnom naoružavani sa naoružanjem koje je dovoženo iz "Bubanj Potoka", u organizaciji struktura SDS-a a uz pomoć JNA i MUP-a Srbije. ICTY, *Izjava zaštićenog svjedoka B-1804*, 26.

[230] ICTY, *Dnevnik Petra Jankovića šefa SDS za jugoistočnu Bosnu*, 29. juli 1991.

[231] Ostojić dalje navodi: „2. da nam treba obezbjediti oko 80 radio stanica tipa AJN/TRC-090; 3. da treba pronaći sredstva i način da postavimo dva predajnika i to jedan za krajiško područje za TV Banja-luka i drugi za TV 'javnost' sa studijskom opremom; 4. da bi trebalo rashodovanu studijsku i reportersku radio i TV opremu prikupiti i dati našim opštinskim radio stanicama." AIIZ, inv. br. 3-1174, *Informacija Velibora Ostojića Radovanu Karadžiću*. Vidi i: Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, 512.

u vezi sa opremom..."[232] Prema zaključku s tog sastanka naredni dan, 4. septembra, razgovorao je telefonski sa podsekretarom MUP-a te sa ministrom za unutrašnje poslove. Ostojić na osnovu svega, između ostalog, navodi: da se „markiraju područja koja su opremom pokrivena, a koja su prazna", te da treba „izvesti kritičko preispitivanje dosadašnjeg rada na vojnoj opremi, jer je bilo brljotina i stihije." Traži da se odrede odgovorni nosilac posla i saradnici za odbranu, za unutrašnje poslove, itd. Na kraju predlaže dva nivoa rada i to: „1. javni politički rad i 2. konspirativni rad ljudi koji su radnici zadatka".[233]

Predstavnici SDS-a iz ARK 26. oktobra 1991. godine održali su sastanak sa Radovanom Karadžićem. Krajiškim je liderima u vidu instrukcija predočen nalog u četrnaest tačaka koji je predviđao, između ostalog, kaže uspostavljanje "komande mjesta" koja se svodila na vojnu upravu, pojačanu mobilizaciju TO, osnivanje jedinica, podređivanje TO-a JNA-u, raspuštanje paravojnih jedinica i njihovu preraspodjelu u TO, preuzimanje javnih preduzeća (pošte, banaka, pravosuđa, medija i Službe društvenog knjigovodstva) te koordinaciju s lokalnim direktorima i SDS-om u Sarajevu kako bi se obezbijedilo snabdijevanje stanovništva i uvođenje ratnih poreza. Posljednja tačka odnosila se na upućivanje zahtjeva Radio Banja Luci da dnevno sat vremena izvještava o ratnim zbivanjima u Hrvatskoj. Prisutni su nalog u cjelosti prihvatili.[234] Sastanak je, barem privremeno, uklonio bojazan vrha SDS-a da će se lideri ARK ponašati autonomno i tako ugroziti jedinstveno djelovanje najjače srpske stranke u Bosni i Hercegovini.

Od kraja 1991. do marta 1992. godine „JNA je u zoni odgovornosti 2.VO formirala, naoružala i organizovala u čete, odrede i bataljone rezervnu doborovoljačku strukturu, dominantno srpsku po nacionalnom određenju, ukupne brojnosti 69.198 ljudi... Ove jedinice bile su u potpunosti naoružane pješadijskim naoružanjem, od čega je JNA podijelila 51.000, a organi SDS-a 17.298 komada naoružanja".[235]

---

[232] AIIZ, *Informacija Velibora Ostojića Radovanu Karadžiću.*

[233] Isto.

[234] ICTY, P228, *Naredba SDS Sarajevo,* Čelinac, 29. oktobar 1991.

[235] Mesud Šadinlija, *Između pravde i realpolitike: Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992*–1995, 68; Vidi i: AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992.

2. 4. Bosna i Hercegovina u demografskim projekcijama 1991. i 1992. godine

Političkom rukovodstvu Hrvatske bilo je u interesu proširiti granice republike nauštrb Bosne i Hercegovine. Cazinska krajina po prioritetima za hrvatskog predsjednika Franju Tuđmana bila je odmah poslije zapadne Hercegovine.[236]

Za razliku od hrvatske i bošnjačke, srpska politika je zbog demografske strukture Bosne i Hercegovine detaljno izrađivala projekcije o dijelovima Bosne i Hercegovine koje su joj bile od posebnog strateškog značaja. U kontekstu navedenog treba razumjeti i svjedočenje Ivana Stambolića da mu je akademik Vasa Čubrilović pričao kako „čitava grupa 'besmrtnika' godinama okapava nad mapama Bosne pokušavajući da otkrije makar i kozju stazu kojom bi se od Beograda do Karlovca moglo propešačiti a da se prolazi isključivo kroz srpska sela i gradove..."[237] Dakle, srpska se politika usmjerila prema sticanju dijelova Bosne i Hercegovine na kojem Srbi predstavljaju etničku većinu te bošnjačkih i hrvatskih krajeva koji "stoje na putu" nastanka kompaktne srpske teritorijalne cjeline.[238] "Okapavanje nad mapama Bosne" i pokušaj da se "otkrije kozja staza" bio je plan koji je Stamboliću iznesen prije 1990. godine.[239] Bilo je pitanje vremena kada će se preći i u realizaciju navedenog.

U tom periodu zagovornici realiziranja ideje stvaranja velike Srbije posebnu pažnju posvećivali su demografskim analizama, kretanjima i posebno porastu broja bošnjačkog stanovništva što ih je naročito zabrinjavao. Rukovodstvo SDS-a naručilo je više studija o demografskim promjenama u Bosni i Hercegovini koje su pokazale stopu rasta bošnjačkog stanovništva i odražavale strahove rukovodstva SDS-a da bi Bošnjaci mogli uskoro postati apsolutna većina u eventualno nezavisnoj Bosni i Hercegovini.[240]

---

[236] Amir Kliko, *Rat u srednjoj Bosni 1992-1994. godine*, 21.

[237] Ivan Stambolić, *Put u bespuće: Odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*, 126.

[238] Saša Mrduljaš, „Prostorno-demografski rezultati srpske velikodržavne agresije u Bosni i Hercegovini krajem 1992.", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009, 246.

[239] Kompletan intervju o *Memorandumu* SANU i stavovima pojedinih akademika prema njemu, vidjeti u: Ivan Stambolić, *Put u bespuće: Odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*, 117-132.

[240] ICTY, *Neki osnovni pokazatelji demografskih kretanja u Bosni i Hercegovini u period 1961-1991. godine sa prognozom kretanja do 2021. godine i uticaj tih kretanja na položaj srpskog naroda*, Sarajevo, juni 1991.

Tu preokupaciju demografijom i natalitetom Bošnjaka Karadžić je stalno isticao u narednim godinama.[241] Porast nataliteta kod Bošnjaka je posebno zabrinuo SDS nakon dobijanja rezultata kretanja za narednih 30 godina koje su izrađene sredinom 1991. godine. Iz navedene procjene jasno je da će broj Bošnjaka značajno rasti, a broj Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini stagnirati do 2021. godine.[242]

Zbog, "naglašenog centralizma" i "zapostavljanjem razvoja graničnih područja", kako je navedeno, Ekonomski institut u Banjaluci objavio je u martu 1991. godine projektni zadatak o mogućnosti da se "po savremenim evropskim standardima", u sjeverozapadnoj Bosni formira regija od 24 opštine. To bi značilo da bi ta regija obuhvatala 31,1% bosanskohercegovačkog teritorija i činilo bi je 25,2% od ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine. Pored optimalnog regionalnog, ona bi imala i svoj historijski aspekt. Kao primjer uzeta je Vrbaska banovina iz perioda Kraljevine Jugoslavije, ali su u odnosu na granice ove banovine izuzete opštine Gradačac, Gračanica, Maglaj, Doboj, Teslić, Derventa i Dvor na Uni.[243] Time bi sjeverozapadna Bosna bila u etničkom smislu dominantno srpska, uz Kupres i Teslić kao većinski srpskim opštinama. Jajce, Donji Vakuf, Bugojno i Gornji Vakuf kao potencijalno dijelovi krajiške regije bile su opštine u kojima je bošnjačko i hrvatsko stanovništvo većinsko, ali ne u tolikoj mjeri da bude ugrožena srpska demografska dominacija. „Uvođenje" ovih opština ne bi značajnije izmijenilo etničku sliku Bosanske krajine kao „srpske regije" (Srbi 45,6%, Bošnjaci 37,5%, Hrvati 10,3%, Jugosloveni 4,2% i „Ostali" 2,4%). U kontekstu eventualne regionalizacije cijele Bosne i Hercegovine, Bosanska krajina bila bi regija sa dominacijom

---

[241] Naprimjer na 37. sjednici Skupštine RS-a održane 10. januara 1994. Karadžić je izjavio da muslimansko stanovništvo raste 1% dnevno „jer je to kod njih tako". ICTY, P1385, *Transkript 37. sjednice Skupštine RS*-a, 10. januar 1994, 109.

[242] U izradi studija (Regionalizacija: demografsko-ekonomski aspekt; Decentralizacija novčanih tokova i Neki osnovni pokazatelji demografskih kretanja u Bosni i Hercegovini u proteklom periodu sa prognozama do 2021. godine) SDS je angažirao više stručnjaka. Milorad Skoko je uputio Zahtjev Izvršnom odboru SDS-a 7. februara 1992. godine iz kojeg se može uočiti da traži naknadu za osmomjesečni rad Nade Đurović u izradi pomenutih materijala. AIIZ, *Zahtjev za naknadu za višemjesečno radno angažovanje Đurović Nade,* Sarajevo, 7. februar 1992.

[243] ICTY, *Uslovi i mogućnosti uspostavljanja regionalne prostorne organizacije Bosne i Hercegovine i stvaranja regije sjevero-zapadna Bosna*, Ekonomski institut, Banja Luka, mart 1991, 6-17.

Srba dok bi Bošnjaci činili većinu u sarajevskoj i tuzlanskoj regiji, a Hrvati u mostarskoj.[244]

Navodni strah od brojčane dominacije Bošnjaka bio je povod izradi pomenutog elaborata o demografskim kretanjima u Bosni i Hercegovini od 1961. do 1991. i prognozama za 2021. godinu. Akcenat je stavljen na moguće posljedice za srpski narod. Ukazano je da se u posljednjih 30 godina položaj srpskog naroda permanentno pogoršava što je potencijalna opasnost da bude sveden na status izrazito manjinskog naroda.[245] U ovome elaboratu, Bosanska krajina posmatrana je kao regija u kojoj postoji izvjesna mogućnost da ona ostane dominantno srpska jer su sve analize i druge pretpostavke ukazivale na „opasnost" da Bosna i Hercegovina bude nacionalna država Bošnjaka. Prognoze su predviđale da bi, ukoliko se ovakav demografski trend nastavi, Bošnjaci već 2021. godine imali natpolovičnu većinu i činili 63,4% od ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine. Srpski i hrvatski narod bili bi u kontinuiranom demografskom padu te bi 2021. godine Srbi činili svega 19,2%, a Hrvati 11,6% bosanskohercegovačkog stanovništva.[246]

Posljednja analiza usko je povezana sa već provedenom „saoizacijom" Bosne i Hercegovine i SDS-u indirektno ukazuje na „opravdanost" formiranja SrRBiH.[247] Razlozi su, a što je i navedeno u ovoj analizi, promjena demografske strukture Bosne i Hercegovine u posljednjih 30 godina. Ponovo je ukazano na „brojčanu opasnost" od bošnjačke prevlasti čak i u onim opštinama u kojima su Srbi većina jer su Bošnjaci većinski u gradovima (npr. Bijeljina, Gacko, Bosanska Gradiška, Bosanski Novi, Bosanska Dubica i Bosanski Petrovac). Razlog takvom strahu autori su vidjeli u opasnosti da Bošnjaci otkupe najveću vrijednost kapitala u procesu transformacije društvene imovine jer su Bošnjaci „znatno organizovaniji i solidarniji od Srba". Rješavanje u korist Srba smatralo se podjela društvene imovine na osnovu nacionalne strukture zaposlenih. Uz to je naglašeno da

---

[244] Isto, 18.

[245] ICTY, *Neki osnovni pokazatelji demografskih kretanja u Bosni i Hercegovini u periodu 1961.-1991. godine sa prognozom kretanja do 2021. godine i uticaj tih kretanja na položaj srpskog naroda*, 2-9.

[246] Isto, 18-21.

[247] O regionalizaciji u Bosni i Hercegovini vidi i: Jasmin Medić, „Politička i nacionalna polarizacija u Bosni i Hercegovini: Projekti 'regionalizacije' 1991. godine", *Prilozi*, br. 50, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2021, 283-313.

se oni privredni kapaciteti koji su od primarne važnosti i nalaze u dijelovima Bosne i Hercegovine u kojima je bošnjačko stanovništvo većinsko te da će ono postati sredstvom političke moći.[248]

S obzirom da je u to vrijeme provedena jednostrana regionalizacija Bosne i Hercegovine, u analizi se provođenje takve politike smatra „elementom zaštite interesa srpskog naroda", ali da i dalje treba razvijati mehanizme za bolji status srpskog stanovništva. Budući da je 600.000 Srba ostalo van „srpskih autonomnih oblasti" pa im je zbog toga, kako je navedeno, „prijetila opasnost da budu svedeni na nacionalnu manjinu", predlaže se:

1. Etno-teritorijalno zaokruživanje regija na kojima bi srpski narod činio natpolovičnu većinu;
2. Decentralizacija novčanih tokova i stvaranje regionalnih fondova;
3. Iznalaženje pogodnog metoda transformacije društvene svojine.[249]

Vodeći bošnjački politički predstavnici odbijali su bilo kakve prijedloge o podjeli Bosne i Hercegovine. Prioritetno su bili na stajalištima opstanka Jugoslavije u njenim povijesnim granicama - od Vardara do Triglava. Alternativa tome bila je nezavisna i suverena Bosna i Hercegovina s tri ravnopravna naroda i svih njenih građana. Kako je politika koju je personificirao Alija Izetbegović polazila od uvođenja građanske demokratije u Bosni i Hercegovini, njeno čelništvo nije nikada izradilo bilo kakve elaborate niti o jednoj regiji u Bosni i Hercegovini, smatrajući ih neotuđivim dijelovima bosanskohercegovačke republike. U osnovi, politička stajališta vodeće stranke među Bošnjacima (SDA) bila je da nijedan dio Bosne i Hercegovine ne može da bude isključivo jednonacionalan što je Izetbegović naročito naglašavao.

[248] ICTY, *Regionalizacija – demografsko-ekonomski i drugi bitni aspekti*, Sarajevo, januar 1992, 10-29.

[249] Isto, 41-45.

3. PUT U JEDNOSTRANO PROGLAŠENJE SRPSKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

3. 1. Osnivanje Srpske demokratske stranke i prvi izbori 1990. godine

Srpska demokratska stranka BiH osnovana je 12. jula 1990. godine u Sarajevu.[250] Iste godine je osvojila 30% mandata za Skupštinu SR Bosne i Hercegovine.[251] Strankom je rukovodio Radovan Karadžić, kao njen predsjednik, uz tijesnu koordinaciju s Momčilom Krajišnikom, Biljanom Plavišić i Nikolom Koljevićem koji su zajedno činili njeno kolektivno rukovodstvo.[252] Na osnivačkoj skupštini SDS-a Radovan Karadžić je rekao da „Srbi, uprkos svim progonima, pokoljima, pritiscima i stradanjima, još uvijek postoje i smiju da budu Srbi".[253] Pored funkcionisanja formalnih organa, stranku je karakterisao rad "proširenih organa" što je impliciralo da su svi izabrani i imenovani članovi u državnim organima SR Bosne i Hercegovine imali obavezu da se pridruže u radu organa i zastupaju njihovu politiku i smjernice iako su one mogle biti suprotne interesu institucija za koje su radili.[254]

Od nastanka SDS-a, jedna od značajnih stavki naglašenih u njegovom političkom programu bila je zaštita srpskog naroda, koji je, kako su tvrdili iz njenog rukovodstva, u lošijem položaju od ostalih zbog navodno niskog nataliteta i načina na koji je Bosna i Hercegovina podijeljena na opštine,

---

[250] Osnivački skup SDS BiH bio je najavljen za 7. juli 1990. godine, ali je odložen za nekoliko dana. Predsjednik inicijativnog odbora kao organizatora skupa i odgovorno lice u vrijeme održavanja skupa bio je Vladimir Srebrov. AIIZ, SDS BiH, Inicijativni odbor, broj: 1/90, *Obavijest o održavanju osnivačkog skupa SDSBiH u Sarajevu*, Sarajevo, 19. juni 1990; AIIZ, SJB Centar-Sarajevo, broj: 17-2/09-213,1-218/90, *Potvrda,* Sarajevo, 25. juni 1990;

Detaljnije o SDS-u i njegovoj ulozi u ratu vidjeti: Adis Maksić, *Ethnic Mobilization, Violence and Politics of Affect, The Serb Democratic Party and the Bosnian War,* Palgrave Macmillan, 2017.

[251] ICTY, IT-95-5/18-T, *Prvostepena Presuda Radovanu Karadžiću*, Tom I, 26. mart 2016, 58.

[252] Isto, 66-67.

[253] Ivica Lučić, „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1., Hrvatski institut za suvremenu povijest, Zagreb, 2008, 111.

[254] ICTY, *Prvostepena Presuda R. Karadžiću*, Tom I, 66-67.

čime su Srbi praktično postali nacionalna manjina na područjima na kojima bi inače mogli biti u većini. U svom govoru na osnivačkoj skupštini SDS-a Karadžić je, između ostalog, rekao: „Svuda, a najviše ovdje u Bosni i Hercegovini, bili smo u najvećoj mjeri odani sistemu, koji kao da je i uspostavljen radi našeg nacionalnog razbijanja. U periodu najveće odanosti režimu i sistemu došlo je do najvećeg siromašenja upravo odanih srpskih krajeva. Upravo sistemu odani srpski krajevi doživjeli su ekonomski i kulturni pad i migracije velikih razmjera... Teritorijalnom organizacijom razbijene su prirodne srpske cjeline u Bosni i Hercegovini i srpski narod je doveden u nepovoljan ekonomski, demografski i politički položaj."[255]

Godine 1990. i 1991. SDS se finansirao od dobrovoljnih priloga i uživao podršku većine bosanskohercegovačkih Srba. Glavni stranački organi bili su Skupština SDS-a, zvanično najviše stranačko tijelo; Glavni odbor SDS-a, najviši stranački organ u vrijeme kada Skupština ne zasjeda; Izvršni odbor SDS-a kao izvršno tijelo Glavnog odbora; predsjednik stranke, koji je istovremeno bio i predsjednik Glavnog odbora; i nekoliko savjetodavnih tijela, kao što su političko-ekonomski savjeti SDS-a i Komisija za kadrovska i organizaciona pitanja. U članu 1. Statuta SDS-a navodi se da je „Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine politička organizacija srpskog naroda i pripadnika drugih naroda koji prihvataju Program i Statut Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine. Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine djeluje na teritoriji Bosne i Hercegovine, odnosno na teritoriji Jugoslavije u skladu sa Ustavom, Zakonom i ovim Statutom".[256]

Skupština stranke bila je zadužena za usvajanje i izmjene i dopune stranačkog programa i Statuta, kao i za izbor, između ostalog, predsjednika stranke i članova Glavnog odbora. Glavni odbor je izrađivao politiku SDS-a i donosio važne političke odluke. Prema odredbi stranačkog statuta koja je usvojena 12. jula 1991. godine, predsjednik stranke mogao je da predlaže i praktično bira trećinu članova Glavnog odbora. Dužnosti Izvršnog odbora uključivale su pripremu materijala za korištenje od strane Glavnog odbora i provođenje njegovih odluka. Dana 31. jula 1991. godine, Rajko Dukić, koga

---

[255] ICTY, IT-00-39-T, P65.1, *Karadžićev govor na osnivačkoj skupštini SDS,* 19. juli 1990, 1.

[256] ICTY, IT-00-39-T, P65.5, *Statut SDS-a BiH,* Sarajevo, juli 1991, 1;

Prvi Statut SDS-a datiran je na dan osnivanja stranke. AIIZ, SDS BIH, *Statut SDS-a BiH,* Sarajevo, 12. juli 1990.

je Karadžić predložio, jednoglasno je izabran za predsjednika Izvršnog odbora.[257] Inače Karadžić je bio „najvažnija, centralna institucija stranke."[258]

Stranka je bila struktuirana hijerarhijski, organizovana u opštinske skupštine i odbore po uzoru na republičke organe. U svom obraćanju početkom novembra 1990. godine, Radovan Karadžić rekao je da odbori SDS-a u opštinama imaju odgovornost da održavaju kontakt sa „po deset do dvadeset srpskih domaćinstava, tako da informacija iz najudaljenijeg sela stiže u Glavni odbor najviše za dva sata".[259] Rukovodstvo SDS-a je uspostavilo strukturu i lanac komunikacije koji je omogućavao efikasan prenos političkih smjernica od glavnih do opštinskih organa stranke i nadziranje provođenja tih smjernica.[260] Prema Patricku Treanoru: „Infrastruktura SDS-a stvorena 1990.-1991. godine omogućila je u tehničkom i organizacionom smislu komandovanje, kontrolu i komunikaciju unutar stranke od vrha prema bazi..."[261] Takav sistem komunikacije i razmjene informacija omogućio je da su „informacije iz najudaljenijih sela stizale do Glavnog odbora SDS-a u Sarajevu za dva sata, i ako je trebalo do Miloševićevog kabineta".[262] Rukovodstvo SDS-a je od septembra 1991. godine uspostavilo sistem komandovanja, kontrole, komunikacije i razmjene obavještajnih podataka na konspirativnoj osnovi, koji je nalagao svim učesnicima u strukturi da upotrebljavaju kodirane nazive. Prema Treanoru: „Rukovodstvo bosanskih Srba je, najkasnije do septembra 1991. godine, do kraja razradilo bazični sistem za ostvarivanje komandovanja, kontrole, komunikacije i obavještajnih zadataka na konspirativnoj osnovi... Karadžić je izdao nalog da rukovodioci SDS-a ovaj sistem (jedinstveni sistem šifara za komunikaciju putem javnih telefonskih veza, op. a.) počnu primjenjivati počevši sa 1. septembrom 1991. Naglasivši tajni karakter svih dokumenata veze te vrste."[263] Razvijeni

---

[257] ICTY, *Prvostepena presuda R. Karadžiću,* Tom I, 23.

Do tada je predsjednik Izvršnog odbora SDS-a bio Velibor Ostojić, koji je inače bio i ministar informisanja u Vladi SRBiH. AIIZ, SDS BiH, Izvršni odbor, *Spisak članova Izvršnog odbora SDS-a BiH sa zaduženjima.*

[258] ICTY, *Prvostepena presuda R. Karadžiću,* Tom I, 24.

[259] ICTY, IT-00-39-T, P65.13, *Intervju s Radovanom Karadžićem u Ninu*, 9. novembar 1990, 1.

[260] ICTY, *Prvostepena Presuda R. Karadžiću,* Tom II, paragraf 3481.

[261] ICTY, P2536, *Izvještaj vještaka Patricka Treanora pod naslovom "Rukovodstvo bosanskih Srba 1990-1992."*, 30. juli 2002, 187.

[262] Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, 482.

[263] ICTY, *Izvještaj vještaka Patricka Treanora pod naslovom "Rukovodstvo bosanskih Srba 1990-1992."*, 187-188.

su kodovi za komunikaciju preko javnih telefonskih linija (broj 1. za specifične ličnosti: Karadžić je bio "01", Krajišnik "02", Koljević "03" i Plavšić "04"). U augustu 1991. godine Karadžić je izdao naređenje svim opštinskim i regionalnim odborima SDS-a u Bosni i Hercegovini da će u cilju zaštite tajnosti komunikacija u potpisima, pisanim izvještajima, naređenjima i drugim dokumentima doći do promjena, te da lideri SDS -a „u Bosni i Hercegovini trebaju početi upotrebljavati tajne identifikacijske brojeve". Dakle, rukovodstvo SDS-a Bosne i Hercegovine septembra 1991. godine ustanovilo je posebnu zavjereničku osnovnu komandu, kontrolu, komunikacije i obavještajni sistem.[264] Primarno koordinirajuće tijelo ove strukture na najvišem vrhu činio je „Savjet za nacionalnu bezbjednost" - radio bez ikakvih zapisnika - koji je pored članova rukovodstva SDS-a popunjavan sa ministrima iz reda Srba i drugim funkcionerima. Prema konceptu funkcionisanja Savjeta za nacionalnu bezbjednost „bilo je zamišljeno da svako ministarstvo operativno pokrivaju SDS-ovi ljudi koji se nalaze na položajima koji im omogućavaju pristup informacijama. Oni su trebali da organizuju i konspirativnu mrežu među službenicima – članovima SDS-a i da u direktnom kontaktu prikupljaju informacije. Osim toga, svaki član regionalnih SNB-ova pokrivao je posredstvom opštinskih odreda svoju regiju".[265] Na dnu ove čvrste hijerarhijske strukture nalazili su se mjesni odbori SDS kao osnovna ćelija ove strukture. Mjesni odbori su imali zadatak održavanja sastanka na sedmičnoj osnovi, uz obavezno razmatranje stanja iz prethodne sedmice. Ova struktura je imala još dublji uticaj koji se zasnivao na obavezi članova mjesnih odbora da održavaju vezu sa deset do dvadeset domaćinstava u svojim mjestima.[266]

U prilog prethodno kazanom kao ilustrativan primjer služi „Uputstvo svim opštinskim odborima" koje je potpisao Radovan Karadžić i koje je dostavljeno svim opštinskim odborima SDS-a 11. septembra 1991. godine.

---

[264] Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, 482-483.

[265] ICTY, *Izvještaj vještaka Patricka Treanora pod naslovom "Rukovodstvo bosanskih Srba 1990-1992."*, 188.

[266] Generalno upustvo SDS BiH da je glavno mjesto rada stranke Mjesni odbor. Sastanci mjesnih odbora moraju se održavati jednom sedmično sa obavezom razmatranja stanja i prethodnoj sedmici. Svaki član mjesnog odbora mora imati zaduženje za deset do dvadeset kuća koje drži na vezi. ICTY, Predmet protiv J. Stanišića i F. Simatovića, P02518, SDS BIH, br. 590-011-1/91, *Smjernice za rad*, 15. august 1991.

U njemu Karadžić navodi: „Po svaku cijenu obezbijedite dvadeset četiri satno čuvanje svih mostova na Vašem području." On naglašava da „posebno se moraju čuvati mostovi na putnim pravcima prema Srbiji i Crnoj Gori, te između Bosanske krajine i centralne Bosne". Istakao je da zadatak treba izvršiti u saradnji s organima vlasti, te s policijskim i vojnim organima. Naglasio je: „Ovaj zadatak je od najvećeg značaja i ima prioritet te se mora izvršiti u potpunosti i po svaku cijenu."[267]

Dana 18. novembra 1990. godine održani su prvi višestranački izbori u Bosni i Hercegovini na opštinskom i republičkom nivou. U republičkoj Skupštini, koja se sastojala od Vijeća građana i Vijeća opština, glasači su SDA dali 86 mjesta, SDS-u 72 mjesta i HDZ-u 44 mjesta, od ukupno 240. Ove tri stranke su onda formirale koalicionu vladu.

Nakon izbora u novembru 1990. godine, SDA, SDS i HDZ postigli su sporazum o raspodjeli vlasti. Dogovoreno je da se na najviši položaj, položaj predsjednika vlade, imenuje predstavnik HDZ-a, na položaj predsjednika Skupštine predstavnik SDS-a, a na položaj predsjednika Predsjedništva predstavnik SDA. Tako je Vladu predvodio Jure Pelivan, Skupštinu Momčilo Krajišnik, a Predsjedništvo Alija Izetbegović. Biljana Plavšić i Nikola Koljević imenovani su u Predsjedništvo Bosne i Hercegovine kao predstavnici SDS-a. Funkcije u svim organima državne vlasti i javnim ustanovama čije rukovodioce imenuje vlada raspoređene su u skladu sa stranačkim kvotama. To znači da su kadrovi, praktično, birani na osnovu nacionalne pripadnosti i pripadnosti političkoj liniji jedne od triju koalicionih stranaka. Tim sporazumom potpuno je uklonjena opozicija manjih stranaka i postavljeni su temelji osnivanju paralelnih nacionalnih struktura. Naprimjer, SDS je dobio pravo da imenuje potpredsjednika, dva ministra bez portfelja i pet od trinaest resora u vladi, kao i osam od trideset predsjednika skupštinskih odbora i komisija.[268]

Na lokalnom nivou provedena je slična raspodjela položaja, prema procentu glasova koje je pojedina stranka dobila na izborima. Nakon što su im dodijeljene kvote, tri stranke su imale nadzor nad svim imenovanjima na svim nivoima uprave.[269]

---

[267] AIIZ, SDS BiH, Predsjednik, broj: 011-1-595/91, *Uputstvo svim opštinskim odborima Srpske demokratske stranke BiH,* Sarajevo, 11. septembar 1991.

[268] ICTY, Patrick J. Treanor, *The Bosnian Serb Leadership 1990-1992,* 30. juli 2002.

[269] ICTY, *Prvostepena presuda M. Krajišniku,* 27. septembar 2006, 17.

Nakon izbora 1990. godine, raslo je nepovjerenje među pripadnicima tri nacionalne grupe u Bosni i Hercegovini. Od višestranačkih izbora i početkom 1991. godine, SDS je računao na to da će JNA braniti suverenitet i teritorijalni integritet Jugoslavije, koji je, kako su iz ove stranke naglašavali, glavni politički cilj SDS-a. To znači da su se Srbi većinom osjećali zaštićeni saveznim i republičkim ustanovama, usprkos određenim pripremama za "samoodbranu", za koju je rukovodstvo SDS-a znalo.[270] Početkom 1991. godine srpski nacionalisti ali i rukovodstvo i članovi SDS-a zastupali su i širili propagandu koja je Bošnjake i bosanskohercegovačke Hrvate prikazivala kao fanatike. Išli su dotle da su navodili da oni imaju namjeru da počine genocid nad srpskim narodom u Bosni i Hercegovini.[271] U proljeće 1991. godine SDS je, u saradnji s JNA, počeo da naoružava i mobiliše srpsko stanovništvo u mnogim opštinama širom Bosne i Hercegovine. Oficiri JNA pomagali su članovima SDS-a u nabavci i raspodjeli oružja.[272]

U mjesecima koji su uslijedili odnos između opštinskih organa SDS-a i rukovodstva stranke postao je još bliži: već u julu 1991. godine, naprimjer, članovima Glavnog i Izvršnog odbora naloženo je da se uključe u rad mjesnih odbora na područjima koja su ih delegirala. Lokalni funkcioneri često su se obraćali centralnom rukovodstvu za pomoć u rješavanju lokalnih problema.[273]

3. 2. Političke prilike i nove „granice" u Bosanskoj krajini 1991-1992. godine

Neposredno nakon proglašenja SAO Krajine, pregovora predsjednika Hrvatske i Srbije o podjeli bosanskohercegovačkog teritorija, započelo je i zvanično „prekrajanje" granica u Bosni i Hercegovini. Kampanju osnivanja regionalnih zajednica SDS je započeo u Bosanskoj krajini. Dana 21. januara 1991. godine predsjednici 21 opštinske skupštine (ujedno i članovi SDS-a) sastali su se da bi pokrenuli inicijativu za formiranje Zajednice opština Bosanske krajine (ZOBK) koju bi činile opštine u kojima je srpski narod

[270] Isto.

[271] ICTY, predmet br. IT-99-36-T, *Prvostepena presuda Radoslava Brđanina,* 1. septembar 2004, 11.

[272] ICTY, *Prvostepena presuda M. Krajišniku*, 18.

[273] Isto, 16.

većinski. Regionalni odbor SDS-a je na sastanku održanom 7. aprila 1991. godine zvanično odobrio inicijativu za osnivanje ZOBK-a. Kampanja za osnivanje ove jednostrane zajednice započeta je tri dana kasnije kada su članovi skupština opština u kojima je vladao SDS glasali za pristupanje ovoj zajednici. To su opštine Banja Luka, Bosanska Gradiška, Čelinac, Laktaši, Prnjavor, Skender-Vakuf, Srbac, Ključ, Bosanska Dubica, Bosanski Petrovac, Drvar, Mrkonjić Grad, Bosansko Grahovo, Glamoč, Kupres i Šipovo.[274]

Inicijativa za osnivanje ZOBK naišla je na kritike i otpor. Skupština SRBiH je donijela rezoluciju kojom je tražila da se obustavi regionalizacija. U njoj se navodi da Skupština „preporučuje skupštinama opština da obustave donošenje odluka u vezi regionalizacije, odnosno udruživanja u zajednice opština dok se vode pregovori o razrješenju ustavne krize o budućem ustavnom uređenju Jugoslavije".[275] Kao reakcija na inicijativu i kampanju SDS-a, SDA je 21. aprila 1991. godine u Banjaluci održala veliki miting protiv podjele Bosne i Hercegovine pred 50.000 okupljenih. Ocjenjujući da je stvaranje nacionalnih regija protivna interesu bošnjačkog, ali i srpskog i hrvatskog kao i svih naroda koji ovdje žive, ova je stranka oštro osudila proglašenje ZOBK-a. Tim povodom, Alija Izetbegović je izjavio da nisu neosnovane tvrdnje da je Bosanska krajina zapostavljena kako su tvrdili srpski političari, ali da je to zajednički problem svih njenih građana, a ne samo jednog naroda. Osvrćući se i na demografsku sliku republike, regije i opština, izrazio je svoje protivljenje bilo kakvoj promjeni unutrašnjih administrativnih granica u Bosni i Hercegovini: „Onaj ko kaže da ovdje ima 51% Srba i da je to onda srpska općina, taj ne misli dobro... Jer, šta je sa onih 49% Muslimana i Hrvata, kome oni pripadaju? Bosna je pomiješana nacionalno i nema tu dijeljenja, osim ako neko želi nered i krv. Mi to nećemo..."[276]

---

[274] Robert J. Donia, *Porijeklo Republike Srpske, 1990-1992. Opšti kontekst*, 23; Jasmin Medić, „Demografska slika i političke koncepcije etno-teritorijalne organizacije Bosanske krajine", 258.

[275] ICTY, D284, *Preporuke Skupštine SRBiH u vezi s regionalizacijom,* broj: 51, Sarajevo, 11-12. april 1991.

[276] Na području Bosanske krajine inicijativu i kampanju za osnivanjem ZOBK-a osudili su i neki srpski političari iz lijevo orijentiranih stranaka – Saveza reformskih snaga Jugoslavije (SRSJ) i Socijalističke demokratske partije (SDP) kao politički oponentni srpskoj nacionalističkoj politici. Za funkcionera SRSJ Milorada Dodika bilo je

Uprkos reakcijama, jednostranom odlukom političkih predstavnika srpskog naroda, odnosno SDS-a, u Banjaluci je 25. aprila 1991. godine proglašena ZOBK. U sastav ove zajednice ušlo je 16 opština u kojima je srpski narod činio većinski dio stanovništva i u kojima je SDS bio izborni pobjednik: Banjaluka, Bosanska Gradiška, Čelinac, Laktaši, Prnjavor, Skender-Vakuf, Srbac, Ključ, Bosanska Dubica, Bosanski Petrovac, Titov Drvar, Mrkonjić-Grad, Bosansko Grahovo, Glamoč, Kupres i Šipovo.[277] Vođe SDS-a pravdale su te zajednice ekonomskom nužnošću. Međutim, jedna od funkcija koju je SDS dodijelio ZOBK bila je organizacija odbrane za vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti.[278] U aktu se navodi da „u oblasti opštenarodne odbrane i društvene samozaštite Zajednica opština na svom području: - obezbjeđuje jedinstvo priprema i efikasnost Sistema opštenarodne i društvene samozaštite na području Zajednice opština u skladu sa organizacijom, pripremama i planovima SRBiH i JNA; - preduzima organizacione, materijalne i druge mjere za ostvarivanje prava i dužnosti građana u pripremama za opštenarodnu odbranu i za njihovo učešće u oružanoj borbi i drugim oblicima otpora u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti i drugim vanrednim prilikama na području Zajednice opština; - za vrijeme ratnog stanja ili u slučaju neposredne ratne opasnosti organizuje opštenarodni otpor na području Zajednice opština i njime rukovodi".[279]

Mada su funkcioneri ZOBK tvrdili da je cilj osnivanja ove oblasti bio „da se ispravi zanemarivanje i diskriminacija općina Bosanske krajine u ekonomskom pogledu od strane bosanskohercegovačkih vlasti u Sarajevu",[280] suštinski se iza navodne zaštite „regionalnih interesa" zapravo krila politika koja je od većeg dijela Bosanske krajine željela napraviti

---

nedopustivo formiranje bilo kakvih oblasti jer nije podržano od strane republičke vlasti. Slično je reagovao i portparol SDP-a Igor Radojičić koji je ukazao da je ovakvo djelovanje SDS-a „povod za otvorene međunacionalne sukobe". Robert J. Donia, *Porijeklo Republike Srpske, 1990-1992. Opšti kontekst*, 23; „Za nedjeljivu Bosnu i Hercegovinu", *Muslimanski glas*, br. 1, 26. april 1991, 2; „Ništa nije slučajno", *Nedjelja*, br. 62, 28. april 1991, 10-11.

[277] ICTY, *Statut Zajednice opština Bosanska krajina*, maj 1991.

[278] ICTY, *Dogovor o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine*, Banja Luka, 29. april 1991, 3.

[279] Isto.

[280] ICTY, Predmet br. IT-99-36, Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Radoslava Brđanina, *Presuda*, paragraf 165.

srpsku regiju direktno kršeći Ustav SFRJ i Socijalističke republike Bosne i Hercegovine, iako je SDS tvrdio suprotno.[281] Niti u jednom ustavu nije bilo dozvoljeno formiranje administrativnih jedinica bez saglasnosti viših nivoa vlasti niti formiranja takvih jedinica na etničkom principu. De facto jednostrano proglašenje ZOBK-a bio je uvertira u nova formiranja zajednica opština u kojima je SDS imao vlast. Nakon toga je uslijedilo stvaranje Zajednice opština Romanija (sa opštinama Pale, Sokolac i Han-Pijesak) 8. maja 1991. godine, sa sjedištem na Palama. Potom je 27. maja 1991. godine proglašena Zajednica opština Istočne i Stare Hercegovine (sa opštinama Trebinje, Gacko, Bileća, Nevesinje, Ljubinje, Kalinovik, Čajnice i Rudo) sa sjedištem u Trebinju.[282]

Nepoštivanje „avnojevskih" granica jugoslovenskih republika i političkih stavova predstavnika drugih naroda bio je jedan od političkih modela da se izbjegne opasnost od navodnog svođenja Srba na manjinski narod jer su politički predstavnici ovog naroda stalno naglašavali da je jedan od ključnih političkih problema u Bosni i Hercegovini demografska slika ove republike, odnosno bošnjačka većina u njoj.

Bez konsultacija sa republičkim vlastima, 25. juna 1991. godine predstavnici SAO Krajine i ZOBK donijeli su najprije odluku o saradnji,[283] da bi dva dana nakon toga u Bosanskom Grahovu donijeli Deklaraciju o ujedinjenju. Njome je predviđeno da se dvije „Krajine" konstituišu u jedinstvenu političko-teritorijalnu cjelinu jer je cilj srpskog naroda iz obje „Krajine" da živi zajedno. Nadalje se u Deklaraciji navodi da će „Ujedinjena Krajina" svoju političku aktivnost usmjeriti u smjeru svoje sopstvene integracije i integracije srpskog naroda u cjelini s krajnjim ciljem stvaranja jedinstvene države u kojoj će živjeti svi Srbi na Balkanu.[284] Još u aprilu

---

[281] „Regionalizacija po Ustavu, razlozi ekonomski", *Javnost*, br. 27, 20. april 1991, 3.

[282] Jasmin Medić, „Politička i nacionalna polarizacija u Bosni i Hercegovini: Projekti 'regionalizacije' 1991. godine", 287.

[283] Odluku o saradnji potpisali su predsjednik Vlade SAO Krajine Milan Babić i predsjednik Izvršnog vijeća ZOBK Anđelko Grahovac. Janko Velimirović et al. (prir.), *Hronologija 1990-1995.*, Dokumentacioni centar Republike Srpske, Banja Luka, 2002, 34.

[284] ICTY, *Deklaracija o ujedinjenju Zajednice opština Bosanske krajine i Srpske autonomne oblasti Krajina*, Broj: 139/91-2, Knin, 27. juni 1991; Desetak dana prije „zvaničnog ujedinjenja dvije Krajine", specijalni bataljon SAO Krajine umarširao je u Titov Drvar što je izazvalo podršku predsjednika Skupštine opštine Dragana Kneževića koji im je

1991. godine, kako svjedoči predsjednik SDS Bratunac Miroslav Deronjić, bilo je na stranačkim sastancima riječi o stvaranju velike Srbije: „U aprilu 1991. godine, vlasti SAO Krajine donijeli su odluku o njenom pripajanju Republici Srbiji. Mi smo održali jedan sastanak u Sarajevu povodom ovih događaja. Mislim da je sastanak održan u hotelu Holiday Inn, ali nisam sto posto siguran. Na tom sastanku su bili prisutni svi članovi stranke, najuže rukovodstvo stranke, također svi poslanici, kao i predsjednici opštinskih odbora SDS-a. Karadžić je, naravno, govorio na tom skupu. Objašnjavao je političku situaciju u Bosni i Hercegovini i šire u Jugoslaviji. To je bila glavna tema. Karadžić je govorio o SDA, te da su oni već tada bili objavili Deklaraciju o nezavisnosti Bosne i Hercegovine. I znam da smo mi analizirali, odnosno da je Karadžić analizirao situaciju i položaj Srba u Bosni nakon svih tih događaja. I tada je na tom sastanku rekao, ja sam zapamtio tu rečenicu, a to je bilo prvi put da sam čuo tu rečenicu, da "ukoliko nema više Federativne Jugoslavije, ukoliko je ne bude, a sve su prilike da ona više ne postoji, jedina opcija za Srbe u Bosni i za Srbe uopšte je Velika Srbija. Takođe je pomenuo da ukoliko Bosna napusti Jugoslaviju, da će doći do podjele Bosne i Hercegovine i da ćemo mi zahtijevati da se Bosna i Hercegovina podijeli. To je isto pomenuto na tom sastanku, u oficijelnom dijelu sastanka."[285]

Kako bi uistinu izgledala buduća „ujedinjenja krajiška država" razmatrano je na sastanku dvije krajiške delegacije u Banjaluci na kojem je prisustvovao Nikola Koljević. Nije usaglašeno koja bi se „Krajina" kojoj priključila. Predstavnici ZOBK-a moguće rješenje vidjeli su u pripajanju SAO Krajine ZOBK-u jer je razlika u broju stanovnika išla u prilog njihovoj tezi s obzirom da je Bosanska krajina brojala milion stanovnika i da se u njoj nalazio najveći grad - Banjaluka, kao potencijalni politički centar. Mada su u navedenih milion stanovnika Bosanske krajine uračunati i Bošnjaci i Hrvati, sastanak je održan bez političkih predstavnika ova dva naroda.[286]

---

poželio dobrodošlicu. „Skok Knindži", *Nedjelja*, br. 69, 16. juni 1991, 9; Na taj način su demonstrirali nepriznavanje granica između „srpskih krajina" i upozorili na namjeru ujedinjena tog prostora u neku „novu Jugoslaviju". Ivica Lučić, "Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja", 123.

[285] ICTY, Izjava svjedoka Miroslava Deronjića, https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-deronjic.htm.

[286] „Regionalizacija, mobilizacija, satanizacija", *Nedjelja*, br. 74, 21. juli 1991, 21-22.

3. 3. Štab za regionalizaciju i proglašenje srpskih autonomnih oblasti

U povjerljivom dokumentu SDS-a od 23. februara 1991. godine razmatrani su konkretni koraci koje treba preduzeti u slučaju da Bosna i Heregovina krene u nezavisnost. U tom dokumentu stoji da, u tom slučaju, opštinske vlasti moraju obezbijediti da se isključivo primjenjuju jugoslovenski (savezni) zakoni, stavljanjem van snage provođenja republičkih propisa, i na taj način stvori osnov za neposrednu komunikaciju i saradnju između tih opština i Jugoslavije i njenih organa. Također je predviđeno angažovanje JNA i Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (SSNO). Ovu politiku usvojio je Klub poslanika SDS-a u parlamentu i objavio u dokumentu od 10. juna 1991. godine.[287]

U julu 1991. godine Karadžić je iznio stav da je SDS u stanju, ako bude potrebno, da u veoma kratkom vremenu stvori paralelne državne strukture.[288] U razgovoru vođenom 22. augusta 1991. godine Biljana Plavšić rekla je svom sagovorniku da "ako nikako ne mognemo rešiti naše bosanske prilike ovde, pa mi ćemo da vam kažem da se opredijelimo za otcepljenje od Bosne i Hercegovine, pa gotova stvar". Dodala je i to da je za Srbe neprihvatljivo da postanu manjina u nezavisnoj Bosni i Hercegovini.[289]

U cilju reorganizacije unutrašnjeg uređenja Bosne i Hercegovine, Radovan Karadžić je 9. septembra 1991. godine donio odluku o imenovanju Štaba za regionalizaciju. Njega su, prema Karadžićevoj odluci, činili: Nenad Jovanović, Vojin Lale, Draško Vuleta, Dragan Mrković, Mile Dmičić, Vidoje Ijačić, Ljubisav Terzić, Aleksa Milojević, Dragan Coknić i Jovo Miskin.[290] Zadatak štaba bio je da prati provođenje Odluke o proglašenju autonomnih regija (nasljednica ranije formiranih zajednica opština) kao neodvojivih dijelova savezne države federativne Jugoslavije i sastavnih dijelova federalne

---

[287] ICTY, Klub poslanika SDS BiH, *Stavovi o rješenju Jugoslovenske državne krize i položaju Bosne i Hercegovine u Jugoslaviji,* Sarajevo, 10. juni 1991, 1-6; O tome i: ICTY, *Prvostepena presuda protiv R. Karadžića,* Tom II, 1031.

[288] ICTY, P397.A, *Telefonski razgovor između Radovana Karadžića i Vitomira Žepinića*, 8. juli 1991, 1.

[289] ICTY, P67.A.8, *Telefonski razgovor između Plavšićeve i Mladenovića*, 22. august 1991, 2. Vidi i: ICTY, Patrick J. Treanor, *The Bosnian Serb Leadership 1990-1992.*

[290] AIIZ, SDS BiH, Predsjednik, broj: 542-011-1/91, *Odluka o imenovanju Štaba za regionalizaciju*, Sarajevo, 9. septembar 1991.

jedinice Bosne i Hercegovine, kao i izdvajanje naseljenih mjesta iz jedne i uključivanje u sastav druge opštine.[291] U tački 2. Odluke se navodi da će koordinaciju rada Štaba vršiti Izvršni odbor SDS-a.[292]

Prije toga, dana 7. septembra 1991. godine na sastanku na Palama, SDS je donio "Odluku o proglašenju autonomnih regija kao nedvojbenih dijelova savezne države, federativne Jugoslavije i sastavnih dijelova federalne jedinice Bosne i Hercegovine, kao i izdvajanje naseljenih mjesta iz jedne opštine i uključivanje u sastav druge opštine".[293] Istog mjeseca SDS je proveo politiku "regionalizacije". Ona se sastojala od stvaranja "regija" u kojima su Srbi bili većinsko stanovništvo. Izvršni odbor SDS je 13. septembra 1991. godine potvrdio Odluku o imenovanju,[294] a 16. septembra odobrio imenovanje Štaba za regionalizaciju.[295] Slijedom ovih odluka naprimjer Gradski odbor SDS-a Sarajevo na sjednici održanoj 25. septembra 1991. godine jednoglasno je donio Odluku o imenovanju Štaba za regionalizaciju za Sarajevo. Zadatak Štaba bio je, kako se navodi u članu 2. Odluke da: „koordinira i provodi Odluke i zaključke donesenih na Savjetovanju opštinskih regionalnih i republičkih organa SDS-a održanom 7. septembra 1991. godine na Palama za regiju Grada Sarajeva sa štabom za regionalizaciju Glavnog odbora SDS BiH i svim Opštinskim odborima SDS-a".[296] Zajednice opština – Istočna i Stara Hercegovina, Bosanska Krajina (ARK) i Romanija – postale su srpske autonomne oblasti ili regije (SAO) u septembru 1991. godine. Od septembra do novembra 1991. godine formirano je još nekoliko srpskih autonomnih oblasti: Semberija-Majevica, Sjeverna Bosna i Birač.[297]

---

[291] Isto.

[292] Isto.

[293] Isto.

[294] AIIZ, SDS BiH, Izvršni odbor, Broj: 02-602/91, 13. septembar 1991.

[295] AIIZ, SDS BiH, Izvršni odbor, *Zapisnik s 3. sjednice*, 16. septembar 1991, 1-2.

Sjednica Štaba za regionalizaciju održana je u Klubu poslanika u Sarajevu 24. septembra 1991. godine. Pozivnice za sjednicu je slao Rajko Dukić, predsjednik Izvršnog odbora SDS-a i u njima je navodio da je „prisustvo sjednici obavezno". AIIZ, SDS BiH, Izvršni odbor, broj: 621-02/91, *Pozivnica*, Sarajevo, 18. septembar 1991.

[296] ICTY, IT-00-39-T, P65.39, Gradski odbor SDS Sarajevo, *Odluka o imenovanju štaba za regionalizaciju,* broj: 01-37-1/91, Sarajevo, 25. septembar 1991, 1.

[297] AIIZ, SDS BiH, Izvršni odbor, *Zapisnik s 3. sjednice*; ICTY, P68.13, *Karta srpskih autonomnih oblasti*; ICTY, Patrick J. Treanor, *The Bosnian Serb Leadership 1990-1992.*

Od nastanka, ARK se isticala izrazito nezavisnim postupcima, kad su njene vlasti počele zauzimati televizijske i radio predajnike i emitovati "srpske" programe koji su kod ljudi drugih nacionalnosti izazivali strah. Bošnjački lideri ili predstavnici nisu mogli učestvovati u radio emisijama dok su vođe SDS-a imale neograničen pristup.[298]

Sukladno odlukama najveće srpske stranke, u Banjaluci je 16. septembra 1991. godine proglašena Autonomna regija Krajina (ARK) kao formalno-pravni nasljednik ZOBK-a.[299] Jednostranom odlukom, ARK je proglašena neodvojivim dijelom federativne Jugoslavije u kojoj će se primjenjivati savezni jugoslovenski zakoni i da će, zavisno od rješavanja statusa Bosne i Hercegovine, ova regija odlučiti o, samostalno ili udruženo sa drugom oblasti, formiranju zasebne republike u sastavu Jugoslavije.[300] O razlozima nastanka ARK govorio je kasnije pred Skupštinom RS-a, Vojo Kuprešanin: „Mi smo prošle godine radili regiju i do te mjere ojačali, sa jasnim ciljem i sa jasnim zadacima. Regija Krajina je imala zadatak da razbije Alijinu državu. Ja mislim, po ugledu na nas, obavile su isti posao i druge regije i mi smo na tom planu uspjeli...",[301] čime je demantovao sve navode srpskih političara da je cilj regionalizacije ekonomska osnova.

Uvidjevši da sama ne može da preuzme teret novonastale situacije u banjalučkoj regiji, Regionalni odbor SDA upućuje niz kritika na račun bosanskohercegovačke Vlade zbog pasivnog odnosa prema zbivanjima u Bosanskoj krajini. Regionalni odbor SDA pozvao je republičku Vladu, a prvenstveno članove SDA u njoj, da proglasi „ako ne ratno, onda krizno stanje" kao mogućnost izlaska iz krize. Zbog neaktivnosti u rješavanju ovih problema optužena je i cjelokupna SDA.[302] Tek 10. oktobra 1991. godine iz Sekretarijata SDA stigao je prijedlog da se građani Bosne i Hercegovine, prvenstveno oni obuhvaćeni jednonacionalnim regionalizacijama, organizuju u što širem obimu i u što kraćem periodu istupe sa izjavom volje i u saradnji

---

[298] ICTY, Prvostepena p*resuda M. Krajišniku*, 27..

[299] Jasmin Medić, „Demografska slika i političke koncepcije etno-teritorijalne organizacije Bosanske krajine", 261; „Ne može se rasturati Jugoslavija, a da Bosna i Hercegovina ostane netaknuta", *Javnost*, br. 50, 28. septembar 1991, 4.

[300] ICTY, Skupština zajednice opština Bosanske krajine, *Odluka o proglašenju Autonomne oblasti Krajina kao neodvojivog dijela Savezne države federativne Jugoslavije i sastavnog dijela federalne jedinice BiH*, Banja Luka, 16. septembar 1991.

[301] ICTY, *Zapisnik sa 20. sjednice Skupštine Republike Srpske*, Bijeljina, 14-15. septembar 1992.

[302] „Sila je kratkog daha", *Muslimanski glas*, br. 22, 20. septembar 1991, 3.

sa drugim strankama izjasne o neprihvatanju svih akata o regionalizaciji, da traže uspostavu republičkog ustavnog poretka u cijeloj republici i da se sa ovim problemom upoznaju sve nadležne institucije, novine, radio i TV.[303] Bošnjačko stanovništvo, politički obespravljeno i vojno nezaštićeno na područjima u kojima su „regionalizacijom" svedeni na manjinsko, bilo je nemoćno da se suprotstavi politici SDS-a.

3. 3. 1. „Saoizacija" Bosne i Hercegovine

Samozvana, jednostrano proglašena Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: Skupština srpskog naroda/ Skupština SrRBiH) je Odlukom od 21. novembra 1991. godine potvrdila proglašenje srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini, te donijela Odluku o verifikovanju proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini.[304]

U Odluci stoji da ARK-a sačinjavaju opštine: Banja Luka, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosansko Grahovo, Bosanski Novi, Bosanski Petrovac, Čelinac, Glamoč, Ključ, Kotor Varoš, Kupres, Laktaši, Mrkonjić Grad, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Skendre Vakuf, Srbac, Šipovo i Titov Drvar, kao i dijelovi drugih opština sa ove regije sa većinskim srpskim narodom. Sjedište regije bilo je u Banjaluci.[305] Obuhvatala je teritorij od 13.907 km^2, na prostoru na kojem živi 817.307 stanovnika. Etničku strukturu regije čine 59,6% Srbi, 23,9% Bošnjaci, 8,6% Hrvati, 5,6% Jugosloveni i 2,3% ostali.[306]

SAO Hercegovina sačinjavale su opštine: Bileća, Čajniče, Gacko, Kalinovik, Ljubinje, Nevesinje, Rudo i Trebinje, kao i dijelovi drugih opština sa ove regije sa većinskim srpskim narodom. Sjedište oblasti bilo je u Trebinju.[307] Teritorij ove oblasti iznosio je 5.162 km^2. Brojalo je 98.723 stanovnika, od čega Srbi čine 69,9%, Bošnjaci 24,1%, Jugosloveni 2,3%, ostali 2,1%, a Hrvati 1,6%.[308]

---

[303] ICTY, SDS BiH, *Odgovor gradjana BiH na stvaranje jednonacionalnih regija*, broj: 181/91, Sarajevo, 10. oktobar 1991.

[304] ICTY, Skupština srpskog naroda u BiH, *Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini*, 21. novembar 1991.

[305] Isto, 1.

[306] AIIZ, SDS BiH, Izvršni odbor, *Šesta sjednica,* broj: 999/02-91, Sarajevo, 16. novembar 1991.

[307] ICTY, *Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini.*

[308] AIIZ, SDS BiH, Izvršni odbor, *Šesta sjednica.*

SAO Romanijsko-birčanska sačinjavale su opštine: Han Pijesak, Pale, Sokolac, Vlasenica i Šekovići, kao i dijelovi drugih opština sa ove regije sa većinskim srpskim narodom. Sjedište oblasti bilo je u Sarajevu.[309]

SAO Semberija sačinjavale su opštine: Bijeljina, Lopare i Ugljevik, kao i dijelovi opština sa ove regije sa većinskim srpskim narodom. Sjedište oblasti bilo je u Ugljeviku.[310] Prostirala se na 1.359 km^2 i brojala 154.837 stanovnika, od čega Srba 58,1%, Bošnjaka 34,2%, Jugoslovena 3,3%, ostali 3,2% i Hrvati 1,2%.[311]

SAO Sjeverna Bosna sačinjavale su opštine i dijelovi opština sa većinskim srpskim narodom i to: Teslić, Doboj, Tešanj, Derventa, Bosanski Brod, Odžak, Bosanski Šamac, Modriča, Gradačac, Gračanica, Lukavac, Srebrenik, Živinice, Banovići, Zavidovići, Maglaj i Orašje. Sjedište oblasti bilo je u Doboju.[312]

Srpske autonomne oblasti imale su i svoje regionalne vlasti (skupštinu i vladu). Na čelu Vlade ARK bio je Anđelko Grahovac, a predsjednik Skupštine Vojo Kuprešanin. Vladu SAO Hercegovine vodio je Milorad Bojović, a Skupštinu Božidar Vučurević dok je Vladu SAO Romanije vodio Drago Blagojević te Skupštinu Radan Tomić. Milivoje Kićanović bio je prvi čovjek Vlade SAO Semberije, a Miladin Stjepanović Skupštine ove oblasti. Skupštinu SAO Sjeverna Bosna vodio je Nikola Perinić, a sekretar je bio Sreto Blagojević.[313]

U Odluci o verifikaciji se navodi da će se „status opština u gradu Sarajevu kao i dijelovi grada Sarajeva u kojima srpski narod predstavlja većinu" urediti posebnom odlukom.[314]

U toku jednostranog proglašenja SrRBiH jedan dio funkcionera SDS-a iz Bosanske krajine iznio je na skupštinskom zasjedanju ARK prijedlog da ova regija bude konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije.[315] Poslanici nisu precizno definisali da li bi ARK trebala da bude zasebna

---

[309] ICTY, *Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini.*

[310] Isto.

[311] AIIZ, SDS BiH, Izvršni odbor, *Šesta sjednica.*

[312] ICTY, *Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini.*

[313] AIIZ, broj: 3-89/8, *Spisak predsjednika pojedinih regija* (U dokumentu se ne navodi da li je SAO Sjeverna Bosna imala vladu, op. a.).

[314] ICTY, *Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini.*

[315] ICTY, Predmet br. IT-99-36, P31B, Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Radoslava Brđanina.

administrativna jedinica, odnosno politički subjekt unutar Jugoslavije ili regija s visokim stupnjem autonomije unutar buduće srpske države, ali je postojao bazični dogovor da se autonomni status ne smije izgubiti jer bi to značilo ponovno "zapostavljanje Krajine kao što je to činilo političko Sarajevo od 1990. godine". Uprkos političkim tenzijama između srpskih političara iz Bosanske krajine i rukovodstva SrRBiH oko statusa regije, ARK je tek imala status integralnog dijela SrRBiH bez navođenja ovlasti kako je bilo definisano novim Ustavom ove jednostrano proglašene republike. Time je neutralizirana ideja o ARK kao jakom političkom subjektu u novoj "državi".[316]

U dijelovima Bosne i Hercegovine upravo fokus srpske politike, nakon jednostranog proglašenja SrRBiH, bio na preuzimanju kontrole nad opštinama u kojima srpski narod nije imao natpolovičnu većinu, pripajajući ih kroz jednostrane odluke ovoj jednostrano proglašenoj republici. Tako je Odlukom Skupštine srpskog naroda opštine Prijedor 17. januara 1992. godine u sastav ARK, a samim time i SrRBiH ušao Prijedor kao prva opština u kojoj su Bošnjaci činili relativnu većinu stanovništva.[317] Pripajanjem Prijedora uspostavljen je „srpski koridor" između Banjaluke i dijelova opštine Bosanska Krupa u kojoj je srpsko stanovništvo bilo većinsko.[318] Nakon Prijedora, jednostrano pripajanje je 7. februara 1992. godine izvršila i opština Kotor-Varoš u kojoj je srpsko stanovništvo činilo tek relativnu većinu.[319] Poslije proglašenja "Srpske opštine Donji Vakuf", poslanici skupštine podnijeli su zahtjev za prijem u ARK.[320]

---

[316] Robert J. Donia, Robert, *Radovan Karadžić: Uzroci, postanak i uspon genocida u Bosni i Hercegovini*, University press, Sarajevo, 2016, 151.

[317] ICTY, Skupština srpskog naroda opštine Prijedor, *Odluka o pripajanju Autonomnoj regiji Bosanska krajina*, broj 003/92, Prijedor, 17. januar 1992; Skupština srpskog naroda opštine Prijedor formirana je 7. januara 1992. Činili su je 28 odbornika Skupštine opštine Prijedor i 41 predsjednik mjesnih odbora SDS-a. ICTY, Predmet br. IT-97-24, Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Milomira Stakića, *Presuda*, 31. juli 2003, paragraf 161.

[318] U dijelu opštine Bosanska Krupa u kojoj je srpsko stanovništvo bilo većinsko u drugoj polovini decembra 1991. godine formirana je "Srpska opština Bosanska Krupa". ICTY, *Izvještaj o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva*, Krupa na Uni, april 1993.

[319] ICTY, *Odluka o pripajanju Autonomnoj oblasti „Krajina"*, Broj: 110/92, Kotor-Varoš, 7. februar 1992.

[320] ICTY, Srpska opština Donji Vakuf, *Zahtjev za prijem*, Broj: 3/92, 15. 2. 1992; Jasmin Medić, „Demografska slika i političke koncepcije etno-teritorijalne organizacije Bosanske krajine", 268.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine je 1. novembra 1991. godine na osnovu člana 387. stav. 1. tačka 3 Ustava SRBiH poništio odluke o udruživanju u zajednice opština.[321]

3. 4. Jednostrano proglašenje hrvatskih zajednica u Bosni i Hercegovini

Slično političkom kursu SDS-a o zaokruživanju etničkih teritorija u Bosni i Hercegovini dio HDZ BiH nakon što je 12. novembra 1991. jednostrano proglasio Hrvatsku zajednicu Bosansku Posavinu 18. novembra 1991. godine u Grudama proglasio je Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosnu (HZ HB). Prema članu 2. Odluke o uspostavi HZHB u njen sastav ulaze i opštine u sjeverozapadnoj Bosni ko što su Kotor-Varoš, Jajce i dio opštine Skender-Vakuf (selo Dobretići).[322]

Osnivači zajednice u njenom osnivačkom aktu izrazili su lojalnost republičkoj vlasti "dok opstoji državna nezavisnost Bosne i Hercegovine u odnosu na bivšu ili svaku buduću Jugoslaviju". To znači da bi se, u slučaju da Bosna i Hercegovina odluči ostati u Jugoslaviji, zajednica teritorijalno izdvojila. Već pri osnivanju zajednica je sebi uzela za pravo da se diže iznad državne vlasti što se vidi iz člana 6 u kojoj su osnivači naglasili da će ona poštovati i sve važeće međunarodne akte. Tu obavezu mogu prihvatati samo države, a ne zajednice kakva je po članu 1 zamišljena HZHB.[323] Da će se zajednica opredijeliti za podjelu Bosne i Hercegovine, jasno je iz zaključka u njenom osnivačkom aktu gdje se kaže da će bosanskohercegovački Hrvati podržavati suverenost Bosne i Hercegovine sve dotle dok je drugi ne počnu dijeliti. Nije naglašeno da će se oni boriti protiv podjele nego sugerirano da će joj se pridružiti nakon što je drugi počnu dijeliti. Potom tumače kako su Srbi u poodmakloj fazi rasturanja Bosne i Hercegovine. Osnivači HZHB-a i njihovi mentori iz Zagreba su, kao i bosanskohercegovački Srbi, željeli podjelu Bosne i Hercegovine, ali nisu htjeli to prvi početi.[324]

---

[321] Detaljnije u: ICTY, Ustavni sud Bosne i Hercegovine, *Odluka,* broj: 95/91, 1. novembar 1991.

[322] ICTY, Predmet: Br. IT-04-74, Pred pretresnim vijećem III, Tužilac protiv Jadranka Prlića, Brune Stojića, Slobodana Praljka, Milivoja Petkovića, Valentina Ćorića i Berislava Pušića, *Presuda*, 29. maj 2013.

[323] Amir Kliko, *Rat u srednjoj Bosni 1992-1994. godine*, 59.

[324] Isto, 59-60; Vidi i: Amir Kliko, Muamer Džananović i Zilha Mastalić-Košuta, „Srpski i hrvatski pokušaji podjele Bosne i Hercegovine u cilju realizacije vlastitih velikodržavnih ideja", 42.

Pozdravljajući proglašenje hrvatskih područja što je bilo očekivano jer je HDZ slijedio model njegove stranke u rasparčavanju Bosne i Hercegovine, Radovan Karadžić izrazio je negodovanje smatrajući da neki dijelovi Herceg-Bosne trebaju biti dijelom ARK. Zbog tih opština za Karadžića je proglašenje Herceg-Bosne bila „megalomanija".[325] O tome kojoj će samoproglašenoj administrativnoj jedinici pripasti neke opštine, trebalo je naknadno biti odlučeno između predstavnika HDZ-a i SDS-a. Ono u čemu su ipak bili saglasni jeste u nepoštivanju odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine od 1. novembra 1991. godine koji je naložio poništenje zajednica opština kao neustavnih kategorija.[326] Umjesto poštivanja odluke, Skupština srpskog naroda donijela je odluku o verifikaciji „srpskih autonomnih oblasti".[327]

Nakon jednostranog proglašenja HZHB, političko djelovanje dijela HDZ-a išlo je u pravcu davanja podrške jednostranom proglašenju autonomnih administrativnih jedinica u Bosni i Hercegovini. U prilog toj činjenici ide i tajni sastanak održan u Zagrebu 8. januara 1992. godine između političkog vrha Republike Hrvatske predvođenog Franjom Tuđmanom i članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine Nikolom Koljevićem i Franjom Borasom. Izneseni su jedinstveni stavovi da Bosna i Hercegovina bude uređena kao konfederalna zajednica, a da Srbi i Hrvati djeluju u saradnji na rekonstrukciji bosanskih opština tako što će jedan narod pomoći drugom kada budu održani opštinski referendumi na kojima bi se oba naroda potvrdno izjasnila o izdvajanju homogenih dijelova opština i pripajanju drugim. Usaglašeno je da je neophodno angažovanje zajedničke pravne komisije upoznate sa demografskom strukturom opština. Tri nacionalne zajednice imale bi svoj teritorij te je predlaženo formiranje Agencije za regulisanje zamjene imovine kao nužnosti u provođenju „civilizovanog preseljenja iz jedne u drugu zajednicu". Nakon što je Slavko Lerotić potvrdio da su i ranije održavani pregovori delegacija Vlada Republike Hrvatske i Republike Srbije o pronalasku rješenja za srpsko-hrvatske odnose, Koljević

---

[325] Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991.-1996.)*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997, 68-69.

[326] ICTY, Službeni glasnik Socijalističke republike Bosne i Hercegovine, broj 95/91, Sarajevo, 28. novembar 1991.

[327] ICTY, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini.*

je naglasio da ako se Srbi i Hrvati dogovore o Bosni i Hercegovini, bit će riješeno i pitanje srpsko-hrvatskih odnosa u Kninskoj krajini.[328] Stavove koji su iznosili Koljević i Boras nisu bili stavovi bosanskohercegovačkog Predsjedništva nego je primjetno da su zastupali stavove svojih političkih stranaka. Bio je to ponovni sastanak o sudbini Bosne i Hercegovine bez učešća političkih predstavnika njenog najbrojnijeg naroda.[329]

HZHB na terenu je provodila istu praksu kao i RS, a počesto su u tome i sarađivale gdje su im se podudarali zajednički interesi protiv Bosne i Hercegovine.[330]

3. 5. Konstituisanje „Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini"

U oktobru 1991. godine koalicija SDS, HDZ, SDA bila je pred raspadom. Postalo je jasno da njeni predstavnici o ustavnom uređenju republike neće naći kompromis. Dokaz tome je sjednica Skupštine Bosne i Hercegovine od 14. i 15. oktobra 1991. godine kada je na dnevnom redu bila rasprava o raspisivanju referenduma o nezavisnosti i suverenosti Bosne i Hercegovine. Poslanici SDS-a, SPO i jedan dio srpskih poslanika iz drugih stranaka su, nakon što je predsjednik SDS-a Radovan Karadžić otvoreno pred skupštinskom govornicom zaprijetio nestankom bošnjačkog naroda, napustili sjednicu zbog odbijanja da glasaju o raspisivanju referenduma. U raspravi o glasanju za proglašenje suvereniteta Bosne i Hercegovine u noći između 14. i 15. oktobra 1991. godine Karadžić je izrazio svoje žestoko protivljenje i upozorio na to da će SDS iskoristiti ustavne mehanizme da spriječi glasanje. U poznatom obraćanju, između ostalog, na početku je istakao da treba biti „otvoren i pošten i da narodu Bosne i Hercegovine treba reći o čemu se radi". Naglasio je: „Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu, ista ona auto-strada pakla i stradanja kojom

---

[328] ICTY, *Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franje Tuđmana i suradnicima sa članovima Predsjedništva Bosne i Hercegovine, gospodinom prof. Nikolom Koljevićem i gospodinom Franjom Borasom*, Zagreb, 8. januar 1992.

[329] Jasmin Medić, „Politička i nacionalna polarizacija u Bosni i Hercegovini: Projekti 'regionalizacije' 1991. godine", 301.

[330] Amir Kliko, Muamer Džananović i Zilha Mastalić-Košuta, „Srpski i hrvatski pokušaji podjele Bosne i Hercegovine u cilju realizacije vlastitih velikodržavnih ideja", 43.

su pošle Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak. Jer, muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rat ovdje!"[331]

Poslanici SDS-a, kao i većina drugih srpskih poslanika koji nisu bili članovi SDS-a, izašli su iz dvorane. Međutim, potpredsjednik Skupštine je nastavio sjednicu i deklaracija je usvojena. Istog dana, 15. oktobra 1991. godine, Politički savjet SDS-a sastao se da "procijeni situaciju". Sastanku su prisustvovali i članovi Izvršnog odbora, SDS-ovi članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine, članovi Vlade, predsjednik stranke Radovan Karadžić.[332] Milorad Ekmečić je na sjednici naglasio: „U javnosti treba dati nagovještaj da se može oformiti srpska Vlada sa sjedištem u Sarajevu, koja bi povezala sve naše regije."[333] Todor Dutina je rekao: „Večeras moramo raščistiti sa iluzijom da se može naći oblik zajedničkog života sa muslimanima i Hrvatima..."[334] Nikola Koljević je istakao da „ne smijemo gubiti zamah koji imamo da bismo što hitnije objavili naš plebiscit za Jugoslaviju kao saveznu državu sa Srbijom i Crnom Gorom. Plebiscit sutra mora biti najavljen."[335] Mitar Miljanović je istakao da „strateški cilj onih koji se s nama konfrontiraju jeste stvaranje autonomije, zatim republike i konačno džamahirije."[336] Nešković je predložio „da se izazove skupštinska kriza", te je naglasio da se „traže novi izbori" kako „bismo tako dobili na vremenu što nama odgovara". Posebno je naglasio da ide „na promjenu politike u cilju stvaranja velike Srbije". Smatrao je da „promjenu politike" treba uskladiti sa Beogradom, ali ne u Skupštini jer bi vraćanje u Skupštinu značilo priznavanje njihove odluke.[337] Miskin je predložio sedam tačaka te počeo i završio s naglaskom na intenzivniji nastavak regionalizacije. Naglasio je neophodnost vojnog organizovanja naročito u gradovima.[338] Milivoje Tutnjević je istakao da „treba pozvati Jugoslovensku narodnu armiju da obezbijedi mostove na Drini".[339]

---

[331] ICTY, D267, *Video snimak i transcript govora Radovana Karadžića na 8. sjednici Skupštine SRBiH,* Sarajevo, 15. oktobar 1991, 3-4.

[332] ICTY, P65.47, SDS BiH, *Zabilješke s proširene sjednice Savjeta SDS-a*, 15. oktobar 1991, 1.

[333] Isto, 1-2.

[334] Isto, 2.

[335] Isto.

[336] Isto.

[337] Isto, 3-4.

[338] Isto, 4.

[339] Isto.

U "Proglasu srpskom narodu" koji je SDS objavio 16. oktobra 1991. godine, kaže se da su SDA i HDZ narušili ustavni poredak. Ponavlja se da SDS podržava savezne institucije, uključujući i JNA.[340] Na sjednici Kluba poslanika SDS-a 18. oktobra rukovodstvo SDS-a odlučilo je da se održi plebiscit o pitanju otcjepljenja od Jugoslavije.[341]

Radovan Karadžić je 17. oktobra 1991. godine uputio obavještenje svim opštinskim odborima SDS-a u kojem je naveo da se „uvodi vanredno stanje" te da je ono „obavezujuće za sve njene organe, članstvo i kadrove u vlasti". Karadžić je rekao da će dobijati svakodnevna uputstva o "mjerama vanrednog stanja" i naredio da se organizuju svakodnevni sastanci opštinskih odbora stranke i danonoćna dežurstva. [342]

Dana 23. oktobra 1991. godine jugoslovensko predsjedništvo pozvalo je na sastanak, između ostalih, Radovana Karadžića, Momčila Krajišnika Nikolu Koljevića i Biljanu Plavšić. Primarno su željeli da se "izračuna procenat stanovništva sa teritorija bivše Jugoslavije koji daje podršku Jugoslaviji, odnosno jugoslovenskoj federaciji. Onom konceptu koji je zastupao Slobodan Milošević".[343]

Razgovarajući telefonski narednog dana, 24. oktobra, s Miloševićem Karadžić je rekao: „Mi ćemo da uspostavimo Jugoslaviju na svim prostorima gdje mi živimo... Pa možete da pričate s Izetbegovićem... recite mu da Karadžić i ovi neće da odustanu od stvaranja Skupštine i paralelnih organa vlasti... Mi ćemo uspostaviti punu vlast nad srpskim teritorijama u BiH, i njegov nijedan fiškal ne može više da se, da pomoli nosa tamo. Neće moći da ostvaruje vlast. Neće moći da kontroliše 65% svoje teritorije. Nama je to cilj... Ne. Uopšte nije nervoza. To su promišljeni koraci, i mi moramo da uspostavimo vlast i kontrolu nad svojim teritorijama, da on ne bi mogao da dobije suverenu Bosnu."[344]

Poslanici SDS-a su isti dan, 24. oktobra, održali sjednicu i proglasili Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.[345] Zasjedanju su prisustvovali i

---

[340] ICTY, P65.48, SDS BiH, *Proglas srpskom narodu*, Sarajevo, 16. oktobar 1991.

[341] ICTY, P65.50, *Zapisnik sa sjednice Kluba poslanika SDS-a*, 18. oktobar 1991, 2-3.

[342] AIIZ, SDS BiH, Predsjednik, broj: 760-0111-1/91, *Obavještenje svim opštinskim odborima SDS-a*, Sarajevo, 17. oktobar 1991.

[343] ICTY, *Prvostepena presuda M. Krajišniku*, 32-34.

[344] ICTY, Patrick J. Treanor, *The Bosnian Serb Leadership 1990-1992*, par. 85

[345] ICTY, P65.53, SDS BiH, *Stenografske bilješke konstituirajuće sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 24. oktobar 1991.

predstavnici SPC, srpski članovi Predsjedništva SR BiH, predstavnici Glavnog i Izvršnog odbora i Savjeta SDS, ministri i drugi funkcioneri u Skupštini i u Vladi Bosne i Hercegovine koji su izabrani kao kandidati SDS i drugih stranaka, zatim predstavnici Skupštine Republike Srbije i Crne Gore, SAO Krajina, ARK, SAO Hercegovina, Romanija i Semberija i drugi.[346] Odluka o konstituisanju Skupštine srpskog naroda jednoglasno je usvojena.[347] Usvojen je i privremeni Poslovnik o radu Skupštine, na osnovu kojeg je donesena i Odluka o davanju ovlaštenja za predstavljanje i zaštitu interesa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.[348] U tački 2. te Odluke navedeno je da će za predstavljanje i zaštitu interesa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini biti ovlašteni: Nikola Koljević – za učešće u radu Mirovne konferencije o Jugoslaviji u Hagu, Biljana Plavšić – za kontakte s predstavnicima drugih država, međunarodnih organizacija i institucija, Milutin Najdanović – za Skupštinu SFRJ, Radovan Karadžić – za Predsjedništvo SFRJ i Miodrag Simović – za savezno izvršno vijeće.[349] Među brojnim drugim odlukama treba istaći da je Skupština jednoglasno usvojila prijedlog da njen predsjednik bude Momčilo Krajišnik.[350] Donesena je odluka o ostajanju srpskog naroda Bosne i Hercegovine u zajedničkoj državi Jugoslaviji, zajedno sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i Zapadnim Sremom, te drugim koji se za taj ostanak izjasne.[351] Među brojnima koji su se obratili bio je i Milan Kostić kao predstavnik Republike Srbije. U svom govoru skrenuo je pažnju na stradanje srpskog naroda i izrazio zadovoljstvo što je ovaj narod postao svjestan svoje prošlosti i što se „konačno budi". Poželio je „srećan ovaj istorijski početak."[352] Radovan Karadžić je na kraju svog podužeg govora, između ostalog, rekao: „Ako sada popustimo svi naši grobovi bi se potresli i naši mrtvi proplakali, jer bi nestalo sve ono zbog čega su živjeli i zašto su umrli. Ako sada popustimo slabijima od nas, naša generacija će biti prokleta, jer je poništila dva vijeka borbe za slobodu. Ako sada popustimo, nismo se trebali ni rađati. Braćo Crnogorci, pobijedićemo!"[353] Nakon govora svi su ustali i gromoglasnim aplauzom pozdravili

[346] Isto, 3.
[347] Isto, 18.
[348] Isto, 18-19.
[349] Isto, 19.
[350] Isto, 25.
[351] Isto, 27-28.
[352] Isto, 38-42.
[353] Isto, 54.

njegovo obraćanje. Među učesnicima na osnivačkoj skupštini bili su i srpski poslanici iz Bosanske krajine. Prilikom obraćanja skupštini Radoslav Brđanin istakao je da se „jasno i glasno mora reći da politički predstavnici srpskog naroda podržavaju JNA". Govoreći o budućem uređenju Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, Brđanin je Krajinu definisao kao „zapadnu Srbiju" što je u skupštini aplauzom i odobravanjem dočekano.[354] Brđanin je svojim izlaganjem javnost podsjetio da je JNA na strani politike SDS-a i ukazao na pravu svrhu postojanja ARK.

Osnivanjem ove paralelne skupštine, ARK i druge srpske autonomne oblasti (SAO Hercegovina, SAO Romanija, SAO Semberija, SAO Sjeverna Bosna i SAO Birač)[355] i zvanično su dobile sebi nadređenu instituciju. Pored toga, srpske oblasti u Bosni i Hercegovini predstavljale su most za srpske oblasti u Hrvatskoj i dalmatinskoj obali.[356]

Jedan od govornika na sjednici bio je i Dragan Kalinić, koji je podvukao važnosti pluralizma srpskih delegata: „Dakle, dame i gospodo, nismo došli pod kišobran SDS-a, ali smo stali pod jedan krov sa svojim narodom. Jer ovo je Skupština srpskog naroda i nije niti treba da bude skupština niti jedne političke stranke. Ne bi bilo svojstveno ovome narodu da ne ostane pluralistički i demokratski i zato ovaj parlament treba da ima i imaće opoziciju. Ali, kad su u pitanju globalni nacionalni interesi na način neki Muslimani i Hrvati iz opozicionih stranaka štite svoje nacionalne interese, a to su najbolje pokazali kada su glasali za Platformu i Memorandum SDA i HDZ-a, to će činiti i nezavisni poslanici koji pripadaju srpskom narodu. Mi danas, ovim činom, osnivanjem Skupštine koja će zastupati interese srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, a kada se to već nije moglo učiniti preko Savjeta za nacionalnu ravnopravnost, kao ni Vijećem naroda, oko čijeg se osnivanja nije moglo dogovoriti, ulazimo u novu političku realnost Bosne i Hercegovine."[357]

---

[354] Isto, 33-34.

[355] U tim samoproglašenim autonomnim oblastima, SDS je prigrabila rukovodeća mjesta u privredi, politici i oružanim snagama (MUP i TO) i počela da sprovodi politiku diskriminacije i terora nad nesrpskim stanovništvom. Xavier Bougarel, *Bosna, anatomija rata*, University press – izdanja Magistrat, Sarajevo, 2018, 47.

[356] Zijad Šehić, „Smrt Socijalističke federativne republike Jugoslavije i bosanska tragedija", 290.

[357] ICTY, *Stenografske bilješke konstituirajuće sjednice skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 29.

4. OD KONSTITUISANJA „SKUPŠTINE SRPSKOG NARODA“ DO PROGLAŠENJA „SRPSKE REPUBLIKE“

Bez obzira što se radilo o neustavnom djelovanju Skupština srpskog naroda nastavila je s radom te redovno održavala sjednice i donosila nelegalne odluke. Time je uspostavljala paralelni oblik djelovanja i postepenog razvijanja političke i administrativne moći u dijelovima Bosne i Hercegovine.

Na Drugoj sjednici Skupštine srpskog naroda održanoj u Sarajevu 21. novembra 1991. godine donesena je odluka o potvrđivanju rezultata plebiscita srpskog naroda provedenog 9. i 10. novembra, zatim Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini, izabrana komisija Skupštine za ustavna pitanja, kao i niz drugih odluka.[358] Među onima koji su govorili na Skupštini treba izdvojiti nekoliko obraćanja. U jednom od njih Momčilo Krajišnik, u uvodnom obraćanju navodi: „Nalazimo se, u to sam uvjeren, u prelomnom vremenu za srpski narod u Bosni i Hercegovini, što se tiče njegovog bitisanja, pa usudio bih se reći – i daleko dalje i daleko šire od toga kada je u pitanju srpski narod u cjelini. Te činjenice, izgleda, nismo podjednako svi svjesni, pa nam je ovo što radimo sve obično i svakodnevno. Onima koji nisu svjesni svoje uloge, a i djela koje ostvaruju, ne treba prigovarati, nego ih treba na to podsjećati. Zbog toga, gospodo, i vas podsjećam: vi ste tvorci nove istorije srpskog naroda, ali ne samo istorije, nego istorije pripadnika svih naroda koji žive u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji, a kojima je stalo do očuvanja države.“[359]

Petko Čančar tokom obraćanja u vezi održanog plebiscita naglasio je da je „ispoljena snaga srpskog plebiscita najubojitije oružje“.[360] Milorad Bojović naglasio je: „Moje je viđenje na putu kojim idemo da ne smijemo ni zastati a kamo li stati. Mi smo zastali 70 godina a više niti možemo a na to nemamo niti pravo jer smo zbog toga zastoja platili najveću cijenu. Zbog toga smo izgubili dvije države, izgubili još jednu državu srpskog stanovništva, izgubili smo slobodu, vlast i upravu nad samim sobom.“[361] Važan je i podatak da

[358] ICTY, P65.59, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenografske bilješke druge sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 21. novembar 1991.

[359] Isto, 8.

[360] Isto, 15.

[361] Isto, 23.

je u tom trenutku veliki broj srpskih dobrovoljaca učestvovao u ratu u Hrvatskoj, što je vidljivo i iz izlaganja predstavnika sa Romanije: „Ovdje moram da upoznam pojedine kolege da Romanijci ratuju i to krvavo, da krvave i da već ginu na vukovarskom ratištu. Ko ne zna da danas zna da su dvije uredne romanijske čete zauzele zloglasnu hercegovačku ulicu u Borovu naselju i razbile ustaše u paramparčad."[362]

Treća sjednica Skupštine srpskog naroda održana je 11. decembra 1991. godine u Sarajevu. Dnevni red su činile tačke: 1. Prijedlog preporuke oružanim snagama o očuvanju teritorijalne cjelokupnosti Jugoslavije, 2. Prijedlog preporuke (odluke) o osnivanju skupština opština srpskog naroda u BiH, 3. Informacije predsjednika komisija i drugih radnih tijela o izvršenju poslova i zadataka sa prošle sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH, 4. Prijedlog odluke o proglašenju Srpskog fonda solidarnosti jedinstvenom humanitarnom organizacijom srpskog naroda u BiH, 5. Informacija o imenovanju mandatara Savjeta ministara i 6. Razno, u okviru čega se donijelo više odluka.[363]

Skupština je dala bezrezervnu podršku JNA u „njenim nastojanjima da se očuva teritorijalna cjelovitost Jugoslavije unutar granica i sa narodima koji žele u njoj ostati, o čemu se srpski narod Bosne i Hercegovine jasno izrazio na plebiscitu održanom 9. i 10. novembra 1991. godine".[364] Naglašeno je da se očekuje i da se poziva JNA da u slučaju ugroženosti „srpskih teritorija u Bosni i Hercegovini" i naroda unutar Bosne i Hercegovine pruži svu zaštitu u „odbrani ljudskih života i njihove imovine".[365] Krajišnik je podcrtao da će „uputiti zahtjev JNA da je obaveza da štiti teritorije koje smo proglasili sastavnim dijelom savezne države".[366]

Kod diskutovanja o tački dnevnog reda koja se odnosi na osnivanje srpskih skupština opština Krajišnik, kao predsjedavajući Skupštine, intervenisao je nakon iscrpne diskusije i tražio od poslanika „da ne diskutuju o tome šta će da rade Muslimani. Oni će raditi mimo nas šta budu htjeli, niti će od nas

---

[362] Isto, 33.

[363] ICTY, P65.62, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenografske bilješke treće sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 11. decembar 1991.

[364] ICTY, *Stenografske bilješke treće sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.*

[365] Isto.

[366] Isto, 14.

tražiti odobrenje, niti je to nas briga".[367] Krajišnik je, između ostalog, rekao i sljedeće: „U skupštinama opština gdje su srpski odbornici u manjini, kao Novi Grad, Olovo, itd., gdje im se majorizacijom nameću odluke protivne srpskom narodu, treba da formiraju skupštinu opštine kao što smo mi ovdje formirali skupštinu srpskog naroda... Ali inicijativa je potekla od mnogih opština da odbornici jednostavno ne mogu izboriti nikakva svoja prava već se samo preglasavanjem to vrši i nameće se tako ta volja."[368] Donesena je preporuka da se osnuju zasebne (srpske) skupštine opština na područjima gdje su Srbi u manjini.[369] Na Skupštini je naglašeno da ipak poslanici treba da nastave da rade u legalno izabranim bosanskohercegovačkim opštinskim skupštinama i organima "osim ako je to u suprotnosti sa zahtjevima očuvanja ravnopravnosti i interesa srpskog naroda".[370]

Na skupštini je usvojen „zahtjev Jugoslovenskoj narodnoj armiji da svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju brani teritorije Bosne i Hercegovine kao sastavne dijelove države Jugoslavije na kojim je proveden plebiscit srpskog naroda i drugih građana za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji i donesena Odluka Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u Bosni i Hercegovini koja se smatraju teritorijom savezne države Jugoslavije".[371]

Bilo je govora i o kompleksnoj sigurnosnoj situaciji pa je tako Milutin Najdanović predlagao da se pokuša doći do atomskog oružja: „Danas je u Njemačkoj stacionirano 300.000 ruskih vojnika sa atomskim naoružanjem. Htio sam da kažem i to preporučujem Jugoslovenskoj armiji, našoj Armiji ako nam predstoji rat sa Njemačkom i njenim saveznicima onda srpski pukovi moraju da se naoružaju taktičkim atomskim oružjem. Ko treba da nam ga da, zna se."[372]

Četvrta sjednica Skupštine srpskog naroda održana je 21. decembra u hotelu Holiday Inn u Sarajevu.[373] Na sjednici je usvojena izjava u

---

[367] Isto, 45.

[368] Isto, 14-15.

[369] ICTY, P529.21, *Preporuka o osnivanju skupština opština srpskog naroda Bosni i Hercegovini,* 11. decembar 1991.

[370] Isto.

[371] Isto, 32.

[372] Isto, 8.

[373] ICTY, P65.68, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenogram 4. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH*, Sarajevo, 21. decembar 1991.

kojoj je istaknuto da su odluke Predsjedništva Bosne i Hercegovine koje podržavaju nezavisnost donesene neustavno i u suprotnosti s principom ravnopravnosti sva tri naroda.[374] Odlučeno je da pristupi pripremama za formiranje „pristupa pripremama za formiranje Republike srpske Bosne i Hercegovine". Skupština je jednoglasno usvojila ovu Odluku.[375] Zanemarena je činjenica da je Milošević već obavijestio Karadžića i Krajišnika o tome da međunarodna zajednica namjerava podržati nezavisnu, federalnu Bosnu i Hercegovinu i da će u sastavu Jugoslavije biti samo Srbija i Crna Gora.[376]

Poslanici su na istoj sjednici formirali Ministarski savjet koji će djelovati pod nadzorom Skupštine.[377] Određeno je da se „Republika srpske Bosne i Hercegovine" proglasi do Srpske nove godine 14. januara 1992. godine. Na sjednici je govorio Rajko Dukić koji je istakao „da srpski narod kao drugi narod po broju ima 64% teritorije BiH" i da je to „jako važan podatak".[378] Radoslav Brđanin istakao je da "pošto Evropa, izgleda, priznaje samo silu ja mislim da se na silu mora odgovoriti silom. Zato bih zamolio da se ne zaklinjemo srpstvom nego bih pozvao i Srbe Sarajeva i Srbe SAO Romanije i Sjeverne Bosne da se odazovu mobilizaciji i da odbranimo naše zapadne granice. Kada mi stanemo na naše granice, onda će to Evropa priznati. Sumnjam da će do tada priznati bilo šta".[379] Kako i na koji način misli praviti granice jasnije je iz nastavka njegove diskusije. Brđanin je prije aplauza rekao: „Predlažem da se donese jedan politički manifest ili cilj, a to moraju da urade prvenstveno vođe srpskog naroda u Srbiji, Crnoj Gori i srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i SAO Krajini koja je proglašena u Republiku i da se da tačan zadatak JNA, da znamo šta ćemo i kako ćemo raditi."[380] Tošić je odgovorio „kolegi Brđaninu da je srpski narod s Romanije odavno mobilisan i spreman".[381] Vukić je na kraju svoje diskusije, prije aplauza, pozvao sve prisutne u Han Pijesak da proslave uspjehe Romanijaca u oslobađanju Vukovara.[382]

---

[374] Isto, 13-14.

[375] Isto, 57-58.

[376] ICTY, *Prvostepena presuda M. Krajišniku*, 42.

[377] ICTY, P65.71, Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, *Odluka o obrazovanju i izboru Ministarskog savjeta 21. decembar 1991.*, 15. januar 1992.

[378] ICTY, *Stenogram 4. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH*, 38.

[379] Isto, 48.

[380] Isto.

[381] Isto, 55.

[382] Isto, 49.

Radovan Karadžić je na toj sjednici najavio: „Mi kao razumna bića možemo da znamo šta znači građanski rat, a možemo tačno iz iskustva u Hrvatskoj da vidimo šta nam se desilo. U građanskom ratu u BiH, pored toga što bi poginulo nekoliko stotina hiljada ljudi, pored toga što bi se nekoliko stotina gradova potpuno razrušilo, došlo bi i do masovnog i ubrzanog preseljavanja naroda, do homogenizacije."[383]

Aleksa Buha se osvrnuo na dio osmanske i austrougarske historije i kazao: „Što se srpskog naroda tiče njegova istorija bilježi 14 buna i ustanaka do I svjetskog rata za oslobođenje i ujedinjenje sa drugim dijelovima srpskog naroda. Samo u dva ustanka protiv Turske – 1852. i 1875. – život je izgubilo 150. 000 ljudi mahom su to bili Srbi. I to bi bio dovoljan razlog da stečena i zajednička država jesu i ostaju trajno mjerilo za političko ponašanje srpskog naroda u BiH."[384] U nastavku se bavio i pitanjem nacionalnih manjina, odnosno koliko bi 'drugih' trebalo ostati u novoj državi: „Ne možemo, naravno, ni od koga iznuditi ono što se samo od sebe podrazumijeva, ali možemo tražiti da se prilikom predstojećeg razgraničavanja uz etničke, istorijske i teritorijalne principe uvede i klauzula po kojoj iza granica treba da ostane što manji broj pripadnika naroda koji podižu međe i da se u tom pogledu uspostavi relativno brojčana ravnoteža."[385]

Delegat Zekić ukazao i je na pitanje stradanja srpskog naroda u Drugom svjetskom ratu te njen odraz na političke odluke: „Posebno treba ukazati i voditi računa o još jednom momentu: o genocidu koji je izvršen nad srpskim narodom. Jer, brojna područja ostala su bez stanovništva zahvaljujući pojedinim neprijateljima koji su danas vaskrsli. Međutim, iz tog zločina niko takođe ne može da izvuče pravo. To se naročito odnosi na pojedina područja Bosanske krajine, naročito Kozare i drugih područja gdje je naš narod, sada je natpolovična većina ili nije, upravo zbog tog genocida. Zbog toga i tu činjenicu treba imati u vidu prilikom donošenja odluke o daljem razvijanju ove naše ideje."[386]

Delegat Knežević svoje izlaganje završio je stihovima Njegoša: „I na kraju želim da blagoslovim sve vas, sav ovaj narod, narod koji se pati kome se prijeti. Neka mu Bog da da uspije. Neka ga niko ne pobijedi i ne baci

[383] ICTY, *Prvostepene presuda protiv R. Brđanina*, 28, fusnota 129.
[384] ICTY, *Stenogram 4. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH*, 8.
[385] Isto.
[386] Isto, 30.

na koljena. A poručio bih na kraju Aliji koji hoće da vlada ovom jadnom i siromašnom Bosnom samo ono što je već Njegoš nekim njegovim precima iz Male Azije poručio: 'Na tron sjediš nepravo uzetim.' (aplauz). Hvala."[387]

Dok su se vodile ovakve diskusije u Skupštini srpskog naroda, u decembru 1991. godine Predsjedništvo Bosne i Hercegovine usvojilo je odluku da Srbi i Hrvati u Bosni i Hercegovini mogu da imaju specijalne veze sa svojim maticama te su članovi iznijeli prijedlog da među jugoslovenskim republikama u budućnosti ne bude carina, traženja pasoša, te da na cijelom jugoslovenskom području po svjetskim standardima budu utvrđene ljudske slobode i puna nacionalna ravnopravnost.[388]

U razgovoru koji su 1. januara 1992. godine vodili Radovan Karadžić i Momčilo Krajišnik razgovarano je o mogućnosti da Bosna i Hercegovina postane suverena i nezavisna, o čemu je dan ranije Alija Izetbegović govorio u intervjuu za sarajevsko *Oslobođenje*. Karadžić je rekao: „Mi ćemo pustiti ove naše tigrove, pa nek rade svoj posao... Ne treba da ih zajebavamo." Krajišnik je odgovorio: „Moramo im pustiti, nema govora, da ti kažem, radiće oni to sami, htio ne htio." Obojica su se složila da neće više moći smiriti srpski narod, što im je do tog trenutka navodno uspijevalo. Karadžić je rekao: „Izetbegović hoće rat. On čačka mečku, on misli Srbi neće..." Krajišnik je dodao: „Mi moramo u prvom kontaktu reći njemu, molim te, ti se igraš vatre."[389]

4. 1. Plebiscit srpskog naroda u Bosni i Hercegovini

Na konstituirajućoj sjednici Skupštine srpskog naroda donesena je Odluka o raspisivanju i provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.[390] U Odluci je navedeno da se plebiscit srpskog naroda Bosne i Hercegovine raspisuje na teritoriji Bosne i Hercegovine radi potvrđivanja Odluke Skupštine srpskog naroda o svom ostajanju u zajedničkoj državi Jugoslaviji, sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom,

---

[387] Isto, 35.

[388] Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ (Tematska zbirka dokumenata)*, 26.

[389] ICTY, *Prvostepena presuda M. Krajišniku*, 43; "Bosna je jedna velika tajna", *Oslobođenje*, Sarajevo, 31. decembar 1991, 1. i 2. januar 1992, str. 3.

[390] ICTY, Skupština srpskog naroda BiH, *Stenografske bilješke konstituirajuće sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 24. oktobar 1991.

Baranjom i Zapadnim Sremom, te drugima koji se za taj ostanak izjasne.[391] Na plebiscitu se srpski narod izjašnjavao na pitanje: „Da li ste saglasni sa Odlukom Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, od 24. oktobra 1991. da srpski narod ostane u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajina, SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, te drugim koji se za taj ostana izjasne?"[392] Među ostalima koji su govorili na Skupštini Nikola Koljević je istakao da plebiscit „omogućava demokratsko i mirno rješenje sukoba u BiH, umjesto raspirivanja ratnog požara".[393] Krajišnik je naglasio da „jedan stari evropski narod prisiljen je da pred kraj XX vijeka izlazi na plebiscit i objašnjava ono što bi svakom normalnom čovjeku bilo jasno, naravno pod uslovom da je i dobronamjeran, da želi očuvati otadžbinu do koje je došao kroz vjekovna stradanja i milionske žrtve".[394]

Donesena je odluka da on bude održan 9. i 10. novembra 1991. godine. Koliko su njegovi rezultati već unaprijed bili određeni govore riječi Radovana Karadžića na mitingu SDS-a održanog 27. oktobra 1991. godine u Banjaluci kada je najavio da će „granice nove Jugoslavije biti tamo gdje bude srpski teritorij i da nakon plebiscita neće biti tog 'Hansa' (Hans van den Bruk, *op. a.)* koji će Srbe odvojiti od matice".[395] Srpski političari iz ARK otvoreno su na mitingu pozivali na nasilje. Vojo Kuprešanin zaprijetio je da će od Beča napraviti Hirošimu, a Radislav Vukić pozvao Izetbegovića da ponovo dođe i vidi da je Banjaluka srpski grad, aludirajući na banjalučki miting SDA u aprilu 1991. godine i riječi Izetbegovića da nijedna opština ne može pripadati samo jednom narodu. Banjalučki gradonačelnik Predrag Radić izjavio je da je Bosanska krajina postala „izbjegličko područje". Predlagao je da srpske izbjeglice dobiju pravo učešća na srpskom plebiscitu.[396]

Na mitingu održanom u Banjaluci u novembru 1991. godine Krajišnik je u vezi sa plebiscitom rekao: „Sve mračne sile iz raznih razloga upregle su se u svoju kočiju da sruše zajedničku nam otadžbinu, da nas rasparčaju. A ja se

---

[391] Isto, 29.

[392] Isto, 30.

[393] Isto, 48.

[394] Isto, 54.

[395] Armina Galijaš, *Eine bosnische Stadt im Zeichen des Krieges – Ethnopolitik und Alltag in Banja Luka (1990-1995),* Oldenbourg Verlag, München, 2011, 66.

[396] „Prijetnje Beču atomskom bombom", *Muslimanski glas*, br. 28, 1. novembar 1991, 9; „Bogataši postali beskućnici", *Muslimanski glas*, br. 35, 20. decembar 1991, 8.

nadam da mi to nećemo dozvoliti."[397] Karadžić je na istom mitingu naglasio da „devetog i desetog novembra glasajući za ostajanje u zajedničkoj državi sa svim srpskim zemljama i sa svim onima koji hoće da ostanu s nama, mi se nadamo da ćemo jednom za sva vremena zaokružiti državu u kojoj neće biti izdajnika, državu koja neće svakih dvadeset godina da se raspada".[398]

Plebiscitom se željelo legalizirati nešto što je bilo nemoguće legalizirati. Međutim srpski lideri željeli su ostvariti svoje ciljeve.

Iz važnog Karadžićevog obraćanja iz novembra 1991. godine, koje je vjerovatno nastalo 1. novembra, u pripremi za plebiscit, govorio je o tome da oni koji ga slijede imaju „dva velika posla, dva velika zadatka". Naglasio je da je „prioritetan plebiscit", a poslije plebiscita „prioritetno je i u toku sa plebiscitom da uzmete vlast tamo gdje možete da uzmete vlast... Kad pogledate onu mapu, mi imamo ogromnu teritoriju u BiH, ogromnu".[399] Za SDA i HDZ je rekao da su to „brozovske partije". Sa „braćom muslimanima (...), to piše u *Gorskom vijencu*: 'Što mu drago, to zakonito, a što ne voli, to u Kuranu ne piše'. Oni se tačno tako prema nama ponašaju".[400]

Karadžić je u tom obraćanju govorio o „mogućnosti da se probudimo jednog dana, mi i Hrvati, u Alijinoj državi, čije će granice priznati Evropa i poslije tog evropskog priznanja, nikada neće moći promijeniti, bez teških berlinskih, bečkih kongresa i ratova".[401] Iznoseći nekoliko varijanti istakao je da je najizvjesnije da postoji: „Srpska Bosna, hrvatska Bosna i muslimanska Bosna, ali i funkcionalno, da postoji srpska vlast, koja sređuje sve srpske poslove, bez obzira na to, bili Srbi u Zenici ili na Sokocu. Dakle, da nigdje oni nemaju nikakvu vlast nad nama, ni mi nad njima..."[402] U tom govoru naveo je da „postoji šansa da se pobijemo, pa kome opanci, kome obojci. Znaju oni da mi ne bježimo od toga... U samoj BiH bi se moglo sastaviti skoro pola miliona vojnika sa lakim i teškim naoružanjem. To ne bi mogao niko da zaustavi. Ja i strancima kažem da bi taj rat bio krvav i žestok, da li bi bio dug i žestok to ne znam, ali krvav i žestok bi bio

[397] ICTY, P354.A, *Zapisnik sa mitinga za plebiscit SDS-a*, novembar 1991.
[398] Isto.
[399] ICTY, P958, *Govor Radovana Karadžića u pripemi plebiscita,* Sarajevo, novembar 1991, 9.
[400] Isto, 1.
[401] Isto, 2.
[402] Isto, 3.

sigurno i mnoge stvari bi se njime odlučile i riješile".[403] Naglasio je da „Srbi nemaju potrebe ni za kakvom stranačkom vojskom. Armija je tu. Slučajno se naši i njihovi ciljevi stopostotno poklapaju. Nemojte da tu tehniku i tu Armiju ostavimo samu. Nemojte!... Godinu dana, vidjeli ste po mitinzima, Srbi traže oružje... Konačno tu je Armija, koja je triput jača. Skinula je čak i petokraku. Ima oružje, ima tehnike, ima druga materijalna sredstva i ima velike ratne rezerve... Ima cilj, koji je identičan vašem cilju. Samo ako ne bude vas, odnosno ako ne bude nas da natjeramo vojne obveznike da brane svoju zemlju, onda treba da budemo robovi".[404]

Naglasio je u vezi s plebiscitom „da svaki Srbin glasa. Tu će se pokazati da u glasačkom nivou mi imamo više od jedne trećine. Oni sa dvije trećine ne bi mogli izglasati suverenost Bosne". Nastavio je da bi bilo važno da ZA glasaju i ostali, te da je važno „da se u veselju, dostojanstveno, kako Srbi znaju, i gospodski obavi ovaj plebiscit..."[405]

Naveo je da će napraviti faktičko stanje „a to faktičko stanje će biti da Izetbegović ne može da uvede vlast u 70% teritorije. Da ni u jedno srpsko selo ne može da uvede vlast. Ni u jednoj srpskoj opštini on nema vlasti, da će milicija morati da vas sluša u trenutku odsudnom, da vas sluša i upostavi red na osnovu Ustava SFRJ, a ne Ustava BiH, kojeg oni ubrzano rade... Oni će, naravno, moći sazvati sastanak i usvojiti ga. Ali ćemo mi spriječiti da izađu iz Sarajeva. Kod Kozije ćuprije taj zakon i taj Ustav neće više moći gore proći. Moramo biti spremni na to. Nema druge s njima".[406]

Velikosrpske pretenzije bile su da se nasilno izmijeni demografska slika, tako što na prostoru "velike Srbije" neće biti Bošnjaka, Hrvata i drugih nesrba. Kako je to zamišljao Radovan Karadžić najbolje se oslikava iz ovih njegovih promišljanja izrečenih oko dešavanja s plebiscitom. Pored prethodnog rekao je i: „Ja vam kažem, kakva god Bosna bude, u srpskim krajevima i srpskom selu, nijedan muslimanski temelj se neće zakopati, jer

[403] Karadžić je nastavio: "Kad dobro pogledamo, sad se nalazimo u situaciji kad su nas komunisti svojim sistemom toliko oslabili da možemo da izgubimo sve što smo u XX vijeku osvojili i učinili za sebe i za druge. Naravno, za druge ne bi izgubili, nego bi oni obrali plodove naše borbe. Sada je u pitanju prvi balkanski rat, drugi balkanski rat, I svjetski, II svjetski rat, da sva četiri izgubimo, iako smo ih na bojnom polju dobili." Isto.

[404] Isto, 8.

[405] Isto, 5.

[406] Isto, 8.

mi ćemo dati upustvo Srbima da ne smiju prodati Muslimanima zemlju. Prvi temelj, koji se zakopaju letjeće u vazduh. I svaki temelj, koji se zakopaju letjeće u vazduh. Svijet će nas razumjeti kad kažemo da ne damo da se remeti demografska slika, prirodnim ili vještačkim putem. Nema šanse, naše teritorije su naše, nek budemo gladni, ali bićemo na njima. Nije uvijek dobro otkrivati planove, ali nije loše ni reći ne damo to, jer ćemo javno dati proglas: 'ne smijete prodavati zemlju Muslimanima'. Ne smijete, jer se ovde vodi bitka za život i smrt, bitka za životni prostor."[407]

Genocidne ideje Karadžića podržavali su politički predstavnici SDS-a na lokalnim nivoima, koji su zapravo bili vrlo važan faktor u njihovom sprovođenju. Opasnost od navodnog „postepenog prigušivanja natalitetom" od strane Bošnjaka često se isticao u prethodnim i narednim mjesecima. Naprimjer Goran Zekić 18. marta 1992. godine na 11. sjednici Skupštine srpskog naroda, petnaestak dana prije početka agresije izjavio je: „Svi pregovori će ići dalje, a Bosna i Hercegovina će postojati kao međunarodno priznati subjekat koji će unutrašnje uređenje rastezati deset godina. Nikad da se postigne, a oni će svojim natalitetom i naše teritorije postepeno prigušivati pa ćemo doći u tešku situaciju."[408] Navedene ideje i sprečavanje bošnjačkog „postepenog prigušivanja natalitetom" jedino je moglo da se sprovede realizacijom genocidnog plana, što se i učinilo u narednim godinama.[409]

---

[407] Isto, 4.

[408] ICTY, „Stenogram 11. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 18.03.1992.", govor Gorana Zekića, 45-46.

[409] Na takav način taj plan je razumio i Ratko Mladić. On je 12. maja 1992. godine na 16. sjednici "Skupštine srpskog naroda", na kojoj je i imenovan za komandanta Glavnog štaba VSrRBiH, između ostalog, o "strateškim ciljevima" rekao: „... ljudi i narodi nisu piljci, niti ključevi u džepu pa ćemo ih premjestiti tamo amo. To je lako reći, a teško ostvariti... mi ne možemo očistiti niti možemo imati rešeto da prosijemo samo da ostanu Srbi ili propadnu Srbi, a ostali da odu... Ja ne znam kako će gospodin Krajišnik i gospodin Karadžić to objasniti svetu. To je, ljudi, genocid". ICTY, „Izvorni zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH, održane 12.05.1992. godine u Banjaluci u prostorijama Doma JNA", govor Ratka Mladića, 26-36.

Međutim ovakvo shvatanje nije zaustavilo ni Mladića, kao ni kompletan politički i vojni vrh samoproglašene "Republike Srpske" da sprovede genocidni plan. Politički i vojni lideri samoproglašene RS, Karadžić i Mladić, su pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i pred Međunarodnim rezidualnim mehanizmom za krivične sudove (IRMCT) osuđeni na doživotni zatvor te presuđeni za, između ostalog, genocid nad Bošnjacima.

Komisija za sprovođenje plebisicita krajem oktobra 1991. godine izdala i Uputstvo o provođenje plebisicita.[410] Također, 25. oktobra 1991. godine održana je i sjednica Izvršnog odbora SDS BiH na kojoj se tačka 1. Dnevnog reda odnosila na pripreme i organizovanje plebiscita.[411]

SDA je reagirala u „vezi s nezakonitim, neustavnim, neprihvatljivim plebiscitom" te u Uputstvu navela da ga „treba tretirati kao stranačku aktivnost Srpske demokratske stranke".[412]

Izvršni odbor SDS-a je na svojoj 5. sjednici. održanoj 7. novembra 1991. godine. zaključio da se „s obzirom na veliki interes, naročito iz rubnih opština" doštampa dodatnih 200.000 listića.[413]

Plebiscit je održan 9. i 10. novembra 1991. godine. Iako su na njemu mogli glasati pripadnici svih nacionalnih grupa, glasački listići su bili različitih boja, zavisno od nacionalne pripadnosti glasača.[414] Malo je nesrba učestvovalo u plebiscitu.[415] Većina Srba kao i zanemariv broj Bošnjaka i Hrvata u Bosni i Hercegovini odazvala se plebiscitu i glasala za ostanak u Jugoslaviji.[416] Kako god je organizovan i proveden, Skupština srpskog naroda na drugoj sjednici 21. novembra 1991. godine potvrdila je rezultate plebiscita i proglasila dijelom teritorije federativne Jugoslavije sve opštine, mjesne zajednice i naselja u kojima je većina registrovanih građana srpske nacionalnosti glasala za ostanak u Jugoslaviji.[417] Ako je većina stanovništva u jednoj opštini glasala za ostanak u sastavu Jugoslavije, ostala je cijela opština. U slučaju opština u kojima većina stanovništva nije učestvovala u plebiscitu (stoga se vjerovatno radilo o opštinama gdje većinsko stanovništvo nisu Srbi), SDS-ov prijedlog bio je da se gledaju rezultati u pojedinim mjesnim

[410] ICTY, P5473, *Uputstvo o provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 28. oktobar 1991.

[411] ICTY, P6244, *Zapisnik sa četvrte sjednice Izvršnog odbora SDS BiH,* 25. oktobar 1991.

[412] SDA, broj: 272/91, *Uputstvo u vezi nezakonitog i neustavnog plebiscita,* 5. novembar 1991. (Kopija u posjedu autora)

[413] AIIZ, SDS BiH, Izvršni odbor, *Zapisnik sa 5. sjednice*, 7. novembar 1991, 3.

[414] ICTY, P6245, *Glasački listić namjenjen Srbima*; ICTY, P6246, *Glasački listić namijenjen nesrbima.*

[415] ICTY, Robert Donia, *The Origins of Republika Srpska, 1990-1992,* 34.

[416] Robert J. Donia, *Porijeklo Republike Srpske, 1990-1992. Opšti kontekst*, 32.

[417] ICTY, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Stenografske bilješke druge sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini,* Sarajevo, 21. novembar 1991.

zajednicama ili naseljima: ako je neka mjesna zajednica glasala za ostanak, tada se samo ta mjesna zajednica smatra dijelom Jugoslavije.[418]

Rezultati plebiscita za „ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji, skupa sa Republikom Srbijom, Republikom Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i zapadnim Sremom bili su onakvi kako su predstavnici SDS-a najavljivali. Naime, 99,9% onih Srba koji su glasali i 99,1% od 49.342 nesrba koji su se odazvali plebiscitu, glasali su za ostanak u Jugoslaviji. ZA se izjasnilo 48.895, protiv 397, a 50 glasačkih listića je bilo nevažećih.[419] Slične analize govore o, u najmanju ruku, čudnim rezultatima plebiscita. Na "plebiscitu" je od 1.064.157 (ukupno upisanih glasača Srba) u Bosni i Hercegovini, "glasalo" 1.161.146 Srba, pri čemu je ostvarena "pobjeda" od 105%. Protiv je glasalo 398, a bilo je 488 nevažećih listića.[420] Cifra od 251.394 građana srpske nacionalnosti koji nisu bili upisani u glasačke spiskove vrlo je problematična i govori o manipulaciji "plebiscitom" u cjelini. Nemoguće je da četvrtina Srba nije bila upisana. To znači da se u tim slučajevima glasalo duplo ili višestruko i da su rezultati namješteni. Još problematičniji je bio broj onih koji su glasali protiv i bili nevažeći. Nigdje nije bilo cifre birača koji nisu izašli na glasanje, a bili su upisani u spisak.[421] Na privremenom boravku van teritorije SR Bosne i Hercegovine navodno je bilo 417.043 građana srpske nacionalnosti. Dokaz komične manipulacije je da se sve i jedan taj građanin izjasnio i glasao. ZA je bilo 416.349, protiv 365, a nevažećih listića je bilo 329. Naprimjer u Švedskoj je glasalo 916 i svi su bili ZA, u Velikoj Britaniji glasalo je 185 i svi su bili ZA, u Njemačkoj tačno 23.000 glasača i svi su bili ZA. Također u Švicarskoj je glasalo 12.691 i svi su bili ZA, a „u Sovjetskoj Rusiji prema najnovijim podacima 30.298 glasača, svi su galasali ZA."[422]

Na 3. sjednici Glavnog odbora SDS-a koji je održan 21. novembra 1991. godine razmatran je Izvještaj o provedenom plebiscitu. Zaključeno je da se nastavi političko djelovanje u skladu s rezultatima plebiscita i da se Skupštini srpskog naroda daje preporuka da usvoji odluku o ostanku u Jugoslaviji svih naseljenih mjesta gdje su se Srbi izjasnili za ostanak u Jugoslaviji.[423] S

---

[418] ICTY, *Prvostepena presuda M. Krajišniku*, 34.

[419] ICTY, *Stenografske bilješke druge sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, 17.

[420] Isto.

[421] Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, 516.

[422] ICTY, *Stenografske bilješke druge sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, 17-18.

[423] AIIZ, SDS BiH, Glavni odbor, *Zapisnik sa 3. sjednice*, 21. novembar 1991; AIIZ, SDS

obzirom na rezultate plebiscita, data je preporuka istoj Skupštini da donese odluku o proglašenju srpskih regija i da te regije ostaju u Jugoslaviji.[424]

4. 2. Varijante „A" i „B" i osnivanje „kriznih štabova"

Karadžić, Krajišnik, Plavšić i Koljević, uz koordinaciju sa Beogradom, su krajem 1991. godine shvatili da stvaranje paralelne skupštine i pozivi na pružanje podrške saveznim institucijama (prvenstveno JNA) najvjerovatnije neće zadržati Bosnu i Hercegovinu u sastavu Jugoslavije. Stoga je od novembra do decembra 1991. godine rukovodstvo SDS-a intenziviralo praktične pripreme za stvaranje zasebne države, za slučaj da se Bosna i Hercegovina otcijepi. Vojo Kuprešanin na jednom od SDS-ovih sastanaka u Sarajevu u decembru 1991. godine kazao je: „Ja lično mislim da je naš životni prostor i teritorija gdje živimo i radimo ugrožen... mi moramo spriječiti muslimane da ulaze u našu teritoriju i na naš prostor."[425] Ova izjava možda i najbolje oslikava namjeru tadašnjeg rukovodstva, jer termin „životni prostor" koju Kuprešanin koristi je ustvari njemačka terminologija – *Lebensraum* – koja je skovana u imperijalističkoj Njemačkoj pred Prvi svjetski rat, a postala je jedan od ključnih geopolitičkih ciljeva nacističkog režima tokom Holokausta i Drugog svjetskog rata.

Herbert Okun i Cyrus Vance sastali su se 2. decembra 1991. godine s Karadžićem u Beogradu. Prema Okunovom svjedočenju, Karadžić je izrazio zabrinutost da će Bosna i Hercegovina postati nezavisna. Odlučno je zastupao očuvanje Jugoslavije kao savezne države kako bosanskohercegovački Srbi ne bi postali manjinsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini. Po navodima Okuna Karadžić je iskazao bojazan da Muslimani žele kontrolu nad cijelom Bosnom i Hercegovinom i da namjeravaju da to postignu većim natalitetom. Pored toga, rekao je da će doći do rata ako opštine bosanskohercegovačkih Srba ne budu mogle da na zakonit način ostanu povezane s Jugoslavijom. Okun i Vance su shvatili da Karadžić time želi reći da će bosanski Srbi svoje zahtjeve, ako ih ne ostvare mirnim sredstvima, pokušati ostvariti ratom.[426]

BiH, Glavni odbor, broj: 999-011-1/91, *Poziv za 3. sjednicu*, Sarajevo, 15. novembar 1991.

[424] Isto.

[425] Robert Donia, *Izvodi iz govora u Skupštini Republike Srpske, 1991 – 1996*; ICTY, Predmet Br. IT 03-69, *Prvostepena presuda protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića*, 20. maj 2013, 161.

[426] ICTY, P210, *Okunov dnevnik,* bilješka za 2. decembar 1991.

Glavni odbor SDS-a objavio je 19. decembra 1991. godine dokument pod naslovom "Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima".[427] U njemu se propisuje način provođenja aktivnosti u svim opštinama u kojima žive Srbi. Proklamovan je nacrt za preuzimanje vlasti u opštinama u kojima srpsko stanovništvo predstavlja većinski dio („Varijanta A") i opštinama u kojima čine brojčanu manjinu („Varijanta B"). Formulisani cilj uputstva iz ove dvije varijante odnosio se na „provođenje plebiscitarne odluke kojom se srpski narod u Bosni i Hercegovini opredijelio da živi u jedinstvenoj državi sa Srbijom i Crnom Gorom" kao i na povećanje mobilnosti i spremnosti za odbranu interesa srpskog naroda.[428]

Karadžić je na sastanku u Sarajevu 20. decembra 1991. godine, kojem su prisustvovali članovi Skupštine srpskog naroda, članovi Glavnog i Izvršnog odbora stranke, članovi republičke Vlade, predsjednici opštinskih odbora i druga lica, uručio Uputstvo.[429] Uputstvo je u prvom stepenu (koraku) primjene nalagalo opštinama da se organizuju i proglase skupštine srpskog naroda i izvrše pripremne radnje za formiranje paradržavnih opštinskih organa u cjelosti u opštinama u kojima je bio srpski narod većinski i djelimično u opštinama u kojima je srpski narod bio u manjini. Uputstvo je u ovom koraku naložilo formiranje kriznih štabova u opštinama iz obje varijante.[430] Drugi korak Uputstva naložio je opštinskim organima SDS-a da sazovu sjednice srpskih opštinskih skupština, a nakon toga pristupe formiranju opštinskih izvršnih odbora i drugih opštinskih paradržavnih organa. Ovaj korak je nalagao izvršenje mobilizacije srpskih policijskih snaga i njihovo postepeno pretpočinjavanje komandama i štabovima JNA i provođenje naredbe za mobilizaciju rezervnog sastava JNA i jedinica TO.[431] Mjere naložene Uputstvom nalagale su pretpočinjavanje i mobilizaciju vojnih i policijskih snaga, što ukazuju da je donošenje mjera bilo koordinirano

---

[427] ICTY, P43, SDS BiH, Glavni odbor, *Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima*, Sarajevo, 19. decembar 1991.

[428] Isto.

[429] ICTY, *Izjava Miroslava Deronjića*, par. 45; ICTY, *Prvostepena presuda protiv R. Karadžića*, tom I, par. 132.

[430] ICTY, *Prvostepena presuda protiv R. Karadžića*, tom I, par. 133; ICTY, *Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Herecegovini u vanrednim okolnostima*, 1-10.

[431] ICTY, *Prvostepena presuda protiv R. Karadžića*, tom I, par. 134; ICTY, *Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Herecegovini u vanrednim okolnostima*, 1-10.

sa komandama JNA. Ove mjere, također, možemo smatrati drugom ozbiljnijom radnjom za formiranje buduće strukture Vojske Republike srpske (VRS). Prvom se može smatrati naoružavanje, opremanje i obuka formacija SDS-a.

Uputstva koja su dio prvog stepena Varijante B, koje se odnosi na opštine u kojoj Srbi ne predstavljaju većinu, suštinski su ista kao i uputstva za Varijantu A, uključujući i članstvo u kriznim štabovima. Jedina značajna razlika u prvom stepenu Varijante B sadržana je u uputstvu za postupak osnivanja državnih organa u opštini, u kojem se kaže: „U organima vlasti obezbijediti proporcionalnu zastupljenost kadrova iz reda drugih naroda i narodnosti koji su izrazili lojalnost prema saveznoj državi Jugoslaviji."[432]

U nekim aspektima uputstva koja se odnose na drugi stepen Varijante B nisu tražila tako energičnu akciju. Usmjerena su prvenstveno na dijelove opština u kojima su Srbi bili u većini. Tako, naprimjer, za razliku od Varijante A, nema uputstva o preuzimanju kadrova, objekata i opreme službi bezbjednosti u opštini. Umjesto toga u Varijanti B stoji: „Na prilazima naseljenih mjesta srpskim stanovništvom organizovati tajna osmatranja i sistem dojave o svim mogućim opasnostima za srpsko stanovništvo."[433]

Pripreme za preuzimanje vlasti u opštinama uslijedile su odmah nakon objave Uputstva. Skupština srpskog naroda 21. decembra 1991. godine imenovala je za koordinatora za rad vlada i izvršnih organa srpskih autonomnih oblasti Jovana Čizmovića, čiji je zadatak, između ostalog, bio provođenje Uputstva od 19. decembra.[434] Većina srpskih kriznih štabova osnovana je u prvim mjesecima 1992. godine. Iznimka su krizni štabovi u Bratuncu i Bosanskom Petrovcu, koji su osnovani već u oktobru 1991, kao što je ranije rečeno, te krizni štabovi u Foči, Brčkom, Sokocu, Bosanskom Novom i opštinama u ARK, koji su formirani tek u aprilu, odnosno maju 1992. godine.[435]

Što se tiče Uputstva „A" i „B" u Bosanskoj krajini „Varijanta A" odnosila se na sve opštine izuzev Prijedora, Sanskog Mosta, Bihaća, Bosanske Krupe,

---

[432] ICTY, *Prvostepena presuda M. Krajišniku*, 39.

[433] Isto.

[434] ICTY, P529.384, Skupština srpskog naroda u BiH, *Odluka o imenovanju koordinatora vlada i izvršnih organa SAO i Autonomne regije Krajina*, broj: 02-59/91, Sarajevo, 21. decembar 1991.

[435] ICTY, *Prvostepena presuda M. Krajišniku*, 41.

Cazina i Velike Kladuše. To je podrazumijevalo, suprotno rezultatima izbora iz 1990. i popisa stanovništva 1991. godine, zauzeti vlast u ovim opštinama i pripojiti ih ARK-u ili ih administrativno podijeliti i „srpski dio" pripojiti ovoj samoproglašenoj regiji. Dio tog procesa bilo je osnivanje opštinskih kriznih štabova od strane SDS-a počev od decembra 1991. godine. Krizni štabovi su odigrali vodeću ulogu u preuzimanju vlasti u brojnim mjestima. Pored preuzimanja vlasti, oni su bili zaduženi za koordinaciju između SDS-a, vlade, policije i oružanih snaga na opštinskom i regionalnom nivou.[436] „Varijanta B" se ubrzo počela primjenjivati na Bosansku Krupu kada je jednostranom odlukom SDS-a formirana Srpska opština Bosanska Krupa 11. decembra 1991.[437] i kada je iz opštine Bihać 28. decembra 1991. godine jednostranom odlukom Srpske opštine Bihać izdvojeno naselje Ripač (Srbi u naselju činili 19,66% stanovnika) i donesena je odluka o pripajanju ARK-u.[438] O sljedećoj fazi teritorijalnog širenja srpskih autonomnih oblasti govorio je i Vojo Kuprešanin naglašavajući da one nemaju konačne granice i da se pređe na izdvajanje srpskih teritorija.[439]

Uspostavljanje paralelizma olakšavalo je planirano preuzimanje vlasti u lokalnim zajednicama, odnosno izvršenje puča, koje je bilo planirano po proglašenju nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Institucija kriznih štabova bila je ključna u cjelokupnom projektu uspostavljanja nove srpske države.

---

[436] ICTY, Patrick J. Treanor, *Rukovodstvo bosanskih Srba 1990-1992.: Strukture vlasti u Autonomnoj regiji Krajini 1991-1992.*, 17.

[437] Sud Bosne i Hercegovine, Predmet: Br. X-KR-06/213, Predmet tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Gojka Kličkovića, Mladena Drljače i Jovana Ostojića, *Presuda*, Sarajevo, 28. decembar 2010, 40; O „Varijanti B" govorio je prilikom jednog obraćanja 1995. godine Skupštini RS Radovan Karadžić objašnjavajući karakter varijante: „U opštinama u kojima smo bili u manjini, osnivali smo tajnu upravu, gradsku vladu, opštinske skupštine, imali smo predsednike izvršnih komiteta. Sećate se planova 'A' i 'B'. U varijanti 'B', kada smo bili u manjini (...) 20%, 15% (...), morali smo da osnujemo vlast i brigadu, jedinicu, bez obzira na veličinu, ali bilo je odeljenje sa vođom. Rat je počeo, a JNA je pomagala koliko je mogla tu i tamo, pomagali su i ranije..." Jens-Martin Eriksen i Frederik Stjernfelt, *Scenografija rata – Nova putovanja u Bosnu i Srbiju*, 126.

[438] ICTY, *Odluka o uključenju Srpske opštine Bihać u sastav Autonomne regije „Krajina" sa sjedištem u Banja Luci*, broj: 2/91, Bihać, 28. decembar 1991; „I srpski narod je zbunjen", *Muslimanski glas*, br. 43, 14. februar 1992, 7.

[439] ICTY, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenografske bilješke 3. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 11. decembar 1991.

Krizni štabovi djelovali su kao koordinaciono tijelo policijskih i vojnih aktera s političkim organima na lokalnom i regionalnom nivou a u saglasnosti, uputstvima i koordinaciji stranačkog vrha.

Time su krizni štabovi SDS-a prvobitno djelovali kao vlast u sjenci a potom su preuzeli legalne organe vlasti. Najveća aktivnost kriznih štabova trajala je od aprila do juna 1992. godine, kada su konačno preuzeli potpunu kontrolu nad opštinama.[440] Tako je, naprimjer, u nekim opštinama „Krizni štab otpustio mnoge Muslimane i Hrvate, uključujući sudije i direktore društvenih preduzeća, lokalnog radija i Doma zdravlja, dok su drugi odvraćani od odlaska na posao zbog toga kako se ondje s njima postupalo, i zamijenjeni su Srbima. Otpušteni su i direktori Srbi koji su dopuštali Hrvatima i Muslimanima da rade u njihovim preduzećima".[441]

Nakon navedenih djelovanja, Krizni štabovi su se naročito isticali u početnom periodu agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, a istu funkciju obavljala su i ratna predsjedništva opština. Kao vodeće tijelo samoproglašene vlasti u opštinama krizni štabovi kontrolisali su civilne, vojne i paravojne poslove.

Vlada SrRBiH je 23. maja 1992. godine donijela odluku o ukidanju kriznih štabova, iako su neki od njih postojali i funkcionisali i u narednom periodu. Prema odluci od 31. maja 1992. godine, krizni štabovi u opštinama trebalo je da prestanu s radom danom konstituisanja ratnih predsjedništava. Predsjedništvo SrRBiH je 10. juna 1992. godine, na osnovu člana 5 Ustavnog zakona o provođenju Ustava SrRBiH, donijelo odluku o formiranju ratnih povjereništava u opštinama SrRBiH „koje su zahvaćene ratom i u kojima prijeti ratna opasnost". Ratna povjereništva su, po konstituisanju, trebala da naslijede krizne štabove, a odlukom od 31. maja 1992. godine su obrazovana ratna predsjedništva u opštinama za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja. Predsjedništvo SrRBiH je u junu 1992. imenovalo državne povjerenike, među kojima Nikolu Poplašena za Vogošću, Vojislava Maksimovića za Foču i Dragana Đokanovića za Zvornik, Bratunac i Vlasenicu. Ta odluka je prestala važiti krajem 1992. godine.[442]

---

[440] Isto, 21.

[441] ICTY, *Prvostepena presuda M. Krajišniku*, paragraf 509.

[442] Šire o tome: ICTY, *Prvostepena presuda R. Karadžiću*, Tom I, 48-54.

5. ZLOČINCI NA VEZI: PRESRETNUTI TELEFONSKI RAZGOVORI IZMEĐU SRPSKE POLITIČKE ELITE 1991-1992. GODINE

Presretnuti razgovori srpskih funkcionera, također, bitna je tema za razumijevanje konteksta pripreme za agresiju i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Oni nam ukazuju i na veoma važnu činjenicu: da su agresija na Bosnu i Hercegovinu i genocid nad bošnjačkim narodom dugo pripremani.

Služba državne bezbjednosti (SDB) SRBiH je tokom 1991. godine počela prisluškivati telefonske razgovore visokorangiranih srpskih političkih predstavnika u Bosni i Hercegovini i Srbiji. Neki od najvažnijih aktera prisluškivanja su bili Slobodan Milošević, Jovica Stanišić, Radovan Karadžić, Biljana Plavšić, Nikola Koljević, Momčilo Krajišnik i Dobrica Ćosić. U razgovorima se pojavljuju i druge nižerangirane ličnosti. Među njima su Todor Dutina, koji je do 1994. godine radio u predstavništvu Srpske radionovinske agencije (SRNA) na Palama; Rajko Dukić, predsjednik Izvršnog odbora SDS-a; Vojo Kuprešanin, član Glavnog odbora SDS-a; Vitomir Žepinić, zamjenik ministra unutrašnjih poslova SR Bosne i Hercegovine; Radoslav Brđanin, među vodećim funkcionerima ARK; Zvonko Bajagić, istaknuti član SDS-a; Gojko Đogo, književnik i esejista; Momčilo Momo Mandić, ratni ministar pravde takozvane RS, a prije toga zamjenik ministra unutrašnjih poslova SRBiH; Trifko Komad, šef kabineta Radovana Karadžića i član Glavnog odbora SDS-a, te mnogi drugi.

Među glavnim akterima razgovora je lider SDS-a Radovan Karadžić. On je najčešće komunicirao s predsjednikom Srbije Slobodanom Miloševićem. Presretnuti razgovori ukazuju na njihove jedinstvene genocidne namjere usmjerene ka ciljanoj grupi – Bošnjacima. Ujedno, ovi razgovori nam daju uvid u svakodnevnu težnju i planiranje uspostavljanja seperatističke vlasti u SR Bosni i Hercegovini, odnosno SrRBiH.

Presretnuti razgovori iz perioda 1991. i 1992. godine predstavljaju primaran izvor za razumijevanje genocidne namjere. Privatna priroda razgovora u presretnutim telefonskim razgovorima, otkriva detalje koji stoje iza mnogih formalnih nastupa ili onoga čemu je mogla svjedočiti šira javnost.

Između ostalog, analiza presretnutih razgovora nam omogućava da jasno odredimo ključne pojmove koji su činili okosnicu spomenutih namjera, i u samom su njihovom ideološkom temelju. Na osnovu toga u mogućnosti smo jasno odrediti sve aspekte priprema za provođenje srpske nacionalističke politike.

Također, tehnološki napredak u tom periodu pokazuje kako je zločinački poduhvat srpskih elita bio fokusiran na zametanje traga, odnosno da se ne ostavi pisani trag njihovog djelovanja. Zato su se ključni razgovori o operativno-tehničkim, ali i ideološkim segmentima genocida vodili upravo preko telefonskih komunikacija. Ono što dokazuju ovi razgovori jeste da je beogradska politička elita bila u potpunosti uključena u sve što se pripremalo za Bosnu i Hercegovinu i Bošnjake.

5. 1. Položaj Bosne i Hercegovine

Među prvim presretnutim razgovorima je telefonski razgovor 21. maja 1991. godine, u kojem Karadžić razgovarajući s Koljevićem, a tretirajući pitanje rješavanja položaja Bosne i Hercegovine, govori o zahtjevima koji bi se trebali uputiti Aliji Izetbegoviću:

Radovan Karadžić: *(...)Između ostalog da se on odrekne ovaj islamske deklaracije i da javno da izjavu da neće da pravi Islamsku republiku jer to je nešto što mora da ga legitimiše i kod nas i kod pristalica Islamske republike(...)*[443]

I u razgovorima srpskih dužnosnika narednih dana govorilo se o potencijalnim dogovorima i opcijama u kontekstu pitanja Bosne i Hercegovine i njenog ostanka u Jugoslaviji. Između ostalog govorilo se i o zajedničkoj državi. Kada je u razgovoru od 29. maja 1991. godine Milošević Karadžiću spomenuo mogućnost da su intencije Izetbegovića da se ujedini s Hrvatskom, Karadžić mu je na to odgovorio:

Ja mislim da on ne bi želeo da se ujedini sa Hrvatskom, nego 'oće pomoću Hrvatske da izađe iz Jugoslavije, jer bi on htio jednu enklavu ovde u dolini rijeke Bosne islamsku, ja mislim da mu ona treba za, za ovaj arapski svijet. [444]

---

[443] ICTY, *Razgovor vođen dana 21. 5. 1991. godine između Nikole Koljevića i Radovana Karadžića.*

[444] ICTY, *Razgovor vođen dana 29. 5. 1991. godine između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića.*

U razgovoru Miloševića i Karadžića istog dana nastavljena je analiza i učitavanje navodnih namjera bosanskohercegovačkog rukovodstva, posebno kritikujući komuniste Muslimane:

Radovan Karadžić: *Dobro, ali sada je bogami situacija, mislim, jer on je vrlo lukav, on ne govori šta, one uuuu, ultima poteze, one posljednje poteze svoje, posljednje namjere o islamskoj republici, nego on se sad zaklanja iza države građana i tu ide sa komunistima pod ruku.*

Slobodan Milošević: *da, da, pa znam, ali nisu to komunisti nikakvi, to ti je ovaj islamski fundamentalizam.*

Radovan Karadžić: *Ma da, dobro, Durakovićevi komunisti.*

Slobodan Milošević: *Znaš, komunisti ne, nisu za ove nacionalne podele. tako da to, to Durakovićevo to je neka, neka slika Gorijana Greja.* (misli na Dorijana, op.a.)

Radovan Karadžić: *Da, da. Jeste tačno to. To se unutra sasipa i drži, mada mladi lik drži, ali unutra se sasipa.* [445]

U razgovoru Karadžića i Koljevića od 4. juna 1991. godine, govorilo se o utjecaju međunarodne zajednice te pitanju genocida u Drugom svjetskom ratu:

Radovan Karadžić: *Da. ima jedna stvar koju molim domaćina da malo dadne tamo ovim Smilji Avramov, i ovima, ima u međunarodnom pravu odluka da se niko, da ne može da izvuče korist iz ratnih gubitaka odnosno od genocida primera radi, je li?*

Nikola Koljević: *Da, da, reći ću mu to.*

Radovan Karadžić: *I da ono što smo mi Izetbegoviću rekli da niko ne može stvoriti državu na prostoru na kojem je bilo genocida, a to i Buda (sigurno Buha) bi trebao možda da pogleda da nam to kaže ovde. Dakle mi, pravno oni nemaju nikavih šansi, politički možemo se dogovarati, ali to je onda ključ u našim rukama, znaš, pa neka to vide gore ovi njegovi, ja mislim da je to Haska, ali treba vidjeti koja još. Jer ne treba da zbunjuje to što Helsinki nije ratifikovano to, radi toga što je Helsinki išao od pretpostavke da su granice oktroisane.* [446]

---

[445] Isto.

[446] ICTY, *Razgovor vođen dana 4. 6. 1991. godine između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića.*

Četiri dana poslije, 8. juna 1991. godine, razgovarali su Dobrica Ćosić i Radovan Karadžić, kada Karadžić objašnjava skupštinske aktivnosti svoje stranke.

Radovan Karadžić: *Da, da. E sad ovaj, aa... sad smo mi u teškoćama i mi moramo da izađemo sa svojom platformom, odnosno sa pogledom na ovu platformu i pošto je ona za nas neprihvatljiva potpuno, mi moramo da nađemo jednu političku formu, vrlo mudru, jer smo sada mi u opasnosti da kažu, ovaj svi su u Jugoslaviji prihvatili, samo SDS Bosne i Hercegovine je protiv.*

Dobrica Ćosić: *A zašto vi žurite da se izjašnjavate?*

Radovan Karadžić: *Pa moramo u srijedu, imamo Skupštinu.*

Dobrica Ćosić: *A vi se na skupštini mora da izjas...*

Radovan Karadžić: *Pa ja, jer i kod nas je to bio zahtjev, prva tačka dnevnog reda mora biti položaj Bosne u Jugoslaviji.*

Dobrica Ćosić: *A to je vaš zakon.*

Radovan Karadžić*: Jer oni polako zakone donese. Mi sprečavamo da se ti zakoni donose koji učvršćuju Bosnu kao suverenu i izvan Jugoslavije. Nove zakone o centralizaciji i tako dalje. Prosto mislim vrlo, vrlo ovako opasne, dalekosežne posledice mogu biti. Recimo pokušavaju da koncentrišu svu moć u Sarajevu. Ponašaju se, mogu da vam kažem, krajnje nekorektno. Naročito tamo gdje su većina, to je neviđeno, to je već kao u Libanu, građani, mi smo građani trećeg reda tamo gdje, gdje smo manjina. Vidite recimo Ćopiću ruše spomenik.*

Dalje Karadžić spominje pripreme za spajanje srpskih opština:

I sad ovi moji iz Krupe, tamo oni su spremni. I oni su s ove strane rijeke. Sa desne strane rijeke, a oni su spremni da prekomponuju opštine, da dio Sanskog Mosta i Krupe formira srpsku opštinu i gotovo. Te dodaje: *I to će se dešavat širom Bosne i Hercegovine. Naprosto teško je živjeti zajedno kada se ne poštuje ni pravo, ni država, ni ništa.*[447]

[447] ICTY, *Razgovor vođen dana 8. 6. 1991. godine između Dobrice Ćosića i Radovana Karadžića.*

5. 2. Separatističke težnje

Karadžić je 24. juna 1991. godine razgovarao sa Anđelkom Grahovcem, čelnikom banjalučkog SDS-a, o procesu uspostavljanja paralelnih institucija:

Anđelko Grahovac: *Milan Babić je danas treb'o da dođe ovde kod nas i vezano za ono što smo razgovarali u Čelincu za potpisivanje nekog ugovora o integraciji na tom kako se zove kulturnom, informativnom, privrednom, ekonomskom, političkom i tako dalje sistemu. Uglavnom ono što ste vi insistirali da ne bude tu nikakve teritorijalne integracije i tako dalje. Pa sam htio malo da se konsultujem sa vama šta vi mislite o tome, da ne pravimo neke poteze koji nisu...*

Radovan Karadžić: *Treba da pravite integraciju, al' nemojte da potpisujete nikakav ugovor o tome.*

Anđelko Grahovac: *Da.* ,

Radovan Karadžić: *Jer gledajte, mi smo sada, mi vodimo igru, mi smo doveli Izetbegovića u ćorsokak. On kasni za Tuđmanom, on ne može da napravi nikakav sada skandal da bi mogao da okrene Bosnu, da je, da je odvoji od Jugoslavije. Ništa ne smijemo da uradimo.*[448]

Milošević i Karadžić razgovarali su 1. jula 1991. godine o otcjepljenju saveznih republika, gdje je Milošević decidno naveo:

Nemaju oni više šta da rade, sad smo mi na potezu... Oni 'oće da se otcepe... To je jasno i treba ih pustiti da se otcepe... Sad je samo pitanje otcepljenja po liniji koja nama odgovara... što se Slovenije tiče, ja bih ih odmah pustio. Da idu odmah, a ovi drugi kad se s nama razgraniče.[449]

Također, transkripti pokazuju kako je srpsko rukovodstvo imalo izraženo uvjerenje u spremnost srpskog naroda, pa tako i kada je riječ o naoružanju. To čitamo i iz razgovora Miloševića i Karadžića od 8. jula 1991. godine, kada Milošević prepričava Karadžiću razgovor, vjerovatno, s jednim stranim diplomatom:

---

[448] ICTY, *Razgovor vođen dana 24. 6. 1991. godine između Anđelka Grahovca i Radovana Karadžića.*

[449] ICTY, *Razgovor vođen dana 1. 7. 1991. godine između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića.*

Slobodan Milošević: *Vide tu, imaju odrede, jučer kod mene je ambasador naše, znate, mene Srbi obavještavaju... kažem ja možete vi da nađete Srba koliko oćete koji će da vam kažu neke neistine kad im date pare.*

Radovan Karadžić: *Jeste.*

Slobodan Milošević: *A on kaže kako, kako, pa kažem ja zbog ludih razloga, otkud znam, kaže on ali molim vas otkud Srbima oružje, kažem ja njemu Srbi uvek imaju oružje, mi smo takav narod, mi vam nikad nismo bili bez oružja.*

Radovan Karadžić: *Da, da.*

Slobodan Milošević: *A on, šta sad on da mi kaže i pi... materinu. Jel imaju i bacače, ja kažem pa i bacači su oružje (smije se)*

Radovan Karadžić: *(smije se)*[450]

U razgovoru Milošević navodi i ponude za teritorijalna rješenja koja mu dolaze iz Hrvatske:

Hrvati stalno traže dogovor sa mnom... Sa Franjom mogu da se dogovorim, ako ćemo njegovu šemu, mogu da se dogovorim za pet minuta... Za pet minuta.[451]

Dan nakon što je Milan Martić uhapšen u Bosanskoj Otoci, 9. septembra 1991. godine, Karadžić je razgovarao s Malkom Koromanom, načelnikom Stanice javne bezbjednosti Pale:

Malko Koroman: *Nije, pa znate vi Žepinića, on to ni... jutros je znate šta učinjeno iz ministarstva, samo je Avdo Hebib sjeo u auto i to negdje, oko oko osam sati, da on krene autom gore, ko biva autom će on stić' da to završi...*

Radovan Karadžić: *Da, da...*

Malko Koroman: *I molim vas, vi ste, recite vi slobodno ovome, ovaj a, a, Čengiću da ako ne bude oslobođen gospodin Martić, da će on imati čitavu Romanijsku regiju nad Sarajevom noćas...*[452]

---

[450] ICTY, *Razgovor vođen dana 8. 7. 1991. godine između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića.*

[451] Isto.

[452] ICTY, *Razgovor vođen dana 9. 9. 1991. godine između Malko Koromana i Radovana Karadžića.*

Poslije je Karadžić vodio razgovor sa Žepinićem gdje mu je govorio da je srpski narod spreman blokirati Sarajevo te navodio da će formirati svoj MUP i vlast:

Njima ne gine MUP, naš MUP, u Krajini, i ne samo u Krajini nego svuda i u čitavoj Bosni i Hercegovini, zbog ovoga šta oni rade. Mi ćemo uspostaviti svoju vlast, nek' i oni idu u tri pičke materine zbog ovoga šta rade.[453]

5. 3. Pojam "islamskog"

Često je u razgovorima spominjana i "islamska država". Spominje se i 1. novembra 1991. godine, u razgovoru Karadžića i Miloševića, kada Milošević kaže:

(...)Hteo sam da ti skrenem pažnju, meni je kasno ovaj, palo na pamet da on ustvari jednostavno ne razume ne razume, ovu ideju plasiranja islamske države. Zato što je razumeo da bih oni hteli da odvoje taj deo(...) [454]

U razgovoru od 11. novembra 1991. godine, Karadžić u razgovoru s Gojkom Đogom govori i o "islamskom načinu života".

Radovan Karadžić*: Jer njemu je stalo da postigne taj... svoj islamski način života, protiv čega mi nemamo ništa.*

Gojko Đogo*: Da. Da.*

Radovan Karadžić: *To bi.. to bi mogli i u zajedničkoj državi. Ne treba mu za to država, ali džaba.*[455]

O "islamskoj republici" Karadžić je govorio i Krajišniku 26. decembra 1991. godine, kada su komentarisali utjecaj međunarodne zajednice. Karadžić naglašava da je u interesu stranih sila da se Jugoslavija očuva, ali ne kao komunistička, već kao demokratska. Zatim nastavlja:

(...) Stalo im je... ovim strancima je stalo da Bosna ne bude islamska... da se ne dobije islamska republika.[456]

---

[453] ICTY, *Razgovor vođen dana 9. 9. 1991. godine između Vitomira Žepinića i Radovana Karadžića.*

[454] ICTY, *Razgovor vođen dana 1. 11. 1991. godine između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića.*

[455] ICTY, *Razgovor vođen dana 11. 11. 1991. godine između Gojka Đoge i Radovana Karadžića.*

[456] ICTY, *Razgovor vođen dana 26. 12. 1991. godine između Momčila Krajišnik i Radovana Karadžića.*

Ranije, u svojim razgovorima Karadžić i Milošević su govorili i o Izetbegovićevim odnosima s Turskom, gdje je primjetan ključni momenat, u razgovoru od 4. septembra 1991. godine, u kojem Karadžić pojašnjava da su saznali da je i Turska navodno uključena:

(...) Evo šta je mi, naše neke tajne veze su nam javile da je on obećao Turskoj i da izgleda Turska tu u, u perspektivi u igri. Obećao Turskoj da oni neće nikad dozvoliti stvaranje nove Bugarske na Balkanu. I da nikad sa Srbima takvu državu koja bi bila kao Bugarska kojoj bi oni bili sprečeni da razviju islam i islamsko uporište ovde neće dopustiti. To je Alijino čvrsto obećanje Turskoj. [457]

5. 4. O nestanku muslimana i Bosne i Hercegovine

U pomenutom razgovoru između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića 4. septembra 1991. godine oni su komentarisali i mogući referendum, pri čemu je Karadžić, uvjeren u nemoć Bosne i Hercegovine da se odupre, kazao:

(...) Ne znam kako će im ovaj, kako će se na nas odraziti taj njihov referendum, ali mi smo ovde rekli Aliji, da, juče smo rekli, razgovora više nema, ako ćete vi da idete s platformom, sa Ustavom i sa referendumom. Mi to ne, tu nema razgovora, događaji će vas preticati i vi više nećete moći Bosnu prepoznati za 10 dana. I to je stvarno tako, sa, ja zadržavam naše ekstreme žestoko, ali sada kad, ako oni krenu u proceduru sa platformom i sa Ustavom i s referendumom nema razgovora, Bosne nema, ne može je niko prepoznati, neće je moć prepoznat!!! Tu nema, ne mogu ja da zadržim ljude. [458]

Prepoznatljivo povjerenje u narod i spomenuto uvjerenje da se Bosna i Hercegovina ne može oduprijeti krene li dalje putem nezavisnosti očito je i iz razgovora Karadžića s Gojkom Đogom, 12. oktobra 1991. godine, iz kojeg se nagovještava i mogući scenario sa Sarajevom te uvjerenost u nestanak Muslimana.

(...)

---

[457] ICTY, *Razgovor vođen dana 4. 9. 1991. godine između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića.*

[458] Isto.

Radovan Karadžić: *Ne. On ne svataju k... kako Srbi ključaju, kako se Srbi sporo pale a dugo gore, oni nemaju pojma, ovi... Ja ne mogu ovim ovde ovaj, našim partnerima Muslimanima da kažem pa jebem vam sunce shvatate li vi da će do posljednjeg Srbina će se Srbin boriti za državu da je, da je ne izgube.*

Gojko Đogo: *Aha.*

Radovan Karadžić: *Postavim, to im privatno 100 puta kažem nemojte se zavaravat, nema tu nikakve šanse da mi vama sad nešto potpišemo, za dva sata će se čitava Bosna dići i, i zapaliti. Nema tu šanse nikakve.*

(...)

Radovan Karadžić: *Aha, ne, ma oni, oni moraju da znaju čoveče oko Sarajeva ima 20.000 naoružanih Srba, pa to nije normalno, pa oni će nestati, Sarajevo će biti karakazan u kome će izginuti 300.000 Muslimana, oni nisu normalni. Ja ne znam ja ću sad njima morati otvoreno da govorim, ljudi nemojte se zajebavati, u BiH ima tri, četiri stotine hiljada Srba naoružanih. Šta vi mislite, plus je tu armija i tehnika i sve to, šta vi mislite da se možete, da se otcjepljujete kao Hrvatska. I oni bukvalno idu... nama su juče rekli na tim našim pregovorima između ovaj, sjednice Skupštine su suverena Bosna znači nezavisna Bosna, ako Jugoslavija ne bude...*

Gojko Đogo: *Kakva Bosna bre, dal on misli kako da pređe Neretvu, jel misli da Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, da će bit Bosna?*

Radovan Karadžić: *Da, da. Ne on je, on nije normalan, i ol...*

Gojko Đogo: *Da će on ući sa Vojskom tamo, jel on lud bre?*

Radovan Karadžić: *Mi, mi, njima ne branimo da oni stvore odred...*

Gojko Đogo: *I na kraju onda (?) će uć u Banja Luku.*

Radovan Karadžić: *Jeste, da odra... Da svoj... na Ozren, da će Doboj, da će bilo šta, on može, on može da ima vlast u pola Sarajeva, u Zenici, i u pola Tuzle, i nema, gotovo je. Gračanica i ove sitne... Ali je on... Oni to ne shvataju da bi tu, bilo krvi do koljena i da bi muslimanski narod nestao, nestalo bi sirotinje muslimanske koja ni ne zna kud on vodi, kud on vodi ovaj Muslimane.*[459]

[459] ICTY, *Razgovor voden dana 12. 10. 1991. godine između Gojka Đoge i Radovana Karadžića.*

Radovan Karadžić je svoje vizije o nestanku Sarajeva i stotina hiljada mrtvih otvoreno iznosio i u razgovoru s Momčilom Krajišnikom 13. oktobra 1991. godine:

(...)Za dva tri dana će Sarajevo nestati i biće pet stotina hiljada mrtvih, za mjesec dana u Bosni i Hercegovino nestaće Muslimana, Srbi će se reducirati, Hrvati će najviše tu sigurno profitirati jer oni će zadržati svoje opštine(...)[460]

5. 5. O ulozi Jugoslovenske narodne armije

Dokazi o učešću JNA u naoružavanju srpskih ekstremista vidljivi su i iz razgovora koji su 14. oktobra 1991. godine vodili Jovan Tintor i Ratko Adžić:

Ratko Adžić: *"Slaviša Vajner-Čiča", fino je to reko bolan. Neću ja da se bavim sastančenjem, evo ljudi vi odradite pos'o, vodite tom čovjeku, svakog će primit.*

Jovan Tintor: *Da.*

Ratko Adžić: *Jebi ga.*

Jovan Tintor: *Pukovnik Vukašinović.*

Ratko Adžić: *Pukovniku Vukašinoviću nek se jave na kapiji samo nek kažu dobrovoljci odatle i odatle pukovnik Vukašinović treba, tamo ima čovjek koji će primit.*[461]

Dana 24. oktobra 1991. godine vođen je razgovor u kojem je Karadžić prenio Miloševiću da će Jugoslavija biti tamo gdje je SDS u vlasti:

Oni misle da rade nezakonito, ali mi ćemo da odgovorimo svim sredstvima. Mi ćemo da uspostavimo Jugoslaviju na svim prostorima gdje mi živimo. Imamo mi Ustav, ako oni ukinu svoj Ustav BiH, mi se oslanjamo na ustav koji je stariji od njega, a to je savezni Ustav.[462]

Krajem oktobra i početkom novembra 1991. godine, srpski dužnosnici vodili su razgovore o plebiscitu na kojem bi se Srbi i drugi narodi izjašnjavali o ostanku u Jugoslaviji. Ipak, presretnuti razgovori pokazuju da je bilo riječ

---

[460] ICTY, *Razgovor vođen dana 13. 10. 1991. godine između Momčila Krajišnika i Radovana Karadžića.*

[461] ICTY, *Razgovor vođen dana 14. 10. 1991. godine između Jovana Tintora i Ratka Adžića.*

[462] ICTY, *Razgovor vođen dana 24. 10. 1991. godine između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića.*

i o mobilizaciji, o čemu je Karadžić, naprimjer, razgovarao s Zvonkom Bajagićem iz Vlasenice. Bajagić mu u razgovoru 11. decembra 1991. godine govori da se za dva dana javilo 600 dobrovoljaca čime su bili zadovoljni.[463]

Dokaz o transformaciji i ulozi JNA u velikodržavnim idejama vidljiv je i iz razgovora 2. novembra 1991. godine, između Karadžića i generala Tomislava Simovića, tada ministra odbrane Srbije:

Gen. Tomislav Simović: *Moglo je i bolje, ali dok je Bosna naša dobro je.*

Radovan Karadžić: *E, a do kad' će biti Bosna naša?*

Gen. Tomislav Simović: *Dokle ste Vi tamo, a ja ovdje.*

Radovan Karadžić: *E, sad nam je...*

Gen. Tomislav Simović: *A ovi posle ima da je produže i da je prošire.*

Dalje, Karadžić govori o svojim poduhvatima u pripremama za rat:

Ja sam dao nalog, nalog tamo dao sam svim opštinama i presjednicima opština, dao sam nalog, uveli su i komande mjesta, uveli su i ratnu, kompletno ratno, ratnu, ratne uslove privređivanje i rada i sve, opštu mobilaziciju sam najavio im, jer je ona u toku, od ranije, k'o, ovaj, pa sam rekao da moraju da vojne obveznike predaju tamo i tako. Ali nema dovoljno tehnike i avijacije u koju se narod najviše uzda, uopšte ne funkcioniše tamo. Ja bi Vas molio da vidite malo sa Slobom i sa Adžićem i sa Kadijevićem ako hoće da spasimo dio zemlje ovo je prilika kada, zapadnoslavonski front je ključni front, vjeruj te mi. To je ključ svega.[464]

5. 6. Intenziviranje priprema i prijetnji

Karadžić je pomno pratio formiranje autonomnih oblasti, što je vidljivo i iz njegovog razgovora 4. novembra 1991. godine s Miladinom Nedićem, čelnikom SDS-a s Ozrena:

Radovan Karadžić: *Šta ste vi, proglasili sjevernu Bosnu.*

Miladin Nedić: *Da.*

Radovan Karadžić: *Šta obuhata? Teslić?*

---

[463] ICTY, *Razgovor vođen dana 11. 12. 1991. godine između Radovana Karadžića i Zvonka Bajagića.*

[464] ICTY, *Razgovor vođen dana 2. 11. 1991. godine između generala Tomislava Simovića i Radovana Karadžića.*

Miladin Nedić: *Teslić, Tešanj, Doboj, Derventu, Brod, Šamac, Odžak, Gradačac.*

Radovan Karadžić: *Ali ne čitave njihove opštine ili čitave njihove opštine.*

Miladin Nedić: *Molim?*

Radovan Karadžić: *Čitave njihove opštine?*

Miladin Nedić: *Da, da. I ovo, šest opština sa Ozrena.*

Radovan Karadžić: *Aha. Je li imamo u tom čitavom regionu većinu, nemamo?*

Miladin Nedić: *Ne.*

Radovan Karadžić: *Ali vi samo naše krajeve proglašavate?*

Miladin Nedić: *Da.*

Radovan Karadžić: *Ali nigdje čaršiju ne treba napustiti, nego pola Lukavca... Ako je pola Lukavca, onda je naše pola Lukavca i gotovo.*[465]

Dana 14. novembra 1991. godine Karadžić je razgovarao sa Božidarom Vučurevićem o nizu aktuelnih pitanja, stanju na dubrovačkom ratištu, ali naglasio je konkretne planove za rat:

Naše je jasno, ako hoćete da mijenjate Ustav mora se po proceduri ići. Mi znamo da su oni pripremili nešto za rat, mi znamo i gdje im je to i šta im je to, ali moramo da kažemo da taj rat neće dugo trajati i da će biti strašan i da će boga mi prije svega Sarajevo i nekoliko gradova ovih bosanskih biti uništeno, da tako kažem. Ja mislim tu nema za tri, pet do pet dana bi to sve bilo uništeno. Ne mogu se oni igrati, oni moraju da proračunaju tačno, šta im se isplati, a šta ne isplati. Ne može se tako rušiti država kao što oni misle. Mi nemamo ni šansu ni mogućnost da popustimo, jednostavno, nemamo pravo. Konačno, mogu ja da izađem pred skupštinsku govornicu i da kažem evo mi prihvatamo suverenost i nezavisnost BiH.

Na sve ovo mu Vučurević odgovara: *Maksimalna pogibelj.*[466]

U međuvremenu iz razgovora Karadžića i Kostića 18. novembra 1991. godine očito je da su tražili partnera za razgovore među Bošnjacima. Karadžić je predložio Fikreta Abdića, mada je ranije bilo riječi i o Ejupu Ganiću.

---

[465] ICTY, *Razgovor vođen dana 4. 11. 1991. godine između Milana Nedića i Radovana Karadžića.*

[466] ICTY, *Razgovor vođen dana 14. 11. 1991. godine između Božidara Vučurevića i Radovana Karadžića.*

Radovan Karadžić: *Možda bi se moglo Fikretu, pa bi mogo ja njega uputit da on dođe gore da porazgovara, jer njemu je... on bi bio zainteresovan za privredu, on se za politiku manje interesuje.*[467]

Da je rat jedina opcija za ostvarivanje srpskih ciljeva pocrtano je 11. decembra 1991. godine kada je Krajišnik u razgovoru s Karadžićem kazao:

Nećeš ti uzet' napravit državu bolan i napravit ovo sve bez rata je li? To se zna se šta se radi![468]

Tokom razgovora između Radovana Karadžića i Slobodana Miloševića 17. decembra 1991. godine, proglašenje nezavisnosti Bosne i Hercegovine ponovo je tema razgovora Karadžića i Miloševića:

Slobodan Milošević: *Znaš šta će tebi da bude najveći problem, i svima nama?*

Radovan Karadžić: *Da.*

Slobodan Milošević: *To što će Alija Izetbegović u ime BiH tražiti priznanje.*

Radovan Karadžić: *Nema pravo on to. On to nema pravo, mi ćemo...*

Slobodan Milošević: *Pa pitanje je da li ima pravo ili nema. On će ga tražiti... On ako ga bude tražio, onda će da bude katastrofa.*

Milošević napominje Karadžiću: *Treba da objasnite Aliji šta znači ako on pošalje zahtjev.*

Na to Karadžić odgovara: *Onda je to rat.*[469]

Prijetnje nasiljem intenzivirale su se pred kraj 1991. godine. U razgovoru Karadžića i Miloševića 20. decembra 1991. godine to možemo i uočiti:

Slobodan Milošević: *Molim te mi sad idemo. Više nikom nikakav popust. A ako hoće da se biju tu smo.*

Radovan Karadžić: *Nema.*

---

[467] ICTY, *Razgovor vođen dana 18. 11. 1991. godine između Branka Kostića i Radovana Karadžića.*

[468] ICTY, *Razgovor vođen dana 11. 12. 1991. godine između Slobodana Miloševića i Momčilo Krajišnik.*

[469] ICTY, *Razgovor vođen dana 17. 12. 1991. godine između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića.*

Slobodan Milošević: *I nek se nose u p... lepu materinu ko god hoće da se bije tu smo i jači smo.*

Radovan Karadžić: *A ko hoće da živi mirno evo nas tu smo, nikome neće biti ni bolje ni gore nego nama, mi nemamo šta drugo više da.*

Slobodan Milošević: *Ko hoće za Alijom da se sa nama bije, nek izvoli. Izgubiće.*[470]

Karadžić je obavio razgovarao s Momčilom Krajišnikom 1. januara 1992. godine. Iz razgovora je uočljiv još oštriji ton i nastup ponukan Izetbegovićevim intervjuom, a izrevoltiran time što on Bosnu i Hercegovinu već naziva suverenom i nezavisnom.

Radovan Karadžić: *(...)Ja čitam ovaj intervju Izetbegovićev...*

Momčilo Krajišnik: *Ja, kakav je bogati?*

Radovan Karadžić: *Pa on nije normalan čovjek, pa on... pa on stavlja Srbima prst u oko.*

Momčilo Krajišnik: *Ja.*

Radovan Karadžić: *Kao mi podrazum... ako se podrazumjeva svi pod isti, pod svim ovim onim, a suverena i nezavisna Bosna. Sad se otvoreno govori suverena i nezavisna Bosna. Oće li on, da dođe neko da mu poruši Sarajevo?*

Momčilo Krajišnik: *Ja.*

Radovan Karadžić: *Stvarno nije normalan, jebo te bog. On sad nor... otvoreno govori suverena i nezavisna Bosna.*

Momčilo Krajišnik: *Ja.*

Radovan Karadžić: *Znaš to.*

Momčilo Krajišnik: *Ja.*

Radovan Karadžić: *Do nedavno bilo... nek on ide u pičku materinu, mi ćemo pustiti ove naše tigrove pa nek rade svoj poso.*

Momčilo Krajišnik: *Ne, ne vidi koliko je to bezbedno...*[471]

---

[470] ICTY, *Razgovor vođen dana 20. 12. 1991. godine između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića.*

[471] ICTY, *Razgovor vođen dana 1. 1. 1992. godine između Momčila Krajišnika i Radovana Karadžića.*

Nekoliko dana kasnije, 5. januara 1992. godine, Milošević obavještava Karadžića o detaljima sastanka s Warrenom Zimmermannom, koji je bio posljednji američki ambasador u SFRJ, naglasivši svoj utisak da su sada naklonjeniji njima, prenijevši Karadžiću da ga Zimmermann smatra mudrim političarem:

Slobodan Milošević: *Jeste, vrlo kaže da smatra te vrlo mudrim političarem itd. Onda, kaže, dobro a ovo juče to se ne uklapa u taj kontekst. Ja kažem vi niste dobro vidjeli, oni su tražili alternativu ukoliko naravno dođe do toga, a ne žele ništa da silom čine već jednostavno, jednostavno oni su rekli ukoliko nastavi Izetbegović sa pravljenjem svoje islamske države, da oni nemaju drugi izgled.*[472]

Isti dan obavljen je važan razgovor između Karadžića i Vladislava Jovanovića, tadašnjeg ministra vanjskih poslova Jugoslavije, kojeg Karadžić pita o pravnim posljedicama referenduma i proglašenja nezavisnosti Bosne i Hercegovine:

Vladislav Jovanović: *(ili) mogu biti nađeni. Znate, u pogledu Makedonije možda još uvek ne. U slučaju Bosne, ako se uopšte upuste u naše pravne i političke, ovaj, argumente, ovaj, izgleda da, ovaj, jedino što bi moglo da ih uplaši je, ovaj, nedostatak kontrole nad situacijom koja bi mogla nastati.*

Radovan Karadžić: *Da.*

Vladislav Jovanović: *To je jedina stvar u vezi sa vama koja ih koči.*

Radovan Karadžić: *Da, da. To bi nastalo, to bi nastalo, nekon... nekontrolisani procesi. Ja sam to rekao i Vensu kada me je upitao: „Šta će se desiti?", ja sam mu rekao: „Biće velikih masovnih pokreta, zaokruživanja teritorija, selidbe iz jednih krajeva u druge i, naravno, uz to slučajeva nekontrolisane pucnjave". On upita: „Ko će to započeti?" Niko ne zna ko će započeti.*

Vladislav Jovanović: *Da.*

Radovan Karadžić: *U takvim situacijama se ne može znati ko će započeti... započeće neko na najnižem nivou.*[473]

---

[472] ICTY, *Razgovor vođen dana 5. 1. 1992. godine između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića.*

[473] ICTY, *Razgovor vođen dana 5. 1. 1992. godine između Vladislava Jovanovića i Radovana Karadžića.*

Interesantan je razgovor Karadžića i Ćosića, 15. februara 1992. godine, u kojem tretiraju pitanje teritorijalne podijeljenosti Bosne i Hercegovine, prema kojoj bi Srbima pripalo 61% prostora, iako im, napomenuo je Karadžić, historijski pripada skoro 70%. Također, značajno je primijetiti u njihovom razgovoru komentar o bugarskom i turskom priznanju Bosne i Hercegovine, pri ćemu Karadžić naglašava da mu je drago da ju je Turska već priznala. Tome je dodao i navodni plan bosanskog rukovodstva da usele Turke u Bosnu.

(...)

Radovan Karadžić: *Međutim, moraćemo biti korektniji, pogađati se, popuštati i Muslimanima i Hrvatima da oni integrišu svoje prostore, tako da tri republike u Bosni mogu da žive sasvim mirno nema nikakvih problema.*

Dobrica Ćosić: *E sad ako to ovi iz Evropske zajednice sad požure da ih priznaju?*

Radovan Karadžić: *Ništa mi to njima priznat nećemo. To njima ne znači ništa, ko što ih je Bugarska priznala pa nikom ništa. Nikom ništa, jednostavno to...*

Dobrica Ćosić: *I Turska i Bugarska, jel'?*

Radovan Karadžić: *Ja, i Turska i Bugarska, nema to ništa, Turska ja, volim ja što je priznala.*

Dobrica Ćosić: *A Nemačka?*

Radovan Karadžić: *Nije Njemačka.*

Dobrica Ćosić: *A još nije?*

Radovan Karadžić: *Nije, nije. Turska i Bugarska, ja volim što je Turska, jer sad to samo Srbima kažeš da je Alija rekao da je Turska brat.*

Dobrica Ćosić: *(smije se) Da, da, da.*

Radovan Karadžić: *I onda on se prešao još na jednom mjestu i u svom papiru rekao brigu o iseljeništvu, a onda smo mi ukazali Evropljanima da je to pokušaj da se Turci usele, da usele Turke u Bosnu, jer oni imaju projekat useljavanja Turaka.*[474]

U razgovoru Karadžića i Rajka Dukića 1. marta 1992. godine, Karadžić upućuje Dukića da se zatvore svi izlazi u Sarajevu.[475] Sljedećeg dana s Dukićem je razgovarala Biljana Plavšić, iznijevši mu određene upute.

(...)

[474] ICTY, *Razgovor vođen dana 15. 2. 1992. godine između Dobrice Ćosića i Radovana Karadžića.*
[475] ICTY, *Razgovor vođen dana 1. 3. 1992. godine između Rajka Dukića i Radovana Karadžića.*

Biljana Plavšić: *Evo ovako će biti da vam kažem, još nisu donijeli ovde saopštenje, a biće ovog sadržaja. Prvo će Predsedništvo izjaviti žaljenje za žrtvu jučerašnju onu, ono što se desilo znate.*

Rajko Dukić: *Da.*

Biljana Plavšić: *Onda, što se tiče referenduma reći će se da je referendum održan, da, da je referendum iskazao ono što je iskazao, ali da ustrojstvo BiH se ne rešava referendumom nego se rešava nastavkom konferencije o BiH koja je u toku, u kojoj učestvuje i EZ i da će se prilikom tih dogovora voditi računa o interesima sva tri konstitutivna naroda u BiH.*[476]

Istog dana Dukić je iznio Karadžiću dio planiranog govora u Predsjedništvu.

Rajko Dukić: *Ovako, juče prvoga marta devedeset druge godine pucano je u srpski narod i u srpska znamenja. Koalicija SDA i HDZ time je nedvosmisleno pokazala kako bi izbjegla, kako bi izgledala sudbina srpskog naroda u suverenoj, nezavisnoj međunarodno priznatoj BiH. Sve do juče srpski narod je bezazleno vjerovao u tradicionalne vrijednosti zajedničkog života u BiH. Polazeći od takvog uvjerenja smatrali smo da treba da prihvatimo konferenciju o BiH, što više bili smo njezini inicijatori i zagovornici. Nažalost, juče su naša očekivanja iznevjerena. Polazeći od faktičkog stanja u Sarajevu i Bosni i Hercegovini, krizni štab Srpske demokratske stranke srpskog naroda, a u vezi sa postojećim stanjem postavlja sljedeće uslove i zahtjeve:*

Pod jedan, obustaviti sve dalje aktivnosti odnosno kampanju koja se vodi sa ciljem da se proglasi suverena, nezavisna BiH i obezbijedi njeno međunarodno priznanje sve dok se ne postigne zadovoljavajući i konačno rješenje za sva tri konstitutivna naroda u BiH.

Pod dva, hitan nastavak konferencije o transformaciji BiH i njezinom demokratskom preobražaju. Bezuslovno.

Pod tri, bezuslovno zahtijevamo da u medijskim sredstvima informisanja bude hitno obustavljena kampanja u prilog suverenosti, nezavisnosti BiH, koja defaktno nije stečena, a u sredstvima informisanja proglašava se svršenim činom.

Takođe, zahtijevamo nepristrasno informisanje do završetka konferencije o Be, u BiH, o BiH pod otkriljem Evropske zajednice. Jučerašnja tragedija i opšte stanje u BiH, Kupres, Travnik, Živinice i tako dalje direktna su posljedica neriješenih

[476] ICTY, *Razgovor vođen dana 2. 3. 1992. godine između Biljane Plavšić i Rajka Dukića.*

odnosa u MUP-u BiH. Zato zahtijevamo da se u roku od 24 sata izvrši kadrovska transformacija MUP-a BiH u skladu sa dogovorima postignutim neposredno poslije Republičkih izbora. Zahtijevamo da u toku današnjeg dana, da se u toku današnjeg dana uhapse počinioci gnusnog zločina pred Srpskom pravoslavnom crkvom na Baščaršiji u Sarajevu. I sljedeće, već duže vremena srpski narod u BiH je pod informativnom blokadom i presijom, zato zahtijevamo hitnu podjelu TV-a i radija kao i prestanak emitovanja "JUTEL-a" do okončanja konferencije o BiH. Uslovljavamo da MUP BiH ne smije vršiti niti, niti jedan nasilan, radnju prema ljudima na barikadama i bilo kojem pripadniku srpskog naroda. (...)[477]

Srpski pjesnik Todor Dutina[478] 3. marta 1992. godine obavještava Karadžića da Muslimani formiraju barikade na izlazu iz Sarajeva:

Todor Dutina: *Sad zovu, oni formiraju barikade.*

Radovan Karadžić: *Ko?*

Todor Dutina: *Muslimani.*

Radovan Karadžić: *Gde?*

Todor Dutina: *Dole na izlazu iz Sarajeva.*

Radovan Karadžić: *Neka planiraju, onda nek posle nek kažu da je, da, da SDS priprema Srbe za, na barikadama. Nek idu u tri pičke materine, nek planiraju barikade videće šta će im Srbi.*[479]

[477] ICTY, *Razgovor vođen dana 2. 3. 1992. godine između Radovana Karadžića i Rajka Dukića.*

[478] Dutina je u aprilu 1992. godine imenovan za prvog direktora srpske novinske agencije 'SRNA'.

[479] ICTY, *Razgovor vođen dana 3. 3. 1992. godine između Radovana Karadžića i Todora Dutine.*

6. OD PROGLAŠENJA „SRPSKE REPUBLIKE“ DO OZVANIČENJA „STRATEŠKIH CILJEVA“

6. 1. Deklaracija o proglašenju „Srpske republike Bosne i Hercegovine“

Na četvrtoj sjednici Skupštine srpskog naroda, koja je održana 21. decembra 1991. godine u hotelu Holiday Inn u Sarajevu,[480] usvojena je izjava u kojoj je istaknuto da su odluke Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine koje podržavaju nezavisnost donesene neustavno i u suprotnosti s principom ravnopravnosti tri naroda.[481] Na sjednici je odlučeno da se „pristupa pripremama za formiranje Republike srpske Bosne i Hercegovine“.[482] Navodi se da „u skladu s rezultatima plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini Republika srpske Bosne i Hercegovine formiraće se najkasnije do srpske Nove godine 1992. godine“. Aktivnosti na samoproglašenju trebali su sprovesti organi Skupštine srpskog naroda.[483]

Dana 17. decembra 1991. godine EZ utvrdila je procedure u skladu sa kojima jugoslovenske republike mogu tražiti priznanje i nezavisnost. U tu svrhu formirana je Arbitražna (Badinterova) komisija koju su sačinjavali predsjednici ustavnih sudova evropskih zemalja. Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je 20. decembra 1991. godine usvojilo odluku o podnošenju zahtjeva Banditerovoj komisiji za priznanje Bosne i Hercegovine nezavisnom državom. Vlada SR Bosne i Hercegovine je, također, 20. decembra donijela identičnu odluku.[484] Slijedeći ove aktivnosti, dan kasnije, Skupština srpskog naroda naložila je provođenje „priprema za osnivanje srpske republike“.[485]

Da je sve spremno i da će glasanje na 5. sjednici Skupštine srpskog naroda biti samo formalnog karaktera jasno je iz ranijih aktivnosti SDS-a,

---

[480] ICTY, P65.68, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenogram 4. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH.*

[481] Isto, 13-14.

[482] Isto, 28.

[483] Isto, 29.

[484] Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991.-1996.)*; Denis Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804-2020)*, 232.

[485] R. Donia, *Porijeklo Republike Srpske 1990-1992*, 190.

a što potvrđuje i poziv za prisustvo sjednici koje je upućeno gostima dva dana prije održavanja iste. U njemu se navodi da će biti „realizirana odluka o proglašenju 'Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini'".[486]

U sarajevskom Holiday Inn-u, koji je inače korišten kao politički centar SDS-a,[487] 9. januara 1992. godine Skupština srpskog naroda je proglasila „Republiku Srpskog naroda Bosne i Hercegovine".[488] U odluci Skupštine naveden je naziv „Republika srpskog naroda Bosne i Hercegovine", što stoji i u Deklaraciji o proglašenju, kao i u Zapisniku sa sjednice.[489] Deklaracija je stupila na snagu danom donošenja.[490] Momčilo Krajišnik, predsjednik Skupštine, po usvajanju odluke čestitao je poslanicima osnivanje "Srpske republike Bosne i Hercegovine".[491]

Iz stenografske bilješke pete sjednice Skupštine zaključujemo da je sjednici prisustvovalo 63 od 79 poslanika. Na sjednici je bila predložena jedna tačka Dnevnog reda, koji je jednoglasno usvojen (1. Realizacija Odluke Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine).[492]

Vojislav Maksimović je pročitao tekst Deklaracije o proglašenju Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, u kojoj između ostalog stoji: „Na područjima srpskih autonomnih regija i oblasti, drugih srpskih etničkih cjelina u Bosni i Hercegovini uključujući i područja na kojima je srpski narod ostao u manjini zbog genocida koji je nad njim izvršen u II svjetskom ratu, a na osnovu plebiscita održanog 9. i 10. novembra 1991. g. na kome se srpski narod izjasnio za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji, osniva se i proglašava Republika srpskog naroda Bosne i Hercegovine."[493]

---

[486] AIIZ, Skupština srpskog naroda u BiH, broj: 02-1-70/92, *Pozivnica,* Sarajevo, 7. januar 1992.

[487] Kenneth Morrison, *Sarajevo's Holiday Inn on the Frontline of Politics and War*, Palgrave Macmillan, London, 2016, 81.

[488] ICTY, P1347, *Stenografska bilješka pete sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 9. januar 1992, 60.

[489] ICTY, P1346, *Zapisnik 5. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini,* broj: 02-2-81/92; ICTY, P6444, *Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini,* Sl. Glasnik srpskog naroda u BiH, 27. januar 1992, str. 14, broj 2.

[490] ICTY, *Stenografska bilješka pete sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, 60.

[491] Isto.

[492] ICTY, *Stenografska bilješka pete sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosn i Hercegovini*, 4.

[493] Isto, 9. Vidi i: ICTY, *Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.*

U tekstu Deklaracije vrlo važna je tačka 3 u kojoj se navodi da „teritorijalno razgraničenje sa političkim zajednicama drugih naroda Bosne i Hercegovine kao i razrješavanje ostalih međusobnih prava i obaveza izvršiće se mirnim putem i dogovorno, uz uvažavanje etničkih, istorijskih, pravnih, kulturnih, ekonomskih, geografskih, komunikacijskih i drugih bitnih kriterija i uz poštivanje principa i pravila međunarodnog prava".[494] Na koji način su zamislili i realizirali „teritorijalno razgraničenje sa političkim zajednicama drugih naroda Bosne i Hercegovine" srpski lideri su ponovili na 16. sjednici Skupštine srpskog naroda održane 12. maja 1992. godine, kada su skoro identičan stav iznijeli u prvom „Strateškom cilju srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" kada su ponovili želju „za razdvajanjem od druge dvije zajednice", što je bilo moguće sprovesti samo masovnim zločinima i genocidom.

Prva koja se javila za riječ bila je Rabija Šubić koja je naglasila: „Današnji dan za Srbe, a i za patriote drugih vjera i nacija, ima Vidovdanski, istorijski značaj."[495]

Milutin Najdanović je istakao da je srpski narod u Bosni i Hercegovini „za samo godinu i po dana... postepeno ali sigurno postao kovač svoje sudbine".[496] Istakao je da „današnjim aktom mi činimo još jedan korak ka našem zavetovanju da svi Srbi žive u jednoj državi".[497] Rekao je da su shvatili „da se ovih dana rešavaju sudbinska pitanja celokupnog srpskog naroda pa i Srba u Bosni i Hercegovini za narednih sto godina. Bez razlike na sve okolnosti pa i na to hoće li naši partneri biti priznati od EZ ili ne mi moramo da nastavimo svojim putem".[498] Najdanović je naglasio da je hijerarhijski „van svake sumnje" na prvom mjestu cilj „uspostavljanje jedinstvenog državnog prostora od teritorija gdje u većini žive Srbi. To mora da bude naš minimum. Svaka opcija koja razbija celinu toga prostora je neprihvatljiva!"[499]

Slavoljub Pologoš podsjetio je da je dužnost „pokreta" u tome da se sačuva „srpska nacija, naša svetosavska pravoslavna crkva i naša viševjekovna

[494] Isto, 10.
[495] Isto, 13.
[496] Isto.
[497] Isto.
[498] Isto, 15.
[499] Isto.

država." Poželio je Srbinu „koji se za to ne bori i koji za te svete simbole postojanja ne bi i život dao stigla ga Lazarova kletva" i da „ne imao od srca poroda, ni muškoga ni djevojačkoga, od ruke mu ništa ne rodilo, rđom kap'o dok mu je koljena...", za što je dobio aplauz prisutnih.[500]

Biljana Plavšić je istakla da je za „srpski narod u Bosni i Hercegovini došao čas velike istorijske odluke."[501] Naglasila je da „ni jedan Srbin koji u sebi ima makar i zrno časti nije se usudio da pljune na kosti miliona svojih predaka, ali i današnjih žrtava palih za zajednički život svih Srba u jednoj državi." Kako je vidjela nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, u kojoj je opasnost od navodne „muslimanske dominacije" predstavila na svoj način, jasno je iz sljedećih promišljanja: „Osim toga, nijedan Srbin koji i malo drži do svog nacionalnog identiteta ne može pristati da bude pretopljen u bezimenog građanina u Bosni i Hercegovini, Bosni i Hercegovini u kojoj bi svi građani bili isti, recimo 'zeleni', ali bi putem demokratskog većinskog načina odlučivanja 'svetlo-zeleni' uvek imali više prava od 'tamno-zelenih'.[502] Istakla je da imaju „istorijsku odgovornost za valjanosti naših postupaka". Uputila je otvorene prijetnje: „Oni koji su tražili da Bosna i Hercegovina bude međunarodno priznata moraju znati da se država, a pogotovo velika država u kojoj se vlada i nad drugim narodima, ne osvaja na pregovaračkim stolom. I najmanje su države u istoriji na sablji stvorene. I Jugoslavija je tako stvorena. Još nikad niko nije stvorio državu u kojoj se trajno podjarmio srpski narod."[503]

Jovan Tintor je istakao da je 65% teritorije Bosne i Hercegovine srpski, te naglasio: „Bosna i Hercegovina je bila i ostala srpska zemlja, a ovo danas to samo i zvanično potvrđujemo. Zato braćo i sestre ja vam čestitam našu novu državu i vjerujem da svi sa mnom dijelite mišljenje da je vrijedilo za ovaj dan živjeti!"[504]

Radovan Karadžić je u uvodu svog obraćanja rekao da „jedinstvena Bosna nema šansi dok jedinstveni ministar inostranih poslova krstari Istokom i Zapadom i traži za Bosnu i Hercegovinu nešto što mi nećemo, od prijema

[500] Isto, 23.
[501] Isto, 35.
[502] Isto, 36.
[503] Isto, 37-38.
[504] Isto, 42.

u Zajednicu islamskih zemalja do drugih zahtjeva od koji se kosa diže na glavi." Pitao je prisutne: „Je li to naš ministar inostranih poslova?", na što su mu prisutni u jedan glas odgovorili: „Nije!".[505] Postavljao je brojna druga pitanja uključujući ono da li je TVSA i sarajevsko *Oslobođenje* „jedinstveno glasilo", s ciljem da pokaže kako je zajednički život u eventualno nezavisnoj Bosni i Hercegovini nemoguć.[506] Na taj način diskutirala je većina govornika, želeći istaći opasnost od bošnjačke većine i ugroženosti srpskog naroda. Karadžić je istakao da srpski narod u Bosni i Hercegovini ima „svoju volju i može da je provede", te da za to „ima načina". Naglasio je: „Nema toga ko će uvesti dalje od Kozje ćuprije nezavisnu Bosnu i Hercegovinu. Na Palama je to Jugoslavija", nakon čega su svi poslanici i prisutni ustali i dugotrajno aplaudirali.[507] Velibor Ostojić je ocijenio da će sve ono što je rekao Karadžić prilikom svog obraćanja „ući u udžbenike".[508]

Nikola Koljević je u obraćanju podsjetio na „istorijski kontinuitet" koji obavezuje srpski narod u Bosni i Hercegovini.[509] Naglasio je da „Srbima još uvijek preostaje amanet ujedinjenja i sloboda da izaberu svoj oblik državne zajednice."[510]

Vladislav Vukić je naglasio da se „Bosanska krajina ne bori samo protiv ustaša - Hrvata, bori se protiv Nijemaca, Austrije, Mađarske i protiv svih tih zlih sila". Istakao je da se srpski narod „mora odbraniti silom protiv sile". Govorio je o kadrovskim promjenama u „Banjalučkom korpusu, na zahtjev svojih Krajišnika i na primjedbe bivših generala...", te da je „Bosanska krajina sila od koje se danas tresu gaće i Turcima i Hrvatima".[511]

Predsjedništvo SRBiH je 10. januara 1992. godine, dan nakon neustavnog proglašenja SrRBiH, održalo svoju 50. sjednicu. U prvoj tački dnevnog reda (Aktuelna situacija u Republici) „razmotrilo je situaciju u Republici nastalu nakon što je Skupština srpskog naroda, na svojoj sjednici održanoj 9. siječnja 1992. godine proglasila tzv. 'Republiku srpskog naroda

[505] Isto, 43.
[506] Isto, 42-43.
[507] Isto, 48.
[508] Isto, 55-56.
[509] Isto, 49-55.
[510] Isto, 53.
[511] Isto, 57.

Bosne i Hercegovine', donošenjem deklaracije. Predsjedništvo je većinom glasova, uz izdvojeno mišljenje Biljane Plavšić i Nikole Koljevića, članova Predsjedništva, 'zaključilo da se: 1) radi o protuustavnom aktu koji kao takav ne proizvodi pravne posljedice; 2) zahtijeva od svih organa i gradjana da poštuju Ustav i zakon SR Bosne i Hercegovine i da Vlada SRBiH utvrdi i provede neophodne mjere radi zaštite legitimnih interesa Bosne i Hercegovine i njenih građana'".[512]

Objedinjena u Srpsku republiku BiH prilikom njenog proglašenja, površina samoproglašene republike iznosila je 32.222 km^2, što je činilo 62,94% od ukupnog teritorija Bosne i Hercegovine.[513] Činjenica da su u tek 32 od 109 opština u Bosni i Hercegovini Srbi činili natpolovičnu većinu stanovništva i da je ukupna površina tih opština iznosila 19.829 km^2 ili 38,7% od ukupne teritorije Bosne i Hercegovine,[514] nije predstavljalo prepreku srpskim političkim predstavnicima da svoju republiku proglase na gotovo 2/3 bosanskohercegovačke teritorije sa pretenzijama nastavka teritorijalnog širenja, najprije jednostranim odlukama funkcionera o pripajanju određenih opština ovoj republici.[515]

Radovan Karadžić je, u intervjuu za *Oslobođenje* (RS) od 6. januara 1995. godine, potvrdio da je SDS imao najveću ulogu u „procesu osvješćenja Srba i odbacivanja kmetske pozicije dostojanstvenog naroda sa svojom državnošću i svojom državom". Naglasio je da je „istorijsko djelo ove stranke neprolazno". Zatim je rekao: „Imali smo i spisak akcija i poteza koje je trebalo da realizujemo, ali smo uvijek čekali muslimansku grešku i nakon jedne takve njihove greške mi smo napravili zajednicu opština, zatim srpske autonomne oblasti, pa regije, svoju skupštinu i na kraju Republiku."[516]

Na 19. sjednici Skupštine srpskog naroda, koja je održana 12. augusta 1992. godine u Banja Luci poslanici su pod tačkom 6. dnevnog reda

---

[512] Predsjedništvo SRBiH, broj: 02-011-19/92, *Zapisnik 50. sjednice Predsjedništva*, Sarajevo, 10. januar 1992, 1-2.

[513] Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991.-1996.)*, 68.

[514] U 22% teritorije Bosne i Hercegovine nijedan narod nije imao natpolovičnu većinu. ICTY, *Regionalizacija – demografsko-ekonomski i drugi bitni aspekti*, Sarajevo, januar 1992, 13.

[515] Jasmin Medić, „Bosna i Hercegovina između raspada Jugoslavije i sticanja nezavisnosti", 265-266.

[516] ICTY, P953, Republika srpska, *Oslobođenje,* 6. januar 1995, 3-4.

(Promjena Ustava i usvajanje naziva Republike)[517] raspravljali o promjeni naziva ove jednostrano proglašene republike. Bilo je više prijedloga za koje su glasali poslanici, i to: Srpska demokratska republika, Zapadna Srpska Republika, Zapadna Republika Srbija, Republika Zapadna Srbija, Centralna Srpska Republika, Srpska Republika, Srpska država, Republika zapadnih Srba, Demokratska Republika Svetosavska, Republika Slavija.[518] S obzirom na to da su Srpska demokratska republika i Srpska republika dobile najviše glasova predsjedavajući je stavio na dodatno glasanje između ta dva prijedloga i u toku glasanja, nakon što je prvi prijedlog dobio 55 glasova, reagirao je Milanović (Milovan, op. a) koji je skrenuo pažnju da se „zovu Srpska Republika" i da trebaju samo izbrisati „Bosna i Hercegovina jer je to neka druga država. Ostavljamo naš naziv iz Ustava i predlažem da zadržimo taj Ustav Srpske Republike."[519] Nakon toga je taj prijedlog jednoglasno podržan i poslanicima je čestitan novi naziv SRPSKA REPUBLIKA, nakon čega su poslanici prešli na novu tačku dnevnog reda.[520]

Na narednoj sjednici Skupštine koja je održana 14-15. septembra 1992. godine u Bijeljini prvog dana održavanja sjednice tokom rasprave o Zapisniku sa 19. sjednice predsjedavajući je dao riječ Voji Mijatoviću, koji je obrazložio zašto bi naziv republike ipak trebao biti "Republika Srpska".[521] Naglasio je da se s imenom Srpska Republika „ne određuje teritorijalni prostor naše države, usmjerili su veći dio naše javnosti da se ona preimenuje u Republika Srpska". Izrazio je nadu da će se narod navići na novi naziv.[522] Predsjedavajući je predložio da se promjena naziva izvede bez posebne procedure, odnosno „u smislu da je greška u permutaciji imena i prezimena zapisnički".[523] Nakon diskusije u kojoj su učestvovali predsjedavajući Krajišnik, Zuković i Čančar poslanici su ispravili Zapisnik s 19. sjednice na način da su konstatovali „da je izvršena tehnička greška u zapisniku" te je nakon glasanja rekao: „Konstatujem da smo sa primjedbama koja je

[517] ICTY, D4222, *Magnetofosnki snimak 19. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, 12. august 1992, 9.

[518] Isto, 32-33.

[519] Isto, 33-34.

[520] Isto.

[521] ICTY, D456, *Magnetofonski snimak 20. sjednice Skupštine Republike Srpske*, 14-15. septembar 1992, 10-11.

[522] Isto, 11.

[523] Isto.

iznesena usvojili zapisnik sa 19. sjednice Skupštine, te da se naša država zove Republika Srpska."[524] U Zapisniku s 19. sjednice stoji da su poslanici „nakon diskusije jednoglasno usvojili novi naziv za našu državu, a to je Republika Srpska,"[525] što nije tačno. U Zapisniku s 20. sjednice konstatovano je da je „na zapisnik 19. sjednice bilo primjedbi na dio koji se odnosi na naziv Republike. Naglašeno je da je pravi naziv republike Republika Srpska, a ne Srpska Republika kako stoji u zapisniku. Ova primjedba je jednoglasno prihvaćena... Ispravka ove greške podrazumijeva i ispravku i amandmana 7. 8. na Ustav Republike Srpske kojima se vrši promjena imena Republike."[526] Činjenica je da na sjednici iz augusta na kojoj se mijenjao naziv SrRBiH među brojnim prijedlozima nije bio pomenut naziv „Republika srpska", te je isti prvi put pomenut na sjednici iz septembra 1992. godine. S tim u vezi, „Srpska republika Bosna i Hercegovina" je u augustu promijenila naziv u „Srpska Republika", a u septembru u „Republika Srpska".

6. 2. Nastavak neustavnog djelovanja: završne pripreme za genocid

Radovan Karadžić i Momčilo Krajišnik prisustvovali su 11. januara 1992. godine prvom sastanku Ministarskog savjeta i učestvovali u diskusiji o „realizaciji zadataka koji proizlaze iz Deklaracije Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine" koja je usvojena dva dana ranije. Među prioritetnim zadacima utvrđenim na sastanku bilo je definisanje etničke teritorije SrRBiH i osnivanje organa državne vlasti na toj teritoriji.[527] Poslije tog sastanka intenzivirane su aktivnosti na organizovanju zasebnog srpskog MUP-a. Taj sastanak pokazuje i ozvaničenje srpskih autonomnih oblasti u sklopu strukture srpske države u nastajanju: predsjednici srpskih autonomnih oblasti postali su članovi Ministarskog savjeta po službenoj dužnosti.[528]

---

[524] Isto, 12.

[525] ICTY, P1358, *Zapisnik sa 19. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, 12. august 1992, 3.

[526] ICTY, P1359, *Zapisnik sa 20. sjednice Skupštine Republike Srpske*, 14.-15. septembar 1992, 4.

[527] ICTY, P412, Republika srpskog naroda BiH, Ministarski savjet, *Zapisnik s 1. sjednice Ministarskog savjeta*, 11. januar 1992.

[528] ICTY, *Prvostepena presuda M. Krajišniku*, 44.

Na sjednici tog Ministarskog savjeta 17. januara 1992. godine predočen je nacrt programa njegovog rada. U njemu se poziva na usvajanje Ustava i teritorijalnu organizaciju radi "povećanja teritorije regija i obuhvatanja većeg broja stanovnika gdje god je to moguće kako bi se regije zaokružile i etnički i ekonomski." Posebno je „ukazano na potrebu za političko-teritorijalnom organizacijom regija formiranjem novih opština na graničnim područjima tih regija".[529] Na 6. sjednici Skupštine srpskog naroda koja je održana 26. januara 1992. godine odlučeno je da se Ustavna komisija i Ministarski savjet, zaduže da do 15. februara 1992. pripreme prijedloge zakona kako bi SrRBiH mogla početi da funkcioniše.[530]

Mićo Stanišić, Momčilo Mandić, Stojan Župljanin i drugi predstavnici MUP-a SrRBiH 11. februara 1992. godine na sastanku u Banjaluci su obaviješteni da je Skupština donijela odluku o formiranju zasebnog srpskog MUP-a.[531] Tri dana poslije, 14. februara Karadžić je na proširenoj sjednici Glavnog i Izvršnog odbora SDS-a aktivirao drugi stepen Uputstva s varijantom A i B.[532] Na tom sastanku prisustvovali su predsjednici opštinskih odbora SDS-a, opštinskih paradržavnih organa, predstavnici regionalnih odbora SDS-a. Karadžić je pored naredbe da se pristupi provođenju drugog koraka Uputstva ponovo podcrtao obavezu da se sastanci opštinskih i mjesnih odbora SDS moraju održavati sedmično, naglašavajući da je to krucijalno i kada bi sastanci trajali samo dva sata.[533] Nadalje, Karadžić je izjavio: „Ne smije ni jedna srpska kuća ostati bez kontakta sa strankom."[534]

Skupština srpskog naroda 28. februara 1992. godine jednoglasno je usvojila Ustav SrRBiH čime je zaokruženo nelegalno djelovanje lidera SDS-a u Bosni i Hercegovini.[535] Prema članu 1. Ustava, SrRBiH definisana

---

[529] ICTY, P65.82, *Zapisnik s 2. sjednice Ministarskog savjeta,* 17. januar 1992, 4-5.

[530] ICTY, P65.84, *Magnetofonski snimak 6. sjednice Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine,* 26. januar 1992.

[531] ICTY; P1083, *Zapisnik sa sastanka predstavnika MUP-a SrRBiH,* 11. februar 1992, 1–5.

[532] ICTY, P12, *Proširena sjednica Glavnog i Izvršnog odbora SDS-a,* 14. februar 1992, 5–7, 17, 24; ICTY, P6588, *Priznanica hotela 'Holiday Inn'*, 14-15. februar 1992.

[533] ICTY, *Prvostepena presuda protiv R. Karadžića,* Tom I, 135; ICTY. Predmet protiv Stanišiča i Župljanina, P01841, *Govor Karadžić Radovana na sastanku održanom 14. februara 1992. godine,* 5; ICTY, P12, *Proširena sjednica Glavnog i Izvršnog odbora SDS-a,* 14. februar 1992.

[534] ICTY, *Govor Karadžić Radovana na sastanku održanom 14. februara 1992. godine,* 6; ICTY, *Proširena sjednica Glavnog i Izvršnog odbora SDS-a.*

[535] ICTY, D89, *Stenogram 9. sjednice Skupštine SrRBiH,* 28. februar 1992, 14; ICTY, P938, *Bilješke sa sastanka Kluba poslanika SDS-a,* 28. februar 1992, 15, 17.

je kao „država srpskog naroda i građana koji u njoj žive."[536] Između ostaloga u njemu se navodi da se SrRBiH „nalazi u sastavu savezne države Jugoslavije".[537] Kao i u ostalim aktima i u Ustavu SrRBiH definisana je kao srpska nacionalna država, što ukazuje da drugi narodi neće uživati isti status kao Srbi.

Istog dana održana je i sjednica Kluba poslanika SDS[538] na kojoj su bile dvije tačke dnevnog reda: 1. Informisanje o političkim zbivanjima u ARK i 2. Informacije o razgovorima predstavnika tri nacionalne zajednice u Bosni i Hercegovini sa predstavnicima EZ. U okviru druge tačke, vodila se zanimljiva diskusija o aktulenim dešavanjima. Radovan Karadžić je kazao: „Bosna i Hercegovina je u Jugoslaviji dok mi ne kažemo da je otišla iz Jugoslavije. Ako Bosna i Hercegovina izlazi iz Jugoslavije, onda mogu izaći samo tri Bosne i Hercegovine. Kako kaže g. Krajišnik Muslimani koji su do nedavno bili vjerska sekta, pa su odnedavno narod to ja kažem, treba da dobiju nezavisnost. Zašto?"[539]

O kartama i podjelama pričao je Nikola Koljević: „... naći ćemo princip na kojem se može dijeliti, poći ćemo od mape na kojoj su ucrtana samo ona područja gdje su Srbi očigledno većina, gdje su Hrvati očigledna većina, gdje su Muslimani. A ići ćemo tako da ćemo je postepeno popunjavati. Ja tu mapu imam i u džepu, da vam pokažem kako izgleda. Sve ovo unutra bijelo je nepopunjeno, o čemu bi se kasnije dogovaralo."[540]

Momčilo Krajišnik na toj sjednici zaključuje da je politika međunarodne zajednice nezavisna Bosna i Hercegovina u kojoj nema "islamske države", da s njima ostanu Srbi i Hrvati. On je rekao: „Ja mislim da su oni naumili po svaku cijenu da BiH bude nezavisna... zbog čega oni to hoće. Oni to hoće ne radi toga da BiH bude država, nego oni hoće da u Bosni i Hercegovini ne stvore islamsku državu, da s njima ostanu Srbi i Hrvati i da se mi ne odvojimo prema Srbiji i Hrvatskoj. Znači jedni tamo, drugi ovamo. Znači,

---

[536] ICTY, Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, godina 1, broj 3, *Ustav Srpske republike Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 16. mart 1992.

[537] Isto.

[538] ICTY, P64A.207, SDS BiH - Klub srpskih poslanika, *Stenografska bilješka sastanka Kluba srpskih poslanika*, Sarajevo, 28. februar 1992.

[539] Isto, 5.

[540] Isto, 8-9.

da BiH ostane u svojim granicama".[541] Krajišnik se nadovezao na značaj karata: „Mi smo tako juče uživali kada smo vidjeli kako Evropljani nose kartu kao Srbi, nemaju samo pištolje pa da se sakriju. Jer, svaki Srbin ima pištolj i kartu. Svi su oni nosali karte i nas ubjeđuju, onda mi gledamo gdje smo i kako, zatim g. Karadžić i g. Koljević kažu: Bože, ovi znaju bolje gdje treba koji potok ići nego mi."[542]

Mesijanski sindrom kod Karadžića naročito se ispoljavao na ovoj sjednici: „I ponekad mi padne napamet da dadnem ostavku i da kažem ma marš u pičku materinu, da idem negdje sa svojim jezikom i svojom diplomom da živim i radim, a nema mjesta na zemaljskoj kugli gdje ne bih od toga mogao da živim i da radim. Ali, nemamo pravo na to. Nemamo pravo zbog ogromnog dijela naroda. 90% naroda sigurno je za Srpsku demokratsku stranku i politiku koju vodimo. I, tu smo, na domak cilja. Mi smo nadomak cilja".[543]

U nastavku je koristeći nekoliko pojava u svijetu neargumentovano naveo primjere nemogućnosti muslimana na suživot, ne obazirući se na činjenicu da su muslimani u Bosni i Hercegovini stoljećima živjeli zajedno sa pravoslavcima, katolicima i jevrejima: „Muslimani ne mogu da žive s drugima. To treba da nam je jasno. Nisu mogli s Indusima koji su mirni ko ovce. Indijska religija je takva, to su mirni ljudi i nisu mogli s njima. Nisu mogli s Grcima na Kipru, nisu mogli u Libanu s Arapima iste krvi, istog jezika, ali različite vjere."[544]

O promjenama terminologije, naglasio je u nastavku: „Molim vas lijepo, sve do prije dva-tri mjeseca mi smo se nadali da možemo da igramo 'jugoslovensku kartu' i kažemo jugoslovenska vojska, Jugoslavija, legalitet itd. To izmiče. Zato smo mi prešli na još jedan kolosijek: Srpska Bosna i Hercegovina. Naše suvereno pravo, naša vojska. Pripremimo ustavni osnov da možemo istog časa i na osnovu pregovora u Lisabonu da imamo nacionalnu gardu, da imamo svoju policiju, da imamo vlast da jugoslovensku vojsku pretvorimo u vojsku Srpske Bosne i Hercegovine. Moramo odigrati međupoteze. Ne daju li nam Jugoslaviju, ne smije Srbija doći u Bosansku krajinu da je brani. Ne smije. Jer, i Srbija će biti uništena, a cilj je da se Srbija uništi. Nije svačije kroz selo pjevati. Svako narod ne može da vodi."[545]

---

[541] Isto, 11.
[542] Isto, 12.
[543] Isto, 50.
[544] Isto, 52.
[545] Isto, 54.

O važnosti uspostavljanja prihvatljivog narativa, Karadžić nije imao dilemu: „Moramo se osloboditi i kazati da ne želimo da pripajamo dijelove Bosne Srbiji i Crnoj Gori. To je vrlo važno da svijetu kažemo. A šta želimo? Želimo da ostvarimo svoje suvereno pravo, državotvorno pravo ovdje gdje mi jesmo. A hoćemo li se jednog dana, kada i u kojoj mjeri vezati za Srbiju to nije njihova stvar. Važno je da ovdje svoju državicu ispečemo, umijesimo i ispečemo, i da se ona drži u komadu."[546]

Uspostavljeni lanac komunikacija, rukovođenja i komandovanja unutar struktura SDS BiH i formiranih paradržavnih institucija dobija dodatnu dimenziju 23. februara 1992. godine kada su pored Republičkog operativnog centra, uspostavljeni oblasni operativni centri uz nalaganje opštinskim odborima da svoje centre za obavještavanje hitno povežu sa oblasnim centrima, uz obavezu razmjene podataka.[547] Skupština srpskog naroda 27. marta 1992. godine uspostavila je Savjet za nacionalnu bezbjednost sa mandatom da razmatra politička, ustavno-pravna i druga pitanja od interesa za „sigurnost" srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.[548]

Uporedo sa formiranjem paralelnih nezakonitih institucija nastavljeno je naoružavanje srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Početkom 1992. godine, JNA je u Bosni i Hercegovini imala približno 100.000 vojnika, više od 700 tenkova, 1.000 oklopnih transportera, teško naoružanje, 100 aviona i 500 helikoptera.[549] To su bile ogromne vojne snage 2. VO[550] koje su bile pod kontrolom GŠ JNA u Beogradu.[551] Formiranjem 2.VO rukovodioci projekta su imali za cilj da, pored ostalog, sve projicirane srpske teritorije velikosrpskim projektom integriraju u zonu odgovornosti jedne vojne

---

[546] Isto, 55.

[547] U obavještenju se, pored ostolog, navodi: „Jedan od bitnih uslova zaštite srpskog naroda jeste brz i pravovremen prenos podataka i obavještenja od značaja za odbranu i bezbjednost, te prenos odluka direktiva i instrukcija organa rukovođenja, formirali smo Republički operativni centar..." ICTY, P02590, SDS BiH, *Svim predsjednicima opština,* Sarajevo, 23. mart 1992.

[548] ICTY, SAOO-6125, *Odluka o obrazovanju Savjeta za nacionalnu bezbjednost.*

[549] ICTY, *Prvostepena presuda protiv M. Stanišića i S. Župljanina,* tom II, par. 110.

[550] Prema referatu 2. VO popunjenost sa ljudstvom oblasti je na kraju 1991. godine iznosila 86.301 pripadnika. ICTY, Predmet protiv J. Stanišića i F. Simatović, dokaz br. P01097, Komanda 2. VO, str. pov. br. 09/63-26, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi i jedinica 2. vojne oblasti za 1991. godinu,* 23. januar 1992, 38.

[551] ICTY, *Prvostepena presuda protiv M. Stanišića i S. Župljanina*, tom II, par. 110.

oblasti te da organizovano izvrše naoružavanje, opremanje i obučavanje nelegalnih formacija SDS-a u Bosni i Hercegovini.[552]

Na političkoj sceni u Bosni i Hercegovini dominantno političko pitanje odnosilo se na budući status ove republike i njenog ustavnog uređenja. Nakon što politički lideri vladajućih stranaka nisu uspjeli naći dogovor, uključili su se međunarodne diplomate u cilju pronalaska rješenja. U toku februara i marta 1992. godine, predložen je Carrington-Cutileiro plan o unutrašnjem uređenju Bosne i Hercegovine. Prema tom planu, Bosna i Hercegovina bila bi decentralizovana država sa tri konstitutivna entiteta na temelju popisa stanovništva iz 1971., 1981. i 1991. godine.[553] Iako se činilo da bi ovaj plan mogao biti prihvaćen ili poslužiti kao osnova za daljnje pregovore, tokom marta 1992. godine, nakon nekoliko sastanaka, lideri vladajućih stranaka odbacili su ovaj plan.[554] Poslije neprihvatanja plana, SDS je nastavio politikom zauzimanja bosanskohercegovačkog teritorija. S druge strane, on nije bio ni optimalno rješenje za Bošnjake. Ogroman broj Bošnjaka ostao bi izvan entiteta i ne bi imali teritorijalnu povezanost sa srednjom Bosnom i Sarajevom u kojoj je bila njihova najveća koncentracija. To bi značilo da bi u slučaju izbijanja sukoba, „muslimanski entitet" bio u potpunom srpskom okruženju, kako jedinica iz SrRBiH tako i jedinica iz RSK-a. Ipak, Carrington-Cutileiro prijedlog za Bošnjake bio je prihvatljivija opcija nego sve ponude ili bolje rečeno ultimatumi koji su im postavljani od strane SDS-a.

Kako se naslućivao propast pregovora, a nakon zbivanja u Hrvatskoj i Sloveniji, promjene kursa JNA, jednostrane regionalizacije i samoproglašenja u Bosni i Hercegovini i najavljenom krvoproliću, Bosna i Hercegovina je nakon održanog referenduma 1. marta 1992. godine proglasila nezavisnost.[555]

---

[552] Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, 666.

[553] U Lisabonu je, po prvi put, SDA prihvatila reorganizaciju Bosne i Hercegovine na etničkoj osnovi. Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991.-1996.)*, 87.

[554] Glaurdić, Josip, *Vrijeme Europe: Zapadne sile i raspad Jugoslavije*, MATE d.o.o., Zagreb, 2011, 266–270; Jasmin Medić, „Bosna i Hercegovina između raspada Jugoslavije i sticanja nezavisnosti", 267-268.

[555] Na referendum je izašlo 64,31% stanovnika Bosne i Hercegovine. Potvrdno se izjasnilo 99,44%, protiv je bilo 0,29%. Nevažećih listića bilo je 0,25%. Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991.-1996.)*, 78-79.

Bosna i Hercegovina je 6. aprila 1992. godine ostvarila status međunarodno priznate države. Posebno je bilo značajno međunarodno priznanje od strane SAD-a koje su 7. aprila 1992. godine priznale nezavisnost Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Kako je i sama političkim sredstvima ostvarila svoju, tako je Hrvatska priznala nezavisnost Bosne i Hercegovine.[556]

Kao navodni odgovor na referendum Bosne i Hercegovine Skupština srpskog naroda proglasila je nezavisnost SrRBiH 7. aprila 1992. godine, a srpski članovi napustili Predsjedništvo Bosne i Hercegovine.[557] U prilog srpskoj politici u Bosni i Hercegovini išla je i činjenica da je Warren Zimmermann saopštio Izetbegoviću da neće biti vojne intervencije. Ipak, američka politika u odnosu prema Bosni Hercegovina u tom periodu se zasnivala na osudi djelovanja snaga koje su protiv legalne vlade i da ona neće podržavati dogovore na njenu štetu. Tračak nade u zaštiti mira dala je Rezolucija 749 usvojena od strane Vijeća sigurnosti UN-a 8. aprila 1992. godine o dislociranju zaštitnih trupa UNPROFOR-a u bivšoj Jugoslaviji.[558]

Kakva je sudbina Bošnjake i Hrvate čekala u Bosni i Hercegovini, a imajući u vidu sve dotadašnje događaje i spomenute prijetnje, pojasnio je historičar Milorad Ekmečić u martu 1992. godine na Kongresu srpskih intelektualaca u Sarajevu, rekavši da je Evropa Muslimanima odredila srednjobosanski rezervat, upozoravajući da je „muslimanskoj masi namijenjeno gore stradanje od nas, jer to uzajamno stradanje će njih više pogoditi nego nas..."[559] Indirektno, Ekmečić je poručio da su veći dijelovi Bosne i Hercegovine srpski, a da je za bošnjačko stanovništvo većeg dijela Bosne i Hercegovine pored stradanja namijenjeno i kolektivno premještanje u pravcu „srednjobosanskog rezervata". Slične stavove Ekmečićevim imao je i Tuđman koji je koncem 1991. godine delegaciji HDZ BiH održao govor poručivši da „ne treba računati sa BiH kao s nečim što je od Boga dano i

[556] Jasmin Medić, „Bosna i Hercegovina između raspada Jugoslavije i sticanja nezavisnosti", 269-270.

[557] ICTY, P64A.616, *The Deputy President of the Assembly in a press report by Radio Belgrade of 7 April 1992, reporting on the 15th session held in Banja Luka the previous evening*, 7. april 1992.

[558] Zijad Šehić, „Smrt Socijalističke federativne republike Jugoslavije i bosanska tragedija", 128-142.

[559] Safet Bandžović, „Bošnjaci u postjugoslavenskoj srpskoj historiografiji", *Prilozi*, br. 29, Institut za istoriju, Sarajevo, 2000, 361.

treba da ostane". Za njega je rješenje u njenoj podjeli kako je rekao „jedan dio Srbiji, jedan dio Hrvatskoj, središnji dio Muslimanima..."[560]

Radovan Karadžić je 17. aprila 1992. godine pozvao sve nosioce funkcija srpske nacionalnosti koje je SDS imenovao u ustanovama Bosne i Hercegovine da se povuku sa svojih položaja. U Odluci se navodi da će svi ti kadrovi biti imenovani na funkcije i radna mjesta u organima organizovanja SrRBiH.[561]

Generalštab JNA postavio je 25. aprila 1992. godine Ratka Mladić na dužnost načelnika štaba 2.VO, a uz njega u njenu komandu imenovao je: generalmajora Gveru, generalmajora Đukića, generalmajora Milovanovića, pukovnika Tolimira i druge.[562] Ovom kadrovskom promjenom u Komandu 2.VO dovedene su „iskusne starješine JNA, porijeklom bosanski Srbi, koji će biti u poziciji da organizuju koherentnu vojsku SrRBiH, te upravljaju borbenim dejstvima poslije odlaska JNA".[563] Već 10. maja 1992. godine Mladić je postavljen za komandanta 2.VO.[564] Istovremeno sa ovim kadrovskim promjenama vršilo se objedinjavanje svih vojnih formacija, mobilizacija ratnih jedinica i vojnih obaveznika u svrhu realizacije ciljeva SrRBiH.[565]

Budući da su sa HDZ-om imali samo manji broj spornih pitanja oko bosanskohercegovačkog teritorija, 6. maja u Grazu sastali su se Radovan Karadžić, u ime „srpske državne zajednice" i Mate Boban, u ime „hrvatske nacionalne zajednice". Oni su potpisali sporazum o prekidu neprijateljstava između Srba i Hrvata. Primirje je trebalo stupiti na snagu 6. maja u ponoć i da bude pod kontrolom EZ. Istovremeno je zatraženo da Konferencija o Bosni i Hercegovini nastavi s radom. Što se tiče preostalih spornih

---

[560] Svetozar Livada, *Biološki slom i nestajanje Srba u Hrvatskoj (1880-2011): od višegeneracijskog i starosjedilačkog, autohtonog i konstitutivnog, do manjinskog statusa*, Službeni glasnik, Prometej, Beograd – Novi Sad, 2019, 147.

[561] ICTY, P64.A.366, SDS BiH, *Odluka Radovana Karadžića*, broj: 01-1/92, Sarajevo, 17. april 1992.

[562] ICTY, *Izvještaj vještaka Richarda Butlera,* 4; ICTY, Predmet protv R. Mladića, dokaz br. P3813, Komanda 5. Korpusa, op. str. pov. br. 436-2, *Obavještenje o postavljenjima,* 12. maj 1992.

[563] ICTY, *Izvještaj vještaka R. Butlera,* 4.

[564] ICTY, *Izvještaj vještaka Richarda Butlera,* 4; ICTY, *Obavještenje o postavljenjima,* 12. maj 1992.

[565] ICTY, Predmet protiv M. Stanišića i S. Župljanina, dokaz br. D01662, Komanda 17. Korpusa, *Mobilizacija ratnih jedinica,* str. pov. br. 19/2-213, 12. maj 1992, 1.

pitanja, rečeno je da nije riješen status Mostara. Srbi su smatrali da granicu predstavlja Neretva, a Hrvati da cijeli grad pripada njima. Dvije strane bile su saglasne da se prilikom razgraničenja na području Kupresa, u Bosanskoj Posavini (Derventa, Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Odžak, Orašje, Modriča i Brčko) vodi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama.[566] Ovaj sporazum je očigledno bio u skladu s principima koji su dogovoreni 8. januara 1992. godine na sastanku Nikole Koljevića i Franje Tuđmana.[567]

Ustavni sud nezavisne i međunarodno priznate Republike Bosne i Hercegovine je na osnovu člana 387. stav 1. tačka 3. njenog Ustava i člana 72. tačka 3. Poslovnika njenog Ustavnog suda 8. oktobra 1992. godine donio Odluku kojom se poništava: „1. Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 9. januara 1992. godine; 2. Ustav Srpske republike Bosne i Hercegovine od 28. februara 1992. godine i njegove promjene od 11. 8. i 1. 9. 1992. godine i 3. Opšti akti doneseni na osnovu akata navedenih u prethodnim tačkama."[568]

6. 3. Namjera za genocid u transkriptima

Nakon što su na petoj sjednici Skupštine srpskog naroda proglasili SrRBiH poslanici ovog tijela su nastavili svoj nezakonit i neustavan rad ka ostvarenju svojih ciljeva. U prethodnom dijelu knjige: „Nastavak neustavnog djelovanja (osnivanje srpskog MUP-a i proglašenje Ustava): završne pripreme za genocid" dat je pregled najznačajnijih odluka koje su donosili. U ovom dijelu studije prenosimo njihove stavove iznesene na sjednicama „Skupštine" od 26. januara do 7. aprila 1992. godine, koji se odnose na donesene odluke u tom periodu.

Šesta sjednica Skupštine srpskog naroda održana je 26. januara 1992. godine u Sarajevu. Sjednica je imala jednu tačku dnevnog reda koja je glasila: „Analiza rada zasjedanja 9. sjednice Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i njenog nelegalnog zasjedanja u nastavku sa predlogom mjera i odluka."

---

[566] Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ (Tematska zbirka dokumenata)*, 54-55.

[567] Isto, 55.

[568] Ustavni sud RBiH, *Odluka,* broj: 47/92, Sarajevo, 8. oktobar 1992.

U svom obraćanju Goran Zekić je podcrtao praktični prijedlog kako bi sav fokus rada prebacili na uspostavljanju nove "srpske države": „Ne možemo, gospodo, napraviti srpsku Bosnu i Hercegovinu, niti izvršiti transformaciju Bosne i Hercegovine poslijepodne, poslije radnih obaveza koje vršim za neku nezavisnu i suverenu Bosnu i Hercegovinu koja se gradi, nego to moramo raditi od jutra do večeri svaki dan i samo tako možemo to uraditi. Znači ne možemo imati određene uloge u ovoj državi, a praviti svoju. Do sada je i moglo od ovog momenta ja mislim da više neće moći i da se moramo svi okrenuti da pravimo našu državu, onda ćemo i našem narodu pokazati da imamo pravi put i da smo svi za to i onda će svi maksimalno uložiti sve napore u pravcu pravljenja te države." Dalje je predložio da se „donesu mjere da svi naši predstavnici u vlasti bar na ovim najodgovornijim funkcijama od današnjeg dana više ne treba tamo da rade nego da počinju da vrše samo funkcije koje su u Srpskoj skupštini u srpskoj vlasti kako u Sarajevu tako i na terenu".[569] On je dalje iznio svoj pogled na političku atmosferu u državu, navodeći kako: „Bosna se iznutra rastače, Bosna se iznutra rastavlja zato što njeni narodi žele da žive odvojeno, jer samom pobjedom nacionalnih stranaka u Bosni i Hercegovini to je dokaz da nema više Bosne i Hercegovine niti ona može biti, da su Srbi, Muslimani i Hrvati željeli da žive zajedno, oni bi glasali za one stranke koje su nudile zajednički život."[570]

Rajko Kasagić kazao je da predviđa budućoj Bosni i Hercegovini istu sudbinu kao Jugoslaviji te je naglasio da: „Ukoliko gospoda ne želi da se sporazumijemo o podjeli Bosne na način kako je to moguće, na način kako žele sva tri naroda vidim poziv srpskom narodu kao što je Gandi pozvao indijski narod na neposlušnost protiv vlasti Velike Britanije."[571]

Nedić je iznio cinični stav o Aliji Izetbegoviću: „Dva su velika čovjeka koji su srpskom narodu trasirali put kojim će srpski narod putovati kroz prostor i vrijeme. To je Sveti Sava i Alija Izetbegović. Sveti Sava je trasirao srpskom narodu put do sada, a Alija Izetbegović od sada. Razlika je samo u tome što je Sveti Sava tom putu dao i smjer kojim će srpski narod putovati,

[569] ICTY, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenogram 6. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 26. januar 1992, 4.

[570] Isto, 5.

[571] Isto, 6.

ali je nešto malo bolji on je ostao srpskom narodu da izabere smjer na tom trasiranom putu. Prema tome, Alija Izetbegović bez obzira kako i šta se odvijalo on zaslužuje jedan lijep spomenik od srpskog naroda što se tiče srpskog naroda u BiH i ove Srpske skupštine."[572]

Formiranje "islamske države" ponovo je potencirano od strane Novakovića: „Ostaje i to da Arbitražna komisija razjasni u pravnom smislu mada su njeni najveći grijesi i promašaji u onom dijelu kome tražila politička a ne pravna rješenja, šta sa formiranjem Islamske države na tlu Evrope, jer samo izlaskom Herceg-Bosne, znači hercegovačkog dijela Hrvatske Muslimani u BiH dobijaju većinski dio od 51%, a time sledeći ovakav politički trend njihovog vodi a automatski praktično prelaze na zakone koji će omogućiti funkcionisanje islamske države."[573]

Stevan Medić, s druge strane, imao je poruku za srpsko gradsko stanovništvo: „Poručujem gospodi Srbima koji žive po soliterima, gospodo Srbi po sarajevskim soliterima, to nisu vaša ognjišta i najvjerovatnije da i niste čvrsto spremni da to branite, jel to i nije vaše to vam je neko dodijelio. Mi koji imamo svoja ognjišta, koji nismo pohrlili u ove velegradove mi ćemo svoja ognjišta braniti i nikad ta ognjišta neće se zvati drugačije nego kako su imali i do sada." Predložio je da skupština „donese odluku da se svi funkcioneri povuku iz Bosne i Hercegovine, srpski funkcioneri sa funkcija koje obavljaju i da te funkcije obavljaju u ovoj skupštini i u ovoj državi koju smo rekli da smo osnovali a da je to srpsko-bosanska-hercegovačka država".[574]

Zlatko Kelečević je, između ostalog, ukazao da uskoro slijedi "propast". Rekao je: „U Skupštini sramotno je ponašanje koalicionih partnera, a posebno Alije Izetbegovića. Dokazali su da su neizlečivi dušmani našem narodu i da mi od njih jednom zauvijek povučemo zauvijek prijateljski pruženu ruku. Drugo, za glad, sukobe i opštu propast koja uskoro slijedi u Bosni i Hercegovini mi moramo u svim sredstvima informisanja ukazati na pravog krivca Aliju Izetbegovića i njegove satrape iz HDZ i SPO."[575] Kelečević je nastavio svoje obraćanje: „Na početku rada ove Skupštine

[572] Isto, 22.
[573] Isto, 50.
[574] Isto, 51-52.
[575] Isto, 54.

jedan poslanik iz SDA je rekao da se treba uvesti dvojno državljanstvo, a to nije rekao bez razloga, rekao je to s razlogom. Alija je poslije toga išao i u Libiju i u Iran da obezbijedi pare na osnovu čega će ti po njima četiri miliona njihovih sunarodnika iseljenih u Tursku naseliti ovdje. Dalje postoji još jedno moje saznanje da pošto Nijemci ne vole Turke, postoji opasnost da Alija napravi ugovor sa Kolom da jedan dio Turaka iz Turske naseli ovde u Bosni i Hercegovini, to će finansirati Njemačka."[576]

Sedma sjednica Skupštine srpskog naroda održana je 15. februara 1992. godine u Sarajevu. Na sjednici se razgovaralo o sljedećim pitanjima: 1. Utvrđivanje Nacrta ustava Republike Srpskog naroda Bosne i Hercegovine, 2. Donošenje Poslovnika Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine, 3. Utvrđivanje stava o referendumu, koji je raspisala muslimansko-hrvatska koalicija, 4. Kadrovska pitanja vezana za verifikaciju mandata dva člana Ustavnog suda Bosne i Hercegovine.

Pored velike rasprave o pravnim formulacijama, za riječ se javio Goran Zekić koji je zastupao i neka praktičnija zapažanja u odnosnu na čist formalizam: „Dame i gospodo, ja bih dao neke čelne primjedbe a odnose se na to da smatram da je u ovom momentu veoma teško donijeti ustav koji bi održavao u punoj mjeri ono što želimo. Faktičko stanje ne trpi doba ustavnog rješenja. Do faktičkog stanja možemo doći pregovorima, a možemo doći i sukobom. Koja će od ta dva stava doći do izražaja ne zavisi samo od nas. Zbog toga u ovom momentu ustav treba da bude dosta širok, dosta otvoren, dosta mek da bi buduće promjene u njemu mogli lako ugraditi. Jer, radi se o tome da ustav kao najviši pravni akt održava ono što vlast želi, a mi tu vlast još nismo osvojili, treba tek da je osvojimo pa da onda ustav usmjeri nas u pravom pravcu."[577]

Velibor Ostojić podsjetio je prisutne da je „prije 188 godina, 15. februara, na današnji dan, u Orašcu se sastao zbog ustanika Srba i digao i srpski ustanak i odlučio da se bori za oslobođenje".[578]

Vojo Kuprešanin insistirao je na odlučnosti i konkretnijim potezima kod drugih članova skupštine: „Gospodo, izvolite vi ste ovom narodu položili

---

[576] Isto, 54.

[577] ICTY, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenogram 7. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 15. februar 1992, 21.

[578] Isto, 39.

zakletvu, vi ste išli na mitinge, a rezultati našeg rada su jalovi, skoro nikakvi. Da bi postigli rezultate mi se danas moramo opredjeliti: ili ćemo Srpsku Republiku ili ćemo srpsku policiju, ili ćemo srpsku vojsku. Danas moramo da kažemo šta je to srpska himna, da li je imamo i hoćemo li himnu, koja je naša zastava. Da kažemo i koji je naš grb. Lijepo vas molim da danas donesete nekakve odluke. Čitavo vrijeme ovdje apstrahujemo, bavimo se demagogijom kao komunisti što su prije radili. Znači, čuvati Bosnu i Hercegovinu, čuvati Hrvatsku, čuvati avnojske granice ništa drugo nije nego se ponašati komunistički. Mi se ovdje zaista u 70% zaista ponašamo komunistički."[579]

Dragan Kalinić predložio je da „hitno obavimo razgovore u Generalštabu, i da se postavi pitanje da li će JNA biti spremna 23. ili još bolje 29. februara 1992. godine kada proglašavamo Ustav, da brani teritorije srpskog naroda, odnosno teritoriji koje pripadaju zajedničkoj državi Jugoslaviji. Ako Armija nije u stanju da nam to precizno kaže, koliko kadrova, s kakvim naoružanjem, na kojim pozicijama na našim teritorijama to može, onda mi sami moramo našom teritorijalnom odbranom na našim srpskim teritorijama ići da ona preraste u srpsku vojsku koja će onda s armijom Srbije i Crne Gore i ostalih zemalja koje čine zajedničku državu ponovo stvoriti ili JNA ili neku zajedničku armiju".[580]

Osma sjednica Skupštine srpskog naroda održana je 25. februara 1992. godine. Na sjednici se raspravljalo o sljedećim tačkama: Informacija o razgovorima vođenim u Lisabonu 21. i 22. februara 1992; Razmatranje Nacrta i utvrđivanje Predloga ustava Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine; Nacrt zakona o državnoj upravi; Nacrt zakona o Vladi Republike srpskog naroda BiH; Nacrt zakona o ministarstvima; Nacrt zakona o odbrani; Nacrt zakona o unutrašnjim poslovima; Nacrt zakona o redovnim sudovima; Nacrt zakona o javnom tužilaštvu; Nacrt zakona o javnom pravobranilaštvu; Nacrt zakona o javnim prihodima i javnim razhodima; Nacrt zakona o Narodnoj banci Republike SNBiH; Nacrt zakona o službi za platni promet i finansijski nadzor; Nacrt zakona o javnom informisanju; Nacrt zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma; Nacrt odluke o osnivanju Televizije srpskog naroda u Bosni i Hercegovini;

[579] Isto, 42.
[580] Isto, 53.

Nacrt zakona o zemljištvu u srpskim vlasništvima u BiH; Nacrt zakona o srpskoj himni zastavi i grbu i Odluka o upućivanju memoranduma UN u vezi referenduma u Bosni i Hercegovini.

Sjednici je prisustvala i princeza Linda Karađorđević koju su prisutni aplauzom dočekali.

Radovan Karadžić, nakon što je izložio rezultate Konferencije o Bosni i Hercegovini, po običaju se pozvao na događaje iz prošlosti: „Hoću da vas podsjetim na Miloša Obrenovića koji je jedan ‚Hatišerif' dobio 30-te a drugi 1833 g. Između jednog i drugog morao je da učvršćuje državu i da stvara prilike. Ono što mi moramo da uradimo jeste da postignemo maksimum koji danas možemo, da stvorimo takve prilike da događaji poslije četvrtka idu u našu korist, a ne na štetu."[581] Zadovoljan pregovorima, Karadžić je molio za razumijevanje i strpljenje: „Naši strateški ciljevi se ostvaruju. Nema pravo ni opozicija u Srbiji nemaju pravo ni naši ljudi ovdje u BiH. Mi prihvatamo i kažemo BiH mora ostati u ovim granicama. Odlučno. Hajde sada da radimo na unutrašnjim. Pa kada se to uradi da budu deblje od vanjskih, onda je to baš me briga što imaš vanjske. Važno je da one koje su unutar BiH budu deblja. Što kaže narodna poslovica: Ako te istjera na vrata, vrati se kroz prozor. Opet si na istom mjestu."[582]

Krajišnik je ponudio dvije opcije: „Mi gospodo, imamo dva pravca:

- jedan, da se politički borimo, da maksimalno postignemo u ovo današnje vrijeme kao prvoj etapi.

- ili da prekinemo razgovore i da idemo u ono što smo vjekovima radili: da silom osvajamo svoje teritorije."[583]

Miskin, zadovoljan diskusijom, najavio je: „Dame i gospodo, nakon toliko decenija postojanja napokon se uzdrmao kamen temeljac unitarne BiH. Tvrđava još nije pala neće se lako ni predati ali je napukla nepovratno."[584]

Miladin Nedić, po svom uobičajnom javljanju, iznosio je stanje naoružanja na Ozrenu: „Što se tiče Armije, bio sam u nekoliko kasarni u Tuzli, Doboju i Derventi. U moje vrijeme sa Ozrena je u Derventi bilo 35%

[581] ICTY, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenogram 8. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 25. februar 1992, 17.

[582] Isto, 22.

[583] Isto, 23.

[584] Isto, 31.

vojnika sa Ozrena, u Tuzli tada 45%, u Doboju oko 35-40 odsto. Oružja na Ozrenu ima, to nije nikakva tajna, nema vojske jer je sav narod vojska. Iseljavanje vojske nema, može se samo iseliti narod. A to oružje na Ozrenu položiće narod onda kada za to naredbu da kralj."[585]

S druge strane, Rajko Dukić je povezao unitarnost Bosne i Hercegovine sa demografijom muslimana: „Šta znači unitarna? Navešću vam samo nekoliko podataka, koji mogu da posluže pregovaračima. '71. g. Srba je bilo 37%, Muslimana 39%, '81. Srba je bilo 32%, Muslimana 39%, '91. g. znate, već 2001. g. dakle do sljedećeg popisa, Muslimana 51%, Srba 27%. Dakle, u jednoj takvoj državi gdje je bila moguća ovakva demografska eksploatacija od strane jedne nacije, mi bi na jedan vrlo demokratski i evropski način bili dovedeni vrlo brzo u poziciju da imamo natpolovičnu većinu drugih i da oni mogu da uređuju bez ikakvih problema sve ono što je njima u interesu."[586]

Konačno, Vojo Kuprešanin, bio je direktan i jasan: „Dakle, ja nisam ni za bilo kakvu zajedničku instituciju zajedno sa Muslimanima i Hrvatima BiH. Lično smatram da su oni nama prirodni neprijatelj. Vi već znate šta su prirodni neprijatelji i da mi više nikada ne možemo živjeti zajedno, niti možemo bilo šta zajednički raditi."[587]

Ubrzo je održana i deveta sjednica Skupštine srpskog naroda (28. februara 1992. godine) u Sarajevu. Na sjednici se raspravljalo o sljedećim tačkama: Razmatranje Predloga i donošenje Ustava Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine; Donošenje odluke o proglašenju Ustava Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine; Predlog ustavnog zakona za sprovođenje Ustava Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine; Donošenje odluke o proglašenju Ustavnog zakona za sprovođenje Ustava Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine; Predlog zakona o državnoj upravi; Predlog zakona o vladi Republike; Predlog zakona o ministarstvima; Predlog zakona o odbrani; Predlog zakona o unutrašnjim poslovima; Predlog zakona o redovnim sudovima; Predlog zakona o javnom tužilaštvu; Predlog zakona o javnom pravobranilaštvu; Predlog zakona o prihodima i javnim rashodima; Predlog zakona o Narodnoj banci Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine; Predlog zakona o službi za platni promet i

[585] Isto, 46.
[586] Isto, 63.
[587] Isto, 74.

finansijski nadzor; Predlog zakona o javnom informisanju; Predlog zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma; Odluka o osnivanju Televizije srpskog naroda Bosne i Hercegovine te Zakon o zemljištu u srpskom vlasništvu u Bosni i Hercegovini.[588]

Deseta sjednica Skupštine srpskog naroda održana je 11. marta 1992. godine. Na dnevnom redu je bila samo jedna tačka i to: Informacija sa Konferencije iz Bruxellesa i zauzimanje stavova.

Nakon iznošenja informacija o razgovorima na Konferenciji u Bruxellesu, Radovan Karadžić je naglasio da je u suštini problem tamo gdje je stanovništvo nacionalno izmiješano: „Nema tenzija, stanje je riješeno, tenzija nema, ni političkih, ni nacionalnih, ni socijalnih. Imamo sukobe i tenzije u onim krajevima koji nisu nacionalno definisani gdje se dvije nacionalne zajednice dodiruju još na neuređen način. I ono što je neophodno i hitno, što je preporučivo jeste da se to definiše na najbrži mogući način, da se definišu i ta poneka mjesta da bi se uklonili uzroci napetosti i potencijalnih sukoba."[589]

Goran Zekić je u diskusiji ponovio ranije stavove: „Pa mi nećemo ništa muslimansko. Mi njima nećemo ništa otimati. Zašto onda nameće nama svoju volju, svoj narod i svoje oružje. Zašto da nas pokorava. Ne tražimo mi ništa što nije naše. Jednostavno, meni se sviđa ova naša politika zato što mislim da je ispravna, što hoćemo da budemo svoji na svome."[590] U nastavku je ostalim delegatima dao književnu preporuku: „Bosnu i Hercegovinu najbolje je shvatio jedan Ivo Andrić. Trebalo bi se sjetiti mnogih njegovih riječi mnogih njegovih priča da bi se razumjela situacija u Bosni i Hercegovini. Zato bih ja preporučio svima onima koji ne znaju situaciju u Bosni i Hercegovini da malo pročitaju njegove priče pa će da shvate da ipak Bosna i Hercegovina prije svega zemlja mržnje a ne zemlja nekog zajedništva, zemlja neke radosti. Da je Bosna i Hercegovina prije svega tamni vilajet kome smo mi do sada bili uvijek zarobljeni nekom tuđinskom vlašću zbog čega sada želimo jednom da budemo svoji na svome."[591]

---

[588] ICTY, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenogram 9. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 28. februar 1992.

[589] ICTY, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenogram 10. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 11. mart 1992, 6.

[590] Isto, 27.

[591] Isto, 28.

Slobodan Bijelić spomenuo je i izjavu talijanskog političara o muslimanskoj većini u Bosni i Hercegovini: „Mi smo već, svikli da ne kažem oguglali na kazne kojekakve nedosljednosti u politici EZ pa tako gotovo da i ne iznenađuje De Mikelisova dobro lansirana ideja o dopuštanju prostora Muslimanima u Evropi ili konkretno u BiH za organizovanje jedne islamske države. Smatram da je to ili vrlo naivno, ili izuzetno lukavo. Danas vjerovati da je Turska koju njen čelnik naziva od Egejskog mora tamo negdje do kraja Azije, da je ona samo formalno sekularna i laička država, baš tako bezazlena na ovim geostrateškim prostorima."[592] I na kraju svog izlaganja imao je jasno poruku o konfederalizaciji, pozivajući se na rimskog senatora Katona: „Za vrijeme čuvenih hunskih ratova, kada je Kartagina zadavala glavobolje Rimljanima, čuveni rimski senator Katon svaki svoj govor, svaku svoju besjedu završavao je riječima: 'Uostalom, smatram da Kartaginu moramo razoriti'. Naravno, ja ne smatram da Bosnu i Hercegovinu treba razoriti. Ali kao imperativ našim po malo umornim i demoralisanim pregovaračima, kao etičko-istorijski limit koji sebi možemo dopustiti ja ću parafrazirati ovu Katonovu rečenicu: - smatram da Bosnu i Hercegovinu moramo konfederalizovati."[593]

Nikola Peršin govoreći o JNA kazao je: „Oni moraju dati do znanja našem narodu da ga zaista žele zaštititi tako što će sada, odmah, istog trena, i to je jedan od mojih predloga da naše rukovodstvo to predoči komandama, mora da izvuče teško naoružanje iz kasarne. Oni moraju da pokrenu jedinice iz kasarne. Moraju iz duboke šume gdje su se sakrili i zavukli izaći na naše strateške tačke. Oni moraju da zaštite, jednostavno obezbijede komunikaciju Doboj - Tuzla."[594]

Biljana Plavšić podcrtala je da posao tek predstoji: „Imajte na umu: najteži posao je razgraničavanje teritorija. Na hrvatskom modelu sam vidjela kako se može u postojećim uslovima to da dovede do savršenstva, kako savršeni i funkcioniše njihova država."[595]

Rakić, pozivajući se na genocid ustaškog režima davao je razloge zašto ne žele ostati sa ostalim narodima: „Evropi treba pismeno i usmeno i na svaki način staviti do znanja stav ove Skupštine, da nećemo dozvoliti da

[592] Isto, 31.
[593] Isto, 32.
[594] Isto, 46.
[595] Isto, 50.

nam i ovog puta obezbijede nove Jasenovce, samo što bi sada u odnosu na 41. g. u novoj NDH ostali sami što bi nas lakše likvidirali u islamskoj državi jer zaista ne bi imali nikakve zaštite."[596]

Milorad Ekmečić naveo je da je "srpski narod u istoriji više puta pokazao pored izuzetne nadarenosti za velike stvari i izvjesne nadarenosti za određene ludosti. Nadarenost da izvrši u jednom tragičnom trenutku samoubistvo, i da uradi ono što niko od njega ne traži i što je sila istorije ga natjerala da to napravi kao 27. marta 41. kao 14 većih i manjih ustanaka koje je srpski narod imao u BiH, od 1804 - 1918. g.".[597] U nastavku je naglasio da se u okviru globalne politike treba ponuditi jasna poruka: „Naš narod se ne može pomiriti s činjenicom nezavisne BiH jer je to zadnje, to je glogov kolac njegovoj samostalnosti i glogov kolac Jugoslaviji za koju se srpski narod vječito borio. Oni na to neće pristati i mi ne snosimo odgovornost za posljedice."[598]

Kovačević se, također, pozivao na formiranje vlastite vojske: „Ne smijemo dozvoliti da sopstvenu sudbinu, sudbinu svoje djece i život povjerimo onima koji su uvijek u presudnim istorijskim trenucima okretali oružje na Srbe, Srbima punili jame. Zelene beretke, HOS ne mogu uživati povjerenje srpskog naroda da ga zaštiti. Naprotiv, treba se od njih štititi. Sopstvenu sigurnost može nam obezbijediti samo sopstvena vojska."[599] A u zaključku je rekao: „Moj narod još jednom bira između dva carstva: carstva nebeskoga i carstva zemaljskoga. Između dva barjaka obilićevskog i brankovićevskog. Siguran sam da će izabrati carstvo nebesko i da će se svi do jednog svrstati pod barjak Obilića. Ja sam izabrao."[600]

Na kraju sjednice članovi Skupštine su jednoglasno odbili materijal predložen od EZ pod nazivom „Izjava o principima za nove ustavne aranžmane u Bosni i Hercegovini".

Jedanaesta sjednica Skupštine srpskog naroda održana je 18. marta 1992. godine. Na sjednici se raspravljalo o jednoj tački dnevnog reda: "Informacija o posljednoj sjednici Konferencije o razješenju bosanskohercegovačke krize i politička situacija u BiH i Jugoslaviji".

---

[596] Isto, 54.
[597] Isto, 59-60.
[598] Isto, 60.
[599] Isto, 69.
[600] Isto.

Nikola Koljević naveo je optimističnu reakciju na posljednje pregovore: „Ako gledamo situaciju u kojoj smo bili a to je mislim u prvom redu pravo istorijski relevantno poređenje: sadašnjost porediti s prošlošću; mi smo dobili svoju nacionalnu državu unutar BiH. Dobili smo suverenitet odozdo."[601]

Goran Zekić ponovo je spominjao natalitet muslimana: „Svi pregovori će ići dalje, a Bosna i Hercegovina će postojati kao međunarodno priznati subjekat koji će unutrašnje uređenje rastezati deset godina. Nikad da se postigne, a oni će svojim natalitetom i naše teritorije postepeno prigušivati pa ćemo doći u tešku situaciju."[602]

Dragan Đokanović, spomenuo je interesantan podatak o počecima srpskog organizovanja: „Podsjetio bih vas na jedan naš zajednički sastanak ovdje u ovoj sali kada smo se dogovorili o formiranju Skupštine srpskog naroda BiH: razgovarali smo o ratu ili miru. Jedan broj diskutanata je bio za ratnu opciju, ali je prevladao razum i dogovorili smo se da političke probleme u BiH rješavamo mirnim putem (naše probleme) jer za to imamo i dovoljno snaga i pameti."[603]

O JNA i bojaznosti u njenu podršku, Dragan Kalinić je ponovio i na ovoj sjednici: „Nakon izjava koje smo čuli nakon naših barikada: o odmetnicima, o drumskom razbojništvu i sličnim stvarima koja su izašle iz usta vrlo uticajnih generala i komandanata, nakon informacija koje mi imamo da nemaju želju da nas pomognu u ovoj bici koju bijemo u Hercegovini i slično, mislim da moramo u najkraće mogućem vremenu raščistiti račune, jer će nam se u trenutku proglašene nezavisnosti desiti da će sigurno 50% muslimanskih oficira zajedno s jedinicama i opremom koju imaju preći na stranu Alije Izetbegovića. Imam informacije da se jako koketira od strane SDA sa sadašnjim armijskim sastavom koji je u sendviču, ne zna šta će i kako će. Zato moramo na jednoj sjednici koja ne mora da bude u ovim prostorijama, ili čak ne treba da bude u Sarajevu, da te stvari raspravimo što prije. Nemojte da dođemo u situaciju da protiv ove armije na koju smo se oslanjali mi moramo ratovati ili da ona nama onemogućava ovo što smo namjerili da napravimo."[604]

---

[601] ICTY, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenogram 11. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 18. mart 1992, 11.

[602] Isto. 46.

[603] Isto, 17.

[604] Isto, 29.

Milovan Bjelošević je postavio pitanje finansiranja aparature nove administracije: „Prema tome dajte, iznađite formulu finansiranja svega ovoga. Doći ćete sutra u poziciju da nijedan ministar neće napisati ni jedan pišljivi papir (uz izvinjenje gospođama) koji je potreban za posao ako se to neće platiti a jednostavno će se naći drugi koji će to bolje da plati. Na tom polju već imamo iskustva.[605] Dalje je naveo: „Da li ćemo mi 'prati novac', ili posuđivati ali sve što sam već rekao nemoguće je ostvariti bez novca. Pogotovo kada znamo da su naša velika područja, gdje je narod siromašan, gdje mu je udaljenost na oho-ho, nema telefona, bez novca."[606]

Mitar Miljanović osvrnuo se na sljedeće: „Ja ću u subotu predložiti Zakon o zemljištu (o vlasništvu) i to veoma kratak. Molim da me podržite i da uopšte ne polazimo od nekakvih pravnih normi itd. jer ovo je borba za egzistenciju, a nije vrijeme rimskog ili nekog drugog prava."[607]

Tošić je naglasio da provode „faktično stanje", te kritikovao kolege: „Želim da znam ko je srpski ministar za odbranu. Jer, mi na Romaniji provodimo faktičko stanje, za nas nema dilema. A ovi koji ovdje non-stop pričaju ništa nisu uradili. Iz tih razloga predlažem da to konkretno uradimo. Ne da svi non-stop držimo predavanja."[608]

Na to se dovezao Kerović: „Na terenu mi ne vladamo. (Upadica dr Karadžića: Što ne vladate?) Zato što nemamo papira na osnovu kojeg da vladamo! Imamo 13-14 zakona koje ne možemo da usvojimo. U tom pogledu nešto treba da odradimo. Hrvati vladaju. Gdje je Srbin istakao srpsku zastavu na skupštini? Gdje je Srbin formirao neku vojnu formaciju? Hrvati su to odradili. Mi nismo ništa uradili. Sutra ako treba da pravimo terorizam, pravićemo ga da vladamo. To je to."[609]

Golijanin je također spomenuo pitanje podrške JNA: „Često pominjemo faktičko stanje, a ono je da su recimo, HOS-ovci izašli iz doline Neretve, da su postavili barikade u Dračevici, da izlaze na Žegulju kod Stoca, da traže da opština Ravno bude Hrvatska itd. veoma, veoma agresivno. Zato je stav Vlade SAO Hercegovina da se HOS-ovci, da se paravojne jedinice sa lijeve

[605] Isto, 34.
[606] Isto.
[607] Isto, 42.
[608] Isto, 43.
[609] Isto, 44.

obale Neretve protjeraju i to će narod Istočne Hercegovine uraditi. Traženo je od vojske da mu pruži pomoć, ukoliko hoće neka priteknu u pomoć srpskom narodu. Tu je ispit šta će i kako raditi da li su ili nisu na strani srpskog naroda. Ukoliko neće onda će narod SAO Hercegovine znati šta će u tom trenutku uraditi."[610]

Miroslav Vještica je naveo uspješne primjere s terena: „Znači, ovdje se moramo dogovoriti da li smo organizacijski sposobni i u koje vrijeme da formiramo svoju miliciju, svoju teritorijalnu odbranu, da imamo svog komandanta, da formiramo platni promet i da zauzmemo svoje teritorije. Školski primjer nam je Bosanska Krupa. Šest mjeseci na našu podgrmečku srpsku teritoriju postojeći MUP, inspekcije niti druge službe ne izlaze na to područje srpskih opština. Ne mogu. Na damo. Ne smiju. Mi smo faktički zauzeli svoje teritorije. Ali ovdje se moramo dogovoriti da svi Srbi u svim opštinama, novoformiranim i postojećim, preuzmu vlast jer je nismo preuzeli."[611]

Radovan Karadžić na pitanje međunarodnog priznanja odgovorio je: „Bosnu i Hercegovinu su priznali oni koji treba da je priznaju: Bugarska, Turska, Iran i Libija. Odlično, ne može bolje."[612] Ova priznanja poslužila su kao dobar argument u širenju nacionalističke propagande u narednim sedmicama i mjesecima.

Na kraju sjednice Rajko Dukić je informisao Skupštinu da Srpsko kulturno-prosvjetno društvo "Prosvjeta" i Politički savjet SDS pripremaju za 28. mart 1992. godine u Sarajevu Kongres srpskih intelektualaca pod nazivom „Jugoslovenska kriza i srpsko pitanje". Rekao je: „Biće prisutno nekoliko stotina intelektualaca iz BiH i šire različitih profila. Molimo da se se iz svih regija dostavi spisak jednog broja intelektualaca od privrede i dalje koji bi na ovom Kongresu mogli dati svoj doprinos. Troškovi će iznositi oko milion i po dinara, isfinansiraće Stranka."[613]

Dvanaesta sjednica Skupštine održana je na Palama 24. marta 1992. godine s početkom u 12.20 sati. Dnevni red je jednoglasno usvojen: 1. Predlog

[610] Isto, 49.
[611] Isto, 51.
[612] Isto, 63.
[613] Isto, 68.

zakona o javnom pravobranilaštvu; 2. Predlog zakona o ministarstvima; 3. Predlog zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma; 4. Prednacrt zakona o reprivatizaciji; 5. Predlog odluke o obrazovanju Savjeta za nacionalnu bezbjednost; 6. Predlog odluke o formiranju nacionalne garde; 7. Izbor kandidata za predsjednika Vlade Srpske Republike Bosne i Hercegovine i 8. Verifikacija odluka skupština opština o proglašenju novoformiranih srpskih opština.[614]

Vojislav Maksimović je, za razliku od Alekse Buhe, bio za promjenu naziva jezika iz srpsko-hrvatskog u srpski i primarno korištenje ćiriličnog pisma. Maksimović je, između ostalog, navodio da „Muslimani svoj jezik već pokušavaju da nazovu bošnjačkim...", te rekao "daćemo pravo Muslimanima ako budu u našoj Republici da svoj jezik nazivaju onako kako hoće, ali to će se regulisati zakonom".[615]

Radovan Karadžić komentarišući stavove da Evropu treba ignorisati i da „Evropa može samo da vrišti", naglasio je da se ne slaže, te da to baš nije tako, „jer mi u našim akcijama moramo da vodimo računa da li će nastradati Srbija zbog nas".[616] Komentarisao je da JNA neće niko "istjerati iz BiH, jer ona tu mora da ostane pet do deset godina... pri čemu ćemo mi na osnovu našeg Ustava za slučaj kada JNA bude odlazila eventualno preći na sistem naše nacionalne garde... u svakom slučaju neki procesi na terenu teku, čak i prednjače pred našim papirima".[617] Rekao je da će se podijeliti uputstva i tražio da se na „terenu što prije uspostavi faktičko stanje". Dodao je: „Ja vas sada molim da se i po nekim uputstvima koja će se ovdje podijeliti za narodnu odbranu i sisteme informisanja itd. da se na terenu što prije uspostavi faktička Srpska skupština i srpskog naroda; suverena vlast. Trebalo bi da sve novonastale opštine odmah formiraju, onog trena kada vam se javi da imamo svoj posebni MUP, a to će vjerovatno biti za narednog zasjedanja, da se odmah postave stanice milicije, da se izvuku svi milicioneri."[618] U nastavku je govorio o promjeni strategije u javnim

[614] ICTY, P961, Skupština srpskog naroda u BiH, *Stenogram 12. sjednice Skupštine*, Pale, 24. mart 1992, 1-2.

[615] Isto, 5-6.

[616] Isto, 25.

[617] Isto, 26.

[618] Isto, 27.

istupima.[619] Zapravo radi se o tome da će kada započnu rat, u izjavama govoriti da su napadnuta strana i da brane svoje teritorije. Rekao je: „Ovdje je također jedna stvar veoma pametna (a ja još nisam sreo tog čovjeka), ali sam puno pročitao njegovih papira i mislim da je izvanredno informisan u američkim krugovima i da su se mnoge stvari odvijale onako kako nas je on obavještavao, posebno u odnosu na JNA i kampanju protiv nje, pa i na ove druge stvari gdje se pokušava srpski narod oštetiti u državnom pogledu što više. Ovdje nam prebacuju gdje nalazimo Bosanaca-Srba koji tako stalno pominju rat. To se i meni dešava često i našim ljudima na terenu, posebno Vukiću i drugima. I on kaže da se tako stiče utisak kako Srbi ratom drugim oduzimaju zemlju. Prema tome slijedi njegov zaključak da to ne radimo, da ne pominjemo rat, da uspostavljamo realnu vlast i da branimo svoje teritorije. Pa ako neko hoće rat on će ga voditi protiv nas, mi ćemo biti napadnuta strana, što je vrlo bitno."[620]

Karadžić je u nastavku svog izlaganja skrenuo pažnju na saradnju s vrhom JNA i da u tom pogledu mogu da budu spokojni. Naglasio je da u "odbrani" o kojoj je prethodno govorio mogu računati na vojsku. Rekao je: „S armijom na najvišem nivou možemo da vam kažemo da trenutno u tom pogledu možemo da budemo spokojni... tu vojsku koja za sada igra neutralnu ulogu i velika je sigurnost našem miru jer mi ne namjeravamo nikoga da napadnemo, a namjeravao da se branimo, ta nam vojska stoji na raspolaganju za tu svrhu."[621] Karadžić nastavlja: „Nama rat u ovom trenutku nije potreban. Ide dobro. Napredujemo u miru, političkim sredstvima ostvarujemo što hoćemo. Kad ostvarimo to što hoćemo, neka izvoli neko da nas napadne, ako nas napadne mi ćemo da se branimo... imamo pravo da upotrijebimo vojsku i to za konačan završni obračun i za konačno uspostavljanje vlasti."[622] Karadžić je govorio i o tome da „HOS-ovci uspostavljaju granice" te da bi u „kritičnom trenutku" moglo da se kaže „zaleđujemo stanje, sve stop, nema pokreta ni naprijed ni nazad, ko šta

[619] Član hotelskog osoblja Holiday Inna je, kako tvrdi Kenneth Morrison, govorio da je u tom periodu, mart-april 1992. godine, Karadžić postao sve nervozniji. Njegovom stanju uma svjedočilo je „teško opijanje i često mokrenje u krevet". Kenneth Morrison, *Sarajevo's Holiday Inn on the Frontline of Politics and War*, 100, nap. 64.

[620] ICTY, *Stenogram 12. sjednice Skupštine*, 27-28.

[621] Isto, 28.

[622] Isto.

kontroliše to je njegovo".[623] On je rekao kako su barikadama pokrili „liniju Gnojnica-Blagaj-Stolac što bi prilično odgovaralo banovni iz 39-te".[624] On je objašnjavao poslanicima da je u Hercegovini „pravedna granica rijeka Neretva. I kada se to bude obilježavalo mora da se kaže da Srbi kontrolišu dolinu Neretve, odnosno rijeku Neretvu – njenu lijevu obalu".[625]

Karadžić je u svom izlaganju tražio od poslanika da poštuju autoritet predsjednika opštine, te rekao: „Predsjednik opštine je izvršilac naših namjera. Novoformirane opštine moraju što prije da uspostave svoje organe, da izrade pečate i počnu da funkcionišu. Mora sa milicijom, odnosno našim organima stati na granicu. Ako je to ova ulica, ova ulica."[626]

Đurić je govorio o „naoružanim ljudima" i dobroj kontroli terena. Rekao je: „Ja sam iz Prnjavora i teren prema Derventi je pokriven, i sigurno je to najbolje kontrolisani teren u BiH. Da ne kažem da ima preko hiljadu ljudi naoružanih, kontrolišemo teren, lake dijelove derventske opštine, znači na Savi, gdje sam i sam u uniformi. Znači, kontrolišemo do Save i to dobro funkcioniše."[627]

Karadžić je i dalje bio za JNA, te rekao: „U ovom trenutku nam ne odgovara stvaranje nacionalne garde, mnogo je bolje JNA."[628] Poslanici su na sjednici izglasali odluku da formiraju TO, a nacionalne garde će biti formirane kada politička procjena naloži da je to potrebno.[629]

Verificirane su Odluke o proglašenju novoformiranih srpskih opština od dijelova onih u kojima Srbi nisu činili većinu: Bihać, Kladanj, Livno, Rajlovac, Donji Vakuf, Konjic, Čapljina, Turbe, Bosanski Šamac, Petrovo, Milići, Vogošća, Žepče, Jajce, Mostar, Srebrenica, Zavidovići, Bratunac, Modriča, Prijedor, Bugojno, Kotor Varoš, Stolac, Višegrad, Bosanska Krupa, Bosanski Brod, Srebrenik, Foča, Brčko, Olovo, Tuzla, Zvornik, Goražde, Derventa, Doboj.[630]

---

[623] Isto.
[624] Isto, 29.
[625] Isto.
[626] Isto, 29-30.
[627] Isto, 36.
[628] Isto, 37.
[629] Isto, 40.
[630] Isto, 41.

Branko Đerić predložen je i jednoglasno izabran za mandatara Vlade SrRBiH. Đerić je na kraju svog izlaganja rekao: „Ja se nadam da ćemo mi sve ovo stići, pa makar do neke male, krnje Jugoslavije."[631]

Trinaesta sjednica Skupštine održana je odmah nakon okončanja dvanaeste s početkom u 16.20 sati sa dnevnim redom: 1. Razrješenje Ministarskog savjeta Srpske republike Bosne i Hercegovine; 2. Izbor članova vlade Srpske Republike Bosne i Hercegovine i 3. Zaključak Srpske Republike Bosne i Hercegovine da se izda saopštenje o priznanju Bosne i Hercegovine, koji je jednoglasno usvojen.[632]

Ministarski savjet od 21. decembra 1991. godine kojim je predsjedavao Miodrag Simović je razriješen na ovoj sjednici.[633] Nakon toga mandatar za sastav Vlade SrRBiH Branko Đerić predložio je Aleksu Buhu za ministra inostranih poslova, a Miću Stanišića za ministra unutrašnjih poslova, što su poslanici usvojili. Mandatar je naglasio da će ostale resore pokriti do kraja iste sedmice.[634]

Četrnaesta sjednica Skupštine je održana u Sarajevu 27. marta 1992. godine. Dnevni red za sjednicu je bio sljedeći: 1. Svečano proglašenje Ustava Srpske Republike Bosne i Hercegovine, 2. Predlog zakona o područjima srpskih opština u Bosni i Hercegovini, 3. Predlog odluka o obrazovanju Savjeta za nacionalnu bezbjednost, 4. Preporuka o prestanku isticanja obilježja sa imenom i likom Josipa Broza Tita i 5. Izbor i imenovanja.[635] Tačke su jednoglasno podržane.[636]

Svečano proglašenje Ustava SrRBiH propratilo je više novinara „uz ushićenje i radost" na licima prisutnih.[637]

Prva za riječ, nakon predsjedavajućeg Krajišnika, javila se Rabija Šubić, koja je naglasila „da joj je danas praznik i slava", iz razloga što je „sačuvala otadžbinu u kojoj sam se rodila, u kojoj sam odrasla i kojoj sam radjala

---

631 Isto, 46.

632 ICTY, P1354, Skupština srpskog naroda, *Stenogram 13. sjednice Skupštine*, Pale, 24. mart 1992, 1.

633 Isto, 2.

634 Isto, 3-5.

635 ICTY, D304, Skupština srpskog naroda, *Stenogram 14. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 27. mart 1992, 1.

636 Isto, 2-15.

637 Isto, 2.

potomstvo".[638] Istakla je: „Plemeniti, širokogrudni i junački srpski narod u svom žrtvovanju, ali i u svojoj naivnosti ginuo je za ideale zajedničke države, dok su protiv njega radili svi, od Lenjina do Luburića, od Broza preko jerusalimskog muftije do rimskog pape, ne birajući sredstva i žestoko se organizujući protiv svekolikog srpskog naroda. Nisu prezali ni od čega, od ideološkog do krvavog ustaškog noža... Imaju, konačno, Srbi pravo da stvore svoju državu a bez neprijatelja u toj državi, bez neprijatelja koje moraju hraniti i od zla braniti i državu stvarati... E pa zato neka svi Srbi s lijeve strane Neretve, sa obje strane Vrbasa i Drine, sa Manjače, sa Kozare, sa Romanije, iz Birača i Posavine - neka svekoliki srpski narod bude ujedinjen, svoj na svome, u svojoj srpskoj državi. To Srbi duguju svojim mučenicima, izginulim precima, to duguju svojoj djeci i budućim pokoljenjima. I zato neka živi Srpska država, ali bez svojih neprijatelja i dušmana."[639]

Radovan Karadžić u svom vrlo važnom obraćanju pokušavao je da motivira poslanike i prisutne kako bi na pragu agresije konačno realizirali svoje viševjekovne ciljeve. Govorio je o cilju koji je duboko zapisan u njima, kojeg ljudska ruka nije postavila, te o konačnim strateškim ciljevima o kojima se ne moraju dogovarati. Rekao je: „Nama, izgleda, nije bilo potrebno da se dogovaramo oko cilja. Cilj je zapisan duboko u nama. On je svet po tome što je božanski i što ga nije ljudska ruka tamo postavila. To je cilj koji srpski narod osjeća i gaji u sebi i od koga nikad ne odustaje ma koliko vremena bila teška. Mi smo se morali dogovarati o taktici, mi smo se morali dogovarati o praktičnim koracima, ali o najdalekosežnijim strateškim ciljevima nismo se morali dogovarati jer je svako imao jednu te istu misao a to je najsigurnija garancija da je to iz najdubljeg bića srpskog naroda, iz najdubljeg bića svakog njegovog pripadnika."[640]

Karadžić je u istom tonu nastavio, s tim da je ostavio mogućnost da „prođe bez krvi". Rekao je: „Nismo povukli ni jedan potez a da za to nije pretpostavljao prefiks koji nas je na to natjerao. Možda u svemu tome postoji i Božja volja. Možda su naši protivnici, koji su trebalo da budu naši partneri, nepogrešivo vodili tamo gdje treba da stignemo. Možda je ovo najbolja i najpravednija, i ako prodje bez krvi, možda će sve tri naroda procvjetati, ja

[638] Isto, 3.
[639] Isto, 3-4.
[640] Isto, 8.

lično mislim da hoće, jer očigledno da ne možemo da živimo zajednički, a da jedni drugima razvoj ne ometamo."[641]

Nije zaobišao teme islamskih zemalja i fundamentalizma. Rekao je: „Moram da kažem da su nas zapanjila očijukanja sa Turskom naših partnera, a ne samo s Turskom nego i sa ekstremnim fundamentalističkim režimima u nekim islamskim zemljama. To nam je otvorilo oči. Mi ne možemo da shvatimo kako su se oni usudili da muslimanski narod koji je tokom ovog rata ustao protiv ustaša sada usaglase sa ustašama..."[642] Karadžić je istakao historijsku važnost donošenja Ustava kao životnom djelu njegove generacije. Istakao je sljedeće: „Mislim da je ovaj naš Ustav i ova naša država životno djelo ove generacije. Mislim da nas je sam Bog vodio putem koji treba ići da stignemo do svoje slobode poslije 500 godina... Mislim da smo se za ta nova vremena dobro pripremili, da je ovo zdrav i čvrst temelj naše države. Mogu da kažem da nema ni jednog Srbina koji je odbacio, mogao je privremeno da stavi u stranu ali iz taktičkih razloga, ali nije odbacio konačni strateški cilj srpskog naroda da živi u jednoj državi, odnosno u jednoj zajednici država, u jednom savezu država."[643]

Uz čestitke poslanicima na svečanom proglašenju Ustava Karadžić je naglasio: „Mislim da ste svi u srpskom narodu spomenike sebi izgradili."[644] Između ostalog, opet je govorio o "muslimanskom vjerskom fanatizmu i ekstremizmu", ali i o saradnji sa „ratobornim elementima ustaša". Kazao je: „Ja ne mogu da objasnim kolike su oni budale: šta oni misle ako ih Evropa prizna a mi ne priznamo, šta od toga imaju. Priznali su ih Irak, Turska, Bugarska, Libija i šta se promijenilo. Međutim, u ludilu nekih ljudi, vjerskom fanatizmu kao i stanje duhova u koje su doveli svoj narod obećanjima o velikoj državi Bosni i Hercegovini u kojoj će oni gazdovati i koješta činiti otišli su toliko daleko da su njihovi ekstremisti spremni mnogo šta. Spremni su takođe da se povežu sa ratobornim elementima ustašama u Hrvatskoj kojim nije do mira. Moram da kažem da se HDZ sa Tudjmanom privikava na ideju da će Hrvati u BiH imati jednu jedinicu koja će imati 700.000-900.000 stanovnika..."[645] U nastavku je govorio o "Izetbegovićevoj politici": „Oni

[641] Isto, 9-10.
[642] Isto, 10.
[643] Isto, 11.
[644] Isto.
[645] Isto, 30.

malo mogu da plaše Srbe u Goraždu, mogu u Brodu nekog da ubiju, ali ne mogu nikada da uključe srpske krajeve u svoju državu i da njima ovladaju jer nemaju tih snaga na tolikoj teritoriji na kojoj su Srbi."[646]

Iako su Radovan Karadžić, kao i drugi akteri na sjednicama osjetno bili oprezniji, ipak su govorili o naoružavanju srpskog stanovništva. Karadžić je rekao: „Mi znamo da se naš narod naoružavao, ne znamo sve kako i kojim putevima, ali znamo da narod ima dosta oružja, ali moram da kažem da mi nemamo paravojnih formacija."[647] U svom obraćanju on je tražio od poslanika i prisutnih da se ondje gdje nisu „hitno formiraju krizni štabovi" u lokalnim sredinama i da se stave pod komandu JNA, te je naglasio: „Kada se vratite u opštine, naročito u novoformirane, molim vas da uradite ono što ste obavezni i ono što imate pravo i po zakonu: da čim dođete u svoje opštine odmah hitno formirate krizne štabove. Da pokušate da taj narod dovedete u red da može da se odbrani. Nađite za te štabove nekoliko rezervnih oficira, da uvedu sve koji imaju oružje i formacije, da formiraju teritorijalne odbrane i ako je tu JNA obavezno da su pod njenom komandom. Ako nisu neka su pod komandom rezervnih oficira..."[648] Govorio je i o ratu u Bosni i Hercegovini i ratnim planovima, koji su očigledno bili spremni: „Rat u Bosni i Hercegovini ništa neće riješiti. Ako započne dobićete planove... Mi smo sigurni da ratom ne mogu ništa postići, da nam ne mogu ništa..."[649]

Trifko Radić je pitao Karadžića: „Zamoljen sam od Glavnog odbora SDS Ilijaša da pitam da uz proglašenje Ustava to u opštini obilježimo zastavom. Možemo i da obučemo oko 200 naših teritorijalaca, da prođu kroz grad. Ne znamo kakve ćemo staviti oznake." Karadžić mu je odgovorio: „Nama nije potrebna demonstracija snage, ali treba kontrolisati punktove."[650] Nakon toga Radić je također pitao: „Mi molimo da nas se što prije dostave uputstva o preuzimanju SDK i banaka", na što mu je Karadžić odgovario: „Biće jedinstvena metodologija i to će doći svima."[651]

Rabija Šubić je pitala Karadžića: „U smislu organizovanja TO kakva je situacija sa Sarajevom ili konkretnije ja nisam dovoljno upućena: da li

[646] Isto.
[647] Isto, 31.
[648] Isto.
[649] Isto.
[650] Isto, 33.
[651] Isto.

je opština Centar formirana opština srpskog naroda i kako ćemo u tom smislu dalje organizovati TO?" Karadžić joj je odgovorio: „Opština Centar zemljišno je uverljivo srpska, i naš je predlog da opština Centar bude eksteritorijalna jer su tu vladine zgrade, Univerzitet, bolnice. Međutim, postoji varijanta da bi se onaj dio od Koševa do Ciglana, onaj dio gore, formirao kao srpska opština. Najvažnije je da nema panike i evakuisanja naroda. Najvažnije je ostati u svojim kućama i to je za narod koji nema zadatka najvažnije."[652] Iz ove diskusije je jasno da je sve bilo spremno i razrađeno do najsitnijih detalja.

Na 15. sjednici Skupštine održanoj 7. aprila 1992. godine u Banjaluci proglašena je nezavisnost samoproglašene SrRBiH. Naglašeno je da SrRBiH ima pravo udruživanja u savez sa drugim entitetima (subjektima) u Jugoslaviji. Pri donošenju odluke poslanici su „imali na umu rezultate plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini koji se održao 9. i 10. novembra prošle godine..." "Srpski narod... ostvario je pravo za koje smatra da bi bez iznimke trebalo biti dano drugima, a to je pravo na samoopredjeljenje, kao i otcjepljenje." Biljana Plavšić i Nikola Koljević obavijestili su poslanike da su podnijeli ostavke na svoje funkcije u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine.[653]

6. 4. Agresija i zločini: početak realizacije

Nakon što je drugog dana referendumskog izjašnjavanja građana Bosne i Hercegovine, 1. marta 1992. godine, postalo jasno da će ona steći potpunu državnu nezavisnost, naoružani aktivisti SDS-a inicirali su nekoliko manjih incidenata kako bi pokazali svoje neslaganje sa rezultatima referenduma. Međutim, u noći 1/2. mart naoružane maskirane osobe postavili su barikade po ulicama Sarajeva. Radilo se o organizovanim formacijama SDS-a, koje su nošenjem civilne odjeće htjeli ostaviti utisak da se radilo o spontanom okupljanju srpskog stanovništva kao reakcija na ubistvo srpskog svata Nikole Gardovića na Baščaršiji taj dan.[654]

---

[652] Isto.

[653] ICTY, P64A.616, *The Deputy President of the Assembly in a press report by Radio Belgrade of 7 April 1992, reporting on the 15th session held in Banja Luka the previous evening*, 7. april 1992.

[654] Merisa Karović-Babić, „Sarajevske barikade: Karakazan i mišolovka. Okruženje sa 'sve četiri strane sveta'", *Između rata i mira: Sarajevo u prelomnim godinama 20. stoljeća*, UMHIS, 2020, 133-168.

Prve mete agresije koja je započela mjesec dana poslije referenduma bila su naselja i gradovi na granici sa Srbijom. U ovom srbijanskom „Blitzkriegu" učestvovala je JNA, jedinice srbijanskog MUP-a, te specijalne vojne jedinice koje su regrutovane, organizovane, vježbane i finansirane od strane Državne bezbednosti (DB).[655] Samantha Power u svojoj knjizi *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide* objavila je intervju sa Jonom Westernom, koji je 1992. godine radio kao analitičar u State Department's Bureau of Intelligence (Obavještajnom uredu State Departmenta). Western je opisivao kako je svakodnevno dobijao izvještaje i satelitske snimke rata u Bosni i Hercegovini: „Bosanska srpska artiljerija bi započela napad na određeno selo. Srpske paramilitarne snage bi počele pješadijski napad, ubijajući naoružane ljude i hapseći nenaoružane ljude, a izbezumljene žene i djecu bi natjerali u bijeg. Kada bi se većina srpskih snaga pomjerila prema sljedećem selu, određeni broj paramilitarnih i regularnih snaga ostao bi da 'počisti teren'. U roku od nekoliko sati, oni bi popljačkali selo, ubili stoku i zapalili krovove kuća. Život nesrba na srpskoj teritoriji bio je zabranjen. Svakog dana oko 10.000 Bosanaca u strahu je bježalo iz svojih kuća."[656]

Prepoznatljiv obrazac izvršenja zločina pratio je sve opštine koje su srpske vojne i policijske strukture zauzimale. Nakon dodatnog naoružavanja srpskih snaga, političko-društvene krize u kojoj su osjećaji nesigurnosti i neizvjesnosti potpuno dezorijentirali bošnjačko stanovništvo, ograničenosti kretanja, javnog oglašavanja da se zabranjuje kretanje Bošnjaka, barikada, kućnog pritvora, porasta nacionalističke propagande, podjela stanovništva po etničkoj liniji i organizacija političkih skupova na kojima je dominirala žestoka nacionalistička retorika, osnivanje kriznih štabova, predaja oružja i pretresi kuća, sprečavanje odlaska na posao, bili su dobro pripremljen uvod za prve oružane napade.[657] Nakon političkih i vojnih priprema za realizaciju strateških ciljeva, koje su podrazumijevale naoružavanje srpskog stanovništva, uslijedili su napadi i zlostavljanje bošnjačkog stanovništva.[658]

---

[655] Vidjeti: ICTY, Reynaud Theunens, J. M., "The SFRY Armed Forces and the Conflict in Croatia–JNA Activity in BiH and JNA (VJ) Support to Bosnian-Serb Forces", 2003.

[656] Edina Bećirević, *Na drini genocid*, 138.

[657] ICTY, Tužilac protiv Momčila Krajišnika, *Presuda u Predmetu br: IT-00-39-T*, 2006. i 2009.

[658] Nakon plenarne sjednice Glavnog odbora SDS-a, održane u aprilu 1991. godine, kojoj su prisustvovali i svi predsjednici opštinskih odbora SDS-a, na kojoj je Radovan

U noći s 31. marta/ 1. aprila 1992. godine započeli su prvi napadi na Bošnjake u Bijeljini.[659] Napad su izvršili pripadnici "Arkanovih tigrova" koji su prešli "preko granice", ušetali u grad i započeli kampanju ubijanja i teroriziranja nesrba. Nekoliko desetina tijela Bošnjaka moglo se vidjeti na ulicama grada. U delegaciji visokih funkcionera Bosne i Hercegovine koji su došli u Bijeljinu kako bi „smirili situaciju" bila je i srpska političarka Biljana Plavšić koja je javno pohvalila i poljubila Željka Ražnjatovića Arkana, vođu "Arkanovih tigrova", zato što „štite Srbe u Bijeljini".[660]

Nakon Bijeljine srpske snage nastavile su činiti zločine 8. aprila u Zvorniku u kojem je ubijeno, zatočeno, silovano, protjerano nekoliko hiljada bošnjačkih civila. Poslije potpunog zauzimanja gradskog jezgra Zvornika u narednim danima srpske snage izvršile su brojne masovne zločine nad bošnjačkim civilima. Posebnim brutalnostima izloženo je stanovništvo u pripremljenim logorima. Zauzimanjem Kula Grada, gdje je pružan otpor do 26. aprila, izvršeni su masovni zločini na širem prostoru zvorničke

---

Karadžić izjavio da ukoliko više nema Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije Srbi imaju samo jednu opciju, a to je "velika Srbija", održan je neformalni sastanak užeg kruga ljudi u restoranu "Nacional" u Sarajevu i na tom sastanku Radovan Karadžić je izjavio da je dogovoreno da će Bosna i Hercegovina biti podijeljena. Na tom sastanku među ostalima bili su prisutni i Goran Zekić i Miroslav Deronjić, već tada, a i poslije lideri Srba u Srebrenici i Bratuncu, zaduženi za saradnju sa JNA, naoružavanje Srba i pripremu za agresiju i genocid nad bošnjačkim stanovništvom bosanskog Podrinja. Oni su se nakon tog sastanka s Karadžićem, po uputstvu, sastali u Milićima s Rajkom Dukićem, koji je zapravo bio jedan od najbližih saradnika rukovodstva SDS-a, jedan od osnivača i prvih finansijera SDS-a. Na tom sastanku Rajko Dukić je rekao da je političko rukovodstvo SDS-a u Bosni i Hercegovini donijelo odluku da se Srbi u Bosni i Hercegovini naoružavaju. Rekao im je da je lično Karadžić ubijedio Slobodana Miloševića da naoruža Srbe u Bosni i Hercegovini. Dukić im je naglasio da će njih dvojica biti zaduženi za Bratunac i Srebrenicu. Oni su se početkom maja 1991. godine sastali s Mihaljem Kertesom u Beogradu i tu je dogovorena prva isporuka oružja za srednje Podrinje u Bosni i Hercegovini. Kertes je na tom sastanku rekao da "će na području 50 kilometara od rijeke Drine sve biti srpsko, čisto srpsko". U drugoj polovini 1991. godine u Milićima formiran je centar za daljnu raspodjelu oružja. Šire o tome u izjavi Miroslava Deronjića, koji je u periodu pripreme i početka izvršenja zločina nad Bošnjacima obnašao funkcije predsjednika Opštinskog odbora SDS-a Bratunac i predsjednika Kriznog štaba Bratunac, a u ljeto 1993. postao je i član Glavnog odbora SDS-a: ICTY, Predmet Milošević (IT-02-54), P600, *Izjava Miroslava Deronjića*, 19. novembar 2003.

[659] O zločinima nad Bošnjacima Bijeljine pogledati: Jusuf Trbić, *Majstori mraka (1. i 2.)*, NIK, Lukavac, 2007.

[660] ICTY, *Prvostepena presuda protiv M. Krajišnika*, 113.

opštine, posebno u Snagovu, Dugom Dijelu, na širem prostoru Sapne, itd. Iako skromnog naoružanja i mogućnosti za odbranu Bošnjaci u Kamenici i Sapni su pružili otpor. Međutim JNA, uz pomoć jedinica TO "Srpske opštine Zvornik" i drugih jedinica 5. maja 1992. godine zauzela je uže jezgro Sapne.[661] Već naredni dan, 6. maja snage TO RBiH uspjevaju osloboditi Gaj i uži dio Sapne.[662] Na posebnom udaru je 10. maja bio širi prostor zvorničkog Zaseoka, u kojem patriotske snage uspjevaju zaustaviti „snage JNA i probuditi nadu u mogućnost otpora mnogobrojnijem i naoružanijem agresoru."[663] Nadu je svakako dalo i oslobađanje Srebrenice 9. maja 1992. godine, u kojoj su prije toga činjeni zločini. Naime nakon zauzimanja Srebrenice 19. aprila 1992. godine „nakon okupacije i uspostavljanja srpske vlasti ubijeni su, zaklani i zapaljeni brojni Bošnjaci – civili..."[664]

Prisilno odvođenje u logore, ubijanja i protjerivanja krajem aprila i početkom maja 1992. godine trajno je determinirao zločine i na prostoru Bratunca. Masovno strijeljanje Bošnjaka bratunačke Glogove 9. maja, kao i priprema za činjenje zločina, njihovo izvršenje, ali i odnos političkih lidera SrRBiH prema istima dobio je dodatnu dimenziju zahvaljujući priznanju krivice Miroslava Deronjića pred ICTY-em. Deronjić u svom svjedočenju navodi da je nakon strijeljanja civila u Glogovoj[665] dan ili dva poslije: „Dana desetog ili jedanestog maja 1992. sam otišao na Pale kako bih prisustvovao sastanku i izvijestio o događajima u bratunačkoj opštini. Sastanku na Palama, koji je održan u velikoj prostoriji gdje se održavaju konferencije, su prisustvovali Radovan Karadžić, Velibor Ostojić i Ratko Mladić, te predsjednici kriznih štabova Republike Srpske. Ja sam dao svoj izvještaj Radovanu Karadžiću, Veliboru Ostojiću i Ratku Mladiću, koji su sjedili zajedno za jednim stolom u toj konferencijskoj sobi. Na zidu iza njih su bile karte koje su prikazivale etničku strukturu Bosne i Hercegovine

[661] Jusuf Omerović, *Općina Sapna – monografija, deset godina od ponovnog formiranja općine Sapne*, Općina Sapna, Sapna, 2008, 58.

[662] Isto, 52.

[663] Sead Selimović i Izet Šabotić, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine 1992-1995.*, BKC TK, 2017, 498.

[664] Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo, 2012, 61-62.

[665] O zločinu u Glogovoj, ali i na širem prostoru Bratunca detaljnije pogledati naprimjer: Ramiz Salkić, *Genocidna namjera Bratunac 1992. – Zločini nad Bošnjacima Glogove,* Naše sjećanje Bratunac i Bošnjačko udruženje preživjelih logoraša Bratunac, 2022.

po dijelovima u raznim bojama. Srpska područja su bila označena plavom bojom. Ja sam izvijestio da je Glogova djelomično uništena i u velikoj mjeri u plamenu, te da su bosanski Muslimani prisilno iseljeni. Svi prisutni u toj prostoriji su moje izvještavanje dočekali s pljeskom, a Velibor Ostojić je nakon toga dao svoj komentar rekavši: 'Sada možemo obojiti i Bratunac u plavo.'"[666]

Obrazac izvršenja zločina ili "šema", kako je nazvao i opisao Miroslav Deronjić, bio je prepoznatljiv i primijenjen, nakon Bijeljine, i u drugim opštinama Podrinja. Deronjić naglašava da je „postojala određena hronologija, određeni redosled u tom sledu događaja. Slične stvari su se desile u Bijeljini, Zvorniku i, u meri koja meni nije poznata, u Višegradu. Prvo bi u određeno mesto stigli dobrovoljci, a onda bi sledilo ostalo: ubistva, likvidacije, zastrašivanja stanovnika, panika i tako dalje. Onda, nakon toga bi stigla armija, JNA sa prividnom namjerom da uspostavi red. Međutim, sve to bi prouzrokovalo zastrašivanje stanovnika, Muslimana, nakon čega bi sledilo etničko čišćenje. Činjenica da je armija stigla u Bratunac dva do tri dana nakon što su došli dobrovoljci ukazuje na to da je ista šema događaja trebalo da se odigra i u Bratuncu".[667]

Na primjeru zauzimanja Foče koje je započelo 7/8. aprila 1992. godine, a potpuno završeno sredinom aprila iste godine, potvrđuje se obrazac plana i njegovog izvršenja u većini podrinjskih opština. Nakon pješadijskog djelovanja i granatiranja iz teške artiljerije po gradskom području Foče srpske snage „koje su se sastojale od JNA, TO (kasnije VRS), srpske policije i raznih neregularnih srpskih vojnih formacija".[668] brzo su zauzele grad Foču. Nakon toga vršeno je organizovano i sistematsko nasilje nad civilnim stanovništvom u različitim oblicima psiho-fizičkog zlostavljanja, ograničavanja kretanja, pretresa stambenih jedinica, pljačkanja i potpunog uništavanja privatne, kulturne i vjerske imovine, premlaćivanja, zatočavanja, drugih oblika nečovječnih postupanja, zatvaranja u pretrpane prostorije u kojima nije bilo elementarnih higijenskih uslova, gdje su vršeni i drugi oblici psihičkog i fizičkog nasilja, uključujući seksualno zlostavljanje.

---

[666] ICTY, *Izjava Miroslava Deronjića*, 25. novembar 2003, 29-30.

[667] Isto.

[668] ICTY, Tužilac protiv Dragana Zelenovića, *Presuda* u Predmetu br. IT-96-23/2-A, 2007; Vidi i: ICTY, Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, *Presuda* u Predmetu br. IT-96-23-T&IT-96-23/1, 2001.

Na identičnoj matrici vršeni su zločini u Višegradu, kojeg su sredinom aprila zauzele jedinice među kojima je bio i Užički koprusa JNA.[669]

Vlasenica je okupirana 21. aprila 1992. godine uz pomoć Novosadskog korpusa JNA i specijalnih jedinica MUP-a Srbije.[670] Nakon okupacije zarobljen je veliki broj Bošnjaka i odveden u logore i druga mjesta zatočenja. Napadi su krajem aprila i početkom maja nastavljeni na širem prostoru opštine.[671]

Dana 4. maja 1992. godine napadnuto je i Goražde. Artiljerijsko-pješadijska dejstva po civilima i civilnim objektima nisu stala do kraja agresije, usljed čega su izvršeni masovni zločini nad civilima. Prvih dana maja u Goraždu se nalazio veliki broj protjeranih s prostora okolnih podrinjskih opština, koji su skupa s domicilnim stanovništvom organizovali odbranu i uspjeli opstati do kraja agresije.[672]

U Bijeljini, Zvorniku, Vlasenici, Srebrenici, Bratuncu, Rogatici, Višegradu, Čajniču, Rudom, Foči, Goraždu se zapravo od aprila 1992. godine sprovodio velikosrpski, genocidni, plan o "etnički čistim" prostorima istočne Bosne. Procentualnu dominaciju bošnjačkog stanovništva na prostoru „strateškog srpskog cilja" velikosrpski lideri nisu mogli tolerisati. Po ustaljenoj matrici uslijedilo je masovno ubijanje i zlostavljanje civilnog bošnjačkog stanovništva. Zatočavanja u brojne logore, mučenja i ubijanja, klanja i ubijanja na drinskim mostovima, te masovna silovanja postaju ključnom determinantom zločina nad Bošnjacima Podrinja. Njihova imovina je opljačkana, srušena i spaljena.

Veliki broj jedinica, uz aktivno učešće JNA, intenzivno su napadale Kalesiju od 2. do 11. maja 1992. godine, kada većina opštine, uključujući i gradsko područje, zauzimaju agresorske jedinice.[673]

---

[669] Detaljnije o tome i zločinima na području Višegrada pogledati: Ermin Kuka, *Genocid nad Bošnjacima u Višegradu 1992-1995,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo, 2019.

[670] Husejin Omerović, *Žrtve genocida na području Vlasenice 1992.-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo, 2016, 64.

[671] Isto, 107-139.

[672] Tokom opsade Goražda ubijeno i ranjeno je nekoliko hiljada civila među kojima i najmanje 548 djece. Detaljnije u: Muamer Džananović, *Zločini nad djecom u Goraždu tokom opsade 1992-1995,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015.

[673] Te snage su od strane patriota zaustavljen u koritu Bijeljevca i time je onemogućeno spajanje jedinica JNA iz Kalesije i Zvornika, s onima u Dubravama i Tuzli. Kalesijski

I u drugim dijelovima nezavisne Republike Bosne i Hercegovine započela je oružana agresija i činjenje zločina. Dana 3. maja 1992. pripadnici različitih jedinica uključujući Crvene beretke, Predine vukove, Dobojske dobrovoljačke odrede, „Martićevce", JNA i miliciju, preuzeli su kontrolu nad Dobojem. Kao posljedica srpskog preuzimanja vlasti u opštini Doboj i glasina o zločinima koji su počinjeni u drugim bosanskohercegovačkim gradovima, hiljade Bošnjaka i Hrvata protjerani su iz grada Doboja u Tešanj i okolne, u tom trenutku nešto sigurnije, gradove. Protjerivanje stanovništva je nastavljeno u kontinuitetu u narednom periodu.[674] Među brojnim masovnim zločinima ubijanja, zatočavanja i protjerivanja bošnjačkih civila iz Doboja, oni počinjeni u Grapskoj 10. maja 1992. godine su pred njemačkim pravosuđem okarakterisani genocidom.[675] Radovan Karadžić je na 16. sjednici "Skupštine" 12. maja 1992. godine, između ostalog, rekao: „Ima još, doduše, ratnih sukoba ponegdje. U Doboju i oko Doboja su kratko trajali i uspješno su završeni za srpsku stranu."[676]

Napad na Brčko izveden je teškim naoružanjem, tenkovima i artiljerijom.[677] Nekoliko dana je granatirano područje grada u kojem je bošnjačko stanovništvo bilo većinsko. U Brčkom je organizovano i otvoreno nekoliko logora i zatočeničkih objekata. U nekoliko logora i zatočeničkih objekata, poput restorana Westphalia, autobuskog preduzeća Laser, Brezovo polje itd., silovano je nekoliko stotina bošnjačkih žena i djevojaka.

Opsada Sarajeva započela je tokom aprila 1992. godine kada je JNA već u tom mjesecu „neselektivno artiljerijski granatirala urbane dijelove Grada

---

Prnjavor i gradsko područje Kalesije su oslobođeni 23. maja 1992. godine. Dževad Tosunbegović, Ibro Huremović, *Prnjavor kod Kalesije: S Prnjavorskom četom do pobjede*, Gradska biblioteka Kalesija, MZ Prnjavor, Kalesija, 2012, 206-228.

[674] Šire o tome: ICTY, *Prvostepena presuda protiv M. Krajišnika,* 126; ICTY, *Prvostepena presuda protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića,* Tom 1, 403.

[675] O toj i drugim presudama za genocid nad Bošnjacima pred njemačkim pravosuđem vidi detaljnije u: Hikmet Karčić, "Genocid nad Bošnjacima i njemačko pravosuđe: univerzalna jurisdikcija za genocid", u: *Godišnjak 2015 BZK Preporod,* BZK "Preporod", Sarajevo, godina XV, 2015, 59-67.

[676] ICTY, *Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Banja Luka, 12. maj 1992, 7.

[677] Rasim Muratović i Ermin Kuka, *Genocid u Brčkom 1992-95*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015.

i snajperski djelovala po civilnom stanovništvu". Tokom prvih dana maja 1992. godine nastavljeni su zločini nad civilima.[678]

Također, od aprila 1992. godine JNA je započela napade na dijelove Mostara koji nisu bili pod njenom kontrolom. Momčilo Perišić, generalmajor JNA, naredio je „ostvarivanje vatre iz svih raspoloživih oruđa po gradu Mostaru i okolini". Dejstva su vršena po vojnim i civilnim objektima.[679]

Podjela Bosanske Krupe na srpski i bošnjački dio, po uputama SDS-a i u skladu sa „Varijantom B", započela je u decembru 1991. godine jednostranim proglašenjem Srpske opštine Bosanska Krupa. Bila je to politička priprema u provođenju „strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" naredne 1992. godine. U vojnom smislu, zauzimanje Bosanske Krupe bilo je od strateškog značaja za srpske vojne snage jer bi njenim zauzimanjem Prijedor i Sanski Most odvojili od Cazinske krajine.[680] Početkom aprila 1992. godine srpski Krizni štab izdao je naredbu o preseljenju srpskog stanovništva iz grada Bosanske Krupe i s lijeve na desnu obalu Une jer su Srbi i u ranijim pregovorima sa bošnjačkim predstavnicima opštinske vlasti tražili podjelu opštine duž rijeke Une. Dana 19. i 20. aprila 1992. godine Srbi su dobrovoljno napustili uži centar grada i naselili se u dijelove opštine pod srpskom kontrolom.[681] Dakle, krupski Srbi su kao i bihaćki napustili dijelove grada (preko 4.000 Srba živjelo je u gradu prema popisu stanovništva iz 1991. godine) i područje lijeve obale Une jer je to bilo od strateškog značaja za srpsku politiku. Jedan dio krupskih Srba uputio se, nakon napuštanja Bosanske Krupe, u Srbiju.[682] Srpske snage „čistile" su dijelove opštine koje su proglasili svojim. Zločin u Arapuši od kojih je najteži bio ubistvo ženske civilne osobe bošnjačke nacionalnosti i incidenti u drugim selima na desnoj obali Une primorali su bošnjačko stanovništvo da napusti svoja ognjišta i

---

[678] Merisa Karović-Babić, *Masovovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo, 2014, 57.

[679] Zilha Mastalić-Košuta, „Vojna operacija 'Čagalj' i događaji na području Mostara juna 1992. godine", u: *Prilozi*, br. 47, Institut za historiju, Sarajevo, 2018, 272-273.

[680] Ilija T. Radaković, *Besmislena YU ratovanja*, 141.

[681] ICTY, *Presuda protiv Momčila Krajišnika*, paragraf 395.

[682] Tokom 1992. godine 555 osoba napustilo je Bosansku Krupu i uputilo se prema Srbiji. Boris Delić et al., *Izbeglice – žrtve etničkog inženjeringa*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004, 119.

pređe na lijevu obalu.[683] Dok su Bošnjaci bili primorani da napuste sela i naselja na desnoj obali Une, srpskom ratnom predsjedništvu povjeren je zadatak da se obezbijedi smještaj Srbima koji su došli s lijeve obale Une i da se „oslobodi" desna obala Une.[684] Dana 21. aprila 1992. srpske su snage izvršile napad na Bosansku Krupu granatiranjem minobacačima s okolnih brda,[685] da bi potom zauzele dijelove grada i na zgradu MUP-a postavili zastavu SDS-a 22. aprila 1992. godine.[686] Nekoliko hiljada krupskih Bošnjaka iz Arapuše i okolnih sela s desne strane Une protjerano je na područje opštine Sanski Most.

S obzirom da u opštinskoj skupštini nisu imali većinsku podršku prijedlozi da cjelokupni teritoriji ili jedan dio opštine Sanski Most bude pripojen SrRBiH dolazilo je od SDS-a. Jednostranom odlukom SDS-a opština Sanski Most 3. aprila 1992. godine pripojena je ARK.[687] To formalno pripajanje „moralo je i na terenu biti realizovano" zbog čega su pripadnici 6. krajiške brigade JNA uspostavili kontrolne punktove u gradu Sanskom Mostu i susjednim selima u kojima su dežurali pripadnici brigade i vojne policije. Provjerama i pretresima podvrgavani su, kao i u svim drugim opštinama ARK, samo Bošnjaci i Hrvati.[688] Srpske snage preuzele su 19. aprila 1992. godine kontrolu nad Sanskim Mostom zauzimanjem zgrade opštine.[689] Za Srbe preuzimanje vlasti i smjena nesrpskih kadrova bio je prvi korak da zavladaju dolinom Sane. Vlast je bila u rukama srpskog Kriznog štaba koji je 20. aprila 1992. godine izdao saopštenje u kojem se navodi da na području opštine isključivo važe zakoni SrRBiH, a dosadašnje odluke Skupštine opštine proglašava nevažećim. Uslijedilo je otpuštanje Bošnjaka i Hrvata s radnih mjesta uključujući sudije, direktore javnih preduzeća, lokalnog radija i Doma

---

[683] Sud Bosne i Hercegovine, Predmet: Br. X-KR-06/213, Predmet tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Gojka Kličkovića, Mladena Drljače i Jovana Ostojića, *Presuda*, 26.

[684] ICTY, *Izvještaj o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva*, Krupa na Uni, april 1993.

[685] ICTY, *Presuda protiv Momčila Krajišnika*, paragrafi 395, 396.

[686] Bejdo Felić, *Peti korpus 1992.-1995.*, Ljiljan, Sarajevo, 2002, 60.

[687] ICTY, Službeni glasnik Srpske opštine Sanski Most, Br: 1/92, Sanski Most, 3. april 1992.

[688] ICTY, Predmet: Br. IT-08-91, Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, *Presuda* – tom I, paragraf 720.

[689] ICTY, Pred pretresnim vijećem, Tužilac protiv Radovana Karadžića, *Presuda* – tom II, paragrafi 1939, 1940.

zdravlja, a na njihove pozicije SDS je doveo svoje kadrove.[690] Pripadnici SJB Sanski Most bili su primorani da se opredijele po pitanju lojalnosti Srpskoj republici BiH i prihvatanja srpskih simbola i oznaka.[691] Bilo je i ovo, kao i u drugim krajiškim opštinama, postavljanje uslova za uklanjanje Bošnjaka i Hrvata iz policijskih struktura. Potom je, istim metodama, zatraženo nepostojeće oružje od Bošnjaka i Hrvata što je zapravo značilo da se srpsko stanovništvo "uvjeri" da su pripadnici drugih naroda naoružani i spremni za rat. Time je srpska vlast u očima svoje javnosti stvorila alibi za ono što je uslijedilo. Putem radija 28. aprila 1992. godine Krizni štab je naredio razoružavanje svih građana. Budući da ni u ovome slučaju za Srbe ta naredba nije važila, ona se odnosila isključivo na bošnjačko stanovništvo. U većini slučajeva bošnjačko je stanovništvo predalo naoružanje bez obzira što je ono legalnim putem bilo u njihovom posjedu.[692]

U Prijedoru od ukupnog stanovništva skoro pola su bili Bošnjaci (44% od ukupno 112.000 stanovnika) i činili su relativnu većinu u ovoj opštini. Dana 30. aprila 1992. godine, JNA i srpske policijske formacije zauzeli su kontrolu nad gradom i instalirali su novoformiranu vlast sastavljenu od strane rukovodioca SDS-a. Svi Bošnjaci i Hrvati smijenjeni su sa funkcija u opštinskim službama i firmama. Policijski funkcioneri nesrbi su razriješeni dužnosti, a Srbi su postavljeni na njihova mjesta. Policajci su morali izjaviti lojalnost novim srpskim vlastima. Krizni štab uveo je restriktivne mjere za sve nesrbe. Radio Prijedor emitirao je antimuslimansku propagandu. Jedino u bošnjačkim dijelovima prijedorske opštine nije zavladala nova, nelegalna vlast. Tako je srpska prijedorska vlast počela da postavlja ultimatume stanovnicima Kozarca o predaji oružja i prihvatanja nove vlasti znajući da ovi to ne mogu ispuniti. Bio je to povod da se zauzme i ovaj dio opštine i tako uspostavi koridor prema Banjoj Luci.[693]

---

[690] ICTY, Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Momčila Krajišnika, *Presuda,* paragraf 509.

[691] Odluku da se pripadnici SJB Sanski Most opredijele donio je Nedeljko Rašulja, šef srpskog Kriznog štaba Sanski Most. ICTY, Predmet: Br. IT-03-69, Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića, *Presuda* – tom I, paragraf 813.

[692] Marija Taušan, „Vrućinić Mirko: Oružani otpor u Hrustovu", *Detektor.ba*, 24. decembar 2019, http://detektor.ba/vrucinic-mirko-oruzani-otpor-u-hrustovu/

[693] Jasmin Medić „Pripreme, tok i razmjere zločina u Kozarcu 1992. godine", *Prilozi*, br. 45, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2016, 297-314.

Dva dana nakon uvođenja policijskog sata 5. maja 1992. godine[694] srpske snage predvođene 6. krajiškom brigadom JNA zauzele su Ključ i preuzele kontrolu nad svim važnim lokacijama i raskrsnicama u gradu. Na zgradi opštine i stanici policije istaknute su srpske zastave. Krizni štab opštine Ključ (sastavljen od članova SDS i pripadnika JNA) naredio je da se na području cijele opštine provodi zakon i odluke koje budu donesene na nivou ARK i SrRBiH te da na rukovodećim mjestima moraju biti ljudi koji su „apsolutno lojalni Srpskoj republici".[695] Oni koji nisu bili lojalni, Bošnjaci i Hrvati, otpušteni su s svojih radnih mjesta.[696] Pored otpuštanja, lokalna vlast je izvršila potpunu blokadu svih nesrpskih naselja i zabranila da se područje opštine napusti bez njene saglasnosti.[697]

Do prve polovine maja 1992. godine, SrRBiH prostirala se na onim teritorijama koje su njene vojne i policijske strukture zauzele i počinile zločine. U prethodnom dijelu rada dali smo kratki pregled zbivanja u operacionalizaciji zločina širom RBiH do proglašenja Šest strateških ciljeva.

6. 5. Objava genocidnih ciljeva

Dana 12. maja 1992. godine održana je u Banja Luci 16. sjednica Skupštine SrRBiH. Dnevni red ove sjednice odnosio se na Informacije o političkoj i ratnoj situaciji u Srpskoj republici; prijedlogu da se usvoji Komisija koja će pripremiti zakletve koju moraju položiti svi članovi Vlade, o potvrđivanju odluka i drugih propisa koje je donijelo Predsjedništvo Srpske republike BiH poput formiranja novinske agencije „SRNA", odluci o privremenom finansiranju javnih rashoda Srpske republike BiH za period april – jun 1992, odluci o osnovama organizacije i rada sudova za prekršaje, odluci o usmjeravanju novčanih kazni za prekršaje i o sprovođenju prekršajnog

---

[694] Uvođenje policijskog časa bilo je u skladu sa odlukama ARK. ICTY, Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Momčila Krajišnika, *Presuda*, paragraf 445.

[695] ICTY, Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, *Presuda* – tom I, paragrafi 297, 299.

[696] ICTY, Pred pretresnim vijećem, Tužilac protiv Radovana Karadžića, *Presuda* – tom II, paragrafi 1502-1505.

[697] Džemal Botonjić, „Masovne i pojedinačne grobnice na području Ključa", u: *Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2011, 522.

postupka za vrijeme rata i neposredne ratne opasnosti, odluci o sjedištu i području javnih sudova i tužilaštava, odluci o osnivanju kazneno-popravnih institucija na području Srpske republike BiH, proglašenju neposredne ratne opasnosti, amandmanima na ustav Srpske republike BiH, izboru članova Predsjedništva Srpske republike BiH, o prijedlogu zakona o izmjenama i dopunama ustavnog zakona za provođenje Ustava Srpske republike BiH i o narodnoj odbrani.[698]

Posebno značajno je što se na ovoj sjednici na dnevnom redu našla odluka o formiranju Vojske SrRBiH (VSrRBiH), upotrebi simbola SrRBiH i prijedlog platforme za razgovore sa rukovodstvom SRJ.[699]

Osim što je ozvaničeno postojanje VSrRBiH,[700] ova je sjednica značajna i po tome što je na njoj izneseno Šest strateških ciljeva[701] koje je predstavio tadašnji predsjednik SrRBiH Radovan Karadžić. On je nakon dužeg izlaganja naveo da su „srpska strana u Bosni i Hercegovini, Predsjedništvo, Vlada, Savjet za nacionalnu bezbjednost donijeli strateške prioritete srpskog naroda, odnosno strateške ciljeve srpskog naroda. To su:

1. Razdvajanje srpskog naroda od druge dvije zajednice, državno razdvajanje;
2. Uspostavljanje koridora između Semberije i Krajine. To je stvar za koju ćemo, možda, biti prisiljeni da ponegdje nešto žrtvujemo, ali je to od najveće strateške važnosti za srpski narod, jer to integriše srpske zemlje, ne samo Srpske BiH, nego i Srpske BiH sa Srbijom i Srpske Krajine sa Srpskom BiH i Srbijom. Dakle, to je strateški cilj veoma visoko rangiran, koji moramo da ostvarimo jer nema Krajine, nema Bos. Krajine, nema Srpske Krajine, nema Saveza srpskih zemalja, ukoliko ne ostvarimo taj koridor koji će nas dobro integrisati, koji će nam omogućiti nesmetan protok iz jednog dijela naše države u drugi;

[698] ICTY, *Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Banja Luka, 12. maj 1992, 1-2.

[699] Isto.

[700] ICTY, Skupština SrRBiH, broj: 03-234/92, *Odluka o formiranju vojske Srpske republike Bosne i Hercegovine*, Banja Luka, 12. maj 1992.

[701] ICTY, Službeni glasnik RS, br. 22, str. 866, Skupština SrRBiH, *Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, broj: 02-130/92, Banja Luka, 12. maj 1992.

3. Uspostavljanje koridora u dolini rijeke Drine, odnosno eliminisanje Drine kao granice između dva svijeta. I s jedne i s druge strane Drine smo mi i naš strateški interes i naš životni prostor. Mi sada vidimo mogućnost da se sada neke muslimanske opštine, kao enklave, uspostave uz Drinu, da bi oni ostvarili svoja prava, ali da to u osnovi mora da pripadne „Srpskoj Bosni i Hercegovini", taj pojas koji je uz Drinu i koji, koliko nama strateški pomaže, nama na pozitivan način, toliko nama pomaže na način što štitimo interese naših neprijatelja da ostvare koridor koji bi povezivao sa islamskom internacionalom i uvijek činio ovo područje nestabilnim;
4. Uspostavljanje granice na rijeci Uni i rijeci Neretvi. Evropska zajednica nam je na radnim mapama koje je predložila na ovom posljednjem zasjedanju priznala granicu na rijeci Uni. Obilježili su rijeku Unu kao našu ratnu granicu i istočno od nje ofarbali u plavo;
5. Podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski dio i i uspostavljanje svakog od ova dva dijela efektivne državne vlasti te konstitutivne države. Dakle, Sarajevo nam je, strateški gledano na petom mjestu, ali su borbe u Sarajevu i za Sarajevo, i strateški taktični gledano od presudne važnosti, jer ne daju uspostavljanje čak ni privida, ali ni države. Alija nema državu dok mi imamo dio Sarajeva. Nema Vladu, nema Skupštinu, nema funkcionisanje, jer Aliji je bilo najvažnije da on za svijet stvara privid kako postoji država, a kako smo mi teroristi. Međutim, borbama za Sarajevo držimo borbe daleko od Krajine, daleko od Semberije, daleko od Drine, daleko od svih onih krajeva gdje bi se eventualno, mogli sukobiti sa Muslimanima. Jer, borbe oko Sarajeva odlučuju sudbinu BiH i mi smo to i ranije slutili i o tome smo govorili, ako rata bude on će početi u Sarajevu i završiti u Sarajevu. Ovaj prvi dio tog predviđanja se ostvario, a vjerujem, da će se i drugi dio ostvariti onog trena kad dobijemo mapu Sarajeva, i tada mislim da će rat prestati u Sarajevu i cijeloj BiH, što se tiče Srba i Muslimana;
6. Izlaz Srpske republike BiH na more. To smo stavili u našoj hijerarhiji na šesto mjesto. Nije to nevažno, to je vrlo važno, ali ima važnije od važnijega, ima izglednije od izglednijega. Mi ne znamo koliko

je izgledno to, ali mi moramo samo znati da je naš interes i cilj, da prije svega Hercegovina, koja je izlazila u svojoj istoriji na more, izađe ponovo na more, to jeste, moramo dio teritorije koja je tamo učiniti spornom i ne prikazati taj prostor kao dio Hrvatske države radi toga što je nepošteno, nečasno, nekorektno, povučena granica između Hrvatske i drugih dijelova. To je granica, strateška granica, Zapada prema Pravoslavlju. To je granica protiv Srba protiv Rusa, to je granica protiv istočnog svijeta, protiv Pravoslavlja. Ta granica je smiješna i samo ko vidi konfiguraciju te hrvatske obale vidi da je to rađeno nesigurno i sa jednom namjerom da se ovi dijelovi drže što dalje od mora, srpski dijelovi tog mora, pri čemu bi se na Crnu Goru vršio zelenaški, odnosno udar da se i odatle Srbija otjera značajno na Cetinju, nažalost, dok u cjelini Srpske Crne Gore i to značajne, ali u saradnji sa 30-35% muslimanskih odnosno šiptarskih interes tamo, te snage su mogle da ugroze objedinjavanje srpskih zemalja, prije svega Srbije i Crne Gore, čime se izlazak srpskih zemalja Srbije i Crne Gore obezbjeđuje izlazak na more."[702]

Iznošenjem strateških ciljeva Karadžić je i javno obznanio koji su ciljevi SrRBiH, odnosno kako zaokružiti srpski teritorij zapadno od rijeke Drine. Ono je ujedno pokazatelj da se, a čemu su bili svjesni i politički i vojni lideri kao i poslanici skupštine ciljevi mogu realizirati isključivo genocidom. Indirektno, objava Strateških ciljeva značilo je da se SrRBiH ne brani niti da vodi defanzivnu politiku. U nastavku, Karadžić se osvrnuo i na pitanje o Rusiji kazavši da „smo mi Srbi bili u teškoćama uvijek kad je Rusija bila slaba. To je bilo 1877–78. godine pred Berlinski kongres, zatim 1908–1909. godine nakon rusko-japanskog rata 1905. godine, zatim 1914. godine, te 1941. godine, znači uglavnom smo mi bili u teškoćama kad je Rusija bila slaba. Činjenica je da je nama Pravoslavlje donijelo dosta briga i nevolja sa zapadnim svijetom, jer nas uvijek smatraju potencijalnim saveznikom Rusije i zato dobijamo po glavi i ugrožavaju nas, ali je činjenica, isto tako, da jaka Rusija ima interese da se na Balkanu održi srpski narod u jednom komadu, u jednoj državi, jer je to borba za prevlast u ovom dijelu Sredozemlja i u ovom dijelu Evrope".[703] O odnosu sa Hrvatima je poručio da je učinjen

[702] Isto, 8-9.

[703] Isto, 9.

jedan manevarski potez koristan i za Srbe i za Hrvate i da „smo mi htjeli da ustanovimo šta je sporno, nek svako kaže, neka oni kažu granica je Baranja, mi kažemo rijeka Neretva, i to je sporno i neka se time Evropa bavi. Izdvajajući tri-četiri pozicije koje su sporne, mi smo učinili implicite nespornim sva druga pitanja i sva druga područja sa Hrvatima, kao što je područje Dobretića kod Skender Vakufa, kao što je područje gdje god se mi dodirujemo sa njima, učinili smo nespornim i dotakli smo na putu razgraničenja na putu te dvije nacionalne zajednice. To nam je vrlo bitno da ih uvučemo u tu vodu da se okvase i da idu dublje u tom pravcu. I to je jedan politički međukorak, jedna velika igra koja je uspjela preko naših očekivanja, bila je vrlo uspješna".[704]

Poslije toga su poslanici iznosili svoja opažanja o područjima iz kojih dolaze. Poslanik Milovan Bjelošević Beli naglasio je značaj zauzimanja Bosanske Posavine, naročito Brčkog. Dragomir Kerović govorio je o značaju Tuzle i potrebe da je i dalje drže odvojeno od Sarajeva. Trifko Radić govorio je o Ilijašu i njegovom okruženju te istakao da su Srbi iz Ilijaša spremni za rat i da su pokrali dosta stvari u tu svrhu – 32 cisterne nafte i benzina, minirali put Sarajevo-Ilijaš, te otvoreno poručio da će svako onaj ko do Ilijaša dođe iz Sarajeva ili Zenice biti ubijen.[705]

Upadljivo je bilo izlaganje Dragana Kalinića, jednog od rijetkih poslanika koji nije bio član SDS-a: „Naime, ova bi Skupština od svih odluka možda trebala da donese jednu najvažniju, a to je – jesmo li mi izabrali ratnu opciju ili pregovaračku opciju. Ne kažem to bez razloga, i moram odmah reći, poznavajući ko nam je neprijatelj, u kojoj mjeri je on perfidan, i u kojoj mjeri mu se ne može vjerovati sve dotle dok se on fizički, vojnički ne uništi i ne slomi je, što podrazumijeva, naravno i eliminisanje i likvidaciju njegovih ključnih ljudi. Ja se odmah opredjeljujem za ovu prvu opciju." Kalinić je dalje insistirao da ako će Srbima pripasti RTV dom u Sarajevu da se on i antene ne uništavaju nego da se unište odašiljači raketiranjem. Slično je insistirao i po pitanju bolnica u Sarajevu: „I odmah da vam kažem, ako će Vojna bolnica pasti u ruke neprijatelju, onda sam ja za to da se Koševska bolnica uništi i da neprijatelj nema gdje da se liječi".[706] Svoje zadovoljstvo iznesenim

[704] Isto, 10.
[705] Isto, 10-13.
[706] Isto, 14-16.

Strateškim ciljevima izrazio je Miroslav Vještica iz Bosanske Krupe izjavivši da su se krupski Srbi godinu i po pripremali za rat i da su odmah zauzeli 2/3 grada. Rezultat toga je da na desnoj obali Une, kako je naglasio, više nema Bošnjaka te da je rijeka Una prirodna granica.[707] Jedan od lidera Srba u Bosanskoj krajini naglasio je važnost koridora preko Bosanske posavine i da se on mora „probiti vojnički pa makar za širinu autobusa".[708] U diskusiji učestvovao je kapetan JNA Nenad Garić rekavši da „onaj Srbin koji neće pod srpsku zastavu i pod šajkaču, tom Srbinu pokazaćemo put za Istanbul, Teheran, isto kao i mudžahedinima".[709]

Šta je objava Šest strateških ciljeva zapravo značila rekao je novoimenovani načelnik Glavnog štaba VSrRBiH Ratko Mladić: „Mi ne možemo imati očistiti niti možemo imati rešeto da prosijemo samo da ostanu Srbi ili propadnu Srbi i ostali da odu. Pa to je, to neće, ja ne znam kako će gospodin Krajišnik i gospodin Karadžić objasniti svijetu. To je ljudi genocid."[710]

Na sjednici je donesena odluka o formiranju VSrRBiH, odnosno odluka da 2.VO JNA bude preimenovana u VSrRBiH. Proces transformacije iz JNA u VSrRBiH opisao je i savezni ministar odbrane SFRJ od 1988. do 1992. godine, general Veljko Kadijević: „Komande i jedinice JNA su činile kičmu Vojske Republike Srpske sa kompletnim naoružanjem i opremom. Ta vojska je, uz puni oslonac na srpski narod i njegovu svestranu podršku, kao što svaki savremeni rat traži, zaštitila srpski narod i stvorila vojničke pretpostavke za adekvatna politička rješenja koja će odgovarati njegovim nacionalnim interesima i ciljevima, razumije se, u mjeri u kojoj to sadašnje međunarodne okolnosti dozvoljavaju."[711]

Nakon što je SrRBiH formirala vlastiti MUP i vojsku, operacionalizacija Strateških ciljeva koja nije mogla biti realizovana bez zločina je i zvanično najavljena. Time je na 16. sjednici, 12. maja 1992. godine, institucionalno upotpunjena cjelokupna struktura SrRBiH/RS-a koja je u mjesecima i godinama poslije izvršila genocidnu kampanju nad Bošnjacima, najveći zločin u Evropi nakon Holokausta.

---

[707] Isto, 17.

[708] Isto, 22.

[709] Isto, 23.

[710] Isto, 29.

[711] Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada – Vojska bez države*, Politika, Beograd, 1993, 116.

ZAKLJUČAK

Nastanak RS-a nastavak je ideologije srpskog nacionalizma čiji korijeni sežu u period XIX stoljeća. Slabljenje Osmanskog carstva, geopolitičke prilike tokom i pred kraj austrougarske vladavine, okončanje Prvog svjetskog rata i formiranje zajedničke jugoslovenske države te suprotstavljeni politički koncepti, Drugi svjetski rat i zločini nacističkih, fašističkih te četničkih i ustaških jedinica na jugoslovenskom prostoru imale su za cilj podjelu Bosne i Hercegovine. Protagonisti takvih ideologija svaku su historijsku priliku iskorištavali da je vojno poraze i teritorijalno podijele, a bošnjački narod svedu na njima demografski prihvatljivu brojku.

Raspad SFRJ i ponovno buđenje srpskog nacionalizma činila se kao jedinstvena prilika da istim sredstvima stvore „prvu srpsku državu zapadno od rijeke Drine". Da bi priliku iskoristili potrebna im je bila višegodišnja priprema unutar jugoslovenskog socijalističkog sistema i paralelno djelovanje nakon uvođenja višepartijskog sistema u Bosni i Hercegovini.

Na razini jugoslovenske države bilo je potrebno da se transformira JNA kroz razoružavanje republičkih teritorijalnih odbrana, a da na vlast poslije objave *Memoranduma* SANU-a dođe osoba koja će slijediti njenu politiku. Nađen je u Slobodanu Miloševiću, predvodniku razbijanja Jugoslavije i osobi koju će srpski lideri izvan Srbije slijediti. Oni su pod plaštom „borbe za očuvanjem Jugoslavije" prešli u fazu otvorenog zagovaranja etničke podjele njenih dijelova. Tako se počela rušiti Jugoslavija i jedini način na kojem je mogla da ostane i po čemu je bila prepoznatljiva – država suživota i međunacionalne tolerancije. Buđenje srpskog kao reakciju imalo je i buđenje drugih nacionalizama. Najveću cijenu sve izraženijih nacionalističkih tendencija platila je Bosna i Hercegovina i bošnjački narod.

Jednostrana proglašenja zajednica opština, odnosno srpskih autonomnih oblasti bile su teritorijalna, a proglašenje Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i drugih institucija politička uvertira u proglašenje SrRBiH/RS 9. januara 1992. godine. O tim pripremama nam govore i niz presretnutih razgovora čelnih srpskih funkcionera iz Srbije i Bosne i Hercegovine u kojima su jasno uočene istinske namjere srpskih lidera o zločinačkim planovima i neskrivenu i naročito izraženu netrpeljivost prema bošnjačkom stanovništvu.

Da bi pronašao opravdanje za svoje političko, a kasnije i vojno djelovanje, SDS je naručio i nekoliko elaborata o demografskim projekcijama u Bosni i Hercegovini za naredni period u kojem ih je posebno „zabrinjavao" broj Bošnjaka. Na toj platformi gradili su svoj, uistinu neargumentiran, nacionalistički narativ o ugroženosti srpskog naroda, svođenju Srba na nacionalnu manjinu, uvođenju muslimanske teokratske države i vjerskih zakona što je, a vidjeli smo to iz navedenih poglavlja, „urodilo plodom" i „pokrenulo srpske mase".

U toku cijelih priprema jasno se zaključuje da je političko rukovodstvo SDS-a imalo jako dobre i česte kontakte sa srbijanskim vlastima u Beogradu, odnosno političkim, bezbjednosnim i vojnim vrhom Jugoslavije. Nesumnjivo je da bez podrške Savezne Republike Jugoslavije SDS ne bi mogao ići putem kojim je krenuo, a dionica dolaska do tog cilja značio je i da se „Bosna i Hercegovina odvede u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak".

Dana 12. maja 1992. godine finaliziran je dugotrajni proces transformacije i preimenovanja političkih, vojnih i civilnih struktura i stavljanje istih u funkciju realizacije zločinačkog plana. Iza realizacije 'strateških ciljeva' stajala je ogromna birokratska mašinerija uz ideološku podlogu s ciljem uklanjanja drugih naroda sa njihovih ognjišta.

U ovoj knjizi smo, kroz relevantnu literaturu i primarnu arhivsku građu, objasnili kontinuitet jedne nacionalističke politike koja je, da bi opstala, morala – po svaku cijenu - da uništi „ideju Bosne", njenog multietničkog i multikonfesionalnog društva, pri tome dajući svemu osvojenom nacionalnu konotaciju. Bez obzira što je vrh SDS-a 1990-1992. godine za realizaciju svojih ideja 1992-1995. godine presuđen pred Međunarodnim krivičnim tribunalom u Hagu na dugogodišnje ili doživotne kazne zatvora i genocid nad Bošnjacima, politički lideri RS, entiteta u Bosni Hercegovini, i danas – više od tri decenije nakon njenog nelegalnog i nelegitimnog proglašenja – svoje postojanje baziraju i njeguju na svemu onome što civilizirani svijet osuđuje. Ovim djelom prezentirali smo razloge i motive nastanka RS-a, te dokazali da separatističke ideje i strateški ciljevi tadašnjih lidera nisu mogli biti realizirani nikako drugačije nego genocidom. Od separatističkih ideja i „strateških ciljeva" se ni danas ne odustaje. Slavljenje, veličanje, negiranje genocida i proslave „devetog januara 1992." samo su neke od aktivnosti koje organiziraju i podržavaju političke strukture u RS-u danas.

SKRAĆENICE

ARBiH	– Armija Republike Bosne i Hercegovine
ARK	– Autonomna regija Krajina
AVNOJ	– Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
CJB	– Centar javne bezbjednosti
CK	– Centralni komitet
CSB	– Centar službi bezbjednosti
DS	– Demokratski savez
DSS	– Demokratski socijalistički savez
EZ	– Evropska zajednica (kasnije Evropska unija)
HDZ	– Hrvatska demokratska zajednica
HOS	– Hrvatske obrambene snage
HZ HB	– Hrvatska zajednica Herceg-Bosna
ICTY	– International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia / Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju
JNA	– Jugoslovenska narodna armija
MBO	– Muslimanska bošnjačka organizacija
MUP	– Ministarstvo unutrašnjih poslova
NATO	– Sjevernoatlantski savez
OS	– Oružane snage
RBiH	– Republika Bosna i Hercegovina
RS	– Republika srpska
RSK	– Republika Srpska Krajina
SAD	– Sjedinjene Američke Države
SANU	– Srpska akademika nauka i umetnosti
SAO	– Srpska autonomna oblast
SDA	– Stranka demokratske akcije
SDP	– Socijalistička demokratska partija / Socijaldemokratska partija

SDS – Srpska demokratska stranka
SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SJB – Stanica javne bezbjednosti
SK – Savez komunista
SPC – Srpska pravoslavna crkva
SPO – Srpski pokret obnove
SPS – Socijalistička partija Srbije
SRBiH – Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
SrRBiH – Srpska republika Bosna i Hercegovina
SRJ – Savezna Republika Jugoslavija
SRSJ – Savez reformskih snaga Jugoslavije
SSO – Savez socijalističke omladine
TO – Teritorijalna odbrana
UN – Ujedinjene nacije
VO – Vojna oblast
VRS – Vojska Republike Srpske
VSrRBiH – Vojska Srpske republike Bosne i Hercegovine
ZAVNOBiH – Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine
ZO – Zajednica opština
ZOBK – Zajednica opština Bosanske krajine

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

- ABiH, *Službeni list Socijalističke republike Bosne i Hercegovine*, Godina XLVI broj 21, Sarajevo, 31. 7. 1990.
- Arhiv Fonda za humanitarno pravo (AFHP)
- Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ)
- Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Statistički bilten broj 234.
- Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove (IRMCT)
- Sud Bosne i Hercegovine
- United Nations, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia– Sudski spisi (ICTY).

LITERATURA

a) knjige

- Allen, Beverly, *Rape Warfare: The Hidden Genocide in Croatia and Bosnia and Herzegovina*, Minessota University Press, 1996.
- Arnautović, Suad, *Izbori u Bosni i Hercegovini '90 – Analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo, 1996.
- Banac, Ivo, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*, Durieux, Zagreb, 1995.
- Bandžović, Safet, *Bošnjaci i antifašizam: Ratni realizam i odjek rezolucija građanske hrabrosti (1941.)*, Autorovo izdanje, Sarajevo, 2010.
- Bandžović, Safet, *Bošnjaci i deosmanizacija Balkana: Muhadžirski pokreti i pribježišta „sultanovih musafira" (1683-1699)*, Autor, Sarajevo, 2013.
- Bandžović, Safet, *Deosmanizacija Balkana i Bošnjaci: Ratovi i muhadžirska pribježišta (1876.-1923.)*, Autor, Sarajevo, 2013.
- Bandžović, Safet, *Ideja i iskustvo: Jugoslavenski socijalizam i bošnjačka pozicija*, Autorovo izdanje, Sarajevo, 2017.

- Bandžović, Safet, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2006.
- Barić, Nikica, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
- Bećirević, Edina, *Na drini genocid,* Buybook, Sarajevo, 2009.
- Bećirović, Denis, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804-2020),* Univerzitet u Sarajevu – Institut za ustraživanje zločina protiv čovječnosti i međunardonog prava, Sarajevo, 2021.
- Begić, Kasim I., *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991.-1996.)*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997.
- Besarović, Risto, *Vaso Pelagić,* Prosvjeta, Zagreb, 1947.
- Bieber, Florian, *Bosnien-Herzegowina und der Libanon im Vergleich – historische Entwicklung und politisches System vor dem Burgerkrieg,* Pro Universitate Verlag, Michigan, 1999.
- Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: Glavni procesi 1918-1985*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
- Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
- Bilandžić, Dušan, *Povijest izbliza: Memoarski zapisi 1945.-2005.*, Prometej, Zagreb, 2006.
- Biserko, Sonja, *Yugoslavia's Implosion: The Fatal Attraction of Serbian Nationalism*, Norveški helsinški komitet, Beograd, 2012.
- Bjelica, Mihailo, *Srpski ratovi rečima 1844-2000*, Radnička štampa i Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2003.
- Bougarel, Xavier, *Bosna, anatomija rata*, University press – izdanja Magistrat, Sarajevo, 2018.
- Branka Magaš, Branka, Žanić, Ivo, *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina 1991-1995*, London, Portland, OR: Frank Cass Publishers, 2001.
- Campbell, Kenet J., *Genocide and The Global Village*, Palagrave, New York, 2001.
- Cigar, Norman, *Uloga srpskih orijentalista u opravdanju genocida nad muslimanima Balkana*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava & Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2001.

- Čekić, Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Kult/B, Sarajevo, 2004.
- Čekić, Smail, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo, 2012.
- Čekić, Smail, *Historija genocida nad Bošnjacima*, Muzej genocida, Sarajevo, 1997.
- Dedijer, Vladimir, Miletić, Antun, *Genocid nad Muslimanima,* Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Delić, Boris, et al., *Izbeglice – žrtve etničkog inženjeringa*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004.
- Dimitrijević, Bojan B., *General Mladić i Vojska Republike Srpske*, Catena mundi, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2019.
- Dizdarević, Raif, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije – Svjedočenja*, Svjetlost, Sarajevo, 1999.
- Donia, Robert J. i Fine, John. V. A., *Bosna i Hercegovina: Iznevjerena tradicija,* Institut za istoriju, Sarajevo, 2011.
- Donia, Robert J., *Radovan Karadžić: Uzroci, postanak i uspon genocida u Bosni i Hercegovini*, University press, Sarajevo, 2016.
- Džaja, Srećko M., *Die politische Realitat des Jugoslawismus (1918-1991): Mit besonderer Berucksichtigung Bosnien-Herzegowinas,* Oldenbourg Verlag, München, 2002.
- Džananović, Muamer, *Zločini nad djecom u Goraždu tokom opsade 1992-1995,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015.
- Ekmečić, Milorad, *Dugo kretanje između klanja i oranja: Istorija Srba u Novom veku (1492-1992),* Zavod za udžbenike, Beograd, 2008.
- Ekmečić, Milorad, *Ustanak u Bosni 1875-1878,* Veselin Masleša, 1960.
- Eriksen, Jens-Martin, Stjernfelt, Frederik, *Scenografija rata – Nova putovanja u Bosnu i Srbiju*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2010.
- Felić, Bejdo, *Peti korpus 1992.-1995.*, Ljiljan, Sarajevo, 2002.
- Filandra, Šaćir, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sejtarija, Sarajevo, 1998.

- Galijaš, Armina, *Eine bosnische Stadt im Zeichen des Krieges – Ethnopolitik und Alltag in Banja Luka (1990-1995),* Oldenbourg Verlag, München, 2011.
- Glaurdić, Josip, *Vrijeme Europe: Zapadne sile i raspad Jugoslavije*, MATE d.o.o., Zagreb, 2011.
- Glenny, Misha, *Balkan 1804-1999.: nacionalizam, rat i velike sile*, Drugi deo, Samizdat, B92, Beograd, 2001.
- Greble, Emily, *Sarajevo, 1941-1945: Muslims, Christians, and Jews in Hitler's Europe*, Cornell University Press, 2011.
- Hajdarpašić, Edin, *Whose Bosnia? Nationalism and Political Imagination in the Balkans, 1840–1914*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2015.
- Halilbegović, Nihad, *Bošnjaci u Jasenovačkom logoru*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2006.
- Hartmann, Florence, *Milošević: Dijagonala ludaka*, Globus, Zagreb, 2002.
- Hoare, Marko Atilla, *The Bosnian Muslims in the Second World War*, Oxford University Press, New York and C. Hurst and Co., London, 2013.
- Hudson, Kate, *Breaking the South Slav Dream: The Rise and Fall of Yugoslavia*, Pluto Press, London, 2003.
- Jakovina, Tvrtko, *Trenuci katarze: prijelomni događaji XX. stoljeća*, Fraktura, Zagreb, 2013.
- Janković, Dragoslav, *O političkim strankama u Srbiji XIX veka,* Prosveta, Beograd, 1951.
- Jović, Borisav, *Poslednji dani SFRJ,* Autorovo izdanje, Beograd, 1996.
- Jović, Dejan, *Jugoslavija - država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974-1990)*, Prometej, Zagreb, 2003.
- Judah, Tim, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, Yale, 1997.
- Kadijević, Veljko, *Moje viđenje raspada – Vojska bez države*, Politika, Beograd, 1993.
- Karčić, Fikret, *Muslimani Balkana. Istočno pitanje u XX stoljeću*, Centar za napredne studije, Sarajevo 2015.
- Karčić, Fikret, *The Other European Muslims: A Bosnian Experience*, Centar za napredne studije, 2015.

- Karčić, Hamza, *Američki kongres i rat u Bosni i Hercegovini*, Fakultet političkih nauka, 2018.
- Karčić, Hikmet (ur.), *Muslimani Jugoslavije nakon Velikog rata: Odjeci St. Germainskog ugovora 1919.*, Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka, Sarajevo, 2020.
- Karčić, Hikmet, *Derviš M. Korkut: A Biography*, IITB-El-Kalem, Sarajevo, 2020.
- Karčić, Hikmet, Sinanović, Ermin i Dautović, Ferid (ur.), *The Muslim Resolutions: Bosniak Responses to World War Two Atrocities in Bosnia and Herzegovina*, IITB-CICW, Virginia, 2021.
- Karović-Babić, Merisa, *Masovovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo, 2014.
- Karpat, Kemal H., *Ottoman population, 1830-1914. Demographics and social characteristics*, University of Wisconsin press, Madison, 1985.
- Kasalo, Branko, *Međunarodni pogledi na krizu u Jugoslaviji 1980.-1987.*, Doktorski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017.
- Kemura, Sejfuddin Fehmi, *Prvi srpski ustanak pod Karagjorgjem*, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 1914.
- Kisić Kolanović, Nada, *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941-1945.*, Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009.
- Kliko, Amir, *Rat u srednjoj Bosni 1992-1994. godine*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2019.
- Kočović, Bogoljub, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji,* Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Konstantinović, Mihailo, *Politika sprazuma*, Agencija MIR, Novi Sad, 1998.
- Kuka, Ermin, *Genocid nad Bošnjacima u Višegradu 1992-1995,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo, 2019.
- Letica, Slaven, Letica, Bartol, *Postmoderna i genocid u Bosni – „Etničko čišćenje": velika prevara našeg doba*, Hrvatsko sociološko društvo, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb, 1997.

- Livada, Svetozar, *Biološki slom i nestajanje Srba u Hrvatskoj (1880-2011): od višegeneracijskog i starosjedilačkog, autohtonog i konstitutivnog, do manjinskog statusa*, Službeni glasnik, Prometej, Beograd – Novi Sad, 2019.
- MacDonald, Bruce David, *Balkan Holocausts? Serbian and Croatian Victim-Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*, Manchester University Press, Manchester, 2002.
- MacKenzie, David, *Ilija Garašanin: Balkan Bismarck*, Columbia University Press, New York, 1985.
- Magaš, Branka, *The Destruction of Yugoslavia: Tracking the Break-up 1980-92*, Verso, 1993.
- Maksić, Adis, *Ethnic Mobilization, Violence and Politics of Affect, The Serb Democratic Party and the Bosnian War,* Palgrave Macmillan, 2017.
- Malcolm, Noel, *Bosna: kratka povijest*, Buybook, Sarajevo, 2011.
- Mataušić, Nataša, *Jasenovac 1941.-1945. Logor smrti i radni logor,* Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, Jasenovac-Zagreb, 2003.
- Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije (1918-1991) – hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998.
- Memić, Mustafa, *Gusinjsko-plavska krajina u vrtlogu historije*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2008.
- Milorad Tomanić, *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd, 2001.
- Minić, Miloš, *Dogovori u Karađorđevu o podjeli Bosne i Hercegovine*, Rabic, Sarajevo, 1998.
- Morrison, Kenneth, *Montenegro: A Modern History*, I. B. Tauris, London, 2009.
- Morrison, Kenneth, *Sarajevo's Holiday Inn on the Frontline of Politics and War*, Palgrave Macmillan, London, 2016.
- Mulaosmanović, Admir, *Bihaćka krajina 1971.–1991. - utjecaj politike i političkih elita na privredni razvoj*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2010.
- Muratović, Rasim i Kuka, Ermin, *Genocid u Brčkom 1992-95*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015.

- Nenadović, Konstantin N., *Život i dela velikog Đorđa Petrovića Karađorđa*, Beč, 1883.
- Nikolić, Kosta, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ (Tematska zbirka dokumenata)*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2011.
- Nikolić, Kosta, *Jugoslavija, poslednji dani (1989-1992): Svi Srbi u jednoj državi*, Službeni glasnik, Beograd, 2019.
- Omerović, Husejin, *Žrtve genocida na području Vlasenice 1992.-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava UNSA, Sarajevo, 2016.
- Omerović, Jusuf, *Općina Sapna – monografija, deset godina od ponovnog formiranja općine Sapne*, Općina Sapna, Sapna, 2008.
- Pejanović, Mirko, *Državnost BiH u XX i XXI stoljeću*, University Press Sarajevo, 2021.
- Perović, Latinka, „Bosna i Hercegovina u političkim programima 19. veka", *Historiografski vidici I,* Forum Bosnae, Sarajevo, 2005.
- Petranović, Branko i Zečević, Momčilo, *Jugoslovenski federalizam. Ideje i stvarnost*, Prosveta, Beograd, 1987.
- Popović, Miodrag, *Vidovdan i časni krst*, Biblioteka XX veka, Beograd, 1998.
- Purivatra, Atif, *Nacionalni i politički razvitak Muslimana*, Svjetlost, Sarajevo, 1972.
- Radaković, Ilija T., *Besmislena YU ratovanja*, Društvo za istinu o antifašističkoj borbi 1941-1945, Beograd, 1997.
- Radanović, Milan, *Kazna i zločin. Snage kolaboracije u Srbiji: odgovornost za ratne zločine (1941-1944) i vojni gubici (1944-1945).* Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, Belgrade, 2016.
- Rakočević, Novica B., *Ratni planovi Srbije protiv Turske od vožda Karađorđa do kralja Petra*, Štamparija "Davidović" Pavlovića i druga, Beograd, 1933.
- Redžić, Enver, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu*, Svjetlost, Sarajevo, 1998.
- Redžić, Enver, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nauke*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Institut za istoriju, Sarajevo, 2000.

- Salkić, Ramiz, *Genocidna namjera Bratunac 1992. – Zločini nad Bošnjacima Glogove,* Naše sjećanje Bratunac i Bošnjačko udruženje preživjelih logoraša Bratunac, 2022.
- Selimović, Sead i Šabotić, Izet, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine 1992-1995.*, BKC TK, 2017.
- Sells, Michael A., *The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia*, University of California Press, Oakland, 1996.
- Silber, Laura i Little, Allan, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996.
- Simms, Brendan, *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, Buybook, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Sarajevo-Beograd, 2003.
- Simović, Miodrag N, Pejanović, Mirko, i Šehić, Zijad (ur.), *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 15, Sarajevo, 2020.
- Skarić, Vladislav, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougoarske okupacije,* Opština grada Sarajeva, Sarajevo, 1937.
- Stambolić, Ivan, *Put u bespuće: Odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*, Radio B-92, Beograd, 1995.
- Starešina, Višnja, *Vježbe u laboratoriju Balkan*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.
- Stojanović, Dubravka, *Ulje na vodi – Ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije*, Peščanik, Beograd, 2010.
- Šadinlija, Mesud, *Između pravde i realpolitike: Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992–1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2018.
- Šadinlija, Mesud, *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986-1992*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013.

- Šehić, Zijad, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna: međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994)*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013.
- Šljivo, Galib, *Bosna i Hercegovina 1788-1812*, Planjax, Tešanja, 2016.
- Šljivo, Galib, *Bosna i Hercegovina 1861 – 1869,* Planjax, Tešanj, 2016.
- Špegelj, Martin, *Sjećanje vojnika*, Znanje, Zagreb, 2001.
- Tosunbegović, Dževad i Huremović, Ibro, *Prnjavor kod Kalesije: S Prnjavorskom četom do pobjede*, Gradska biblioteka Kalesija, MZ Prnjavor, Kalesija, 2012.
- Trbić, Jusuf, *Majstori mraka (1. i 2.),* NIK, Lukavac, 2007.
- Uzelac, Milan, *Ono malo istine*, Bosanska pošta AS, London-Sarajevo, 2005.
- Uzunović, Alija, *Zvornik, historijska monografija,* BMG, Tuzla, 2010.
- Užičanin, Salkan, *Nacija i teror. Djelatnost nacionalističkih organizacija u Bosni i Hercegovini (1921 – 1929)*, Društvo historičara Tuzla, 2019.
- Velimirović, Janko et al. (prir.), *Hronologija 1990-1995.*, Dokumentacioni centar Republike Srpske, Banja Luka, 2002.
- Witte, Eric A., *Die Rolle der Vereinigten Staaten im Jugoslawien-Konflikt und der aussenpolitische Handlungsspielraum der Bundesrepublik Deutschland (1990-1996)*, Osteuropa-Institut, München, 2002.
- Zgodić, Esad, *Ideologija nacionalnog mesijanstva,* Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1999.

b) radovi

- Akrap, Anđelko, „Demografski kontekst raspada SFR Jugoslavije", *Pilar – časopis za društvene i humanističke studije*, br. 5, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar", Zagreb, 2008.
- Azinović, Vlado, „Bushova administracija i raspad Jugoslavije", *Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.
- Bandžović, Safet, „Bošnjaci i balkanski muhadžirski pokreti", *Godišnjak 2006,* BZK Preporod, Sarajevo, 2006.

- Bandžović, Safet, „Bošnjaci u postjugoslavenskoj srpskoj historiografiji", *Prilozi*, br. 29, Institut za istoriju, Sarajevo, 2000.
- Barišić, Srđan, „Tradicionalne verske zajednice i dezintegracija Jugoslavije", u: *Jugoslavija: poglavlje 1980-1991*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2021.
- Bećirević, Edina, „Arhitekt genocida: Milošević, RAM i koncept Republike Srpske", u: *Bosanski genocid Hrestomatija*, MC Srebrenica, 2022.
- Biserko, Sonja, „Instrument stvaranja srpske etničke države", u: *Izbeglice – žrtve etničkog inženjeringa*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004.
- Biserko, Sonja, „Srpska elita i realizacija srpskog nacionalnog programa", u: *Kovanje antijugoslovenske zavere*, Knjiga I, Helsinški odbor za ljudska prava Srbije, Beograd, 2006.
- Botonjić, Džemal, „Masovne i pojedinačne grobnice na području Ključa", u: *Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2011.
- Brkljača, Seka, Pelesić, Muhidin i Kamberović, Husnija, „Bosna i Hercegovina u toku drugog svjetskog rata", u: *BiH od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata,* Štab vrhovne komande Oružanih snaga RBiH, Sarajevo, 1994.
- Čalić, Marie-Janine, „Etničko čišćenje i ratni zločini, 1991-1995", u: *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama*, Sarajevo, Buybook, 2010.
- Džananović, Muamer, „Utjecaj genocida nad Bošnjacima na demografske promjene u Srebrenici i Bratuncu 1991-2021.", *Monumenta Srebrenica*, god. 10, br. 10, Tuzla-Srebrenica, 2021.
- Ekmečić, Milorad, „Srpski narod u Turskoj od sredine XIX veka do 1878.", *Istorija Srba – V/1,* Srpska književna zadruga, Beograd, 1981.
- Erdman-Pandžić, Elizabet, "Velikosrpska ideologija u praksi", u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991.-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1997.
- Filandra, Šaćir, „Nacija ili zajednica – Protivrječnosti bošnjačkog nacionalnog razvoja", *Godišnjak*, br. 1, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2006.

- Goldstein, Ivo, „Hrvatska i Hrvati u Jugoslaviji – Suprotstavljanje centralizmu“, u: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2017.
- Hadžibegović, Iljas i Imamović, Mustafa, „Bosanskohercegovačka vojska u okviru austrougarske armije“, u: *BiH od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata,* Štab vrhovne komande Oružanih snaga RBiH, Sarajevo, 1994.
- Imamović, Mustafa, „Neka razmišljanja o genocidu“, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1992., Pravna misao*, Zavod za javnu upravu Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1992.
- Imamović, Mustafa, „Pregled istorije genocida – nad muslimanimu jugoslovenskim zemaljama“, u: Safet Halilović (ur.), *Restitucija bosanske državnosti*, Institut za istraživanja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2013.
- Jokanović, Vlado, „Elementi koji su kroz istoriju djelovali pozitivno i negativno na stvaranje bošnjaštva kao nacionalnog pokreta“, *Pregled: časopis za društvena pitanja*, Vol. 58, br. 8, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 1968.
- Jurić, Bernadica, „Jasenovačke žrtve i uspostava nacionalnog programa u Srbiji (1986.-1995.)“, *Radovi*, br. 49, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 2017.
- Karčić, Hikmet, "Genocid nad Bošnjacima i njemačko pravosuđe: univerzalna jurisdikcija za genocid", u: *Godišnjak 2015 BZK Preporod,* BZK "Preporod", Sarajevo, godina XV, 2015.
- Karović-Babić, Merisa, „Sarajevske barikade: Karakazan i mišolovka. Okruženje sa 'sve četiri strane sveta'“, u: *Između rata i mira: Sarajevo u prelomnim godinama 20. stoljeća*, UMHIS, Sarajevo, 2020.
- Klemenčić, Mladen, „Velikosrpska teritorijalna posezanja“, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 2, br. 4-5, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb, 1993.
- Kliko, Amir, Džananović, Muamer i Mastalić-Košuta, Zilha, "Srpski i hrvatski pokušaji podjele Bosne i Hercegovine u cilju realizacije vlastitih velikodržavnih ideja", *Monumenta*, knjiga br. 10, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla – Srebrenica, 2021.

- Konjević, Veselin, „Iseljavanje muslimana Crne Gore", *Matica crnogorska*, br. 74, Podgorica, 2018.
- Lučić, Ivica, "Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008.
- Marijan, Davor, „'Događanja naroda' u Kninu 1989. godine – slom jugoslavenske ustavne konstrukcije u Hrvatskoj", *Radovi*, br. 58, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zadar, 2016.
- Marijan, Davor, „'Jedinstvo' – Posljednji ustroj JNA", *Polemos*, br. 6, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2003.
- Marijan, Davor, „Zborno područje Bjelovar u operaciji 'Una'", *Scrinia Slavonica*, br. 8, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2008.
- Mastalić-Košuta, Zilha, „Vojna operacija 'Čagalj' i događaji na području Mostara juna 1992. godine", *Prilozi*, br. 47, Institut za historiju, Sarajevo, 2018.
- McCarthy, Justin, „Stanovištvo osmanlijske Evrope prije i poslije pada carstva", u: Fikret Karčić, *Muslimani Balkana: „Istočno pitanje" u XX. vijeku*, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2014.
- Medić, Jasmin, „Bosna i Hercegovina između raspada Jugoslavije i sticanja nezavisnosti", u: *Prijelomne godine bosanskohercegovačke prošlosti*, Univerzitet u Sarajevu-Institut za historiju, Sarajevo, 2021.
- Medić, Jasmin, „Demografska slika i političke koncepcije etno-teritorijalne organizacije Bosanske krajine", *Godišnjak 2018*, BZK Preporod, Sarajevo, 2018.
- Medić, Jasmin, „Politička i nacionalna polarizacija u Bosni i Hercegovini: Projekti 'regionalizacije' 1991. godine", *Prilozi*, br. 50, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2021.
- Medić, Jasmin, „Pripreme, tok i razmjere zločina u Kozarcu 1992. godine", *Prilozi*, br. 45, Univerzitet u Sarajevu - Institut za historiju, Sarajevo, 2016.
- Milićević, Jovan, „Srbija 1839 – 1868.", *Istorija Srba – V/1*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1981.

- Milosavljević, Olivera, „Jugoslavija kao zabluda“, u: *Srpska strana rata – Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, Samizdat B92, Beograd, 2002.
- Momynbekovich Abdukadyrov, Nurzhigit, „The Ottoman Empire and Russia on the Way to the Independence of Serbia in the 'Eastern Question'“, *The Journal of Slavic Military Studies*, Issue 4, 2020.
- Mrduljaš, Saša, „Prostorno-demografski rezultati srpske velikodržavne agresije u Bosni i Hercegovini krajem 1992.“, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009.
- Mušović, Ejup, „Crnogorski muhadžiri i njihova kretanja“, *Istorijski zapisi 1-2*, Titograd, 1986.
- Nezirović, Muhamed, „Charles Rivet i njegovo svjedočenje o Bosni iz 1919. godine“, *Godišnjak*, BZK „Preporod, Sarajevo, 2005.
- Nikolić, Kosta, „Politički portret Slobodana Miloševića 1988-1991“, *Tokovi istorije*, br. 1, Institut za noviju istoriju, Beograd, 2013.
- Nikolić, Kosta, „Slobodan Milošević i Franjo Tuđman o statusu Bosne i Hercegovine 1991.“, *Istorija 20. veka*, God. XXVIII, broj 3, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2010.
- Nikolić, Kosta, „Smenjivanje Ivana Stambolića sa funkcije predsednika Predsedništva SR Srbije 1987.“, *Istorija 20. veka*, God. XXXIV, broj 1, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2016.
- Nikolić, Kosta, „Srpski i slovenački intelektualci uoči raspada Jugoslavije 1986-1989.“ *Tokovi istorije*, br. 1, Institut za noviju istoriju, Beograd, 2016.
- Pauković, Davor, „Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990. u svjetlu hrvatskog i srpskog novinstva“, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008.
- Pavlović, Momčilo, „Kosovo za vrijeme autonomije, 1974-1990“, u: *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama*, Buybook, Sarajevo, 2010.
- Pejanović, Mirko, „Promjena etničke strukture opština u Bosni i Hercegovini prema popisu stanovništva 2013. godine“, u: *Demografske i etničke promjene u BiH*, Odjeljenje društvenih nauka, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2017.

- Pelidija, Enes, „O ulozi ruskog pukovnika Mihaila Miloradovića u dizanju ustanka crnogorskih, brdskih i hercegovačkih plemena 1711. godine protiv turske vlasti", *Prilozi,* br. 18, Institut za istoriju, Sarajevo, 1981.
- Perović, Latinka, „Srbi i Srbija u novovekovnoj istoriji – Iskustvo sa drugom narodima", u: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi,* Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2017.
- Popović, Srđa, „Kako smo branili Jugoslaviju", u: *Milošević vs. Jugoslavija*, Knjiga I, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004.
- Popović-Obradović, Olga, „Srbija pred izborom. Kakva ili kolika država", u: *Kakva ili kolika država: Ogledi o političkoj i društvenoj istoriji Srbije XIX-XXI veka*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2008.
- Radojević, Mira, „Bosna i Hercegovina u raspravama o državnom uređenju Kraljevine (SHS) Jugoslavije 1918-1941. godine", *Istorija 20. veka*, br. 1, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1994.
- Raković, Slaviša, „Potreba za etnografskim istraživanjima svetova posvećenih vernika SPC", *Antropologija*, br. 2, Filozofski fakultet, Beograd, 2013.
- Ramet, Sabrina, "The Serbian Church and the Serbian Nation", in: *Beyond Yugoslavia: Politics, Economics and Culture in a Shattered Community*, edited by Ramet S., Adamovich L., Boulder, CO: Westview Press, Boulder, 1995.
- Ribić, Vladimir, „Srpski nacionalizam na kraju dvadesetog veka", u: *Antropologija savremenosti*, Srpski genealoški centar, Beograd, 2007.
- Rudolf, Davorin, „Jugoslavija: Unitarna država ili federacija – povijesne težnje srpskoga i hrvatskoga naroda", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, br. 2/2009, Split, 2009.
- Sadkovich, James J., „Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008.
- Schad, Thomas, „From Muslims into Turks? Consensual demographic engineering between interwar Yugoslavia and Turkey", *Journal of Genocide Research*, Routledge, UK, 18:4, 2016.

- Serdarević, Husein, „Stvaranje južnoslavenskih nacionalnih država i Bošnjaci – muslimani", u: *Vrijeme beščašća: genocid nad Bošnjacima krajem dvadesetog stoljeća.* KDM „Preporod", Centar za istraživanje ratnih zločina genocida nad Muslimanima, Zenica, 1994.
- Subotić, Milan, „Male nacije: Hrohova tipologija nacionalnih pokreta", *Filozofija i društvo*, br. 2, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2006.
- Šehić, Zijad, „Smrt Socijalističke federativne republike Jugoslavije i bosanska tragedija", *Radovi – knjiga I (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010.
- Šterc, Stjepan, Pokos, Nenad, „Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske", *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 2, br. 4-5, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar", Zagreb, 1993.
- Teinović, Bratislav, „Bosanski franjevci između Gaja i Garašanina (1836 – 1849) – suprotnosti dvije nacionalne politike", *Historijska traganja*, br. 16, Institut za istoriju, Sarajevo, 2015.
- Tepić, Ibrahim, „Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine", u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata,* Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1997.
- Todorović, Miljana, „Hatišerifi iz 1830. i 1833. godine i zemljišna svojina u Srbiji", u: Predrag Dimitrijević (ur.), *Zaštita ljudskih i manjinskih prava u Evropskom pravnom prostoru*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2012.
- Veladžić, Sabina, „Destabilizacija Bosne i Hercegovine krajem osamdesetih godina 20. stoljeća – 'stvaranje preduslova' za tronacionalnu dezintegraciju", *Historijska traganja*, br. 7, Institut za istoriju, Sarajevo, 2011.
- Wachtel, Andrew i Bennett, Christopher, „Raspad Jugoslavije", u: *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama*, Sarajevo, Buybook, 2010.

c) periodika

- *Javnost*
- *Muslimanski glas*
- *Nedeljni telegraf*
- *Nedjelja*
- *Ogledalo*
- *Oslobođenje*
- *Borba*

d) internet izvori

- „Marković objašnjava kako je počeo rat", https://arhiva.sensecentar.org/vijesti.php?aid=1703
- Mark William Iverson, MASS RAPE IN FOČA: THE INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA VS. DRAGOLJUB KUNARAC, Master of Arts in History, Boise State University, December 2014, http://scholarworks.boisestate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1908&context=td.
- ICTY, Izjava svjedoka Miroslava Deronjića, https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-deronjic.htm.
- Marija Taušan, „Vrućinić Mirko: Oružani otpor u Hrustovu", *Detektor.ba*, 24. decembar 2019, http://detektor.ba/vrucinic-mirko-oruzani-otpor-u-hrustovu/

PRILOZI

Prilog 1. Izvod iz uvodnog referata Radovana Karadžića sa osnivačke skupštine SDS BiH[712]

RADOVAN V.KARADŽIĆ

SRPSKA DEMOKRATSKA STRANKA BiH
Uvodni referat za Osnivačku skupštinu

Decenije jednostranačkog vladanja duboko su poremetile prirodne tokove razvoja srpskog naroda. U mnoštvu privida stvoren je i privid da je srpski narod mali, nejak i beznačajan. To je obeshrabrilo sve naše prijatelje i ohrabrilo neprijatelje da krenu i da dokrajče rasparčani i razjedinjeni srpski narod. No, u ovom trenutku ne treba govoriti o neprijateljima. Njihovo je pravo da se koriste našim greškama i slabostima. Mi smo sami sebi bili opasniji od svih neprijatelja.

Razjedinjeni i podijeljeni u ratu nastavili smo sa podjelama u miru. Genocid koji su nad nama izvršili naši neprijatelji nastavili smo mi sami, uništavajući sopstveni nacionalni i kulturni identitet. Zbog lažnog i prividnog mira u kući žrtvovali smo svoje najveće vrijednosti, napustili tradicije narodne kulture, zapostavili svoju porušenu Crkvu i prepustili je neravnopravnoj borbi za održavanje, podijelili se na crvene i crne, bjelaše i zelenaše, gradjane i seljake.

Svuda, a najviše ovdje u Bosni i Hercegovini, bili smo u najvećoj mjeri odani sistemu, koji kao da je i uspostavljen radi našeg nacionalnog razbijanja. U periodu najveće odanosti režimu i sistemu došlo je do najvećeg siromašenja upravo odanih srpskih krajeva. Upravo sistemu odani srpski krajevi doživjeli su ekonomski i kulturni pad i migracije velikih razmjera. Iz Bosne i Hercegovine je u ovom periodu otišlo nekoliko stotina hiljada Srba, a Bosna i Hercegovina je ostala i bez njihovog potomstva. Teritorijalnom organizacijom razbijene su prirodne srpske cjeline u Bosni i Hercegovini, i srpski narod je doveden u nepovoljan ekonomski, demografski i politički položaj.

00184293

[712] ICTY, IT-00-39-T, P65.1, *Karadžićev govor na osnivačkoj skupštini SDS*, 19. juli 1990.

Prilog 2. Dogovor o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine[713]

Na osnovu Amandmana LXXII tačka 3. stav 2. Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, opštine Banja Luka, Bosansko Grahovo, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Glamoč, Ključ, Kotor Varoš, Laktaši, Mrkonjić Grad, Prnjavor, Sanski Most, Skender Vakuf, Srbac, Titov Drvar, Čelinac, Šipovo, Teslić i Kupres, zaključuju

D O G O V O R

O UDRUZIVANJU U ZAJEDNICU OPSTINA BOSANSKE KRAJINE

Član 1.

Radi racionalnijeg i efikasnijeg ostvarivanja zajedničkih interesa i potreba gradjana i uskladjivanja društveno-ekonomskog razvoja opštine Banja Luka, Bosansko Grahovo, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Glamoč, Ključ, Kotor Varoš, Laktaši, Mrkonjić Grad, Prnjavor, Sanski Most, Skender Vakuf, Srbac, Titov Drvar, Čelinac, Šipovo, Teslić i Kupres udružuju se u Zajednicu opština Bosanske krajine (u daljem tekstu: Zajednica opština).

Član 2.

Sjedište Zajednice opština je u Banjoj Luci.

Član 3.

Zajednica opština ima svojstvo pravnog lica.

Član 4.

Zajednica opština ima Statut.

Statutom Zajednice opština utvrdjuju se: funkcije Zajednice opština i način njihovog ostvarivanja; medjusobni odnosi Zajednice opština i opštine; organizacije organa Zajednice opština; saradnja sa republičkim organima i organima i organizacijama na području Zajednice opština; organizacija i rad Stručne službe Zajednice opština; finansijska sredstva Zajednice opština, kao i druga pitanja od značaja za ostvarivanje prava i dužnosti Zajednice opština.

Statut Zajednice opština donosi se uz prethodnu saglasnost skupština udruženih opština.

Član 5.

U Zajednicu opština mogu se udruživati i druge opštine uz saglasnost potpisnika ovog dogovora.

Postupak i način udruživanja drugih opština u Zajednicu opština, propisaće se Statutom Zajednice opština.

03448782

[713] ICTY, *Dogovor o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine*, Banja Luka, 29. april 1991.

Prilog 3. Odluka o imenovanju Štaba za regionalizaciju[714]

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA

Primljeno	12. M. 93		
Org. jed.			
03	3-915	2	

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА
БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ПРЕДСЈЕДНИК
Број: 542-011-1/91
Сарајево, 09. септембра 1991. године

На основу члана 33. Статута Српске демократске странке Босне и Херцеговине и одлука и закључака донијетих на Савјетовању општинских, регионалних и републичких органа Српске демократске странке Босне и Херцеговине одржаном дана 07. септембра 1991. године на Палама, д о н о с и м

О Д Л У К У
О ИМЕНОВАЊУ ШТАБА ЗА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈУ

1.

Именује се Штаб за праћење спровођења Одлуке о проглашењу аутономних регија као неодвојивих дијелова савезне државе федеративне Југославије и саставних дијелова федералне јединице Босне и Херцеговине, као и издвајања насељених мјеста из једне општине и укључивање у састав друге општине, у слиједећем саставу:

1. ЈОВАНОВИЋ НЕНАД
2. ЛАЛЕ ВОЈИН
3. ВУЛЕТА ДРАШКО
4. МРКОВИЋ ДРАГАН
5. ДМИЧИЋ МИЛЕ
6. ИЈАЧИЋ ВИДОЈЕ
7. ТЕРЗИЋ ЉУБИСАВ
8. МИЛОЈЕВИЋ АЛЕКСА
9. ДОКНИЋ ДРАГАН
10. МИСКИН ЈОВО

2.

Координацију рада Штаба вршиће Извршни одбор Српске демократске странке БиХ.

3.

Ова одлука ступа на снагу даном доношења.

ДОСТАВИТИ:
1. Члановима Штаба
2. Предсједнику ИО СДС БиХ
3. Архива

ПРЕДСЈЕДНИК
СРПСКЕ ДЕМОКРАТСКЕ СТРАНКЕ БиХ
/Радован Караџић/

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА БиХ САРАЈЕВО

---

[714] AIIZ, inv. br.03-3-915, Predsjednik SDS BiH, broj: 542-011-1/91, *Odluka o imenovanju Štaba za regionalizaciju*, Sarajevo, 9. septembar 1991.

Prilog 4. Uputstvo OO SDS BiH o čuvanju mostova i puteva prema Srbiji i Crnoj Gori, te između Bosanske krajine i centralne Bosne[715]

Republika Bosna i Hercegovina
[illegible] PRAVA

11.11.93

03	3-898	1	

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА
БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ПРЕДСЈЕДНИК

Број: 011-1-595/91.
Сарајево, 11. септембар 1991. године.

УПУТСТВО СВИМ ОПШТИНСКИМ ОДБОРИМА
СРПСКЕ ДЕМОКРАТСКЕ СТРАНКЕ БиХ

С обзиром на извјесна сазнања о планирању диверзантског онеспособљавања путева БиХ молимо да по сваку цијену обезбједите двадесет четири сатно чување свих мостова на Вашем подручју.

Посебно се морају чувати мостови на путним правцима према Србији и Црној Гори, те између Босанске Крајине и Централне Босне.

Овај задатак је од највећег значаја и има приоритет те се мора извршити у потпуности и по сваку цијену. Задатак треба остваривати у сарадњи са органима власти и на начин повећања безбједности кретања а нипошто на неки хаотичан начин путем барикада или пресретања.

Потреба максимална дисциплина и усклађеност са органима милиције и војним органима.

ПРЕДСЈЕДНИК
СРПСКЕ ДЕМОКРАТСКЕ СТРАНКЕ БиХ
др Радован Караџић

[715] AIIZ, inv. br. 03-3-898, Predsjednik SDS BiH, broj: 011-1-595/91, *Uputstvo svim OO SDS BiH,* Sarajevo, 11. septembar 1991.

Prilog 5. Zabilješke s proširene sjednice Savjeta SDS-a[716]

(48)

Agresija
Reparacije

Srpska demokratska stranka
Bosne i Hercegovine

Savjet stranke
Datum: 15.10.1991. godine

Socijalistička Republika ... REPUBLIKA ... CEN...
2-7-93
2146

Z A B I L J E Š K E

sa sjednice Savjeta stranke, održanog 15.10.1991. godine u prostorijama Kluba delegata u vremenu od 18,00 do 21,30 časova.

Pored članova Savjeta stranke, sjednici su prisustvovali i članovi Izvršnog odbora, članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine, članovi Vlade te predsjednik stranke.

Savjet je vodio predsjednik Savjeta Slavko Leovac i predložio sljedeći

Dnevni red:

1. Razgovor povodom usvajanja Deklaracije od strane Hrvatske demokratske zajednice i Stranke demokratske akcije u Skupštini Bosne i Hercegovine nakon napuštanja sjednice srpskih poslanika

Najdanović Božo: muslimani se žure da usvoje Deklaraciju radi Haške konferencije, ali se žure i radi žestokog protiska hrvatskog rukovodstva, koje otvaranjem fronta u Bosni i Hercegovini želi smanjiti pritisak vojske na Hrvatsku.

Milorad Ekmečić: Treba zahvaliti dosadašnjem rukovodstvu stranke na njihovom radu na pregovorima. Jer će plebiscit potvrditi ne samo da Srbi neće iz Jugoslavije, nego da i Hrvati i muslimani hoće. Stoga treba nastaviti kontakt sa rukovodstvom Hrvatske demokratske zajednice i Stranke demokratske akcije u potrazi za političkim rješenjem. Srbi su stvorili regije koje su nepovezane, a istim regijama se ne smije dozvoliti da formiraju svoje vlade koje ne bi bile povezane. U javnosti treba dati nagovještaj da se može ofor-

SA02 8719

[716] ICTY, P65.47, SDS BiH, *Zabilješke s proširene sjednice Savjeta SDS-a*, 15. oktobar 1991.

miti srpska Vlada sa sjedištem u Sarajevu, koja bi povezala sve naše regije.

Todor Butina: Večeras moramo raščistiti sa iluzijom da se može naći oblik zajedničkog života sa muslimanima i Hrvatima, stoga predlažem:

1. Proglasom se obratiti Stranki demokratske akcije i Hrvatskoj demokratskoj zajednici (rukovodstvu) da odustanu od, u roku od sedam dana, od donešene odluke, u protivnom će se Srpska demokratska stranka obratiti svojim članovima da napuste postojeće institucije vlasti, te će početi praviti paralelne institucije vlasti.
2. U roku od sedam dana organizovati miting za ravnopravnost. Dakle, izvršiti medijski pritisak .

Takodje naglasiti, ako ne dodje do opoziva ove skupštinske odluke, da će regije prestati plaćati obaveze prema Republici.

Nikola Koljević: Sa Strankom demokratske akcije i Hrvatskom demokratskom zajednicom se zakonski ništa ne može raditi. Ne smijemo gubiti zamah koji imamo da bismo što hitnije objavili naš plebiscit za Jugoslaviju kao saveznu državu sa Srbijom i Crnom Gorom. Plebiscit sutra mora biti najavljen.

Mitar Miljanović: Danas je od najvećeg značaja jedinstvo u našim redovima, stoga svako od nas ko neće biti sposoban da odoli najrazličitijim pritiscima, treba izići iz naših redova. Strateški cilj onih koji se s nama konfrontiraju jeste stvaranje autonomije, zatim republike i konačno džamahirije.

Velibor Ostojić: Dosadašnja politika stranke vodjena je za mirnodopske uslove, stoga predlažem:

1. Da se povuku svi predstavnici Srpske demokratske stranke u vlasti koji ne mogu nositi nametnuti teret
2. Prelazak u opoziciju na republičkom nivou...
3. Zahtijevati od stranaka u koaliciji da, u odredjenom roku, suspenduju skupštinsku odluku ili će se u protivnom presjeći svi finansijski tokovi
4. Organizovati radne i instruktivne grupe na terenu

5. Medijski rat - hitan proglas, svakodnevna saopštenja, pisma svim sredstvima informisanja

2. ..... stvaranjem paralelne vlasti, koja bi se prije svega ogledala u stvaranju srpskog Parlamenta

Radovan Karadžić: Juče je srušer ustavno-pravni poredak u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini, a srpskom narodu oduzet subjektivitet. Ne smijemo preći u opoziciju dok se ponovo ne uspostavi ustavno-pravni poredak, jer moramo obezbjedjivati srpski narod i njegov suverenitet. Naši ljudi moraju da nas slijede u svim organima.

Momčilo Krajišnik:

1. Ne trebamo polaziti sa stanovišta da je koalicija donijela odluku, jer je nisu donijeli na zakonit način.

2. S obzirom da je navedena odluka nezakonita i neustavna moramo pronaći tehniku da to i dokažemo.

Biljana Plavšić: Tražiti termin na Televiziji da se predsjednik Skupštine obrati javnosti i objasni šta se desilo sinoć. Naši poslanici ne mogu glasati za tako drastične promjene koje se predlažu memorandumom. Po tom pitanju se može rješavati jedino plebiscitom. Ne bih se obraćala koaliciji sa zahtjevom da povuku svoju odluku, jer bi to za nas bilo ponižavajuće. Cijeli postupak treba poslati na verifikaciju stručnoj pravnoj komisiji.

Lukić: Oni nas nisu ni na šta prisilili, nego mi njih da ruše pravni i ustavni sistem

Čangar: Danas je predsjednik Ustavnog suda izjavio da donijeta skupštinska odluka ne proizvodi nikakva pravna dejstva.

Radovan Nešković:

1. S obzirom da oni neće opozvati svoje odluke predlažem da se izazove skupštinska kriza.

2. Tražiti nove izbore jer bismo tako dobili na vremenu što nama odgovara.

3. Što se tiče preglasavanja mi smo ga prvi iskoristili na lokalnom

nivou a oni na republičkom.

4. Ići na promjenu politike u cilju stvaranja velike Srbije. Promjenu politike uskladiti sa Beogradom, ali ne u Skupštini jer bi . . vraćanje u Skupštinu značilo priznavanje njihove odluke.

Rajko Dukić:

1. Treba se dogovoriti ko šta da uradi, jer par ljudi ne može odraditi sav posao.

2. Skupštinu, niti jedan drugi organ ne možemo napuštati. Ako koalicija ne odustane od svoje odluke aktivirati paralelne organe vlasti, prije svega srpsku Skupštinu.

3. Koordinirati rad srpskih regija.

4. Obasipati javnost talasom informacija.

Žugić: Na terenu smo svi očekivali ovakav rasplet, hitno je potrebno raspisati plebiscit.

Miskin:

1. Regionalizaciju nestaviti intenzivnije.

2. Pozvati grupu stručnjaka za Ustavno pravo koja će postojeće Ustavno stanje izanalizirati i dati svoje prijedloge.

3. Inspirisati na odbranu legitimiteta

4. Formirati odmah paralelne organe vlasti da su spremni.

5. Vojno se organizovati naročito u gradovima, i u tom smislu dati uputstva u Opštinskim odborima i Mjesnim odborima.

6. Neorganizovani smo u medijskom ratu

7. Isticao bih plebiscit, ali s njim ne treba žuriti jer regionalizacija ima prioritet.

Milivoje Tutnjević: Pogriješili smo vodeći pregovore sa Strankom demokratsje akcije i Hrvatskom demokratskom zajednicom jer su sva sredstva partnerstva iscrpljena. Evropa nije naš saveznik, jer će donesenu skupštinsku odluku prihvatiti kao činjenicu, stoga se nemojte zavaravati da ova odluka nema pravno dejstvo.

Treba pozvati Jugoslovensku narodnu armiju da obezbijedi mostove na Drini. Regije moraju biti spremne da izvrše blokadu rob-

Prilog 6. Izvod iz stenografske bilješke konstituirajuće sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini[717]

SA01-2060

i donošenje odluka koje će imati trajno značenje za srpski narod u BiH. U ton pravcu je usmjeren i dnevni red koji ću predložiti ovom uvaženom skupu, kome, kao što sam već rekao, prisustvuju mnogi zvaničnici koje smo pozvali da budu učesnici i svjedoci ovog događaja za koji sam uvjeren da će biti upamćen kao jedan od vrlo važnih datuma u životu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Uz ovo nekoliko naznaka i napomena za današnje zasijedanje Kluba srpskih poslanika predlažem sljedeći:

DNEVNI RED:

1. Uvodno izlaganje g. Momčila Krajišnika predsjednika Skupštine SR BiH,
2. Donošenje Odluke o konstituisanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini,
3. Usvajanje Privremenog poslovnika o radu Skupštine srpskog naroda u BiH,
4. Izbor Komisije za izbor i imenovanja,
5. Izbor predsjednika, podpredsjednika i sekretara Skupštine srpskog naroda u BiH,
6. Donošenje skupštinskih akata:
   a) Odluka o ostajanju srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u zajedničkoj državi,
   b) Odluka o davanju ovlašćenja za predstavljanje i zaštitu interesa srpskog naroda u BiH u organima Federacije, odnosima sa drugim državama i u međunarodnim organizacijama,
   v) Odluka o statusu funkcionera, rukovodećih i drugih radnika u republičkim državnim organima,

[717] ICTY, P65.53, SDS BiH, *Stenografske bilješke konstituirajuće sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 24. oktobar 1991.

g) Odluka o raspisivanju i provodjenju plebiscita srpskog naroda u BiH,

d) Odluka o imenovanju glavne komisije za provodjenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini,

7. Donošenje Deklaracije Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini,

8. Pozdravne besjede gostiju,

9. Završna riječ predsjednika Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i zaključivanje zasijedanja.

Da li ima prinjedbi na ovaj dnevnik red?

(nema)

Ko je za usvajanje ovakvog dnevnog reda?

DNEVNI RED JEDNOGLASNO USVOJEN ŠTO PREDSJEDAVAJUĆI I KONSTATUJE.

Prelazimo na prvu tačku dnevnog reda:

"Uvodno izlaganje g. Momčila Krajišnika, predsjednika Skupštine SR Bosne i Hercegovine.

MOMČILO KRAJIŠNIK:

Dame i gospodo poslanici,

uvaženi gosti,

Klub srpskih poslanika u Skupštini Bosne i Hercegovine u čije ime mi je pripala časna dužnost da govorim želim najprije da upoznam srpski narod u Bosni i Hercegovini kao i jugoslovensku i svjetsku javnost o uzrocima i razlozima zbog kojih su se srpski poslanici u Skupštini BiH

Prilog 7. Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini 24. oktobar 1991. [718]

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
S A R J E V O
Primljeno 07.10.1993
Org. jed. | I. | Prilog | Vrijednost
03 | 3-453

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Година I – Број 1 | Сриједа, 15. јануара 1992. САРАЈЕВО | Цијена овом броју 20 динара Жиро-рачун 10100-603-10147

Прва сједница Скупштине српског народа у БиХ

1

Посланици Клуба Српске демократске странке и Клуба Српског покрета обнове, у Скупштини Босне и Херцеговине, као легитимни представници српског народа у Босни и Херцеговини, на основу уставом утврђеног права на самоопредјељење, укључујући и право на отцјепљење, на сједници од 24. октобра 1991. године, доносе

ОДЛУКУ

О ОСНИВАЊУ СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

I

Оснива се Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, као највиши представнички и законодавни орган српског народа у Босни и Херцеговини.

II

Скупштину српског народа у Босни и Херцеговини сачињавају посланици Српске демократске странке и Српског покрета обнове у Скупштини Босне и Херцеговине.

Посланицима Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини постају и други посланици Скупштине Босне и Херцеговине српске националности потписивањем изјаве о приступању овој скупштини.

III

Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини разматраће и одлучивати о питањима која се односе на остваривање равноправности српског народа са осталим народима и народностима који живе у Босни и Херцеговини и заштиту интереса српског народа уколико би ти интереси били угрожени одлукама Скупштине СРБиХ.

IV

Српски посланици настављају рад у Скупштини СРБиХ и радним тијелима у која су бирани, осим у случајевима када се оцијени да скупштинска акта која се разматрају и усвајају угрожавају равноправност и национални интерес српског народа у Босни и Херцеговини.

V

Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини признаје важност аката Скупштине Босне и Херцеговине, која нису у супротности са интересима српског народа.

VI

Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини признаје савезне прописе као и републичке прописе ако су у сагласности са савезним прописима и ако не повређују равноправност и интересе српског народа

VII

Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини ће до доношења аката о организацији, дјелокругу и начину рада, донијети Привремени пословник Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини.

VIII

Ова одлука ступа на снагу даном доношења, а објавиће се у Листу српског народа »Јавност«.

Број 02-18/91
24. октобра 1991. године
Сарајево

Предсједник
Скупштине српског
народа у БиХ,
Мр Момчило Крајишник, с. р.

2

Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, на основу уставом утврђеног права на самоопредјељење, укључујући и право на отцјепљење, на сједници од 24. октобра 1991. године, доноси

ОДЛУКУ

О ОСТАЈАЊУ СРПСКОГ НАРОДА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ ДРЖАВИ ЈУГОСЛАВИЈИ

I

Српски народ у Босни и Херцеговини, на основу права на самоопредјељење, а у циљу пуне и трајне

[718] AIIZ, inv. br. 03-3-453, Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, godina 1, broj 1, *Odluka o onivanju Skupštine Srpskog naroda u BiH,* Sarajevo, 15. januar 1992.

Prilog 8. Odluka Ustavnog suda SRBIH o poništenju odluka o udruživanju u Zajednice opština[719]

004SC306

Ustavni sud Bosne i Hercegovine, na osnovu člana 387. stav 1. tačka 3. Ustava Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, člana 72. tačka 3. i člana 18. stav 1. tačka 1. Poslovnika Ustavnog suda Bosne i Hercegovine ("Službeni list SR BiH", broj 1/91), na sjednici održanoj 1. 11. 1991. godine, donio je

O D L U K U

I Poništava se:

- Dogovor o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine broj 02-012-262/91 od 11. 4. 1991. godine ("Službeni glasnik opštine Bosanska Dubica", broj 3/91), koji je prihvatila Skupština opštine Bosanska Dubica, i

- Dogovor o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine broj 01-023-24/91 od 11. 4. 1991. godine ("Službeni glasnik opštine Glamoč", broj 7/91), koji je prihvatila Skupština opštine Glamoč.

II Odbacuje se predlog za ocjenjivanje ustavnosti i zakonitosti akata koji nisu objavljeni, pa ne mogu biti predmet ocjenjivanja ustavnosti i zakonitosti i to:

- Dogovora o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine broj 12-012-66/91, koji je prihvatila Skupština opštine Banja Luka 29. 4. 1991. godine,

- Dogovora o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine, koji je prihvatila Skupština opštine Mrkonjić-Grad 9. 4. 1991. godine,

- Dogovora o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine, koji je prihvatila Skupština opštine Bosanska Gradiška 11. 4. 1991. godine i

- odluka skupština opština o pristupanju zajednici opština.

[719] ICTY, Ustavni sud Bosne i Hercegovine, *Odluka,* broj: 95/91, 1. novembar 1991.

Prilog 9. Izvršni odbor SDS-a o regionalizaciji (tačka 5. Zapisnika)[720]

Међутим, оно што је битно јесте да се постављују људи које ми предлажемо.

Закључено је да тражимо да добијемо директора, да се изборимо да странке постављају кадрове и, ако око тога буде потешкоћа, да се у Скупштини, односно у Вијећу грађана затражи измјена закона, с тим у вези.

Кад је ријеч о кадровима који још нису постављени, договорено је да све то треба поново сагледати, а кад је ријеч о фонду за Магистралне путеве да се види са господином Крајишником, без обзира што и овај фонд треба да се децентрализује. Потребно је ићи са ранијим рјешењем (Брђанин). Исто тако треба сагледати и кад је ријеч и о другим фондовима (ПИО БиХ, Фонд за високо образовање, Надзорни одбор електро-привреде БиХ итд.).

На основу међустраначког договора Извршни одбор предлаже да се изврши постављење командира станице Прњавор са Сребреницом у пакету и Стари Град са Билећом, такође у пакету, док Рудо, Шипово и др. иду на други начин.

ТАЧКА 4.

Поднесена је информација о току активности везаних за Плебисцит. Истакнуто је да ствари теку по плану и да нема озбиљнијих потешкоћа с тим у вези.

С обзиром да је велики интерес, нарочито из рубних општина, око жутих листића, закључено је да се додатно штампа 200.000 листића.

ТАЧКА 5.

Размотрена је информација око регионализације. С тим у вези је закључено да ранија Комисија за Извршни одбор, Савјет и друге органе Странке припреми оквир организације регија, како би се цјеловитије сагледала њихова организација и начин функционисања власти (Скупштина, Влада и др.). При томе, речено је, <u>треба омогућити да се поштује принцип да регијом буде обухваћено и заокружено национално и територијално богатство. Циљ је имати српску Босну и Херцеговину у Југославији а с Муслиманима и с Хрватима успоставити конфедеративни принцип односа.</u>

[720] AIIZ, inv. br. 03-3-240/1, Izvršni odbor SDS BiH, *Zapisnika sa 5. sjednice,* 7. novembar 1991.

Prilog 10. Izvršni odbor SDS-a o aktivnostima i rezultatima regionalnog organizovanja[721]

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV
ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
SARAJEVO
03 3-242/2 3

I N F O R M A C I J A

o aktivnostima i rezultatima regionalnog organizovanja u SR Bosni i Hercegovini

Odredbama člana 274. Ustava SR Bosne i Hercegovine i Amandmana XLII na Ustav SRBiH stvorena je ustavna mogućnost novog, za razliku od postojećeg, regionalnog organizovanja Bosne i Hercegovine, s stim što je poenta data na ekonomski aspekt orgranizovanja. Ovim odredbama predvidjena je mogućnost organizovanja radi ispunjavanja i drugih zajedničkih interesa gradjana u odredjenim područjima.

Dezintegracioni procesi u Jugoslaviji i tendencija da se formira Bosna i Hercegovina kao samostalna država ide na štetu srpskog naroda. Pri tome treba imati u vidu da se na neustavan način donose odluke sa ustavnom snagom kojima se drastično krše osnovna ustavna prava i slobode srpskog naroda u BiH, koja su zaštićena i medjunarodnim pravnim pravilima i propisima. To ukazuje na potrebu organizovanja na novim osnovama radi zaštite interesa srpskog naroda i to u jugoslovenskoj zajednici. Sa toga aspekta treba posmatrati tekuću aktivnost na proglašenju i konstituisanju zajednica opština u Republici.

Ova aktivnost se ne odvija sa ujednačenom dinamikom u svim regionima. Prisutne su i odredjene dileme, nejasnoće, pa i problemi, što je sasvim normalno s obzirom na to da ne postoje potrebna iskustva, stavovi i adekvatna razmjena mišljenja i saznanja o otvorenim problemima i nejasnoćama.

Nameće se potreba da se cijeli postupak konstituisanja i normativnog zaokruživanje u svim zajednicama ubrza i time onemoguće razni prigovori kojim će cjelokupna aktivnost na ovim poslovima biti izložena.

Kao što je poznato do sada je proglašeno 5 zajednica opština, a stanje u pojedinim zajednicama je sljedeće:

1. Zajednica opština Bosanska krajina proglašena je na bazi Dogovora o udruživanju opština, 14.5.- 1991. godine. Obuhvata 20 opština. U toku je aktivnost da joj se priključe još neke

[721] AIIZ, inv. br. 03-3-242/2, Izvršni odbor SDS BiH, *Šesta sjednica*, br. 999-02/91, Sarajevo 16. novembar 1991.

opštine. Doneseni su svi osnovni normativni akti. U toku je daljnja normativna aktivnost. Konstituisani su neophodni organi Zajednice i izabrani su nosioci funkcija.

Ova zajednica opština, u postojećem sastavu, zahvata površinu od 13907 km2. Na ovom prostoru živi 817,307 stanovnika, a od toga su 59,6% Srbi, 23,9% Muslimani, 8,6% Hrvati, 5,6% Jugosloveni i 2,3% ostali.

2. Zajednica opština Istočna Hercegovina, konstituisana je 25. maja ove godine i obuhvata područje osam opština. Donesena su osnovna normativna akta. Konstituisani su organi i izabrani nosioci najviših funkcija. Izabran je predsjednik i potpredsjednici skupštine i imenovan mandator izvršnog organa.

SAO Istočna Hercegovina prostire se na 5.162 km2. U njoj živi 98.723 stanovnika od čega su 69,9% Srbi, 24,1% Muslimani, 1,6% Hrvati, 2,3% Jugosloveni i 2,1/ ostali.

3. SAO Romanija proglašena je i konstituisana na skupštini održanoj 17.septembra ove godine. Čine je tri opštine. U toku su aktivnosti u mjesnim zajednicama susjednih opština sa pretežnim srpskim stanovništvom radi prisjedinjenja ovoj SAO. Donesen je Statut SAO i imenovan mandator Izvršnog vijeća. Nisu doneseni ostali nepohodni normativni akti.

SAO Romanija, računajući samo 3 opštine koje je sada čine rasprostire se na 1,586 km2. Ima 37.489 stanovnika,od čega su 67,1% Sšbi, 30,4% Muslimani, 0,4% Hrvati, 1,5% Jugosloveni, 0,6% ostali.

4. SAO Semberija, konstituisana je 28 oktobra 1991. godine. Ovu regiju čine tri opštine sa 1.359 km3. Regija ima 154.837 stanovnika, od čega su 58,1% Srbi, 34,2% Muslimani, 1,2% Hrvati, 3,3% Jugosloveni i 3,2% ostali.

Skupština SAO Semberija na konstituirajućoj sjednici donijela je Statut.Ostala normativna akta nisu donesena. Izvršen je izbor predsjednika i potpredsjednika i sekretara Skupštine.

5. SAO Doboj:

Ne raspolaže se sa podacima, kao za druge autonomne oblasti.

Na osnovu raspoloživih podataka može se zaključiti da se proces organizovanja i konstituisanja autonomnih oblasti uglavnom odvija na zadovoljavajući način, tim prije ako se uzmu u obzir problemi teškoće i nejasnoće koje se u praksi ispoljavaju.

Medjutim, opšta politička situacija, odnosi i dezintegracioni procesi u Jugoslaviji ukazuju na potrebu preduzimanja svih mjera da se ovaj izuzetno složen i odgovoran posao uspješno, kvalitetno i što prije dovede do kraja. Posebno je značajno uložiti dodatne napore da se obezbijedi teritorijalno zaokruženje i konstituisanje oblasti, te, što je više moguće, obezbijedi normativno regulisanje statusa i unutrašnjih odnosa u svim oblastima. Time bi se na najbolji način odbacili svi vidovi onemogućavanja da se utvrdi nova regionalizacija BiH i onemogućile razne prepreke insinuacije i podmetanja koje su sada, a biće i u narednom periodu, prisutne.

Posebnu pažnju treba pokloniti prisajedinjavanju mjesnih zajednica i naselja pojedinim oblastima, jer će se u opštinama preduzimati sve mjere da se to onemogući.

Bilo bi, takodje, dobro obezbijediti jedinstvene kriterijume i načine konstituisanja organa u autonomnim oblastima. U tom cilju mogli bi se izraditi urneci pojedinih, posebno osnovnih, normativnih akata koji bi se dostavili oblastima na upotrebu. Bilo bi poželjno da se definisanje autonomnih oblasti što više ugradjuje u postojeći pravni sistem, ali ni u kom slučaju ne dovodeći u pitanje aktivnost organizovanja i konstituisanja oblasti.

Za uspješnost organizovanja i konstituisanja oblasti treba koristiti rezultate prebiscita od 9.i 10.novembra o.g. i to kao političku platformu i jednodušnu volju srpskog naroda da živi u jugoslovenskoj zajednici sa svim narodima koji to žele.

Prilog 11. Glasački listići za Srbe i glasače drugih nacionalnosti na plebiscitu novembra 1991.[722]

SA03 8586

С К У П Ш Т И Н А
СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

ГЛАСАЧКИ ЛИСТИЋ

ДА ЛИ СТЕ САГЛАСНИ СА ОДЛУКОМ СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ, ОД 24. ОКТОБРА 1991. ГОДИНЕ, ДА СРПСКИ НАРОД ОСТАНЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ ДРЖАВИ ЈУГОСЛАВИЈИ, СА СРБИЈОМ, ЦРНОМ ГОРОМ, САО КРАЈИНА, САО СЛАВОНИЈА, БАРАЊА И ЗАПАДНИ СРЕМ, ТЕ ДРУГИМА КОЈИ СЕ ЗА ОСТАНАК ИЗЈАСНЕ?

ЗА **ПРОТИВ**

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА ГЛАВНИ ОДБОР САРАЈЕВО БИХ

Гласа се заокруживањем ријечи "ЗА" или "ПРОТИВ"

28 SA03 8587

S K U P Š T I N A
SRPSKOG NARODA U BOSNI I HERCEGOVINI

GLASAČKI LISTIĆ

DA LI SE IZJAŠNJAVATE DA BOSNA I HERCEGOVINA KAO RAVNOPRAVNA REPUBLIKA OSTANE U ZAJEDNIČKOJ DRŽAVI JUGOSLAVIJI SA SVIM DRUGIM KOJI SE TAKO IZJASNE?

ZA **PROTIV**

SRPSKA DEMOKRATSKA STRANKA GLAVNI ODBOR SARAJEVO BIH

Glasa se zaokruživanjem riječi "ZA" ili "PROTIV"

[722] ICTY, P6245, *Glasački listić namjenjen Srbima*; ICTY, P6246, *Glasački listić namijenjen nesrbima.*

Prilog 12. Izvještaj o rezultatima plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini[723]

(63)

Na osnovu tačke V Odluke o raspisivanju i provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 24. oktobra 1991. godine, koju je donijela Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, Glavna komisija za provođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini podnosi Skupštini srpskog naroda u Bosni i Hercegovini

I Z V J E Š T A J
o rezultatima plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini provedenog dana 9. i 10. novembra 1991. godine.

Glavna komisija za provođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, na sjednici održanoj dana 11. novembra 1991. godine u Sarajevu, razmotrila je izvještaje opštinskih komisija za provođenje plebiscita o rezultatima provedenog plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini održanog 9. i 10. novembra 1991. godine na teritoriji Bosne i Hercegovine i utvrdila :

- *da je na teritoriji BIH u glasačke spiskove bilo upisano ukupno 1.064.157 građana srpske nacionalnosti;*
- *da se na osnovu lične karte izjasnilo 251.394 građana srpske nacionalnosti, koji nisu bili upisni u glasačke spiskove;*
- *da se na teritoriji BIH ukupno izjasnilo 1.162.032 građana srpske nacionalnosti i to :*
  Glasalo 1.161.146 ZA, Glasalo 398 PROTIV i 488 NEVAŽEĆIH;
- *da se van teritorije BIH ukupno izjasnilo 348.231 građanin srpske nacionalnosti, koji privremeno borave van teritorije BIH, i to :*
  Glasalo 348.204 ZA, Glasalo 2 PROTIV i 25 NEVAŽEĆIH;
- *da se na teritoriji BIH ukupno izjasnilo 49.342 građana koji nisu srpske nacionalnosti, i to :*
  Glasalo 48.895 ZA, Glasalo 397 PROTIV i 50 NEVAŽEĆIH.

U prilogu ovog izvještaja su rezultati plebiscita srpskog naroda po opštinama iz BIH.

Glavna komisija za provođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini

Broj:_____/91

Sarajevo, 11. novembra 1991.godine

Sekretar *Predsjednik*

00305702

[723] ICTY, Glavna komisija za provođenje plebiscita, *Izvještaj*, 11. novembar 1991.

REZULTATI PLEBISCITA SRPSKOG NARODA U BiH
PROVEDENOG DANA 9. I 10. NOVEMBRA 1991.GODINE

Podaci prikupljeni do : 19:00 — Vrijeme obrade : 11-Nov-91 21:39:43

				S R B I				D S T A L I			
Opš	Naziv opštine	Ukupno upisano glasača	Ukupno glasalo od upisanih	Ukupno glasalo 1.karta	Glasalo ZA	Glasalo PROTIV	NEVAŽEĆI	Ukupno glasalo	Glasalo ZA	Glasalo PROTIV	NEVAŽEĆI
1	Centar	11,975		11,215	11,213	2		2,669	2,661	8	
2	Hadžići	5,433	5,196	148	5,337		7	379	379		
3	Ilidža	17,972	17,213	6,329	23,538	3	1	1,137	1,128	8	1
4	Ilijaš	9,066	8,763	698	9,457	4		233	231	2	
5	Novi Grad	27,170		28,023	28,009	8	6	2,109	2,096	12	1
6	Novo Sarajevo	27,500	26,674	5,242	31,866	23	27	3,170	3,139	23	8
7	Pale	8,774	8,712	2,218	10,930			158	158		
8	Stari Grad	3,728		4,562	4,557	5		236	232	4	
9	Trnovo	1,543	1,503	485	1,988			24	24		
10	Vogošća	7,171	6,541	924	7,459	1	5	385	382	3	
11	Vanovići	3,398	3,366	345	3,706	5		347	345	2	
12	Banja Luka	87,025	84,976	6,217	91,190		3	11,619	11,517	72	30
13	Bihać	11,922	11,767		11,766	1		590	590		
14	Bijeljina	46,229	44,115	5,214	49,294	25	10	1,409	1,402	7	
15	Bileća	8,067	7,584	1,002	8,574	4	8	242	240	2	
16	Bosanska Dubica	16,722	15,601	4,546	20,136	1	10	709	708	1	
17	Bosanska Gradiška	27,690	24,768	6,736	31,492	9	3	1,424	1,421	3	
18	Bosanska Krupa	11,187	10,615	2,502	13,115	2		240	240		
19	Bosanski Brod	8,327	8,160	2,034	10,192	2		626	622	4	
20	Bosanski Novi	20,224	19,013	7,146	26,135	6	18	605	598	7	
21	Bosanski Petrovac	9,318	8,367	2,051	10,413	5		66	64	2	
22	Bosanski Šamac	11,040	10,755	1,718	12,473			374	374		
23	Bosansko Grahovo	6,219	5,946	658	6,598	1	5	77	73	4	
24	Bratunac	8,205	8,072	1,397	9,466		3	50	50		
25	Brčko	16,473	12,836	3,007	15,820	3	20	993	992	1	
26	Breza	1,552	1,289	300	1,589			126	126		
27	Bugojno	5,598	5,348	1,017	6,364		1	229	229		
28	Busovača	624	479	77	556			28	28		
29	Cazin	580	559		559			28	28		
30	Čajniče	3,512	3,424	365	3,788	1		19	18	1	
31	Čapljina	2,620	2,534	414	2,948			180	180		
32	Čelinac	12,176	11,847	725	12,570	2		200	198	2	
33	Čitluk										
34	Derventa	16,550		18,000	18,000			500	498	2	
35	Doboj	31,445	29,457	3,549	33,001	5		1,107	1,101	6	
36	Donji Vakuf	7,348	7,088	79	7,163		4	54	53		1
37	Foča	14,266	14,152	2,381	16,531	1	1	130	130		
38	Fojnica										
39	Gacko	5,298	5,230	851	6,081			22	22		
40	Glamoč	8,049	7,902	638	8,540			43	43		
41	Goražde	7,855	7,652	612	8,264			117	117		
42	Gornji Vakuf										
43	Gračanica	10,535	10,179	1,030	11,095	26	88	155	155		
44	Gradačac	9,603	8,222	2,159	10,375	3	3	223	223		
45	Grude										
46	Han Pijesak	2,983	2,893	595	3,488			43	43		
47	Jablanica	533	434	57	491						
48	Jajce	7,092	6,795	807	7,588	6	8	512	512		
49	Kakanj	3,693	3,086	847	3,933			143	138	5	
50	Kalesija	5,416	5,377	714	6,091			57	57		
51	Kalinovik	2,539	2,421	396	2,817			12	12		
52	Kiseljak	590	590	10	600			14	14		
53	Kladanj	3,476	3,466		3,466			20	20		
54	Ključ	14,658	14,251	1,944	16,191	1	3	133	133		
55	Konjic	5,508	4,648	637	5,281	1	3	110	110		
		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]					

0030570 3

PROVEDENOG DANA 9. I 10. NOVEMBRA 1991.GODINE

Vrijeme obrade : 11-Nov-91 21:39:43

Opš	Naziv opštine	Ukupno upisano glasača	Ukupno glasalo od upisanih	SRBI Ukupno glasalo 1.karta	SRBI Glasalo ZA	SRBI Glasalo PROTIV	SRBI NEVAŽEĆI	OSTALI Ukupno glasalo	OSTALI Glasalo ZA	OSTALI Glasalo PROTIV	OSTALI NEVAŽEĆI
57	Kreševo										
58	Kupres	3,507	3,445	328	3,765		8	20	20		
59	Laktaši	17,506	16,874	3,995	20,836	5	28	753	749	4	
60	Lištica										
61	Livno	3,048	2,835	974	3,808		1	149	149		
62	Lopare	14,805	13,713	1,432	15,131	3	11				
63	Lukavac	8,716	8,214	985	9,181	9	9	452	443	9	
64	Ljubinje	2,765	2,708	276	2,981		3	77	77		
65	Ljubuški										
66	Maglaj	10,759	9,753	1,030	10,775	1	7	157	157		
67	Modriča	9,783	9,031	2,052	11,078		5	242	242		
68	Mostar	17,214		21,642	21,583		59	1,216	1,211	5	
69	Mrkonjić Grad	16,443	15,799	2,122	17,909	6	6	109	109		
70	Neum	145	135	4	139						
71	Nevesinje	8,204	8,204	1,736	9,937	2	1	94	94		
72	Božak	4,344	4,119	441	4,552		8	144	144		
73	Olovo	2,301	2,113	596	2,709			41	41		
74	Orašje	3,038		3,588	3,582		6	105	105		
75	Posušje										
76	Prijedor	39,569	37,924	7,079	44,960	27	16	2,035	2,008	27	
77	Prnjavor	26,648	25,177	4,454	29,609	21	1	1,724	1,655	69	
78	Prozor	11	11		11						
79	Pucarevo	2,789	2,721		2,717	4		248	248		
80	Rogatica	7,179	6,637	420	7,057			46	46		
81	Rudo	6,550	6,048	949	6,987	10		50	49	1	
82	Sanski Most	19,552	18,999	3,423	22,413	2	7	229	227	2	
83	Skender Vakuf	9,510	8,933	1,801	10,733	1		42	42		
84	Sokolac	7,933	7,774	1,539	9,312	1		34	34		
85	Srbac	13,540	12,970	2,555	15,505	7	13	412	411	1	
86	Srebrenica	7,608	7,324		7,321	3		91	91		
87	Srebrenik	3,992	3,755	271	4,026			92	89	3	
88	Stolac	3,585	2,970	514	3,484			62	62		
89	Sekovići	5,880	5,646	2,287	7,930	2	1	51	51		
90	Šipovo	7,802	7,123	2,952	10,073	2		82	82		
91	Teslić	22,489	19,439	6,939	26,347	10	21	457	453	4	
92	Tešanj	1,978	1,977	317	2,294			101	101		
93	Titov Drvar	15,194	13,453	937	14,382	7	1	128	127	1	
94	Todorislavgrad	448	432		432						
95	Travnik	3,515	3,362	1,904	5,266			291	291		
96	Trebinje	22,214	17,196	2,902	20,013	66	19	1,005	944	52	9
97	Tuzla	14,705		15,245	15,212	26	7	1,942	1,921	21	
98	Ugljevik	11,083	10,425	915	11,339	1		200	199	1	
99	Vareš	2,614		2,706	2,703	1	2	118	115	3	
100	Velika Kladuša	2,345	2,185	71	2,256			71	71		
101	Visoko	5,028	4,836		4,836			134	133	1	
102	Višegrad	5,676	5,573	428	5,997		4	47	47		
103	Vitez	1,282	841	207	1,047		1	101	101		
104	Vlasenica	10,906	10,361	931	11,289		3	101	100	1	
105	Zavidovići	7,859	7,547	1,372	8,919			190	190		
106	Zenica	16,341	16,287	263	16,532	18		1,197	1,191	6	
107	Zvornik	24,408	22,055	3,061	25,111	2	3	228	226	2	
108	Žepče	1,779	1,712	30	1,742			49	49		
109	Živinice	2,670	2,537		2,533	4		149	146	3	
		1,064,157	910,638	251,394	1,161,146	398	488	49,342	48,895	397	50

00805704

Prilog 13. Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini[724]

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA I.TRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV
ČOVJE... PRAVA
28. 10. 1993
03 3-491/5

Полазећи од резултата изјашњавања на Плебисциту српског народа, одржаном 9. и 10. новембра 1991. године, а на основу става 2. члана 1. Привременог пословника Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини и на основу уставом утврђеног права народа на самоопредјељење и самоорганизовање, Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, на сједници од 21. новембра 1991. године, донијела је

ОДЛУКУ

О ВЕРИФИКАЦИЈИ ПРОГЛАШЕНИХ СРПСКИХ АУТОНОМНИХ ОБЛАСТИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

I

Верификују се одлуке о проглашењу српске аутономне регије и аутономних области у Босни и Херцеговини, и то:

Аутономна регија Крајина коју сачињавају општине: Бања Лука, Босански Петровац, Челинац, Гламоч, Кључ, Котор Варош, Купрес, Лакташи, Мркоњић Град, Приједор, Прњавор, Сански Мост, Скендер Вакуф, Србац, Шипово, Титов Дрвар и Српска општина Босанска Крупа, као и дијелови општине Доњи Вакуф и других општина са ове регије са већинским српским народом, са сједиштем у Бања Луци;

Српска аутономна област Херцеговина коју сачињавају општине: Билећа, Чајниче, Гацко, Калиновик, Љубиње, Невесиње, Рудо, Требиње и Фоча, као и дијелови других општина са ове регије са већинским српским народом, са сједиштем у Требињу;

Српска аутономна област Романијско-бирчанска, коју сачињавају општине: Хан Пијесак, Пале, Соколац, Власеница, Олово и Шековићи, као и дијелови општине Рогатица и других општина са ове регије са већинским српским народом, са сједиштем у Сарајеву;

Српска аутономна област Семберија, коју сачињавају општине: Бијељина, Лопаре и Угљевик, као и дијелови општина са ове регије са већинским српским народом, са сједиштем у Угљевику и

Српска аутономна област Сјеверна Босна, са сједиштем у Добоју, коју сачињавају дијелови општина са већинским српским народом, и то: Теслић, Добој, Тешањ, Дервента, Босански Брод, Оџак, Босански Шамац, Модрича, Градачац, Грачаница, Лукавац, Сребреник, Живинице, Бановићи, Завидовићи, Маглај и Орашје.

II

Српске аутономне регије и области из претходне тачке су у саставу Босне и Херцеговине, као федералне јединице у заједничкој држави Југославији.

[724] AIIZ, inv. br. 03-3-491/5, Skupština srpskog naroda, *Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini*, broj: 37-02/91, 21. novembar 1991.

III

Права и дужности аутономне регије и области, начин остваривања ових права и дужности, организација органа и друга питања од значаја за остваривање права и дужности српских аутономних области, уредиће се посебним прописом.

IV

Статус општина у граду Сарајеву, као и дијелова града Сарајева у којима српски народ псредставља већину, уредиће се посебним прописом.

V

Ова одлука ступа на снагу даном објављивања, а објавиће се у "Службеном гласнику српског народа".

Број: 37-02/91.
С а р а ј е в о,
21.новембра 1991.

СКУПШТИНА СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ САРАЈЕВО 1

ПРЕДСЈЕДНИК
СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА
Мр Момчило Крајишник

Prilog 14. Preporuka o osnivanju skupština opština srpskog naroda Bosni i Hercegovini[725]

На основу тачке III Одлуке о оснивању Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини, те на основу става 2. чл. 1. Привременог пословника Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини, Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, на сједници одржаној 11. децембра 1991. године, донијела је

П Р Е П О Р У К У

о оснивању скупштина општина српског народа у БиХ

Препоручује се клубовима одборника Српске демократске странке у скупштинама општина у Босни и Херцеговини,у којима се прегласавањем намећу одлуке противне интересима српског народа, да донесу одлуке о оснивању скупштина општина српског народа.

Скупштине општина српског народа би сачињавали одборници Српске демократске странке и други одборници српске националности који дају изјаву о приступању скупштини.

Одборници скупштина општина српског народа треба да наставе рад у скупштинама општина и њиховим радним тијелима, осим ако је у супротности са захтјевима очувања равноправности и интереса српског народа.

Одлуке о оснивању скупштина општина српског народа треба да буду у складу са одредбама Одлуке о оснивању Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини и Одлуке Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини о статусу функционера, руководећих радника и других радника у републичким државним органима.

Одлуке клубова одборника Српске демократске странке, да се трансформишу у скупштине српског народа, верификује Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини.

ПРЕДСЈЕДНИК
СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА У БиХ
Мр Момчило Крајишник

Број: 02-53/91.
С а р а ј е в о,
11.децембра 1991.

СКУПШТИНА СРПСКОГ НАРОДА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ САРАЈЕВО 1

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
SARAJEVO
Primljeno 28.10.1993
Org. jed. 03 3-492/2

[725] AIIZ, inv. br. 03-3-492/2, Skupština srpskog naroda, *Preporuka o osnivanju skupština opština srpskog naroda Bosni i Hercegovini*, broj: 02-53/91, Sarajevo, 11. decembar 1991.

Prilog 15. Zahtjev Jugoslovenskoj narodnoj armiji[726]

8

PRILOG br. 1. AFFI

Polazeći od ustavne i zakonske obavezе Jugosloveнske narodne armije da štiti suverenitet, teritorijalni integritet i ustavni poredak zemlje, a u skladu sa svojom Odlukom o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u Bosni i Hercegovini koja se smatraju teritorijom savezne države Jugoslavije, te Zaključcima o davanju pune podrške Jugosloveнskoj narodnoj armiji, usvojenih 21. novembra 1991. godine, u trenutku kada se na našu državu Jugoslaviju vrše sinhronizovani napadi sa raznih strana i svim sredstvima, sa namjerom da se potpuno razgradi i da se raspadne, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, dana 11. decembra 1991. godine upućuje

ZAHTJEV JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMIJI

da svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju brani teritorije Bosne i Hercegovine, kao sastavne dijelove države Jugoslavije, na kojima je proveden plebiscit srpskog naroda i drugih građana za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji i donesena Odluka Skupštine srpskog naroda u BiH o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u Bosni i Hercegovini koja se smatraju teritorijom savezne države Jugoslavije.

С К У П Ш Т И Н А
СРПСКОГ НАРОДА У БиХ

Број: 02-52/91.
С а р а ј е в о,
11.децембра 1991.

СКУПШТИНА СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ САРАЈЕВО 1

ПРЕДСЈЕДНИК СКУПШТИНЕ
Мр Момчило Крајишник

00270674

[726] ICTY, Skupština srpskog naroda, broj: 02-52/91, *Zahtjev Jugoslovenskoj narodnoj armiji*, 11. decembar 1991.

Prilog 16. Izvod iz Uputstva o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima[727]

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА
БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
- Главни одбор -

СТРОГО ПОВЈЕРЉИВО
Примјерак број 100

У П У Т С Т В О

О ОРГАНИЗОВАЊУ И ДЈЕЛОВАЊУ ОРГАНА СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ У ВАНРЕДНИМ ОКОЛНОСТИМА

Сарајево, 19. децембра 1991. године

00184274

[727] ICTY, P43, SDS BiH, Glavni odbor, *Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima*, Sarajevo, 19. decembar 1991.

I

1. Због оправдане сумње да одређене снаге упорно, темељито и организовано дјелују на насилном извођењу Босне и Херцеговине из Југославије, а тиме и српског народа, доноси се ово упутство којим се разрађују јединствени задаци, мјере и друге активности које ће се спроводити у оквиру националне заједнице српског народа у Босни и Херцеговини у циљу спровођења плебисцитарне одлуке којом се српски народ у Босни и Херцеговини опредијелио да живи у јединственој држави, како у постојећим, тако и у свим условима и околностима које могу наступити имајући у виду развој укупне политичке и безбједносне ситуације.

2. Задаци, мјере и друге активности утврђене у овом упутству предузимаће се ради повећања мобилности и спремности за одбрану интереса српског народа.

3. Задаци, мјере и друге активности из овог упутства спроводе се на читавој територији СРБиХ, односно у свим општинама на чијем подручју живи српски народ и то:

- у цијелости, у општинама у којима српски народ представља већину становништва /варијанта "А"/ и

- дјелимично, у општинама у којима српски народ није у већини /варијанта "Б"/.

4. Ради обезбјеђења јединственог и благовременог спровођења, утврђивање задатака, мјера и других активности врши се по варијантама "А" и "Б"и то у два степена.

II

I - ВАРИЈАНТА А

ПРВИ СТЕПЕН

1. Увести стално дежурсто у свим општинским одборима СДС и обезбиједити непрекидну везу и сарадњу са свим мјесним одборима на подручју општине.

00184275

Prilog 17. Deklaracija o srpskom nacionalnom pitanju[728]

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ДЕСЕТЕ ХЕРЦЕГОВАЧКЕ БРИГАДЕ 4, 71000 САРАЈЕВО
Телефони : 071/270-951, 270-952, 270-572, 543-330
Телефакс : 071/270-571

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
SARAJEVO

Primljeno 5.11.93			
Org. jed	Broj	Prilog	Vrijednost
03	3-625		

ДЕКЛАРАЦИЈА
О СРПСКОМ НАЦИОНАЛНОМ ПИТАЊУ

1. Српски народ је јединствен, суверен и државотворан народ који живи на својим историјским и етничким територијама у Југославији.

2. Постојеће републичке границе сматрамо административним и не признајемо их као државне.

3. Српски народ ће своју сувереност и јединственост остваривати у федерално уређеној савезној држави или у самосталној српској држави у историјским и етничким границама српског народа.

4. Свим југословенским народима признајемо право на опредјељење укључујући и отцјепљење које не може бити реализовано на штету српског народа.

5. У преговорима око уређења односа у Југославији српски народ ће наступити као јединствен, јер су интереси српског народа изнад свих стараначких и појединачних интереса.

[728] AIIZ, inv. br. 03-3-625, SDS BiH, *Deklaracija o srpskom nacionalnom pitanju.*

Prilog 18. Demografske projekcije stanovništva u Bosni i Hercegovini za period 1961-1991. i 1992-2021.[729]

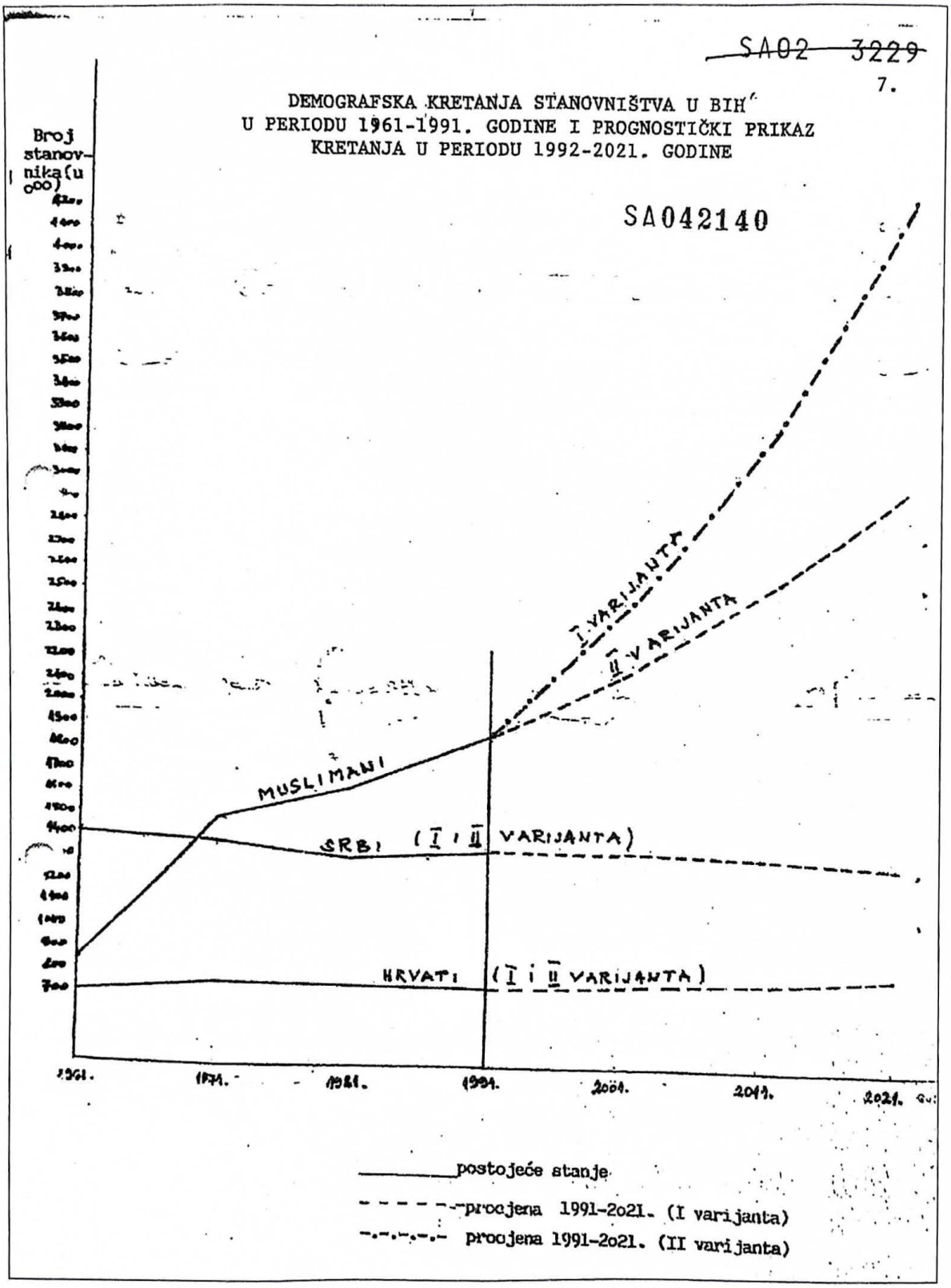

[729] ICTY, *Demografska kretanja stanovništva u Bosni i Hercegovini u period 1961-1991. godine i prognostički prikazi kretanja u periodu 1992- 2021. godine.*

Prilog 19. Zahtjev Milorada Skoke za isplatu naknade Nadi Đurović za izradu studija o demografskim kretanjima u BiH do 2021. i drugih dokumenata[730]

7. 2. 92.

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
S A R A J E V O

Primljeno 19.10.1993			
Org. jed.	Br.	Dog.	Vrijednost
03	3-280	1	

1

1.0. SDS BiH

IZVRSNOM ODBORU SDS-A

Zahtjev za naknadu za visemjesecno radno angazovanje
Djurovic Nade dipl.ecc.

Molim Izvrsni odbor da odobri naknadu u iznosu od 40.000,00 dinara na ime osmomjesecnog angazovanja Djurovic Nade na izradi> slijedecih materijala

1. Regionalizacija _demografsko-ekonomski aspekt
2. Decentralizacija novcanih tokova
3. Neki osnovni pokazatelji demografskih kretanja u BIH u proteklom periodu sa prognozom do 2021. godine

Ovi materijali radjeni su u vise verzija u kontinuitetu punih 8 mjeseci.

Napominjem da za svoje angazovanje, kao autor materijala, ne trazim bilo kakvu novcanu naknadu.

Sarajevo, 7.02.1992. godine

Podnosilac zahtjeva
Dr Milorad Skoko

[730] AIIZ, inv. br. 03-3-280, *Zahtjev*, Sarajevo, 7. februar 1992.

Prilog 20. Pozivnica i Dnevni red za 5. sjednicu Skupštine srpskog naroda[731]

64-202

С К У П Ш Т И Н А
СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ
Број: 02-1-70/92.
Сарајево, 7.јануара 1992.г.

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА
Босне и Херцеговине
Примљено: 24. 01. 92.

Орг. јед.	Број	Прилог	Вредност
	64-202/92		

Позивамо Вас да као гост присуствујете 5.сједници Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини.

Сједница ће се одржати у четвртак 9.јануара 1992.године у конгресној дворани хотеле "Холидеј-ин",са почетком у 12 часова.

На дневном реду сједнице је реализација одлуке о проглашењу Републике српског народа у Босни и Херцеговини.

С обзиром да ће се расправљати о пресудном питању за српски народ, очекујем Ваше активно учешће у раду сједнице.

С поштовањем

ПРЕДСЈЕДНИК СКУПШТИНЕ
Мр Момчило Крајишник

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
SARAJEVO
Primljeno 28.10.1993
Org. jed. 03 3-494/1

[731] AIIZ, inv. br. 3-494/1-2, Skupština srpskog naroda u BiH, *Pozivnica i Dnevni red 5. sjednicu Skupštine,* broj: 02-1-70/92, Sarajevo, 7. januar 1992.

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV
ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
SARAJEVO

Primljeno	28. 10. 1993		
Org. jed.			
03	3-494/1		

С К У П Ш Т И Н А
СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ
Број: о2-1-7о/92.
Сарајево, 7.јануара 1992.г.

На основу члана 1. став 2. Привременог пословника Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини, односно сходне примјене члана 2. Пословника Скупштине СРБиХ, сазивам

Пету сједницу Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини, за четвртак 9.јануара 1992.године.

Сједница ће почети са радом у 12 часова у Конгресној дворани хотела "Холидеј-ин".

За сједницу предлажем сљедећи

Д н е в н и р е д:

1. Реализација одлуке о проглашењу Републике српског народа у Босни и Херцеговини

Молимо Вас да сједници обавезно присуствујете.

ПРЕДСЈЕДНИК СКУПШТИНЕ
Мр Момчило Крајишник

Prilog 21. Izvod iz Stenografske bilješke pete sjednice Skupštine srpskog naroda na kojoj je jednostrano proglašena SrRBiH[732]

02241676

S K U P Š T I N A

SRPSKOG NARODA U BOSNI I HERCEGOVINI

Stenografske bilješke
pete sjednice Skupštine srpskog
naroda u Bosni i Hercegovini

SARAJEVO, četvrtak 9. januar 1992.godina

[732] ICTY, P1347, *Stenografska bilješka pete sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 9. januar 1992.

02241677

S K U P Š T I N A

SRPSKOG NARODA U BOSNI I HERCEGOVINI

(Stenografske bilješke 5. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini održana u Hotelu " Holiday inn " u Sarajevu 9.I.1992.g.

(početak rada u 12,3o h)

MR MOMČILO KRAJIŠNIK, predsjednik Skupštine:

Dame i gospodo, poslanici, poštovani gosti, otvaram petu sjednicu Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Na osnovu izvještaja službe konstatujem da sjednici prisustvuje dovoljan broj poslanika. Ali, pošto ova sjednica ima poseban značaj ja bih zamolio da ipak pročitamo poslanike i to će na neki način biti najjednostavnije da se tačno zna koji su poslanici danas ovdje prisutni. Zamolio bih poredpredsjednika Skupštine g. Milanovića da pročita a da se poslanici jave na pozivu.

DR MILOVAN MILANOVIĆ, podpredsjednik Skupštine: (čita)

1. Vojo Kuprešanin,
2. Đoko Kasagić,
3. Srđan Srdić,
4. Petar Subašić,(nije prisutan)
5. Veljko Stupar,
6. Svetozar Timarac,
7. Pantelija Milovanović,
8. Milorad Kuzmanović,.
9. Dragan Đurić,
10. Gavro Bogić,
11. Anđelko Grahovac,
12. Milovan Milanović,
13. Miodrag Jolđžić,
14. Mladenko Vasiljević,
15. Milovan Bjelošević,
16. Savo Knežević,
17. Miroslav Vještica,
18. Milan Zorić,
19. Branko Sinić,
20. Radovan Spremo.

21. Prof. Bojislav Maksimović.,
22. Prof. Milutin Ajdanović,
23. Prof. Aleksa Buha,
24. Prof. Vitar Miljanović,
25. Milan Trbojević,
26. Momčilo Krajišnik,
27. Milan Novaković,
28. Jovo Mijatović,
29. Goran Zekić,
30. Dr Milenko Vojinović.
31. Milan Tešić,
32. Miladin Nedić,
33. Dušan Urošević,
34. Nikola Kisin,
35. Dr Nikola Erceg,
36. Dragoljub Micić,
37. Miloš Lero, (ne)
38. Slobodan Bijelić,
39. Branko Grbić,
40. Momir Gaković,
41. Mirko Mrkanović,
42. Dušan Zeljković,
43. Duško Pejović,
44. Radoslav Brđjanin,
45. Milan Ninković (ne)
46. Petko Čančar,
47. Vlado Kovačević,
48. Savo Čorda,
49. Monir Tošić,
50. Ljubo Bosiljčić(ne)
51. Trifko Radić,
52. Grujo Lalović,
53. Rajko Kalabić (ne),
54. Nedeljko Đekanović (ne)
55. Marinko Kondić,
56. Zlatko Kelečević,
57. Dragomir Kerkmić (ne),
58. Dušan Kozić,
60. Milan Malidža (ne),
61. Nenad Veselinović (ne),
62. Dobrovije Vidić (ne),
63. Dobrosav Milinković,
64. Rašula Nedeljko,
65. Slavko Glamičić (ne),
66. Marko Sinić,
67. Ostoja Oljača,
68. Ilija Nedić,
69. Stevan Nedić (ne),
70. Boško Mašić,
71. Mirko Mijatović,
72. Nedo Gavrić,
73. Vojin Bucalo.

74. Goran Popović, (ne)

75. Milorad Dodik,

76. Dragan Kalinić,

77. Momčilo Mićić,

78. Nikola Perić.

79. Momčilo Golijanin.

PREDSJEDAVAJUĆI:

Konstatujem da današnjoj sjednici Skupštine prisustvuje 63 poslanika, da imamo više od kvoruma i da možemo nastaviti rad sjednice.

Prije nego pređemo na usvajanje dnevnog reda zamolio bih gospodina Velibora Ostojića da pročita dva telegrama i da se složimo da ih uputimo na naznačene adrese.

Izvolite.

VELIBOR OSTOJIĆ:

Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini

PORODICAMA NASTRADALIH ČLANOVA MISIJE UN

Povodom tragične smrti vaših nadređih u obavljanju visokog posla kao što je uspostavljanje mira, izražavamo svoje duboko saučešće i molimo se za pokoj njihove duše.

DRUGI TELEGRAM:

Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini upućuje gospodinu Sajrusu Vensu.

Poštovani gospodine Vens,

Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini izražava žaljenje zbog tragičnog incidenta u kome su nevino izgubili živote članovi misije UN , i , ujedno vas molimo da učinite sve da se mirovni proces EZ u Jugoslaviji nastavi.

Predsjednik Skupštine

PREDSJEDAVAJUĆI:

Hvala lijepo.

Zamolio bih da se svi prisutni izjasnimo da ova dva telegrama pošaljemo. Da li se slažete?

SKUPŠTINA JEDNOGLASNO IZRAZILA SLAGANJE DA SE OVA DVA TELEGRAMA DOSTAVA ŠTO PREDSJEDAVAJUĆI KONSTATUJE.

Nastavljamo rad.

Sjednici je prisutna većina poslanika i više gostiju i sve ih srdačno pozdravljam i zahvaljujem im se što su se odazvali pozovu za prisustvovanje petoj sjednici Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Gospodo poslanici, uz poziv za današnju sjednicu dobili ste predlog dnevnog reda.

DNEVNI RED:

1. Realizacija Odluke Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine.

Da li ima predloga za dopunu ili izmjenu dnevnog reda?

(nema)

Možemo li konststovati da se slažemo s predloženim dnevnim redom: ko je ZA?

SKUPŠTINA JEDNOGLASNO USVAJA PREDLOŽENI DNEVNI RED ŠTO PREDSJEDAVAJUĆI I KONSTATUJE.

Kao što znate mi smo na prošloj sjednici Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini održanoj 21.XII.1991.g. donijeli Odluku da se pristupi formiranju Republike Srpska Bosna i Hercegovina kao federalna jedinica u sastavu savezne države Jugoslavija u slučaju da hrvatska i muslimanska

Prilog 22. Zapisnik 5. sjednice Skupštine srpskog naroda[733]

(97)

SA02 5908

С К У П Ш Т И Н А
СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ
Број: 02-2-81/92.

З А П И С Н И К
5. СЈЕДНИЦЕ СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Сарајево, јануара 1992. године

[733] ICTY, P1346, *Zapisnik 5. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini,* broj: 02-2-81/92.

У дискусији су учествовали Рабија Шубић, посланици проф. др. Милутин Најдановић, Милован Бјелошевић, Радослав Брђанин, Трифко Радић, Рајко Касагић, предсједник СПО Сарајево Славољуб Пологош, посланик проф. др. Алекса Буха, Тодор Дутина, члан предсједништва проф. др. Биљана Плавшић, предсједник Вијећа општина Петко Чанчар, члан Главног одбора СДС Јован Тинтор, предсједник СДС БиХ др Радован Караџић, члан предсједништва проф. др Никола Кољевић, министар Велибор Остојић, предсједник СДС Бања Лука др Радослав Вукић.

Након дискусије Скупштина је усвојила допуне и измјене Декларације:

- да се из Декларације избаци ријеч "ако",
- да се у Декларацији задржи формулација "националне заједнице" умјесто предложене формулације "коалиционе странке",

да Декларација ступи на снагу даном доношења односно 9. јануара 1992. године.

Након тога Скупштина је једногласно усвојила Декларацију о проглашењу Републике српског народа Босне и Херцеговине са допунама.

Предсједавајући је затим констатовао да је Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини усвојила Декларацију о проглашењу Републике српског народа Босне и Херцеговине дана 9. јануара 1992. године и прогласила Републику српског народа Босне и Херцеговине као федералну јединицу у саставу савезне државе Југославије.

Скупштина се сагласила са предлогом да се Декларација упути свим учесницима министарске конференције о Југославији која се данас одржава као и генералном секретару УН Бутросу Галију.

Скупштина је једногласно усвојила приједлог да Скупштина српског народа у БиХ упути телеграм господину Лорду Питеру Карингтону у коме га обавјештава да је Скупштина српског народа у БиХ данас закључила да господину Алији Изетбеговићу дефинитивно одузме право представљања српског народа из Босне и Херцеговине на конференцији у Бриселу, као и то да се исто такво право одузима и господину министру Харису Силајџићу.

Предсједавајући је затим свечано завршио сједницу.

X X X

Сједница је закључена у 14,5о часова.

Стенограм са сједнице саставни је дио записника.

СЕКРЕТАР
СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА У БиХ
Милош Савић, с.р.

ПРЕДСЈЕДНИК
СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА У БИХ
Мр Момчило Крајишник

SA02 5909

З А П И С Н И К

5. СЈЕДНИЦЕ СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

ОДРЖАНЕ 9. ЈАНУАРА 1992. године

Сједница је одржана у хотелу Холидеј-ин са почетком у 12,30 часова.

Предсједавао је предсједник Скупштине Мр Момчило Крајишник.

Након прозивања посланика предсједавајући је констатовао да сједници присуствује 63 посланика и да се може пуноважно одлучивати.

Прије преласка на дневни ред министар Велибор Остојић прочитао је текст телеграма породицама настрадалих чланова мисије УН и господину Сајрусу Венсу.

Скупштина је једногласно изразила слагање да се ова два телеграма у којем се изражава жаљење због трагичног инцидента упуте породицама настрадалих и господину Сајрусу Венсу.

Предлог дневног реда достављен је посланицима уз позив на сједницу.

За сједницу је једногласно усвојен.

Д н е в н и р е д

1. Реализација одлуке Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини и проглашењу Републике у Босни и Херцеговини.

Предсједавајући је дао краће образложење који су разлози за доношење овакве одлуке.

1. РЕАЛИЗАЦИЈА ОДЛУКЕ СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА У БиХ О ПРОГЛАШЕЊУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Предлог Декларације о проглашењу Републике српског народа Босне и Херцеговине прочитао је предсједник Клуба посланика СДС проф. др. Војислав Максимовић.

Prilog 23. Deklaraciija o proglašenju "Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine"[734]

republika, vladavini prava i najvišem stepenu zaštite ljudskih prava i sloboda i zaštiti manjina, slobodnom tržištu i pluralističkoj demokratiji, nastojeći da doprinese mirnom i dogovornom rješavanju pitanja teritorijalnog razgraničenja i razrješenju drugih prava i obaveza u ostvarenju prava na samoopredjeljenje muslimanskog i hrvatskog naroda u današnjoj Bosni i Hercegovini,

SKUPŠTINA SRPSKOG NARODA U BOSNI I HERCEGOVINI

kao legitimni, slobodno i demokratski izabrani predstavnik i zaštitnik njegovih prava i interesa, ostvarujući njegovu plebiscitom izraženu volju i na njoj zasnovanoj [redacted] Odluku da se pristupi formiranju Republike Srpske Bosne i Hercegovine

NA ZASIJEDANJU ODRŽANOM 9.JANUARA 1992.GODINE

d o n o s i

D E K L A R A C I J U

O PROGLAŠENJU REPUBLIKE SRPSKOG NARODA

BOSNE I HERCEGOVINE.

(p r e a m b u l a) - ([redacted])

I

Na područjima srpskih autonomnih regija i oblasti, drugih srpskih etničkih cjelina u Bosni i Hercegovini uključujući i područja na kojima je srpski narod ostao u manjini zbog genocida koji je nad njim izvršen u II svjetskom ratu, a na osnovu plebiscita održanog 9. i 10.novembra 1991.g. na kome se srpski narod izjasnio za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji, o s n i v a m o s e i p r o g l a š a v a m o

REPUBLIKA SRPSKOG NARODA BOSNE I HERCEGOVINE (SRPSKE).

INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA

Prim. 28.10.1993

03 | 3-494/3

[734] AIIZ, inv. br. 03-3-494/3, *Deklaracija o proglašenju "Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine"*, Sarajevo, 9. januar 1992.

II

Republika će ostati u sastavu savezne države Jugoslavije kao njena federalna jedinica. (aplaus).

III

Teritorijalno razgraničenje sa političkim susjednim zemljama drugih naroda Bosne i Hercegovine kao i razrješavanje ostalih nedjusobnih prava i obaveza izvršiće se mirnim putem i dogovorno, uz uvažavanje etničkih, istorijskih, pravnih, kulturnih, ekonomskih, geografskih, komunikacijskih i drugih bitnih kriterija i uz poštovanje principa i pravila međunarodnog prava.(aplaus).

IV

Osnove društvenog, političkog i državnog sistema Republike urediće se njenim Ustavom. (aplaus).

V

Ustavom Republike garantovaće se puna ravnopravnost, jednakost, te zaštita naroda i građana i zaštita od bilo kakvih oblika diskriminacije. (aplaus).

VI

Do izbora i konstituisanja njihovih organa i institucija koji će biti ustanovljeni Ustavom Republike funkcije državnih organa u Republici obavljaće sadašnja Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i Ministarski savjet. (aplaus).

VII

Sjedište organa Republike je u Sarajevu.(aplaus).

VIII

Do donošenja Ustava, zakona i drugih propisa Republike na njenom području će važiti savezni propisi kao i propisi dosadašnje SR BiH, osim onih za koje Skupština srpskog naroda utvrdi da su u suprotnosti sa saveznim Ustavom. (aplaus).

IX

Organi vlasti dosadašnje SR BiH predstavljaće zajedničke organe nacionalnih zajednica u prelaznom periodu do konačnog teritorijalnog razgraničenja i razrješenja ostalih prava i obaveza. (aplaus).

U prelaznom periodu zajednički organi konsenzusom donose neophodne odluke i akte. (aplaus).

X.

Ova Deklaracija stupa na snagu danom donošenja, a uvešće se u život danom eventualnog priznanja nezavisnosti Bosne i Hercegovine.

Uvođenje Deklaracije u život odložiće se na neodređeno vrijeme pod uslovom da zahtjev za priznanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine njegovi podnosioci povuku do 15. januara 1992.godine.

XI

Deklaracija će se objaviti u "Službenom glasniku" srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Predsjednik Skupštine
srpskog naroda u Bosni i Hercegovini
mr Nikola Koljević

Potpredsjednici i svi ovdje prisutni poslanici.

(a p l a u s)

Ko je za predlog g. Bjeloševića da budu

KOALICIONE STRANKE UMJESTO NACIONALNE ZAJEDNICE?

[illegible] JE 17 [illegible] BILO ZA

[illegible] BJELOŠEVIĆA, [illegible] ZA

FORMULACIJU " NACIONALNE [illegible] " ŠTO PREDSJEDAVAJUĆI

I KONSTATUJE.

SKUPŠTINA JE USVOJILA [illegible] STAV da

DEKLARACIJA STUPA NA SNAGU 9. JANUARA 1992. GODINE I

PRIMJENJIVAĆE SE OD DANA DONOŠENJA, ŠTO PREDSJEDAVAJUĆI

I KONSTATUJE. (a p l a u z).

SKUPŠTINA NIJE USVOJILA PREDLOG " INICIJATIVA

I DA BUDE ODLUKA O STVARANJU [illegible] FEDERACIJE " JER SE

[illegible] OBLAKE O PLEBISCITU [illegible] OSMISLITI

ODLUKU ŠTO PREDSJEDAVAJUĆI KONSTATUJE.

Predlog Dutine je suglasio.

<u>Predsjedavajući</u> je zatim dao na glasanje

Deklaraciju o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne

i Hercegovine pitajući poslanike: ko je ZA?

SKUPŠTINA SRPSKOG NARODA BOSNE I HERCEGOVINE

JEDNOGLASNO JE USVOJILA DEKLARACIJU O PROGLAŠENJU REPUBLIKE

SRPSKOG NARODA BOSNE I HERCEGOVINE [illegible] APLAUZ ŠTO

PREDSJEDAVAJUĆI I KONSTATUJE. (sati: 14,43).

SVI POSLANICI I GOSTI USTAJU I BURNIM I

DUGOTRAJNIM APLAUZOM POZDRAVLJAJU USVAJANJE

D E K L A R A C I J E.

<u>Predsjedavajući</u> ustaje i konstatuje

da je SKUPŠTINA SRPSKOG NARODA U BOSNI I HERCEGOVINI USVOJILA

DEKLARACIJU [illegible] NARODA BOSNE I

HERCEGOVINE DANA DEVETOG JANUARA 1992. GODINE I PROGLASILA

REPUBLIKU SRPSKOG NARODA BOSNE I HERCEGOVINE KAO FEDERALNU

JEDINICU U SASTAVU SAVEZNE DRŽAVE JUGOSLAVIJE.

(A P L A U Z)

Prilog 24. Reakcija Predsjedništva SRBiH na proglašenje SrRBiH[735]

PREDSJEDNISTVO
SOCIJALISTICKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE
Broj: 02-011-19/92
Sarajevo, 10. siječnja 1992. godine

Z A P I S N I K

50. sjednice Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, održane 10.siječnja 1992. godine

Sjednica je počela u 13,00 sati.

Prisutni:

- predsjednik Predsjedništva Alija Izetbegović i članovi Predsjedništva dr Ejup Ganić, dr Nikola Koljević,dr Biljana Plavšić,Stjepan Kljuić i Fikret Abdić,

- glavni tajnik Predsjedništva SRBiH Mile Akmadžić i zamjenik glavnog tajnika mr Mile Dmičić.

Na sjednici je usvojen slijedeći

D n e v n i r e d :

1. Aktualna situacija u Republici.

Ad - 1:

Predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine razmotrilo je situaciju u Republici nastalu nakon što je Skupština srpskog naroda, na svojoj sjednici održanoj 9. siječnja 1992. godine, proglasila tzv. "Republiku srpskog naroda Bosne i Hercegovine", donošenjem deklaracije.

Predsjedništvo je, većinom glasova svojih članova zaključilo da se:

[735] Predsjedništvo SRBiH, broj: 02-011-19/92, *Zapisnik 50. sjednice*, Sarajevo, 10. januar 1992.

1) radi o protuustavnom aktu koji kao takav ne proizvodi pravne posljedice.

2) zahtijeva od svih organa i gradjana da poštuju Ustav i zakon SR Bosne i Hercegovine i da Vlada SRBiH utvrdi i provede neophodne mjere radi zaštite legitimnih interesa Bosne i Hercegovine i njenih gradjana.

Svoje mišljenje povodom ovih zaključaka izdvojili su članovi Predsjedništva dr Biljana Plavšić i dr Nikola Koljević.

Predsjedništvo je pozvalo sve relevantne političke faktore u Republici da nastave i intenziviraju započete razgovore, sa ciljem da se nadje miran izlaz iz nastale situacije.

Sjednica je završena u 14,30 sati.

Sastavni dio zapisnika je magnetofonski snimak sjednice.

GLAVNI TAJNIK
PREDSJEDNIŠTVA SRBiH

Mile Akmadžić

PREDSJEDNIK
PREDSJEDNIŠTVA SRBiH

Alija Izetbegović

Prilog 25. Odluka o obrazovanju i izboru Ministarskog savjeta[736]

01138860

III

Активности на формирању Републике Српске Босне и Херцеговине спровешће органи Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини.

Број:02-60/91
21. децембра 1991. године
Сарајево

Предсједник
Скупштине српског
народа у БиХ,
Мр Момчило Крајишник, с.р.

22

На основу члана 1. став 2. Привременог пословника Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини, Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, на сједници од 21. децембра 1991. године, донијела је

ОДЛУКУ
О ОБРАЗОВАЊУ И ИЗБОРУ МИНИСТАРСКОГ САВЈЕТА СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

I

Овом одлуком образује се Министарски савјет Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини (у даљем тексту: Министарски савјет).

Министарски савјет сачињавају: предсједник Министарског савјета, 18 чланова – министара и пет предсједника влада српских аутономних области, који су по положају чланови Министарског савјета.

II

У Министарски савјет изабрани су:

– за предсједника

Др МИОДРАГ СИМОВИЋ,

– за чланове:

1. РАНКО НИКОЛИЋ
2. др ВИТОМИР ЖЕПИНИЋ
3. ЉУБИСАВ ТЕРЗИЋ
4. МОМЧИЛО ПЕЈИЋ
5. Проф. др МИЛИВОЈЕ НАДАЖДИН
6. Проф. др БРАНКО ЂЕРИЋ
7. ВЕЛИБОР ОСТОЈИЋ
8. ДАВИД БАЛАБАН
9. БОЖИДАР АНТИЋ
10. Др ВЛАДИМИР ЗРЕЛЕЦ
11. Др САВА ЋЕКЛИЋ
12. ЉУБОМИР ЗУКОВИЋ
13. Др ТАТЈАНА СТАРОВИЋ-МЕДАН
14. СТЕВО БОРОЗАН
15. НЕДЕЉКО ЛАЈИЋ
16. Др МИЛОРАД СКОКО
17. ЈОВАН ЧИЗМОВИЋ
18. МИЋО СТАНИШИЋ

– Чланови по положају:

19. МИЛОРАД БОЈОВИЋ, предсједник Владе САО Источна Херцеговина,
20. АНЂЕЛКО ГРАХОВАЦ, предсједник Владе САО Босанска Крајина
21. ДРАГО БЛАГОЈЕВИЋ, предсједник Владе САО Романија
22. Др МИЛИВОЈЕ КИТАНОВИЋ, предсједник Владе САО Семберија
23. НИКОЛА ПЕРИШИЋ, предсједник Владе САО Сјеверна Босна.

III

За министре из реда чланова Министарског савјета именују се:

1. РАНКО НИКОЛИЋ, за министра за правосуђе и управу,
2. Др ВИТОМИР ЖЕПИНИЋ, за министра за унутрашње послове,
3. ЉУБИСАВ ТЕРЗИЋ, за министра за народну одбрану,
4. МОМЧИЛО ПЕЈИЋ, за министра за финансије,
5. Проф. др МИЛИВОЈЕ НАДАЖДИН, за министра за пољопривреду, шумарство и водопривреду,
6. ВЕЛИБОР ОСТОЈИЋ, за министра за информације,
7. ДАВИД БАЛАБАН, за министра за питања бораца и војних инвалида,
8. Др ВЛАДИМИР ЗРЕЛЕЦ, за министра за привреду,
9. Др САВА ЋЕКЛИЋ, за министра за међународну сарадњу,
10. ДР ЉУБОМИР ЗУКОВИЋ, за министра за образовање, науку, културу и физичку културу,
11. Др ТАТЈАНА СТАРОВИЋ-МЕДАН, за министра за здравство, рад и социјалну заштиту,
12. СТЕВО БОРОЗАН, за министра за просторно уређење и заштиту околине,
13. НЕДЕЉКО ЛАЈИЋ, за министра за саобраћај и везе,
14. Проф. др БРАНКО ЂЕРИЋ, за министра за развој,
15. Др МИЛОРАД СКОКО, за министра без ресора,
16. БОЖИДАР АНТИЋ, за министра без ресора,
17. ЈОВАН ЧИЗМОВИЋ, за министра без ресора,
18. МИЋО СТАНИШИЋ, за министра без ресора.

IV

Ова одлука ступа на снагу даном доношења, а објавиће се у »Службеном гласнику српског народа у Босни и Херцеговини«.

Број: 02-70/91
21. децембра 1991. године
Сарајево

Предсједник
Скупштине српског
народа у БиХ
Мр Момчило Крајишник, с.р.

23

На основу става 2. члана 1. Привременог пословника Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини, Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, на сједници од 21. децембра 1991. године, доноси

[736] ICTY, P65.71, Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, *Odluka o obrazovanju i izboru Ministarskog savjeta 21. decembar 1991*, 15. januar 1992.

Prilog 26. Zabilješka SDS-a o zaduživanju opreme i oružja[737]

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА БиХ
Ђуре Ђаковића 45
С А Р А Ј Е В О
- Кадровска служба -
(Одјељење за дежурства)

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА
Босне и Херцеговине
17.01.1992.год.
23-05/92

Овим документом

З А Д У Ж У Ј Е

Републике Српске и Федерације
ИНСТИТУТ ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ ЗЛОЧИНА ПРОТИВ ЧОВЈЕЧНОСТИ И МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА
САРАЈЕВО
Примљено 24.03.94.
Орг. јед. 03 Број 3-1165

сљедећу опрему за потребе ноћног дежурства у Сједишту Српске демократске странке БиХ:

- ручна радио-станица - ознака DJ 120-E
  марка „ALINEO"
  сер.бр. 0002015
- електрични пуњач-исправљач (адаптер)
- батерија - ознаке Ni-Cd DC 7,2V, 700mAH
- пушка са 4 оквира (по 30 метака) и 30 метака посебно
  марке M70AB, 493986, (укупно 150 метака)

СЕКРЕТАР
КАДРОВСКЕ СЛУЖБЕ
Миро Галић
(Миро Галић)

ЗАДУЖУЈЕ
Бојан Босиљчић
(Босиљчић Бојан)

Сарајево, 17.01.1992.год.

[737] AIIZ, inv. br. 03-3-1165, SDS BiH, *Zaduženje*, Sarajevo, 17. januar 1992.

Prilog 27. Zajednička sjednica srpskih predstavnika u Vukovaru[738]

TELEFAXOM
URUČITI ODMAH

SKUPŠTINA SAO KRAJINE
SKUPŠTINA AO SLAVONIJA, BARANJA I ZAPADNI SREM
SKUPŠTINA AO ZAPADNA SLAVONIJA

25. februara 1992. godine

dr Radovan Karadžić, član Predsedništva SR BiH

Obaveštavamo Vas da su predsednici skupština SAO Krajine, AO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem i AO Zapadna Slavonija Mile Paspalj, Ilija Končarević i Veljko Vukelić, sazvali zajedničku sednicu Skupštine Republike Srpska Krajina, za 26. i 27. februar 1992. godine, u Vukovaru.

Za ovu sednicu predložen je sledeći

D N E V N I R E D

1. Odluka o radu Skupštine Republike Srpska Krajina,
2. Realizacija plana prihvata mirovnih snaga UN u Jugoslaviji i obaveze Skupštine Republike Srpska Krajina i drugih organa vlasti u Republici,
3. Usvajanje amandmana na Ustav Republike Srpska Krajina,
4. Usvajanje ustavnog zakona Republike Srpska Krajina,
5. Izbor predsednika Republike Srpska Krajina,
6. Izbor predsednika i članova vlade Republika Srpska Krajina

Na ovu sednicu, pored poslanika sve tri skupštine Republike Srpske Krajine, pozvani su predstavnici-delegacije Predsedništva SFRJ, Skupštine SFRJ, Saveznog izvršnog veća, Republike Srbije, Republike Crne Gore, SR Bosne i Hercegovine, JNA, Srpske akademije nauka i umetnosti, Udruženja Srba iz Hrvatske i Udruženja Srba iz BiH u Beogradu.

Sednica će se održati u Vukovaru u 11 sati.

Molimo da se imena članova svoje delegacije dostave na telefon 635-772, gde možete dobiti dopunske informacije o prevozu i mestu održavanja sednice.

U očekivanju vašeg prisustva na ovoj značajnoj sednici, unapred se zahvaljujemo.

Republika Bosna i Hercegovina
[illegible] ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV [illegible] PRAVA
15.11.93
Org. jed. 03 | 3-960 | A

PREDSEDNIK SKUPŠTINE SAO KRAJINE
Mile Paspalj, s.r.

PREDSEDNIK SKUPPŠTINE AO SLAVONIJA, BARANJA I ZAPADNI SREM
Ilija Končarević, s.r.

PREDSEDNIK SKUPŠTINE AO ZAPADNA SLAVONIJA
Veljko Vukelić, s.r.

[738] AIIZ, inv. br. 03-3-960, Skupština SAO Krajine, Skupština AO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem i Skupština AO Zapadna Slavonija, *Poziv za sjednicu u Vukovaru 26. i 27. februar 1992*, 25. februar 1992.

Prilog 28. Proglas SDS-a srpskom narodu u vezi održavanja referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine[739]

SA01-6273(29)

П Р О Г Л А С

Српски народе Босне и Херцеговине!

Историја не памти да је српски народ на овим просторима икада желио другима наметати своју вољу. Будимо на то поносни! Све што је српски народ чинио, било је у дубокој вези са слободарским традицијама, са рушењем окупаторских царстава, са борбом да се скине јарам ропства. Српски народ неће заборавити и увијек ће високо цијенити друге народе и њихове вође који су били уз српски народ у тешким тренуцима, за које су наши Видовдани били и њихови срећни дани. Нема циља нити цијене у име којих би српски народ другоме силом, преглсавањима, референдумима и сличним моралним падовима наметао своју вољу као што нема ни циља ради којег не би свим средствима бранио историјски стечена национална и друга права.

Вјерни таквим традицијама и моралним вриједностима и данас смо принуђени да са презиром гледамо на покушаје манипулације српским народом антидемократским и антинародним расписивањем референдума о независној Босни и Херцеговини, а што је само први корак ка стварању исламске државе БиХ.

Вјерујемо да пред својим вођством такав осјећај крије и већина припадника других народа, којима је стало до разумјевања и будућег заједничког живота.

Српски народе!

Не чини ништа што би могло да умањи вриједност твојих поштених намјера али учини све да будеш слободан и докажи своју снагу и одлучност да ти други не прави историју и државу. Ти си својим пребисцитом изразио своју вољу и снагу.

ГЛАВНИ ОДБОР
СРПСКЕ ДЕМОКРАТСКЕ СТРАНКЕ БиХ

Др Радован Караџић, с.р.

[739] ICTY, Glavni odbor SDS BiH, *Proglas - Srpski narode Bosne i Hercegovine!*

Prilog 29. Ustav SrRBiH[740]

ДОКУМЕНТАСПД

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Година I – Број 3	Понедјељак, 16. марта 1992. САРАЈЕВО	Аконтација претплате за 1992. годину 4.000 динара Цијена овом броју 50 динара Жиро-рачун 10100-603-10147

22

На основу тачке IV Декларације о проглашењу Републике Српског Народа Босне и Херцеговине, Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, на сједници одржаној 28. фебруара 1992. године, донијела је

ОДЛУКУ

О ПРОГЛАШЕЊУ УСТАВА СРПСКЕ РЕПУБЛИКЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Проглашава се Устав Српске Републике Босне и Херцеговине, који је донијела Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини на сједници одржаној 28. фебруара 1992. године.

Број: 02-94/92
28. фебруара 1992. године
Сарајево

Предсједник
Скупштине српског
народа БиХ,
Мр Момчило Крајишник, с. р.

Полазећи од неотуђивог и непреносивог природног права српског народа на самоопредјељење, самоорганизовање и удруживање, на основу кога слободно одређује свој политички статус и обезбјеђује економски, социјални и културни развој,

поштујући његову вјековну борбу за слободу и спремност да са другим народима живи у односима међусобног уважавања и равноправности,

имајући у виду његову улогу у току другог свјетског рата донесену одлуку да са другим народима – Хрватима и Муслиманима конституише републику Босну и Херцеговину у саставу савезне државе Југославије,

изражавајући његову опредијељеност да о својој судбини самостално одлучује и извршавајући његову чврсту намјеру да створи своју суверену и демократску државу, засновану на националној равноправности, поштовању и гарантовању људских слобода и права, социјалној правди и владавини права,

Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, доноси

УСТАВ

СРПСКЕ РЕПУБЛИКЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

I. ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 1.

Српска Република Босна и Херцеговина је држава српског народа и грађана који у њој живе.

Члан 2.

Територију Републике чине подручја аутономних области, општина и других српских етничких цјелина, укључујући и подручја на којима је над српским народом у другом свјетском рату извршен злочин геноцида.

Члан 3.

Република се налази у саставу савезне државе Југославије.

Члан 4.

Република може ступати у заједнице са државним творевинама других конститутивних народа Босне и Херцеговине.

Члан 5.

Уставно уређење Републике темеља се на:
– гарантовању и заштити људских слобода и права у складу са међународним стандардима,
– обезбјеђивању националних равноправности,
– социјалној правди,
– владавини права,
– тржишној привреди,
– вишестраначком систему,
– парламентарној демократији и подјели власти,
– слободним изборима,
– обласној аутономији и локалној самоуправи,
– заштити права етничких група и других мањина.

Члан 6.

Грађани Републике имају држављанство Републике и држављанство Југославије.

00359816

[740] ICTY, Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, godina 1, broj 3, *Ustav Srpske republike Bosne i Hercegovine 28. februar 1992*, Sarajevo, 16. mart 1992.

Prilog 30. Dopis kralja Tomislava Karađorđevića u vezi nemogućnosti dolaska na kongres srpskih intelektualaca[741]

Њ.К.В. Принц Томислав Карађорђевић

ОПЛЕНАЦ
34310 ТОПОЛА
27.03.1992

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV
ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA
SARAJEVO

Primljeno 21. 10. 1993			
Org. jed.			Ijednost
03	3-352/9	1	

Првом "Конгресу српских
интелектуалаца" - Сарајево

Драги моји Срби и Српкиње,

Уз велико жаљење вас обавештавам да ми није могуће у овом тренутку да присуствујем вашем Скупу, кога оцењујем посебно значајним за нашу заједничку будућност.

Ја вам искрено желим успех у раду и изражавам очекивање да ћете тиме допринети уједињењу српске мисли и дела у интересу целокупног српског народа.

Са најбољим жељама до нашег скорог сусрета у Босни.

Томислав Карађорђевић

Њ.К.В. Принц
Томислав Карађорђевић

[741] AIIZ, inv. br. 03-3-352/9, *Dopis kralja Tomislava Karađorđevića*, 27. mart 1992.

Prilog 31. Dopis Momčilo Mandić o osnivanju Centara službi bezbjednosti kao područnih jedinica[742]

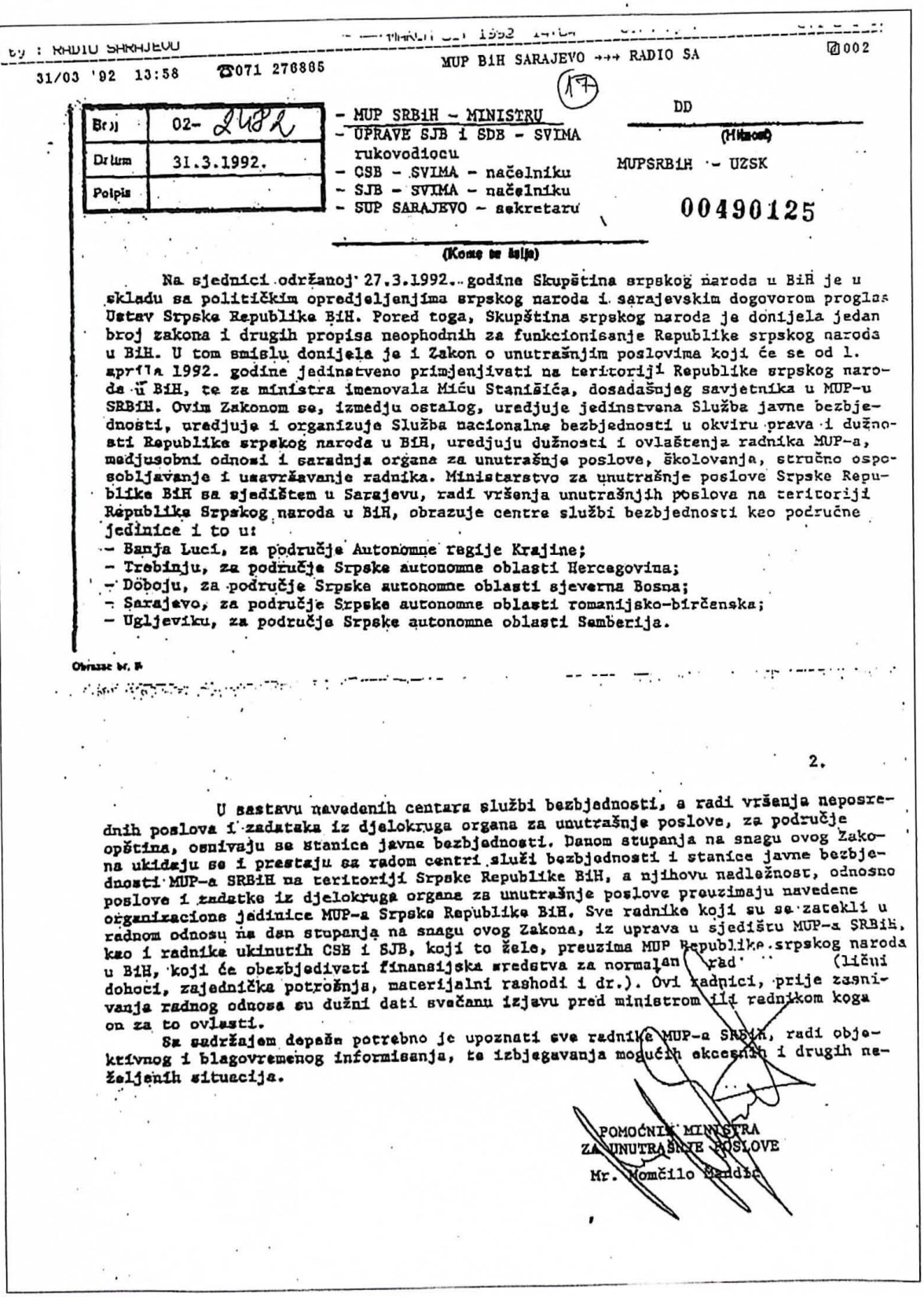

[742] ICTY, MUP SrRBiH, br: 02-2482, *Dopis*, 31. mart 1992.

Prilog 32. Odluka o formiranju TO Srpske republike[743]

16/04 '92 14144 ☎ 38 78 12 566 SO BANJA LUKA YU 01
16/04 '92 10116 ☎ 38 78 12 566 SO BANJA LUKA YU 01

753

00574584

09.59 ◆
45100 SO BL YU
41505 SO PLE YU
SRPSKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO NARODNE ODBRANE
S A R A J E V O
BR: 1/92
DATUM: 16.APRIL 1992.GODINE

VLADAMA AR I SAO SRPSKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE, [illegible]
SVIM SRPSKIM OPSTINAMA !

NA OSNOVU CLANA 68. A SHODNO CLANU 81. USTAVA SRPSKE REPUBLIKE BIH, SBIH, PREDSJEDNISTVO SBIH NA SJEDNICI ODRZANOJ 15.04.1992. GOD. DONIJELO JE:

O D L U K U

1. FORMIRA SE TERITORIJALNA ODBRANA SRPSKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE. KAO ORUZANA SNAGA SBIH. TERITORIJALNOM ODBRANOM CE RUKOVODITI I KOMANDOVATI OPSTINSKI, OBLASNI, REGIONALNI STABOVI I REPUBLICKI STAB TO SBIH.

2. ODLUKA O OSTALIM KOMPONENTAMA ORUZANIH SNAGA BICE DONESENA U SKLADU SA RJESENJEM POLITICKOG UREDJENJA BOSNE I HERCEGOVINE I STATUSA JNA.

NA OSNOVU CLANA 81. USTAVA SRPSKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE, A NA PRIJEDLOG VLADE, PREDSJEDNISTVO SRBIH DONOSI:

O D L U K U

1. PROGLASAVA SE NEPOSREDNA RATNA OPASNOST,
2. NAREDJUJE SE OPSTA, JAVNA MOBILIZACIJA TO NA CJELOKUPNOJ TERITORIJI SBIH.
- SVI VOJNI OBVEZNICI DUZNI SU DA SE STAVE NA RASPOLAGANJE OPSTINSKIM STABOVIMA TO NA PODRUCJU SBIH.

- 2 -

O B R A Z L O Z E N J E :

[743] ICTY, Ministarstvo narodne odbrane SrRBiH, Sarajevo, *Odluka*, br. 1/92, 16. april 1992.

O B R A Z L O Z E N J E 00574585

1. OPSTINSKI STABOVI TO KOJI SU DO SADA UREDNO FUNKCIONISALI OSTAJU I DALJE U ISTOJ FORMACIJI I SASTAVU. U NOVO FORMIRANIM SRPSKIM OPSTINAMA PO ISTOM PRINCIPU FORMIRATI STABOVE TO.

2. U OBLASTIMA FORMIRATI OBLASNE STABOVE, STO SE STAVLJA U NADLEZNOST VLADA BAO. STABOVE FORMIRATI PO PRINCIPU I FORMACIJI RANIJIH ZONSKIH STABOVA, ISTO VAZI I ZA AR BOSANSKA KRAJINA.

3. U POGLEDU PROGLASENJA NEPOSREDNE RATNE OPASNOSTI PODRAZUMIJEVA SE PREDUZIMANJE SVIH NEOPHODNIH MJERA KOJE PROISTICU IZ STANJA, A SHODNO KONKRETNOJ SITUACIJI NA DATOJ TERITORIJI.

4. KOD NAREDJENJA OPSTE, JAVNE MOBILIZACIJE PREDUZETI SLJEDECE:
- MOBILISANE JEDINICE KOJE SU PRIDODATE SASTAVIMA JNA NE POVLACITI IZ RATNIH JEDINICA.
- KOD PREOSTALOG SASTAVA TO IZVRSITI MOBILIZACIJU NEOPHODNOG BROJA LJUDSTVA I MTB SA KOJIM SE MOZE U POTPUNOSTI OBEZBJEDITI TERITORIJA BEZ MOGUCNOSTI IZNENADJENJA.
- GDJE GOD JE MOGUCE IZBJECI POTPUNO ANGAZOVANJE LJUDSTVA IZ SFERE MATERIJALNE PROIZVODNJE DO MOMENTA KADA SITUACIJA NE ZAHTIJEVA DRUGACIJE RJESENJE.
- U SVIM OPSTINAMA IZVRSITI POPIS NERASPOREDJENOG, BORBENO SPOSOBNOG LJUDSTVA OD KOJEG FORMIRATI NOV JEDINICE TO I ORGANIZOVATI OBUCAVANJE I OSPOSOBLJAVANJE ISTIH.
- U PRIPREMI OSPOSOBLJAVANJA KAO I ANGAZOVANJA JEDINICA TO OSTVARITI SARADNJU SA JEDINICAMA JNA, A GDJE JE TO MOGUCE STAVITI IH POD JEDINSTVENU KOMANDU.

MINISTAR NARODNE ODBRANE

BOGDAN SUBOTIC, S.R.

PREDAO: VUKOVIC DANA 16.04.92.GODINE U . 10.06 CASOVA
PRIMIO: *ZA BANJA LUKU JERKO BATINAR+?*

41505 SO PLE VU•
45100 SO BL VU

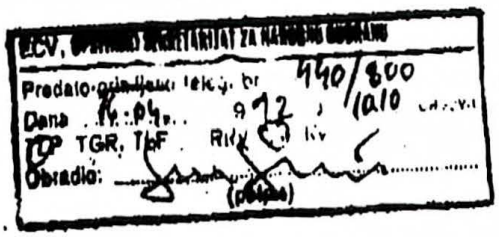

Prilog 33. Odluka o povlačenju kadrova srpske nacionalnosti iz organa RBiH[744]

СРПСКА РЕПУБЛИКА
БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
036-05
17.04.92
САРАЈЕВО

00595750

SRPSKA DEMOKRATSKA STRANKA
BOSNE I HERCEGOVINE

Broj: 01-1/92.
Sarajevo, 17. aprila 1992.

Na osnovu člana 33. Statuta Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, a zbog vanredne situacije u Srpskoj Republici Bosni i Hercegovini, d o n o s i m

O D L U K U

1. Povlače se svi kadrovi srpske nacionalnosti u organima i organizacijama bivše Republike Bosne i Hercegovine i Grada Sarajeva, a koji su imenovani i postavljeni na predlog odnosno sa liste Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine.

2. Kadrovi iz prethodne tačke ove odluke biće imenovani, odnosno postavljeni na funkcije i radna mjesta u organima i organizacijama Srpske Republike Bosne i Hercegovine.

3. Ova odluka stupa na snagu odmah.

O b r a z l o ž e n j e

U skladu sa ovlašćenjima iz člana 33. Statuta Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, a na osnovu Deklaracije o osnivanju i proglašenju Srpske Republike Bosne i Hercegovine, broj: 02-72/92. od 09. januara 1992. godine, kao i pregovora u okviru Konferencije EZ o Bosni i Hercegovini, konstitutivne državne ustanovljavaju sve organe vlasti koji su potrebni za funkcionisanje te države.

Zbog navedenog je donesena odluka kao u dispozitivu.

PREDSJEDNIK
SRPSKE DEMOKRATSKE STRANKE BiH
Dr. Radovan Karadžić

СРПСКА РЕПУБЛИКА
БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САРАЈЕВО

[744] ICTY, P64.A.366, SDS BiH, *Odluka Radovana Karadžića*, broj: 01-1/92, Sarajevo, 17. april 1992.

Prilog 34. Izvod iz uputstva za rad kriznih štabova srpskog naroda u opštinama[745]

CRHQINST/inac 8
DocID 44

...ИСКА РЕПИБЛИКА БОСНА и ХЕРЦЕГОВИНА
В Л А Д А

И З В О Д
из упутства за рад кризних штабова српског народа
у општинама

1. Кризни штаб у ратним условима преузима све прерогативе и функције скупштина општина, кад оне нису у могућности да се састану.

2. Кризни штаб сачињавају чланови од којих сваки има појединачно задужење: предсједник, замјеник предсједника, командант штаба ТО, предсједник извршног одбора, начелник МУП-а, те чланови задужени за привреду, хуманитарни и здравствену заштиту, информисање и пропаганду, снабдијевање и исхрану, избјеглице, ратне злочине и штету, везу, координацију и сл.

3. Кризни штаб координира функције власти ради одбране територија, безбједности становништва и имовине, успостављања власти и организације свих других токова живота и рада. Кризни штаб својом координацијом ствара услове извршном одбору општине да може вршити легалну извршну власт, управљати привредом и осталим животним токовима.

4. Командовање ТО и снагама милиције искључиво је у надлежности професионалног кадра и стога је нужно спријечити свако мијешање у командовање територијалном одбраном или употребом снага милиције.

5. Забранити сваку употребу артиљерије освојене у борби или се до ње дошло на друге начине, којом се изазива рушење градова и извући је на локације дешко од линије сукоба.

6. Кризни штаб свој рад темени на уставним и законским рјешењима, те одлукама Скупштине, Предсједништва и Владе Српске Републике БиХ.

7. Кризни штаб је дужан чим би за то створе услови, сазвати скупштину општине с циљем верификације његовог рада, закључака и одлука.

8. Кризни штаб је дужан створити све услове који омогућавају живот и рад припадника ЈНА, обезбиједити коректан однос и спријечити свако понижавање и вријеђање официра и војника ЈНА, а према имовини Армије заузети ставове на основу обавезних консултација са Владом Српске БиХ.

9. Кризни штаб је обавезан створити услове за рад међународних миротворних и хуманитарних организација и омогућити несметан транспорт конвоја хуманитарне помоћи до њихових крајњих одредишта.

10. Према неборбеном становништву и рањеницима односити се крајње човјечно и у складу са Међународним црвеним крстом, а хумано се односити и према ратним заробљеницима и поступати по законима Српске БиХ.

11. Кризни штаб је дужан прикупљати информације о стању на терену и обавјештавати и консултовари надлежне органе Српске БиХ, односно повјереника Владе који се именују за средине и подручја посебно угрожена ратом.

00270617

[745] ICTY, Vlada SrRBiH, *Izvod iz uputstva za rad kriznih štabova srpskog naroda u opštinama*, Sarajevo, 26. april 1992.

12. Нужно је,под условом уредних докумената, не ометати трговину и другу привредну активност, а цијене формирати на нивоу који омогућава нормално обављање посла.

Ако је потребно, лимитирати цијене основних животних намирница (уље, маст, шећер и хљеб), а а у даљем прећи на рационирање потрошње тих артикала.

13. Ратне профитере, хорде пљачкаша и сл. лишавати слободе и предавати истражним судским органима Српске Републике.

14. Кризни штаб одлучује и заседа у пуном саставу, води службени записник, издаје писмене одлуке и прави седмичне извјештаје које доставља регионалним односно државним органима Српске БиХ.

Сарајево, 26.4.1992. година

ПРЕДСЈЕДНИК ВЛАДЕ

Проф. др Бранко Ђерић

00270618

Prilog 35. Odluka o formiranju Vojske SrRBiH[746]

21-5/92

00904517

Na osnovu člana 7o. tačka 2. Ustava Srpske Republike Bosne i Hercegovine i Amandmana II na Ustav Srpske Republike Bosne i Hercegovine, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, na sjednici održanoj 12.maja 1992.godine, d o n o s i

O D L U K U

O FORMIRANJU VOJSKE SRPSKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Član 1.

Formira se Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine.

Član 2.

Dosadašnje jedinice i štabovi teritorijalne odbrane, preimenuju se u komande i jedinice Vojske, čiju će organizaciju i formaciju utvrditi Predsjednik Republike.

Član 3.

Za komandanta Glavnog štaba Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine postavlja se general-potpukovnik Ratko Mladić.

Član 4.

Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine nosi uniforme i činove koje su nosili pripadnici Jugoslovenske Narodne Armije i Teritorijalne odbrane.

Osnovu oznaka na kapama čini Srpska zastava, a na lijevoj nadlaktici Srpska zastava na kružnoj podlozi sa natpisom "VOJSKA SRPSKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE".

Član 5.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i važiće do proglašenja Zakona o vojsci Srpske Republike Bosne i Hercegovine.

Član 6.

Ovu odluku objaviti u "Službenom glasniku srpskog naroda u Bosni i Hercegovini".

Broj: 03-234/92.
12.maja 1992.godine
Banja Luka

PREDSJEDNIK SKUPŠTINE
SRPSKOG NARODA BiH
Mr. Momčilo Krajišnik

[746] ICTY, Skupština SrRBiH, *Odluka o formiranju Vojske SrRBiH*, broj: 03-234/92, Banja Luka, 12. maj 1992.

Prilog 36. Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini[747]

Члан 12.

Ова одлука ступа на снагу даном доношења и објавиће се у „Службеном гласнику Републике Српске".

Председник
Републике,
Број 01-229/93.
17. септембра 1993. год. Др **Радован Караџић**, с.р.

386

На основу члана 115. Пословника Народне скупштине Републике Српске српског народа у Босни и Херцеговини („Службени гласник српског народа у БиХ", број 3/92), на седници одржаној 12. маја 1992. године, Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, донела је

О Д Л У К У
О СТРАТЕШКИМ ЦИЉЕВИМА СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Стратешки циљеви, односно приоритети српског народа у Босни и Херцеговини су:

1. Државно разграничење од друге две националне заједнице.
2. Коридор између Семберије и Крајине.
3. Успостављање коридора у долини реке Дрине, односно елиминисање Дрине као границе између српских држава.
4. Успостављање границе на рекама Уни и Неретви.
5. Подела града Сарајева на српски и муслимански део и успостављање у сваком од делова ефективне државне власти.
6. Излаз Републике Српске на море.

Председник
Број 02-130/92. Народне скупштине,
12. маја 1992. године Мр **Момчило Крајишник**, с.р.

[747] ICTY, Službeni glasnik RS, br. 22, str. 866, Skupština SrRBiH, *Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, broj: 02-130/92, Banja Luka, 12. maj 1992.

О Д Л У К А

О СТРАТЕШКИМ ЦИЉЕВИМА СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Стратешки циљеви, односно приоритети српског народа у Босни и Херцеговини су:

1. Државно разграничење од друге две националне заједнице.
2. Коридор између Семберије и Крајине.
3. Успостављање коридора у долини реке Дрине, односно елиминисање Дрине као границе између српских држава.
4. Успостављање границе на рекама Уни и Неретви.
5. Подела града Сарајева на српски и муслимански део и успостављање у сваком од делова ефективне државне власти.
6. Излаз Републике Српске на море.

Председник
Народне скупштине,
Момчило Крајишник, с.р.